

**TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ
TARIM KESİMİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yrd. Doç. Dr. Harun TANRIVERMİŞ
Ankara Üniversitesi

Dr. Erdemir GÜNDOĞMUŞ
Ankara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Vedat CEYHAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Halil FİDAN
Ankara Üniversitesi

Araş. Gör. Haşim ÖZÜDOĞRU
Gazi Üniversitesi

Proje Raporu 2000-3

Mayıs 2000
Ankara

ÖNSÖZ

Gelişmiş ülkelerde 1970'li yıllardan itibaren kamu iktisadi işletmelerinin yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesine yönelik politikalar uygulanmıştır. Daha sonraki yıllarda özellikle uluslararası finans kuruluşlarının da etkisiyle bu politikalar gelişmekte olan ülkelerde de benimsenmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Özelleştirme basit bir ekonomik süreç değil, sosyal ve ekonomik sonuçları olan, demokrasi ve hukuk kurallarına uygun olarak gerçekleştirilebilen ekonomik, mali ve idari reform olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda özelleştirmenin başarısı, toplumsal ve siyasi kararlılık çerçevesinde oluşturulacak istikrarlı bir program ve bunu uygulayabilecek güçlü siyasal irade ve toplumsal uzlaşmaya bağlıdır.

Türkiye'de 1980'de benimsenen ekonomi politikalarının bir sonucu olarak 1986'da özelleştirme uygulamalarına başlanmıştır. Ülkemizde özelleştirme uygulamasına diğer ülkelerden farklı olarak, öncelikle tarıma dayalı sanayilerden başlanmıştır. Tarımsal faaliyet alanında özelleştirme uygulamasının olumlu ekonomik ve sosyal sonuçları, geniş kapsamlı özelleştirme politikalarının uygulanmasını olumlu etkileyebilmesi yönünden büyük önem taşımaktadır. Özelleştirme ile sağlanan avantajlar ve yaşanan olumsuzluklar, her ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal koşullara göre farklılık gösterecektir. Diğer yandan her bir kamu iktisadi kuruluşunun hammadde sağladığı, istihdam yarattığı ve ürününü pazarladığı kesimler farklı olduğundan, özelleştirme uygulamalarının etkilerinin mikro ve makro düzeylerde ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde tarımsal faaliyet alanında görev alan kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi sürecine 1992'de gerekli altyapı ve kurumsal düzenlemeler yapılmadan başlanmıştır. Bu süreç halen devam etmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada özelleştirme uygulamalarının tarım kesimi üzerine olan etkilerinin hem genel hem de seçilen örnek tarım işletmeleri çerçevesinde değerlendirilmesi yapılmıştır.

Harcadıkları emek ve özverili çalışmaları nedeniyle proje ekibine ve araştırma raporunu inceleyerek sonuçları tartışan, eleştiri ve yorumları ile çalışmayı yönlendirerek katkı yapanlara teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Hüsnü Yusuf GÖKALP
Tarım ve Köyişleri Bakanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1.Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	1
1.2.Araştırmanın Kapsamı.....	3
2. MATERYAL VE YÖNTEM.....	4
2.1.Materyal.....	4
2.2.Yöntem.....	4
2.2.1.Anket uygulanan üreticilerin ve özelleştirilen KİT işletmelerinin seçilmesinde uygulanan yöntem.....	4
2.2.2.Anket formlarının doldurulmasında izlenen yöntem.....	6
2.2.3.Toplanan verilerin analizi ve değerlendirilmesinde uygulanan yöntem.....	7
3. TÜRKİYE'DE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE KİT'LERİN KURULUŞU AMAÇLARI VE TARIMSAL FAALİYET ALANINDA GÖREV ALAN KİT'LER.....	10
3.1. KİT'lerin Tanımı ve Oluşumu.....	10
3.2.Türkiye'de KİT'lerin Oluşum Nedenleri Ve Tarihsel Gelişimi.....	12
3.3. Tarımsal Faaliyet Alanında Yer Alan KİT'ler.....	15
3.3.1. Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu.....	15
3.3.2. Yem Sanayi Türk A.Ş.....	17
3.3.3. Et ve Balık Kurumu.....	18
3.3.4. Orman Ürünleri Sanayi Kurumu.....	19
3.3.5. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.....	21
3.3.6. Türkiye Zirai Donatım Kurumu.....	22
3.3.7. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü.....	23
3.3.8. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü.....	24
3.3.9. Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü.....	25
3.3.10. Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.....	27
3.3.11. Toprak Mahsulleri Ofisi.....	28
3.3.12.Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi.....	29
4. ÖZELLEŞTİRMENİN TANIMI AMAÇLARI VE YÖNTEMLERİ.....	30
4.1. Özelleştirme Kavramı.....	30
4.2. Özelleştirmenin Amaçları.....	32
4.3. Özelleştirme Yöntemleri.....	34
5. DÜNYA TARIMINDA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI.....	37
6. TÜRK TARIMINDA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI.....	50
6.1. Özelleştirme Uygulamaları İle İlgili Yasal ve Kurumsal Gelişmeler.....	50
6.2. Özelleştirme Uygulamalarının Gelişimi.....	53
6.3. Tarımda Özelleştirme Uygulamaları.....	60
6.3.1. Tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerin özelleştirilmesine ilişkin uygulamalar.....	60
6.3.2. Tarım hizmetlerinin özelleştirilmesi.....	63
6.3.3. Tarım arazileri, orman ve diğer doğal kaynakların özelleştirilmesi.....	68
6.3.4. Tarım kooperatiflerinin yeniden yapılandırılması ve devlet ile olan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi.....	74
6.4. Tarımsal Desteklemenin Kurumsal Organizasyonunun Yeniden Düzenlenmesi ve Tarım Borsalarının Kurulabilme Olanakları.....	80
6.5. Tarımsal Faaliyet Alanında Yer Alan KİT'lerden Özelleştirilmemiş Olanlar Üzerinde Tartışmalar.....	80
6.5.1. Türkiye Zirai Donatım Kurumu.....	81
6.5.2. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü.....	82
6.5.3. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü.....	85
6.5.4. Tekel Genel Müdürlüğü.....	86
6.5.5. Toprak Mahsulleri Ofisi.....	87
6.5.6. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.....	88
6.5.7.Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.....	90
7. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	90
7.1. Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilen İşletmelerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası	

Durumlarının Karşılaştırılması.....	94
7.1.1.Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu İşletmeleri.....	97
7.1.2.Yem Sanayi ve Ticareti Anonim Şirketi Fabrikaları.....	101
7.1.3.Et ve Balık Ürünleri Anonim Şirketi İşletmeleri.....	103
7.1.4.Şeker Fabrikaları.....	106
7.1.5.Orman Ürünleri Sanayi Kurumu İşletmeleri.....	106
7.2. İncelenen KİT'lerden Seçilen İşletmelerde Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Karlılık ve Verimlilik Analizleri.....	106
7.2.1.TSEK Amasya İşletmesi.....	107
7.2.1.1.İşletme ile ilgili bilgiler.....	109
7.2.1.2.Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi.....	111
7.2.1.3.İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri...	111
7.2.2.YEMSAN Samsun Yem Fabrikası.....	112
7.2.2.1.İşletme ile ilgili bilgiler.....	114
7.2.2.2.Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi.....	115
7.2.2.3.İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri.....	115
7.2.3.EBK Afyon Kombinası.....	116
7.2.3.1.İşletme ile ilgili bilgiler.....	118
7.2.3.2.Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi.....	120
7.2.3.3.İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri...	120
7.2.4.Konya Şeker Fabrikası.....	121
7.2.4.1.İşletme ile ilgili bilgiler.....	125
7.2.4.2.Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi.....	126
7.2.4.3.İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri...	126
7.2.5.ORÜS Ayancık İşletmesi.....	127
7.2.5.1.İşletme ile ilgili bilgiler.....	129
7.2.5.2.Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi.....	131
7.2.5.3.İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri...	134
7.2.6.Sanayi işletmelerinin genel değerlendirmesi.....	134
7.3. İncelenen KİT'lerden Seçilen İşletmelerle İlişki İçinde Olan Üreticilerin Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilmesinin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri Konusundaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi.....	138
7.3.1. Amasya süt sığırcılığı işletmeleri.....	141
7.3.1.1.İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri.....	144
7.3.1.2.İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri.....	144
7.3.1.3.İşletmecilerin SEK Amasya İşletmesi'nin özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri.....	148
7.3.2. Afyon sığır besiciliği işletmeleri.....	150
7.3.2.1.İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri.....	153
7.3.2.2.İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri.....	153
7.3.2.3.İşletmecilerin EBK Afyon Kombinası'nın özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri.....	157
7.3.3. Samsun hayvancılık işletmeleri.....	159
7.3.3.1.İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri.....	162
7.3.3.2.İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri.....	162
7.3.3.3.İşletmecilerin Samsun Yem Fabrikası'nın özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri.....	165
7.3.4. Sinop orman içi ve çevresi tarım işletmeleri.....	168
7.3.4.1.İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri.....	171
7.3.4.2.İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri.....	171
7.3.4.3.İşletmecilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri.....	174
7.3.5. Konya şeker pancarı işletmeleri.....	176
7.3.5.1.İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri.....	179
7.3.5.2.İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri.....	182
7.3.5.3.İşletmecilerin Konya Şeker Fabrikası'nın yönetiminin özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri.....	182
7.3.6. Üretici görüşlerinin genel değerlendirmesi.....	187
8. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	192
8.1. Araştırma Sonuçları ve Tartışma.....	204
8.2. Öneriler.....	205
	206

KAYNAKLAR.....	207
EKLER.....	208
Ek 1.....	209
Ek 2.....	210
Ek 3.....	211
Ek 4.....	212
Ek 5.....	213
Ek 6.....	
Ek 7.....	
Ek 8.....	
Ek 9.....	

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1	Araştırmada İllere Göre Örneğe Çıkan İşletme Sayıları.....	5
Çizelge 6.1	Kuruluşların Özelleştirme Kapsamına Alan Kurullar İtibariyle	55
Çizelge 6.2	(Adet).....	
Çizelge 6.3	1986-1998 Döneminde Özelleştirme İle İlgili Toplam Kaynaklar (ABD \$).....	58
Çizelge 7.1	1986-1998 Döneminde Özelleştirme İle İlgili Toplam Giderler (ABD \$).....	59
Çizelge 7.2	Özelleştirilen Süt ve Mamulleri İşletmelerinde Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki Değişmeler.....	92
Çizelge 7.3	Türkiye’de İllere Göre Süt ve Mamulleri İşletmelerinin Sayısı ve İstihdamı.....	93
	Özelleştirilen Yem Fabrikalarında Özelleştirme Öncesi ve	

	Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki	95
Çizelge 7.4	Değişmeler.....	96
Çizelge 7.5	Türkiye’de Karma Yem Endüstrisinde Yeni Yatırımlar.....	
	Özelleştirilen Et Kombinalarında Özelleştirme Öncesi ve	
	Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki	99
Çizelge 7.6	Değişmeler.....	
	Türkiye’de İllere Göre Et ve Mamulleri İşletmelerinin	100
Çizelge 7.7	Sayısı ve İstihdamı.....	
	Özelleştirilen Şeker Fabrikalarında Özelleştirme Öncesi ve	
	Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki	102
Çizelge 7.8	Değişmeler.....	
	Özelleştirilen ORÜS İşletmelerinde Özelleştirme Öncesi ve	
	Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki	104
Çizelge 7.9	Değişmeler.....	
	Türkiye’de İllere Göre Orman Ürünleri Sanayi	105
Çizelge 7.10	İşletmelerinin Sayısı ve İstihdamı.....	
	TSEK Amasya İşletmesi’nin Özelleştirme Öncesi ve	108
Çizelge 7.11	Sonrası Dönemlerde Karlılık Analizleri.....	
	TSEK Amasya İşletmesi’nin Özelleştirme Öncesi ve	109
Çizelge 7.12	Sonrası Dönemlerde Verimlilik Analizleri.....	
	YEMSAN Samsun Yem Fabrikası’nın Özelleştirme Öncesi	113
Çizelge 7.13	ve Sonrası Dönemlerde Karlılık Analizleri.....	
	YEMSAN Samsun Yem Fabrikası’nın Özelleştirme Öncesi	114
Çizelge 7.14	ve Sonrası Dönemlerde Verimlilik Analizleri.....	
	EBK Afyon Kombinası’nın Özelleştirme Öncesi ve Sonrası	117
Çizelge 7.15	Dönemlerde Karlılık Analizleri.....	
	EBK Afyon Kombinası’nın Özelleştirme Öncesi ve Sonrası	118
Çizelge 7.16	Dönemlerde Verimlilik Analizleri.....	
	Konya Şeker Fabrikası A.Ş.’nin Özelleştirme Öncesi ve	122
Çizelge 7.17	Sonrası Dönemlerde Karlılık Analizleri.....	
	Konya Şeker Fabrikası A.Ş.’nin Özelleştirme Öncesi ve	124
Çizelge 7.18	Sonrası Dönemlerde Verimlilik Analizi.....	
	ORÜS Ayancık İşletmesi’nin Özelleştirme Öncesi ve	128
Çizelge 7.19	Sonrası Dönemlerde Karlılık Analizleri.....	
	ORÜS Ayancık İşletmesi’nin Özelleştirme Öncesi ve	129
Çizelge 7.20	Sonrası Dönemlerde Verimlilik Analizleri.....	
	İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Üreticilerin Yaş	134
Çizelge 7.21	Gruplarına Göre Dağılımı.....	135
Çizelge 7.22	İncelenen İşletmelerinde Üreticilerin Eğitim Düzeyleri.....	
	İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Yaş Gruplarına	135
Çizelge 7.23	Göre Nüfus Varlığı.....	
	İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinde İşletme	136
Çizelge 7.24	Arazisinin Tahsis Edilen Ürünlere Göre Dağılımı.....	
	İncelenen İşletmelerin Süt Sığırcılığından Elde	137
Çizelge 7.25	Ettikleri GSÜD’ne Göre Dağılımı.....	
	İşletmelerde Süt Sığırcılığından Elde Edilen	138
Çizelge 7.26	GSÜD’nin İşletmenin Toplam GSÜD İçindeki Payı.....	
	İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Özelleştirme	138
Çizelge 7.27	Konusunda Bilgi Sahibi Olma Durumları.....	
	İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Özelleştirme	139
Çizelge 7.28	Konusundaki Bilgi Kaynakları.....	
	İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinin SEK Amasya	139
Çizelge 7.29	İşletmesi’nin Özelleştirildiğinden Haberdar Olma Durumu.	
	İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinin KİT’lerin	140
Çizelge 7.30	Özelleştirmesi Fikrine Katılma Düzeyleri.....	
	İşletmecilerin KİT’lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki	140
Çizelge 7.31	Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki	
	İlişkiler.....	
	İşletmecilerin SEK Amasya İşletmesinin	141
Çizelge 7.32	Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu.....	
	Üreticilerin SEK Amasya İşletmesi’nin Özelleştirilmesinde	141
Çizelge 7.33	İzlenmesi Gereken Yöntem Hakkındaki Görüşleri.....	

Üreticilerin SEK Süt Mamulleri İşletmeleri'nin Süt Üreticilerinin Oluşturduğu Örgütlere Devredilmesi	142
Çizelge 7.34 Fikrine Katılım Düzeyleri.....	
Üreticilerin SEK Amasya İşletmesi'nin Özelleştirilme Yönteminden Memnun Olma Durumu İle	144
Çizelge 7.35 Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler.....	
İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinde Üreticilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	144
Çizelge 7.36 İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinde Üreticilerin Eğitim Düzeyleri.....	145
Çizelge 7.37 İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinde Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus Varlığı.....	145
Çizelge 7.38 İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinde İşletme Arazisinin Tahsis Edilen Ürünlere Göre Dağılımı.....	146
Çizelge 7.39 İncelenen İşletmelerin Sığır Besiciliğinden Elde Ettikleri GSÜD'ne Göre Dağılımı.....	147
Çizelge 7.40 İncelenen İşletmelerde Sığır Besiciliğinden Elde Edilen GSÜD'nin Toplam GSÜD İçindeki Payı	147
Çizelge 7.41 İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin Özelleştirme Konusunda Bilgi Sahibi Olma Durumları.....	148
Çizelge 7.42 İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin Özelleştirme Konusundaki Bilgi Kaynakları.....	148
Çizelge 7.43 İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin EBK Afyon Kombinasyonu'nun Özelleştirilmesinden Haberdar Olma Durumu.....	149
Çizelge 7.44 İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin KİT'lerin Özelleştirilmesi Fikrine Katılım Durumu.....	149
Çizelge 7.45 İşletmecilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler.....	149
Çizelge 7.46 İşletmecilerin EBK Afyon Kombinasyonu'nun Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu.....	150
Çizelge 7.47 Üreticilerin EBK Afyon Kombinasyonu'nun Özelleştirilmesinde İzlenmesi Gereken Yöntem Hakkındaki Görüşleri.....	150
Çizelge 7.48 İşletmecilerin EBK Kombinaları'nın Sığır Besicilerinin Oluşturduğu Örgütlere Devredilmesi Fikrine Katılımı	151
Çizelge 7.49 Üreticilerin EBK Afyon Kombinasyonu'nun Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler.....	153
Çizelge 7.50 İncelenen Hayvancılık İşletmelerinde İşletmecilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	153
Çizelge 7.51 İncelenen Hayvancılık İşletmelerinde İşletmecilerin Eğitim Düzeyleri.....	154
Çizelge 7.52 İncelenen Hayvancılık İşletmelerinde Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus Varlığı.....	154
Çizelge 7.53 İncelenen İşletmelerde İşletme Arazisinin Tahsis Edilen Ürünlere Göre Dağılımı.....	155
Çizelge 7.54 İncelenen Hayvancılık İşletmelerinin Hayvansal Üretim Faaliyetlerinden Elde Ettikleri GSÜD'ne Göre Dağılımı.....	156
Çizelge 7.55 İşletmelerin Hayvansal Üretim Faaliyetlerinde Elde Ettikleri GSÜD'nin İşletmenin Toplam GSÜD'si İçindeki Payı	156
Çizelge 7.56 İncelenen Hayvancılık İşletmelerinin Özelleştirme Konusunda Bilgi Sahibi Olma Durumları.....	157
Çizelge 7.57 İncelenen Hayvancılık İşletmelerinin Özelleştirme Konusundaki Bilgi Kaynakları.....	157
Çizelge 7.58 İncelenen İşletmelerin Samsun Yem Fabrikası'nın Özelleştirilmesinden Haberdar Olma Durumları.....	158
Çizelge 7.59 İncelenen Hayvancılık İşletmelerinde KİT'lerin Özelleştirmesi Fikrine Katılım Durumu.....	158
Çizelge 7.60 İşletmecilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki	159

Çizelge 7.61	İlişkiler.....	
	İncelenen İşletmelerin Samsun Yem Fabrikası'nın	159
Çizelge 7.62	Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu.....	
	Üreticilerin Samsun Yem Fabrikası'nın	
	Özelleştirilmesinde İzlenmesi Gereken Yöntem	160
Çizelge 7.63	Hakkındaki Görüşleri.....	
	Üreticilerin Yem Fabrikalarının Üretici Örgütlerine	160
Çizelge 7.64	Devredilmesi Gerektiği Fikrine Katılım Durumu.....	
	Üreticilerin Samsun Yem Fabrikası'nın	
	Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu İle	162
Çizelge 7.65	Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler.....	
	İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde	162
Çizelge 7.66	Üreticilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	
	İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde	163
Çizelge 7.67	Üreticilerin Eğitim Düzeyleri.....	
	İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde	163
Çizelge 7.68	Yaş Gruplarına Göre Nüfus Varlığı.....	
	İncelenen İşletmelerde İşletme Arazisinin Tahsis	164
Çizelge 7.69	Edilen Ürünlere Göre Dağılımı	
	İncelenen İşletmelerin Ormancılıktan Elde	165
Çizelge 7.70	Ettikleri GSÜD'ne Göre Dağılımı.....	
	İncelenen İşletmelerde Ormancılıktan Elde Edilen	165
Çizelge 7.71	GSÜD'nin İşletmenin Toplam GSÜD İçindeki Payı	
	İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde	
	Üreticilerin Özelleştirme Konusunda Bilgi Sahibi Olma	166
Çizelge 7.72	Durumları.....	
	İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde	166
	Üreticilerin Özelleştirme Konusundaki Bilgi Kaynakları....	
Çizelge 7.73	Üreticilerin ORÜS Ayancık Orman Ürünleri İşletmesi'nin	166
	Özelleştirildiğinden Haberdar Olma Durumu.....	
Çizelge 7.74	İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde	
	Üreticilerin KİT'lerin Özelleştirmesi Fikrine Katılım	167
Çizelge 7.75	Durumu.....	
	Üreticilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki	
	Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki	167
Çizelge 7.76	İlişkiler.....	
	Üreticilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin	168
Çizelge 7.77	Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu.....	
	Üreticilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin	
	Özelleştirilmesinde İzlenmesi Gereken Yöntemler	168
Çizelge 7.78	Hakkındaki Görüşleri.....	
	Üreticilerin ORÜS İşletmelerinin Orman Köylülerinin	
	Oluşturduğu Örgütlere Devredilmesi Fikrine Katılım	169
Çizelge 7.79	Düzeyleri	
	Üreticilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin	
	Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu İle	170
Çizelge 7.80	Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler.....	
	Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerde İşletme	171
Çizelge 7.81	Sahiplerinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	
	Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerde İşletme	171
Çizelge 7.82	Sahiplerinin Eğitim Düzeyleri.....	
	Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerde Yaş ve	172
Çizelge 7.83	Cinsiyete Göre Nüfus Varlığı.....	
	Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerde İşletme	172
Çizelge 7.84	Arazisinin Tahsis Edilen Ürünlere Göre Dağılımı.....	
	İncelenen İşletmelerin Şeker Pancarı Yetiştiriciliğinden	173
Çizelge 7.85	Elde Ettikleri GSÜD'ne Göre Dağılımı.....	
	İşletmelerde Şeker Pancarı Yetiştiriciliğinden Elde	174
Çizelge 7.86	Edilen GSÜD'nin Toplam GSÜD İçindeki Payı	
	Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin Özelleştirme	174
Çizelge 7.87	Konusunda Bilgi Sahibi Olma Durumları.....	
	Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin Özelleştirme	175

Çizelge 7.88	Konusundaki Bilgi Kaynakları.....	
	Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin Konya Şeker Fabrikası'nın Özerkleştirilmesinden Haberdar Olma Durumu.....	175
Çizelge 7.89	Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Fikrine Katılım Düzeyleri.....	176
Çizelge 7.90	İşletmecilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler.....	176
Çizelge 7.91	İşletmecilerin Konya Şeker Fabrikası'nın Yönetiminin Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu.....	177
Çizelge 7.92	Üreticilerin Şeker Fabrikalarının Şeker Pancarı Yetiştiren Üreticilerin Oluşturduğu Kooperatiflere Devredilmesi Fikrine Katılım Düzeyleri.....	178
Çizelge 7.93	Üreticilerin Konya Şeker Fabrikası'nın Yönetiminin Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler.....	179

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 6.1	Yıllar İtibariyle Özelleştirme İşlemleri	57
Şekil 6.2	Yöntemler İtibariyle Özelleştirme İşlemleri	59

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu araştırma ülkemizde özelleştirme uygulamalarının tarım kesimi, bireysel üreticiler ve kamu sektörüne olası etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşılmasında öncelikle tarihsel gelişim süreci içinde dünya tarımındaki özelleştirme uygulamaları, yöntem ve sonuçları açısından gözden geçirilmiş, tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerden özelleştirilenlerden örnek olarak seçilen işletmelerde özelleştirme öncesi ve sonrası ekonomik ve mali yapıları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş, seçilen KİT işletmelerinin bulunduğu yörede ilgili üretim faaliyetleri ile uğraşan üreticilerin özelleştirmeden etkilenme ve memnuniyet düzeyleri saptanmış, incelemeye alınan 5 tarımsal KİT'de (Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu, Yem Sanayi A.Ş., Et ve Balık Kurumu, Orman Ürünleri Sanayi Kurumu ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.) özelleştirilen bütün işletmelerin özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde istihdam ve üretim düzeylerindeki değişimler değerlendirilmiş ve tarımsal KİT'lerden özelleştirilmemiş olanların özelleştirilebilme olanakları ve yöntemleri tartışılmıştır. Ayrıca tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesiyle birlikte, tarımda desteklemenin kurumsal organizasyonunun yeniden düzenlenmesi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın çeşitli hizmetlerinin özelleştirilmesinin gerekliliği, özelleştirme sonrası tarım ürün borsalarının kurulmasının önemi, tarım arazileri, ormanlar ve rekreasyon alanları gibi doğal kaynakların özelleştirilebilme olanakları, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin sanayi işletmeleri ile kooperatiflerin yeniden yapılandırılması gibi konular kısaca tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

Araştırmanın ana materyalini, özelleştirilen tarımsal KİT'lerden örnek olarak seçilen tesisler ve tesislerle ilişki içinde olan tarım işletmelerinden seçilen örneklerden anket yoluyla elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Bu bağlamda TSEK'nda Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi, YEMSAN'ın Samsun Yem Fabrikası, EBK'nın Afyon Et Kombinası, ORÜS'ün Ayancık İşletmesi ile TŞFAŞ'den Konya Şeker Fabrikası araştırmanın amacına uygun olarak çeşitli kriterler dikkate alınarak gayeli olarak tespit edilmiştir. Seçilen KİT işletmelerinin bulunduğu ilde, bu işletme ile ilgili üretim faaliyetiyle uğraşan üreticilerin yoğun olarak bulunduğu ilçe ve bu ilçedeki yeterli sayıdaki köyler, Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri'ndeki teknik elemanların da görüşü alınarak belirlenmiş ve örnek çekilecek populasyonlar oluşturulmuştur. Her ilde farklı örnekleme birimi kullanılarak anket uygulanacak üretici sayısı, basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir.

İncelenen KİT işletmelerinin özelleştirme sonrası dönemlerde karlılık ve verimlilik analizlerinde kullanılan veriler, ilgili firmaların muhasebe bölümü yöneticilerine uygulanan anketler ve firmaların ayrıntılı bilanço ve gelir tablolarından elde edilmiştir. Özelleştirme öncesi döneme ilişkin veriler ise ilgili KİT'lerin faaliyet raporları, özelleştirme için hazırlanan tanıtım prospektüsleri ve denetim raporlarından alınmıştır. Üreticiler ile sanayi ve ticaret işletmelerine uygulanan anket sonuçları, her il için ayrı ayrı değerlendirilmiş ve üreticilerin sosyo-ekonomik özellikleri ile özelleştirme fikrine katılım ve ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmelerinden memnuniyet düzeyi arasındaki ilişkiler, khi-kare testleri ile ortaya konulmuştur.

Türkiye'de tarımsal KİT'ler, diğer ülkelerdeki örneklerinden farklı olarak, özelleştirme uygulamalarında yeterince deneyim kazanılmadan ve özelleştirme uygulamalarının ilk yıllarında programa alınmıştır. Bu nedenle söz konusu işletmelerin özelleştirme süreçleri ve özelleştirme sonrası dönemleri sorunlu olmuştur. İşletmeler çoğunlukla kuruluş amaçları ve işlevleri dikkate alınmadan, yapılan ihalelerde en yüksek teklifi veren firmalara devredilmiştir. Bu bakımdan bir çok işletme faaliyet alanından çekilmiş, üretim ve istihdamda önemli oranlarda azalma olmuş, verimlilik ve karlılık özellikle orman ürünleri ve et kombinalarında istenilen düzeye çıkarılamamıştır. Bu sonuçlar, özelleştirme yöntemlerindeki eksiklikler ve özelleştirmede bu işletmeleri devir alan müteşebbislerin amaçları ve beklentileri ile yakından ilişkilidir.

TSEK'na bağlı iken özelleştirilen 32 süt ve mamulleri işletmesinden sadece 13'ü üretim faaliyetini sürdürmektedir. Söz konusu işletmelerin özelleştirilmesinden sonraki dönemde istihdamda % 59,94 ve işlenen çiğ süt miktarında ise % 18,95 oranında bir azalma olmuştur.

Yemsan'a bağı 24 yem fabrikasının özelleştirme sonrası dönemde kurulu kapasitelerinin % 38,6 oranında arttığı görülürken, bu artışın karma yem üretimlerine yansımadağı aksine özelleştirme öncesi döneme göre % 2,1 oranında azaldığı tespit edilmiştir. Özelleştirilen 24 yem fabrikasından 6'sının üretim faaliyetini durdurulmuştur. Yem fabrikalarında özelleştirme sonrası dönemde istihdam hacminde % 62,9 oranında azalma olmuştur.

Günümüze kadar 12 kombinasi özelleştirilen EBK'nda istihdam hacmi ve üretim miktarında özelleştirme sonrası dönemde meydana gelen azalma sırasıyla % 56,90 ve % 5,06'dır. Kombinalardan biri faal durumda bulunmazken, diğelerinin ise entegre bir tesisten çok mezbaha hizmeti verdiği ifade edilebilir. Nitekim özelleştirilen Kombinalardaki kapasite kullanım oranlarının % 9-11 arasında olması da, bunu kanıtlamaktadır.

ORÜS'ün 19 orman ürünleri işletmesi ve 1 emprenyeleme tesisinde özel kişi ve kuruluşlara devredilmiştir. Bu işletmelerin Ocak 2000'de 4'ünün işletme faaliyetini durdurduğu tespit edilirken, özelleştirme sonrası dönemde istihdamda % 61,24 ve üretimde % 45,15 oranında azalma olmuştur.

Türkiye'de kuruluşundan itibaren özel şeker fabrikası olan Konya, Kayseri ve Amasya şeker fabrikalarında 1991 ve 1992'de TŞFAŞ'ne verilen tedvir yetkisi kaldırılarak, yönetimleri özerkleştirilmiştir. Bu tarihten sonra üç şeker fabrikasının özelleştirme öncesi döneme göre şeker üretiminde % 33,35 oranında artış, istihdam hacminde ise % 31,65 oranında azalma olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu fabrikaların nominal şeker pancarı işleme kapasitesinin, özelleştirme sonrası dönemde % 50 oranında artırılmıştır. Ancak son yıllarda hükümetlerin genellikle rasyonel olmayan pancar destekleme ve mamul şeker fiyat politikaları, özel şeker fabrikalarının mali yapılarının mali yapılarının olumsuz etkilemektedir.

Özelleştirme uygulamalarının tarım kesimi ve ulusal ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılabilmesi için, özelleştirme sonrası dönemde söz konusu faaliyet alanlarında yeni yatırımların teşvik edilmesi ve gerçekleştirilmesi gerekir. YEMSAN'da özelleştirmenin başladığı 1993'den günümüze değin, Türkiye'de 38 ilde 69 adet yem fabrikası kurulduğu ve endüstriye 2,6 milyon tonluk ilave üretim kapasitesi kazandırıldığı belirlenmiştir. Şeker endüstrisinde de gereksinim olmamakla beraber, yeni yatırımlar devam etmektedir. Bununla birlikte süt mamulleri, et mamulleri ve orman ürünleri endüstrilerinde, özelleştirme sonrası dönemde yeni yatırımların çok sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir.

İncelenen 5 KİT'e bağı işletmelerden seçilen örneklerde, söz konusu işletmelerde özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde karlılık ve verimlilik analizleri yapılmıştır. Yapılan analizlerin sonuçlarına göre, genellikle özelleştirme sonrası dönemde belli ölçülerde yeni yatırım yapan, üretim faaliyetini sürdüren Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi, Konya Şeker Fabrikası ve Samsun yem Fabrikası'nın gerek karlılık oranları ve gerekse verimlilik göstergelerinde önemli bir artışın olduğu saptanmıştır. Ancak ORÜS Ayancık İşletmesi'nde özelleştirme sonrasında karlılık oranları ve fiziksel işgücü verimliliğinde artış olduğu belirlenmiş olmasına karşın, kişi başına düşen reel satış hasılatı ve net satışlarda önemli bir azalma olduğu saptanmıştır. Afyon Et Kombinasi'nda ise gerek karlılık gerekse verimlilik göstergelerinde, kamu işletmeciliğine oranla önemli bir azalma olduğu tespit edilmiştir. İncelenen şeker, süt ve yem sanayilerinin kamu işletmeciliğine oranla daha hızlı büyüdüğü, orman ve et sanayinde ise özelleştirme sonrası dönemde kamu işletmeciliğine oranla hızlı büyümeye yönelik bir bulgu elde edilemediği ifade edilebilir. Ancak özelleştirme ile bu işletmeler üzerindeki politik baskılar ve bu işletmelerin devlet bütçesine getirdiği ilave yük ortadan kaldırılabilmiştir.

Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesine bireysel üreticiler ve üretici örgütlerinin katılımı sağlanamamıştır. İncelenen 5 tarımsal KİT işletmesi ile organik ilişki içinde olan üreticilere uygulanan anket sonuçları, bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır. Görüşülen 5 farklı yapı ve yöredeki üreticilerin özelleştirme konusunda yeterli kabul edilebilecek bilgi birikimine sahip oldukları söylenebilir. Üreticilerin özelleştirme konusundaki bilgi kaynaklarının genelde yazılı ve görsel basına dayandığı görülmektedir.

Tarımsal faaliyet alanında bulunan işletmelerin özelleştirildiğinden haberdar olma durumu ise ilden ile farklılık göstermektedir. Konya şeker pancarı işletmelerinde bu oran % 100 iken, Samsun hayvancılık işletmelerinde % 69,3 gibi düşük bir düzeydedir. Üreticilerin ilgili KİT işletmesinin özelleştirildiğinden haberdar olma durumu; öncelikle üreticilerin söz konusu işletme ile ticari ilişkide bulunma düzeyi, KİT işletmesinin çevre köylerdeki üreticilerce tanınma durumu ve işletmenin özelleştirme ihalesine çıkarılmasının kamuoyuna duyurulma düzeyi gibi birçok faktörün etkisinde kaldığı belirlenmiştir.

KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine üreticilerin katılım düzeyi de illere ve üretim faaliyet dallarına göre büyük ölçüde değişmektedir. KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine üreticilerin en yüksek oranda katılımının % 75,9 ile Konya şeker pancarı üreticilerinde olduğu tespit edilirken, en düşük oranının % 26,4 ile Afyon sığır besiciliği işletmelerinde olduğu saptanmıştır. Burada üreticilerin KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılımı ile ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmesinden memnuniyet düzeyleri arasında bir ilişki dikkati çekmektedir. Nitekim % 75,9'u KİT'lerin özelleştirilmesine taraf olan şeker pancarı üreticilerinin, Konya Şeker Fabrikası'nın özelleştirilmesinden memnun olma oranı da % 68,5 olup, bu iki oran birbirine yakın düzeydedir. Diğer yandan Afyon'da sığır besiciliği yapan üreticilerin % 26,4'ünün KİT'lerin özelleştirilmesine taraf olduğu ve üreticilerin Afyon Et Kombinasyonu'nun özelleştirilmesinden memnun olma oranının ise % 13,2 gibi düşük bir düzeyde kaldığı saptanmıştır. KİT işletmelerinin özelleştirilmesinden duyulan memnuniyet düzeyi ile KİT'lerin özelleştirilmesi gerektiği fikrine katılımı arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır.

Üreticilere uygulanan anketler ile ortaya konulan diğer önemli bir araştırma bulgusu ise, "KİT işletmesi ve/veya işletmelerinin kimlere devredilmesi gerektiği" ile ilgilidir. Üreticilerin ürettiği ürünleri satın alan, piyasada fiyat istikrarı sağlayabilen ve gerektiğinde fiyatlara müdahale edebilen TSEK ve EBK ile ilgili olarak, görüşülen üreticilerin yaklaşık yarısı, ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum, diğer KİT işletmeleri ile ilgili olarak görüşülen üreticilerde ise (Samsun ve Sinop) oldukça düşük düzeylerde kalmaktadır. Ayrıca söz konusu işletmelerin üreticiler veya üretici örgütlerine devredilmesi gerektiğini ifade eden üreticilerin oranı Samsun ve Sinop tarım işletmelerinde en yüksek düzeyde bulunmuştur.

Görüşülen 5 sanayi ve ticaret işletmesinin yöneticilerinden, Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi hariç, diğerleri "kırsal kesimde yerel yönden önem taşıyan KİT'ler veya işletmelerinin çok ortaklı üretici ve/veya yöre müteşebbislerince oluşturulabilecek ortak girişimlere devredilmesi modelinin" başarılı olabileceğini vurgulamaktadırlar. Ancak bu modelin başarılı olabilmesi için, devir sözleşmesinin koşulları, devir sonrası dönemde işletmenin yeterli işletme sermayesine sahip olması, profesyonel yöneticilerce organize edilmesi ve devletin de gerekli desteği sağlayabilmesi gerekli görülmektedir.

Bütün üreticilerin KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılım durumu ile yaş, öğrenim düzeyi ve gelir düzeyleri arasında genelde istatistiksel açıdan önemli bir ilişki olduğu saptanmıştır. İlgili KİT işletmesinin özelleştirilmesinden memnun olma durumu ile genelde üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerinden öğrenim düzeyi ve tarım dışı bir işle uğraşma değişkenleri arasında istatistiksel açıdan önemli bir ilişki bulunduğu saptanmıştır.

Araştırmada incelenen tarım ve sanayi işletmelerinden elde edilen bulgular, tarımda özelleştirme uygulamalarının yöntem ve süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda tarımda özelleştirme uygulamalarında, ilgili KİT'lerle organik ilişki içinde olan üreticiler ve üretici örgütlerinin özelleştirme sürecine katılımları teşvik edilmeli ve özelleştirmede bunlara ağırlık verilmelidir. Özelleştirmede her işletme kendi koşulları içinde ele alınmalı ve ilgili bütün tarafların görüş ve bilgisine başvurulmalı ve böylece karar alma sürecinde olası yanlışlar ve eksiklikler ortadan kaldırılabilir.

Türkiye'de özelleştirme kapsamlı bir istikrar ve yapısal düzenleme politikaları ile birlikte ele alınabilecek bir araç niteliği taşımaktadır. Bu nedenle özelleştirme sürecine başlanmadan önce, esasen tarımda kurumsal yapı ve yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi zorunludur. Öncelikle desteklemenin KİT'ler ve TSKB'leri aracılığıyla yürütülmesi uygulamasına son verilmeli ve bu görev Tarımda Yeniden Yapılanma ve Yönlendirme Kurulu'nca yapılmalıdır. Ayrıca tarım

borsalarının güçlendirilmesi sağlanarak, ürünlerin borsalarda işlem gören miktarları artırılmalıdır. Tarımla ilgili mevzuatın yeniden gözden geçirilmesi ve günün koşullarına uygun hale getirilmesi zorunludur. Bazı KİT'lerin faaliyette bulunduğu alanlardaki tekel kaldırılmalı ve tarımla ilgili mevzuatta yapılacak değişiklikler ile tarıma dayalı sanayi dallarının özel sektör yatırımlarına açılması sağlanmalıdır. Böylece söz konusu endüstrilerde yapılacak yasal ve kurumsal düzenlemeler ile özelleştirme uygulamasına hazırlık yapılmış olabilecektir.

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Dünyada 1929 Ekonomik Krizi ve savaşların ortaya çıkardığı sorunlar, ulusal hükümetleri ekonomide köklü değişikliklerin yapılmasına yöneltmiştir. Bu dönemde Keynesçi ekonomi politikaları gündeme gelmiş ve böylece devletin ekonomideki etkinliğinin artırılması ve kamu girişimciliği politikalarından yararlanılarak ulusal refahın yükseltilmesi görüşü savunulmuştur. Bu politikaların uygulamaya konulduğu 1950 ve 1960'lı yıllarda oldukça başarılı sonuçlar alınmış ve 1970'li yıllardan itibaren bu politikaların ekonomik sorunların çözümünde yetersiz kaldığı anlaşılmıştır (Danacı 1997/a.) 1970'li yıllarda kamu iktisadi kuruluşlarının performanslarının iyileştirilmesine yönelik bazı politikalar uygulanmış ve bunlarla yeterince başarı sağlanamadığı için, 1980'li yıllarda özelleştirme ve yeniden yapılanma politikaları gündeme gelmiştir (Voljc and Draaisma 1993).

1970'li yılların ikinci yarısından sonra, öncelikle gelişmiş ve daha sonraları ise gelişmekte olan ülkelerde, devletin ekonomiye müdahale anlayışında önemli değişimler meydana gelmiştir. İlk olarak gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bu değişim, kamu ekonomisinin yeniden yapılandırılması veya reform uygulanması sürecini doğurmuştur. Bu kapsamda tercih edilen özelleştirme politikası ile üretim faaliyetlerinde ve üretim faktörlerinin mülkiyetinde devletin rolünün azaltılması veya özel kesimin payının artırılması düşünülmektedir (Savas 1994, Danacı 1997/b). Devletin ekonomik sektörlerdeki payının küçültülmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması ile rekabet ortamının oluşturulması amaçlanmıştır. Ülkemizde ise özellikle 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri'nin uygulanmaya başlanmasıyla, ekonomiye ağır bir yük getirdiği düşünülen Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) için, alternatif çözümler aranmış ve özelleştirme fikri zaman içinde kabul edilmiştir. 1986 yılında özelleştirme master planı hazırlanmış ve daha sonraki yıllarda da çeşitli danışmanlık şirketlerine raporlar hazırlanmıştır. 1986-2000 döneminde bazı KİT'ler, çeşitli yöntemlerle özelleştirilmiştir. Bunların arasında, tarımsal faaliyet alanında görev alan kamu iktisadi teşebbüsleri de yer almaktadır. Yapılan özelleştirme uygulamalarında genellikle hazırlanan özelleştirme ana planı ve ilkeleri tam olarak dikkate alınmamıştır.

Ülkemizde Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren temel tarımsal ürünlerle ilgili hizmetleri yönlendirmek, üreticileri desteklemek ve böylece tarımsal kalkınma sorunlarına çözümler getirmek üzere, pek çok kamu işletmesi kurulmuştur. Bu kuruluşlar, çiftçilerle dayanışma içinde olacak şekilde çalışmalarını yürüterek, ülke tarımının bugünkü düzeye ulaşmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi, Türkiye için özel bir durum arz etmektedir. Çünkü tarım sektörü, ülke ekonomisinde başlıca göstergeler yönünden hala büyük bir öneme sahiptir. Tarım kesimi yaklaşık 4,1 milyon çiftçi ailesinin geçimini sağladığı, istihdam edildiği ve ülke nüfusunun % 36'sının yaşamını sürdürdüğü bir sektördür. Tarımsal alanda faaliyet gösteren KİT'lerin, hem hammadde üreten üreticileri, hem de üretilen ürünlerin tüketicilerini ilgilendiren stratejik yönleri bulunmakta ve doğal olarak bunların özelleştirilmelerinin etkileri de çok yönlü olmaktadır.

Türkiye'de piyasa ekonomisi ilkeleri çerçevesinde, serbest rekabete dayalı özel mülkiyetin ağırlıklı olduğu ve devletin müdahalelerinin minimuma indirileceği bir ekonomik yapılanmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Özelleştirme ve kamu kesiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik politikaların amacı da budur. Bunun için tarım kesiminde üreticilerin örgütlenmesi, destekleme sisteminin yeniden organizasyonu ve tarımda kurumsal yapının yeniden düzenlenmesine büyük ölçüde gereksinim vardır. Bu amaçla tarımda yeniden yapılandırma ve özelleştirme uygulamalarının başarılı olarak yürütülebilmesi için, konu ile ilgili olarak yapılacak bilimsel araştırmalar ve alternatif politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Ekonomide sınırlı olan kaynaklardan verimli ve karlı bir biçimde yararlanılması önemli hedeflerden biridir. Ülkemizde de son 15-20 yıllık dönemde KİT'lerin özelleştirilmesinin işletmelerin verimlilik ve karlılık göstergeleri üzerine etkileri sürekli olarak tartışılmıştır. Bu dönemde genellemeci ve ideolojik yaklaşımlar birbirine entegre olmuş ve kuruluş bazında tek tek yapılması gereken ekonomik, mali ve teknik analizlere gereken önem verilememiştir (Suiçmez

1995). Nitekim 1986-2000 döneminde Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının sonuçlarının karlılık ve verimlilik yönlerinden analiz edilmesi ile ilgili olarak çok az sayıda çalışma yapılmış olup, bunlar da çoğunlukla çimento sanayii işletmeleri ile ilgilidir (Suiçmez 1995, Aypek 1999). Bu araştırmalar özelleştirilen işletmelerin özelleştirme sonrası performanslarının ölçümüne yönelik olup, söz konusu işletmelerin özelleştirilmesinin faaliyette buldukları sektörlerle etkileri konusu kapsam dışı bırakılmıştır.

Bu projenin temel amacı, ülkemizde özelleştirme uygulamalarının tarım kesimi, çiftçiler ve kamu sektörü üzerine olan olumlu ve olumsuz etkilerinin değerlendirilmesidir. Bu bakımdan çalışma gerek tarımsal faaliyet alanında görev alan özelleştirilmiş KİT’lerin özelleştirme öncesi ve sonrası performanslarının karşılaştırılması gerekse ilgili olduğu tarım sektörüne olumlu veya olumsuz etkilerinin orijinal verilere dayalı olarak ortaya konulmasına büyük ölçüde gereksinim duyulmaktadır. Bu araştırma ile ortaya konulan sonuçlar ve geliştirilen öneriler, özellikle özelleştirme ile ilgili karar organları, üretici örgütleri ve sendika yöneticilerine, ulusal politikaların saptanması ve değerlendirilmesinde veri teşkil edebilecektir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmada tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT’lerden tamamen (TSEK ve YEMSAN) ve kısmen (EBK, ORÜS, TŞFAŞ) özelleştirilenlerden örnek olarak seçilen işletmelerin, özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası ekonomik ve mali yapılarının karşılaştırmalı olarak analizi yapılmış ve bulunan sonuçlar tartışılmıştır. Özelleştirilen tarımsal KİT’lerden örnek olarak seçilen işletmelerinin bulunduğu yörede söz konusu üretim faaliyetleri ile uğraşan üreticilerin özelleştirmeden etkilenme durumu ve üretici bazında özelleştirmeden memnuniyet düzeyinin ortaya konulmasına yönelik olarak uygulanan anketin sonuçları analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. İncelemeye alınan 5 Kamu İktisadi Teşebbüsünün özelleştirilen bütün işletmelerinde özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde üretim ve istihdam düzeylerindeki değişmelerin genel olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT’lerden tamamen ve kısmen özelleştirilenlerin, uygulanan özelleştirme yöntemleri ve sonuçları yönünden irdelenip, bu uygulamaların çiftçiler ve tarım kesimi üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri değerlendirilmiştir.

Araştırma sekiz bölümden oluşmaktadır. Girişi takip eden ikinci bölümde araştırmada kullanılan materyal ve uygulanan yöntemler açıklanmış, bunu Türkiye’de tarihsel gelişim süreci içinde KİT’lerin kuruluş, amaç ve tarımsal KİT’ler hakkında genel bilgilerin verildiği üçüncü bölüm, özelleştirmenin kavram, amaç ve yöntem bakımından tartışıldığı dördüncü bölüm izlemektedir. Beşinci bölümde çeşitli ülkelerin özellikle tarımsal faaliyet alanındaki KİT’lerin özelleştirilmesiyle ilgili uygulamaları incelenmiştir. Ülkemizde özellikle tarım sektöründeki özelleştirme uygulamalarının gelişiminin ortaya konulduğu altıncı bölümü, saha araştırmalarıyla desteklenen araştırma bulgularının yer aldığı yedinci bölüm ve sonuç ve önerilerin sunulduğu sekizinci bölüm izlemektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Araştırma projesinin ana materyalini, özelleştirilen tarımsal KİT'lerden örnek olarak seçilen tesisler ve bu tesislerle ilişki içinde olan tarım işletmelerinden seçilen örnek işletmelerden anket yoluyla elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bunlara ilave olarak, özelleştirilen tesislerde özelleştirme öncesi döneme ilişkin olarak faaliyet raporları, Yüksek Denetleme Kurulu Raporları ve TC Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nca hazırlanan tanıtım broşürleri (prospektüsler) ve özelleştirme sonrası dönem için hazırlanan raporlardan da geniş ölçüde yararlanılmıştır. Ayrıca ülkemizde ve dünyada özelleştirme uygulamaları ile ilgili detaylı bir literatür taraması yapılmış ve konu ile ilgili olarak temin edilen çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Özelleştirilen tesislerden örnek olarak seçilen işletmelerin yöneticileri ile söz konusu tesislerin bulunduğu yörede ilgili üretim faaliyetiyle uğraşan üreticilerden veri toplama için kullanılan anketler, araştırmanın amacına uygun olarak, yeterli bilgileri temin edebilecek şekilde düzenlenmiştir. Anketler, ön deneme (pre-test) yapıldıktan sonra üreticiler ve sanayi işletmelerine Temmuz-Ağustos 1999 tarihleri arasında uygulanmıştır.

2.2. Yöntem

2.2.1. Anket uygulanan üreticilerin ve özelleştirilen KİT işletmelerinin seçilmesinde uygulanan yöntem

Bu çalışmada özelleştirme uygulamalarının tarım kesimine etkilerinin ortaya konulması amaçlandığından, tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerden özelleştirilenler ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, tamamen özelleştirilen TSEK ve YEMSAN ile kısmen özelleştirilen EBK, ve ORÜS'ün özelleştirilen, TŞFAŞ'nin ise özerkleştirilen işletmelerinden özelleştirme sonrası, faal olma, daha fazla sayıda çiftçi ile ticari ilişkide bulunma, ilgili faaliyetin yoğun olarak yapıldığı coğrafi bölge, üretim hacmi vb. kriterler dikkate alınarak, birer işletme tespit edilmiştir. Buna göre söz konusu tesislerden; TSEK'nun Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi, EBK'nın Afyon Et Kombinası, YEMSAN'ın Samsun Yem Fabrikası, ORÜS'ün Sinop Ayancık İşletmesi ve TŞFAŞ'den Konya Şeker Fabrikası A.Ş. gayeli olarak (purposive sampling) seçilmiştir.

Seçilen tesislerin özelleştirilmesiyle yöre çiftçisi üzerine etkilerini değerlendirmek amacıyla ise, bu tesislerin bulunduğu illerdeki üreticilerden anket yoluyla elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu amaçla tamamen veya kısmen özelleştirilen KİT'lerin organik bir ilişki içinde bulunduğu işletmelerden örnekleme yoluyla seçilmiş yeterli sayıdaki çiftçiye anket uygulanmıştır. Bunun için seçilen her tesisin bulunduğu ilde söz konusu faaliyetin (süt sığırcılığı, besicilik, şeker pancarı yetiştiriciliği, orman işçiliği vb.) yoğun olarak yapıldığı, Amasya'da Merkez İlçe, Afyon'da İhsaniye, Samsun'da Vezirköprü, Sinop'ta Ayancık ve Konya'da Çumra ilçeleri tespit edilmiştir. İlçede yine ilgili faaliyetin yoğun olarak yapıldığı köyler ise Tarım İlçe Müdürlüklerinin verilerinin değerlendirilmesi ve teknik elemanlarının görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir (Çizelge 2.1). Buna göre Amasya Merkez İlçede 15 köy ve mahalle, Afyon İhsaniye'de 18 köy, Samsun Vezirköprü'de 21 köy, Konya Çumra'da 16 köy ve Sinop Ayancık'ta 14 köyde ilgili faaliyetlerle uğraşan bütün işletmeler, örnek çekilecek ana popülasyonu oluşturmuştur. Bu amaçla, çerçeve tespit tablosu; Amasya'da (TSEK) süt sığırcılığı, Afyon'da (EBK) besi hayvanı sayısı, Samsun'da (YEMSAN) büyükbaş hayvan birimi, Konya'da (TŞFAŞ) şeker pancarı ekim alanı ve Sinop'ta (ORÜS) kesim istihkakları dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Çizelge 2.1. Araştırmada İllere Göre Örneğe Çıkan İşletme Sayıları

İLGİLİ KİT	SEÇİLEN KİT İŞLETMESİ	SEÇİLEN İLÇE	KÖY SAYISI	TOPLAM İŞLETME SAYISI	ÖRNEK İŞLETME SAYISI
TSEK	Amasya	Merkez	15	872	61
EBK	Afyon	İhsaniye	18	549	53
YEMSAN	Samsun	Vezirköprü	21	1097	75
TŞFAŞ	Konya	Çumra	16	7113	54
ORÜS	Sinop	Ayancık	14	956	85

Her ilde faaliyetlerine göre tespit edilen işletme popülasyonlarından aşağıdaki basit tesadüfi örnekleme (simple random sampling) formülüne (Güneş ve Arıkan 1988) göre anket uygulanacak işletme sayıları belirlenmiştir.

$$n = \frac{N \cdot \sigma^2}{(N-1) \cdot D + \sigma^2}$$

Burada;

N: popülasyondaki işletme sayısını,

σ^2 : popülasyon varyansını,

D: $(d/t)^2$ değeri olup,

d: kitle ortalamasından müsaade edilen hata miktarını,

t : ise araştırmada öngörülen % 95 güven sınırına karşılık gelen t tablo değerini (1,96) ifade etmektedir.

Basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre örnek hacmi; Amasya süt sığırcılığı işletmelerinde 61 adet, Afyon sığır besiciliği işletmelerinde 53 adet, Samsun hayvancılık işletmelerinde 75 adet, Konya şeker pancarı işletmelerinde 54 adet ve Sinop orman içi ve kenarı köylerdeki tarım işletmelerinde 85 adet olarak bulunmuştur. Örneğe girecek işletmeler ise tesadüfi olarak belirlenmiş, ayrıca örnek hacminin % 25'i kadar da yedek işletme tespit edilmiştir. Köylerde anket yapılacak örneğe çıkan işletme sahipleri bulunmadığı durumlarda, yedekleri ile anket yapılmıştır.

2.2.2. Anket formlarının doldurulmasında izlenen yöntem

Araştırmada incelemeye alınan KİT işletmelerinin özelleştirme sonrası dönemlerde karlılık ve verimlilik analizinde kullanılan veriler, ilgili firmaların muhasebe bölümü yöneticilerine uygulanan anket ve işletmelerin mali dokümanlarından (ayrıntılı bilanço ve gelir tablosu) çıkarılmıştır. Özelleştirme öncesi döneme ilişkin veriler ise; firmaların faaliyet raporları ve kayıtlarıyla ilgili işletmeler hakkında TC. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nca hazırlanan tanıtım raporlarından çıkarılmıştır. Özelleştirme öncesi dönemde anonim şirket statüsünde olmayan Afyon Et Kombinasyonu, Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi, Ayancık Orman Ürünleri Sanayii İşletmesi ve Samsun Yem Sanayii ile ilgili genel yönetim giderleri; ilgili işletmelerin bağlı oldukları KİT'lerin

toplam genel yönetim giderlerinin belirli bir oranı esas alınarak hesaplanmıştır. Genel yönetim giderlerinin ilgili işletmelere dağıtımında ideal ölçü, üretimin tek bir mamul cinsinden veya birbirine benzer mamullerden oluşması durumunda, birim üretim değeri olduğundan (Bursal ve Ercan 1992, Çakıcı 1981), bu işletmelerin, ilgili KİT'lerin toplam üretim değeri içindeki paylarına göre dağıtım yapılmıştır.

Sanayi ve ticaret işletmelerinin analizinde, Konya Şeker Fabrikası hariç, diğer işletmelerde özelleştirme yılı anormal bir dönem olabileceği varsayımından hareketle analiz dışında bırakılmıştır. Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin kuruluşundan itibaren sermayenin çoğunluğunu (% 76) özel kesimin oluşturması, Yönetim Kurulu Kararı ile işletmenin yönetiminin Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ne devredilmesi, özelleştirme için hazırlık ve ihale aşamasının olmaması ve Yönetim Kurulu Kararı ile fabrikanın 18 Ağustos 1992'den itibaren özerkleştirilmesi gibi nedenler ile bu yaklaşım tercih edilmiştir. Buna göre ORÜS Ayancık İşletmesi'nde 1996, TSEK Amasya Süt Mamulleri İşletmesi'nde 1995, Samsun Yem Fabrikası'nda 1993 ve Afyon Et Kombinasyonu'nda 1995 yılı analize dahil edilmemiştir.

Üretici anket formları ise her il için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Çerçeve tespiti ile beraber anket formlarının ön denemeleri (pre-test) yapılmış ve formların anlaşılabilirliği ile proje amaçları için yeterliliği ortaya konulmuştur. Seçilen örnek tarım işletmelerinde muhasebe kayıtları bulunmadığından, araştırma için gerekli olan birincil veriler, çalışmanın amaçlarına göre hazırlanan anket formları, söz konusu örnek işletmelere gidilerek, üreticilerle yapılan karşılıklı görüşmelerle doldurularak toplanmıştır. Üretici anket formunun ilk bölümünü yaş, eğitim, nüfus varlığı, mevcut üretim deseni, pazarlama durumu, gayrisafi üretim değeri gibi sosyo-ekonomik özellikler ile ilgili sorular oluştururken, ikinci bölümde işletmelerin özelleştirme hakkındaki bilgi düzeyleri ve söz konusu tesisin özelleştirilmesinden duyulan memnuniyet düzeyi ile ilgili sorular ve üçüncü bölümde ise son üretim yılına ait üretim kayıtları, hayvan varlığı, arazi kullanım durumu, tarım dışı faaliyetlere ilişkin sorular yer almaktadır. İşletmecilerin özelleştirme kavramını bilip bilmedikleri anket esnasında tespit edildikten sonra, özelleştirme fikrine katılıp katılmadıkları sorulmadan önce kendilerine araştırmacı tarafından özelleştirmenin tanımı yapılmıştır. Bundan sonra ilgili sorulara yönelik üretici görüşleri alınmaya çalışılmıştır.

2.2.3. Toplanan verilerin analizi ve değerlendirilmesinde uygulanan yöntem

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının sonuçlarının karlılık ve verimlilik yönlerinden analiz edilmesi ile ilgili olarak yapılan çalışmalar çok yetersizdir. Konu ile ilgili olarak özellikle özelleştirilen çimento fabrikaları üzerinde araştırmalar yapılmış (Suiçmez 1995, Karataş 1993, Aypek 1999) olup, tarımsal faaliyet alanında görev alan kuruluşlar ile ilgili yapılmış bilimsel araştırmaya rastlanmamıştır.

Ancak özellikle gelişmiş ülkelerde, ekonomide özelleştirme uygulamalarının sonuçlarını test etmeye yönelik çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Megginson et al 1994, Bishop and Kay 1990, Savas 1994). Araştırmacılar karlılığı ölçmede; kar/satış, kar/aktifler ve kar/özsermaye ölçütlerini kullanmışlardır. Etkinlik ölçümünde ise; personel başına enflasyona göre düzeltilmiş satışlar ve personel başına net kar gibi ölçütler kullanılmaktadır. ,

Araştırma kapsamına alınan 5 fabrikanın karlılık ve verimlilik analizinde, özelleştirme öncesi ve sonrası dönemler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu analizde oran analiz tekniği kullanılmış olup, işletmelerin verimlilik ve karlılık göstergelerinin hesaplanmasında aşağıda verilen oranlar, bilanço, gelir tablosu ve üretim verileri kullanılmıştır (Baş 1988, Hedderwick 1993, Suiçmez 1995, Megginson et al 1994, Aypek 1999):

Karlılık analizlerinde;

- Net Karlılık Oranı = Net Kar / Net Satışlar
- Öz Sermaye Karlılık Oranı = Net Kar / Öz Sermaye

- Aktif Karlılık Oranı = Net Kar / Aktif Toplamı ve
- Satış Karlılık Oranı = Net Kar / Satış Hasılatı

gibi performans göstergeleri kullanılmıştır.

Verimlilik analizlerinde ise;

- Fiziksel İşgücü Verimliliği = Üretim Miktarı / Çalışan Kişi Sayısı
- Ücretle Çalışan Kişi Başına Reel Satış Hasılatı,
- Ücretle Çalışan Kişi Başına Reel Bilanço Karı,
- Personel Başına Enflasyona Göre Düzeltilmiş Net Satışlar ve
- Personel Başına Enflasyona Göre Düzeltilmiş Net Kar gibi

göstergeler hesaplanmış ve bulunan sonuçlar tartışılmıştır. Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlere ilişkin verimlilik ve karlılık göstergelerinin daha kolay ve basit olarak ifade edilebilmesi için, her iki dönemde bulunan sonuçların basit aritmetik ortalaması alınmış ve iki ayrı döneme ilişkin ortalamalar arası farklar oransal olarak ifade edilmiştir. Ortalamalar arası farklardaki değişimler “azalış” veya “artış” olarak değerlendirilmiştir. Bunlar özelleştirilen kuruluşlarda, özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde verimlilik ve karlılık göstergelerindeki değişmeyi ifade etmektedir.

Sanayi ve ticaret işletmelerinde verimlilik analizinde; işletmelere göre özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde, işletmede ücretle çalışan kişi başına reel satış hasılatı, bilanço karı, düzeltilmiş net satışlar ve düzeltilmiş net karın hesabında, işletmelere ilişkin mali veriler 1981=100 bazlı Toptan Eşya Fiyatları Endeksi esas alınarak hesaplanan deflatör kullanılarak enflasyondan arındırılmıştır. Böylece kişi başına hesaplanan mali veriler ve dolayısıyla verimlilik göstergeleri reel değerleri ifade edebilecek biçimde ortaya konulmuştur.

Seçilen 5 sanayi ve ticaret işletmesi için belirlenen verimlilik ve karlılık göstergeleri, hem ayrı ayrı hem de genel olarak yorumlanmış ve tartışılmıştır. Ayrıca özelleştirilen işletmeleri devralan müteşebbislerin tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi ve özelleştirme sonrası dönemlerde tarıma dayalı sanayii işletmelerinin verimli olarak işletilebilmeleri için alınması gereken önlemler ile ilgili görüşleri de değerlendirilmiştir.

Her ilde üreticilere uygulanan anket sonuçları, ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları genelde anlaşılmasının kolaylığı nedeniyle oran olarak verilmiştir. Araştırmada işletmelerin ortalama işgücü ve hayvan varlığını ortaya koymada, erkek işgücü birimi (EİB) ve büyükbaş hayvan birimine (BBHB) çevirmede kullanılan katsayılardan yararlanılmıştır (Erkuş vd 1995).

Verilerin analiz ve yorumlarının yapılabilmesinde sadece oransal karşılaştırmalarla yetinilmemiş, ayrıca ki-kare (χ^2) testi de uygulanmıştır. Bilgisayara yüklenen verilerin frekans dağılımları ve ki-kare testleri, SPSS bilgisayar paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir (Cramer 1998). Ki-kare testinden elde edilen hesap değerleri, % 10, %5 ve %1 için tablo değerleri ile karşılaştırılarak, işletme sahiplerinin sosyo-ekonomik özellikleri ile özelleştirme fikrine katılım ve ilgili KİT’in özelleştirilmesinden memnun olma durumu arasındaki ilişkiler istatistikî açıdan ortaya konulmuştur. Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde kullanılan ki-kare testinin formülü aşağıda verilmiştir (Düzgüneş vd 1983):

$$\chi^2 = \frac{(f - f^e)^2}{f^e}$$

Burada;

χ^2 = Ki-kare hesap değeri,

f= gözlenen frekans ve

f*=beklenen frekansı göstermektedir.

Araştırma gerek sanayi ve ticaret işletmeleri için saptanan sonuçlar gerekse bireysel tarım işletmeleri yönünden ortaya konulan bulgular çerçevesinde, tarımda özelleştirme uygulamaları genel olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda alınması gereken önlemler ve özellikle 2000'li yıllarda tarımsal faaliyet alanında görev alan diğer KİT'lerin özelleştirilebilme olanakları değerlendirilmiştir. Böylece araştırma sonuçları özellikle ilgili KİT'lerin yöneticileri, karar organları, üretici örgütleri ve sendika yöneticilerine rasyonel özelleştirme politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında yol gösterici olabilecektir.

3. TÜRKİYE’DE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE KİT’LERİN KURULUŞU, AMAÇLARI VE TARIMSAL FAALİYET ALANINDA GÖREV ALAN KİT’LER

3.1. Kit’lerin Tanımı ve Oluşumu

Klasik devlet anlayışının değişmeye başladığı 19. yüzyıldan günümüze değin, devlet tarafından yüklenen görevler, ülke güvenliğini sağlama ve hukuk düzeninin varlığını korumanın ötesine geçmiş, bu görevlerin yanı sıra sosyal ve ekonomik yaşamın düzenlenmesi gereği de ağırlık kazanmıştır. Bu yeni oluşum, devlet organizasyonunda da bir takım değişiklikleri beraberinde getirmiş, sosyal ve ekonomik politikaların uygulanabilmesi için yeni kurumlar tesis etmeyi gerektirmiştir. Bu amaç ile de, öteden beri gelir ve harcamalarını bütçe içinde toplayan devlet, bütçe dışında faaliyet gösteren, kendi öz gelirleri ve giderleri olan kuruluşlar oluşturmuştur (Kilci 1994).

Kamu iktisadi teşebbüsleri kavramına ilişkin çok çeşitli tanımlamalar bulunmakta olup, bu terimin tanımlanmasında halen ekonomi literatüründe bütünlük sağlanamamıştır. Avrupa KİT Merkezi’nin (CEEP) tanımlamasına göre; KİT’ler mal veya hizmet üretmek üzere kurulmuş olan, mali olanaklarının yarısından fazlası merkezi veya yerel kamu idareleri tarafından sağlanan veya işletme sonuçlarından bu idarelerin sorumlu olduğu ve bunlar tarafından denetlenen girişimlerdir (Aysan ve Özmen 1981, Kilci 1994).

Aktan (1987)’a göre “KİT’ler bir kanun veya kanunun verdiği yetkiye dayanılarak özel mallar üretmek üzere, ticari ve sınai alanda piyasa koşullarına göre çalışmak ve sosyal fayda/maliyet ilişkilerini de göz önünde bulundurmamak amacıyla kurulan tüzel kişilikleri, idari ve mali özerklikleri bulunan, yönetiminde ve sermayesinde kamunun hakim olduğu girişimlerdir.”

Devlet, para karşılığında mal veya hizmet üretiyorsa, bir KİT kurmuş olmaktadır (Savas 1994). Maliye ve ekonomi literatüründe, KİT ifadesini kullanan her kişinin anlatmak istediğinin birbirini tutmadığı bir gerçektir. Ancak kullanılan kamu iktisadi teşebbüsü terimi; iktisadi devlet teşekkülü, kamu iktisadi kuruluşu, kamu payının hakim olduğu kuruluş, bağlı ortaklık ya da iştirak terimlerinin tümünü kapsamına almaktadır. Diğer bir deyişle, KİT terimi ile belli bir modeli veya belli bir kuruluşu anlatmaya çalışmak imkansızdır. Çünkü ülkemizde devlet yapısı içinde belli kalıplara uygun olarak oluşması gereken kuruluşların bu kalıpların dışına çıkma çabaları, modelin bozulmasına, aynı yapıda kuruluşlar oluşturduğu sanılırken, birbirinden tamamen farklı kuruluşların ortaya çıkmasına ve aynı ifadeyle birbirinden çok farklı birimlerin tanımlanmasına çaba gösterildiği görülmektedir (Altınok 1993). Ülkemizde fonksiyonel sınıflandırmaya göre kamu iktisadi teşebbüsü olarak tanımlanan bir kuruluşun sermayesinin tamamı devlete ait olabileceği gibi, iktisadi devlet teşekküllerine de ait olabilir, yasayla kurulabilir, anonim şirket veya ayrı bir yapıda oluşturulabilir. Özetle bir kuruluşun tek başına alınarak sınıflandırmadaki yeri açıkça belirtilmedikçe, devlet yapısı içindeki yerini saptama imkanı bulunmamaktadır.

Ülkemizde kamu iktisadi teşebbüsleri ile ilgili ilk düzenlemenin yapıldığı 1938 tarih ve 3460 sayılı Kanunda, tam bir tanımlama olmamakla beraber, “sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan ve bu kanun hükümlerine tabi tutulması kendi kanunlarında yazılı bulunan iktisadi devlet teşekküllerinin teşkilatıyla idare ve murakabeleri bu kanuna göre tanzim ve icra olunur” biçiminde yapıldığı görülmektedir (Md. 1). Ancak “kamu iktisadi teşebbüsü” terimi ilk olarak 1961 Anayasası’nda yer almıştır. 1961 Anayasası’nda “kamu iktisadi teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce denetlenmesi kanunla düzenlenir” hükmü bulunmaktadır (Md. 127/5) (Kilci 1994). Diğer taraftan, 1964 tarih ve 468 sayılı Kanun ile KİT teriminin ilk kez tanımlanması “..... ödenmiş sermayelerinin yarısından fazlası kamu tüzel kişilerinince sağlanmış olan kurumlar; bu kurumların ödenmiş sermayelerinin yarısından fazlasını sağlamış oldukları diğer kurumlar, sayılanlardan olmamakla beraber kendilerine kamu yetki ve görevleri verilmiş olup, galip vasıfları bu kamu hizmetini yürütmek olan ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından olmayan özel kanunlara tabi kurumlarla, İller Bankası kamu iktisadi teşebbüsü sayılmaktadır” şeklinde yapılmıştır (Md. 4). Son olarak ise 8.6.1984 tarih ve 233 sayılı Kanun

Hükmünde Kararname’de (KHK) ise kamu iktisadi teşebbüsü, iktisadi devlet teşekkülü(İDT) ve kamu iktisadi kuruluşlarının (KİK) ortak adı olarak kabul edilmiştir (Md. 1) (Anonim 1984).

İktisadi devlet teşekkülleri, sermayesinin tamamı devlete ait iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan kamu iktisadi teşebbüsleridir. Kamu iktisadi kuruluşları, sermayelerinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi teşebbüsleridir. Bağlı ortaklıklar, sermayesinin % 50’sinden fazlası İktisadi Devlet Teşekkülü veya Kamu İktisadi Kuruluşlarına ait olan işletme veya işletmeler topluluğundan oluşan anonim şirketleri ifade etmektedir. Müessese, sermayesinin tamamı bir İktisadi Devlet Teşekkülü veya Kamu İktisadi Kuruluşlarına ait olup, ona bağlı işletme veya işletmeler topluluğunu belirtmektedir. İşletme, müesseselerin ve bağlı ortaklıkların mal ve hizmet üreten fabrika ve diğer birimlerini ve iştirak ise İktisadi Devlet Teşekkülü veya Kamu İktisadi Kuruluşların veya bağlı ortaklıkların, sermayelerinin en az % 15’ine, en çok % 50’sine sahip oldukları anonim şirketleri ifade etmektedir (Anonim 1984, Altınok 1993).

3.2. Türkiye’de KİT’lerin Oluşum Nedenleri ve Tarihsel Gelişimi

Tarihsel gelişim sürecinde gelişmekte olan ülkelerde ekonominin çeşitli sektörlerinde kamu iktisadi kuruluşlarının oluşturulmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlar; özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda yatırım yapmak, büyük ölçekli yatırımları gerçekleştirmek, ekonomide sermaye fazlasını yatırıma dönüştürmek, istihdam olanağı sağlamak, görece olarak düşük fiyat ile mal ve hizmet üretmek, stratejik sektörlerde teknoloji transfer etmek gibidir (Voljc and Draaisma 1993).

Türkiye’de KİT’lerin kuruluş nedeni temelde, özel sektörün bilgi ve sermaye birikimi açısından ekonomik kalkınmayı sağlamada yetersiz kalmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun hemen başında 1923 yılında, toplumun oluşturan çeşitli kesimlerin katılımıyla, ekonomik önceliklerin ve politikaların belirlenmesi amacıyla toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde özel sektöre öncelik ve önem veren bir ekonomi politikası benimsenmiş ve çeşitli teşvikler ve korumalardan oluşan bir ekonomik mevzuat geliştirilmesine karşın, özel sektör gerek nitelik ve gerekse nicelik açısından beklenen performansı gösterememiştir (Kilci 1994, Çelebi 1996). Özel sektörün yeterli sermayeye sahip olmamasının yanı sıra, teşebbüs bilgi ve yeteneğinden yoksun oluşu, ekonomik bağımsızlığın kazanılması ve ulusal sanayiinin kurulması arzusu, zorunlu olarak devletin önemli ölçüde katıldığı bir sanayileşme stratejisine yönelmesine yol açmıştır.

Ülkemizde KİT’lerin kuruluş amaçlarını belirleyebilmek için öncelikle Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş döneminde ülke ekonomisinin genel durumuna bir göz atmak gerekmektedir. Kurtuluş Savaşı’nın ardından Cumhuriyet’in ilan edildiği dönemde ülke ekonomisi hiç de iyi olmayan bir kaynak tablosuna sahipti (Çavdar 1973, Tayanç 1973). Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı’nı tecrübe etmiş olan Türkiye, Osmanlı Devleti’nden ekonomik anlamda büyük bir enkaz devralmıştır (Kazgan 1981). Bu zamana kadar halkın genelde ticaret ve sanayii yerine kamu görevlerini tercih ettiği görülmekteydi (Budak 1993). Bu nedenle de, ticari faaliyetler daha çok Rum, Ermeni, Musevi ve diğer yabancılar tarafından yerine getirilmekteydi. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu yıllarda ülkede sanayi sektöründeki sermayenin ve işgücünün yaklaşık ancak % 15’i Türklerin egemenliğinde % 85’i azınlıkların ellerinde bulunduğu bilinmektedir (Ökçün, 1971, Doğan 1993, Eğrican 1999). Bununla birlikte, Lozan Antlaşması ile Osmanlı’nın borçlarının yıllık taksitlerinin toplam bütçede % 13 oranında pay aldığı görülmektedir (Budak 1993). Hem mevcut sanayiinin ulusallaştırılması, hem de üstlenilen borçlar, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomik ve sosyal alanda yeni yatırımlara girmesini büyük ölçüde geciktirmiştir. Ayrıca 1929 Dünya Ekonomik Krizi de bu gecikmeye yardımcı olan diğer bir etkidir (Babüroğlu 1982).

Bireysel teşebbüs ve sanayici oluşturma girişimlerinde yaşanan başarısızlık hem iç hem de dış dinamiklerin etkisiyle Türkiye’nin ekonomik kalkınmada devletin öncülüğü ve düzenleyiciliği anlayışını kabul etmesine yol açmıştır. Devleti ön plana çıkartan dış dinamiklerden birincisi 1929 Ekonomik Krizi karşısında batı dünyasının ekonomik bunalıma çözüm olarak kamu girişimciliğine önem vermesi ve bu doğrultuda gerçekleştirilen kuramsal ve uygulamalı gelişmelerdir. İkincisi ise

Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetler Birliği ile başlayan yakınlaşma ve Türkiye'deki yönetici kadroların, 1929 Bunalımı'ndan etkilenmeden sanayileşme alanında gelişmesini sürdüren bu ülkeyi, büyük bir sempati ile izlemeleridir (Anonim 1993/a). Ekonomide devleti ön plana çıkartan iç dinamikler ise bütün gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de yetersiz sermaye, teşebbüs bilincinin olmayışı ve tecrübesiz yöneticilerdir.

Ülkemizde kamu girişimciliğinin başlangıcı, çok daha eskilere gitmekle birlikte, esas olarak devletçilik uygulamaları 1930'lu yıllarda başlamıştır. 1933 yılında kurulan Sümerbank ve 1934'de kurulan Etibank hem ilk KİT örnekleri olmak açısından hem de daha sonra oluşturulan KİT'lere kaynak teşkil etme açısından büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye'de devletçilik uygulamalarının iç ve dış dinamiklerden kaynaklandığı belirtilmekle beraber, esas olarak bu oluşumu ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerle açıklamak da mümkündür. Ekonomik nedenler arasında; özel sektöre öncülük yapmak, ekonomiye yön vermek ve düzenlemek, özel sektörün giremediği alanlarda yatırım yapmak, ekonomik kalkınmayı sağlamak, tekellerin devlete işletilmesini sağlamak ve gelir dağılımını iyileştirmek bulunmaktadır.

Siyasi nedenler açısından Türkiye'nin emperyalist güçlere karşı kendisini koruyabilmek amacıyla ekonomik ve stratejik önemi olan sektörlerde doğrudan yatırım yapması görülmektedir. Nitekim Atatürk'ün İktisat Kongresi açılış konuşmasında vurguladığı siyasal bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla tamamlanması anlayışı, KİT'lerin oluşturulması düşüncesine kaynak teşkil etmiştir (Anonim 1993/a). Devlet bu endişelerle askeri, altyapı, enerji, maden, petro-kimya, demir-çelik gibi alanlarda ekonomik kuruluşlar oluşturma yoluna gitmiştir (Anonim 1989).

Ekonomik kalkınmanın yanında sosyal kalkınmanın da sağlanabilmesi amacıyla kamusal mal ve hizmet üretme düşüncesi de, KİT'lerin oluşturulmasında etken olmuştur (Anonim 1993/a).

Tarihsel gelişim süreci içinde özel sektör, ilk liberalizm dönemi olarak bilinen 1923-1929 yıllarında son derece yetersiz olduğundan, devlet tarafından teşvik edilmeye başlanmış, fakat bu dönemin sonuna kadar sanayileşmede istenilen başarı sağlanamamıştır.

1930-1940 yılları arasında yoğun bir devletçilik politikası sürdürülmüştür. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan sonra ülkemizde bir ekonomik politikası olarak benimsenen devletçilik, ideolojik anlamdan çok, özel sektörü reddetmeyen ve onu benimseyen bir içerik taşımaktadır (Kepenek 1987, Eğrican 1999). Nitekim Atatürk 1 Kasım 1937 tarihli TBMM'nin açılış konuşmasında "... sermayesinin tamamı veya büyük bir kısmının devlete ait ticari-sınai kurumların bugünkü usullerle çalışabilmelerine ve inkişaf etmelerine imkan yoktur" derken, devlet işletmeciliğinde yeniden yapılanmanın gerekliliğini belirtmekte ve KİT'lerin yaklaşık 30-40 yıldır süregelen sorunlarının başladığına işaret etmektedir (Alkin 1993, Ülken 1984).

İkinci Dünya Savaşı döneminde, Türkiye Ekonomisi savaş hazırlığına yönelmiş ve ancak 1940'lı yılların sonlarına doğru yeniden liberalizme dönüş gayretleri belirlemiştir (Kilci 1994, Ongun 1993). İkinci liberal dönem olarak kabul edilen Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arasında özel girişimciliğin desteklendiği görülmektedir. Bu dönemde devletin ekonomideki nispi payının küçültülmesi yönündeki çabalar gündeme gelmiş, ancak uygulamada başarılı olunamamış, aksine bu dönemde yeni KİT'ler kurulmuştur. Bu dönemde liberasyonun sadece dış ticarete gerçekleştirildiği ve bu amaçla 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun çıkartıldığı görülmektedir (Başol 1991). Ancak dünya konjonktüründe meydana gelen değişimler, Türkiye'nin de dış ticaretini etkilemiş, yabancı sermayeden beklenen avantajlar sağlanamamıştır. Bu dönemde üst üste yaşanan kuraklıklar, devletin ekonomiyi müdahalesinin devamını zorunlu kılmıştır.

Planlı dönemin başlamasıyla KİT'lerin varlığını sürdürmelerine ilişkin tartışmalar bir yana bırakılmış, bunların yeniden düzenlenmeleri ve etkinliklerinin artırılması, plan disiplini içinde ele alınmaya çalışılmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda KİT'lerin serbestlik sınırları, politik müdahaleler, fiyat yapılarının bozukluğu, istihdam politikalarının tutarsızlığı, sermaye yetersizliği gibi sorunları vurgulanarak, kamusal nitelikli faaliyetlerin dışında kalanların karşılık esasına ve ekonominin gereklerine göre kalkınma politikaları çerçevesinde çalışmalarını öngörülmüştür (Kilci 1994, Köksal ve İlkin 1973).

Ancak 1970'li yıllardaki "Petrol Şoku" ile ülkemizde de kendini gösteren ekonomik kriz, KİT sorunlarının artarak ön plana çıkmasına neden olmuştur. KİT'lerin ağır yatırım görevlerini sürdürmelerinin yanı sıra, finansman sıkıntısı ve döviz yetersizliği nedeniyle ithal girdi temininde güçlüklerle karşılaşılması ve enerji sıkıntısı gibi unsurlar, KİT'lerin yapısal sorunlarının artmasına yol açmıştır. Bu dönemde ekonomide nispi fiyat uyumunun sağlanamaması, KİT fiyatlarına yapılan politik nitelikli müdahaleler ekonomide mal darlığına, sektörler arası fiyat dengesinin bozulmasına ve karaborsa fiyatlarının oluşmasına neden olmuştur. 1980'li yıllarda kamu kesiminin ekonomideki nispi payının küçültülmesi ve bu yönde KİT'lerin özelleştirilmesi, gündemdeki yerini sürekli korumuştur. Ancak bu amaçların ifade edildiği ölçüde yerine getirilebildiğini söyleyebilmek güçtür. Özel sektörün ekonomik aktiviteyi belirleyici bir konuma gelmiş olmasına karşılık, KİT'lerin özelleştirmelerinde tatmin edici bir mesafe alınamamıştır. Diğer taraftan KİT yatırımlarının yoğunlaştığı bazı sektörlerle tanınan sektörel öncelikler, KİT'lerin global olarak yeterince küçülmesine engel olmuştur (Kilci 1994).

3.3. Tarımsal Faaliyet Alanında Yer Alan KİT'ler

Tarımsal KİT'ler ürünlerin işlenmesi, değerlendirilmesi, pazarlanması ve ürün piyasalarının düzenlenmesi gibi hizmetleri yerine getirmektedirler. Ülkemizde tarımsal KİT'lerin genel KİT istihdamı içindeki payı % 8,3, ihracattaki payı % 36,94 ve KİT zararları içindeki payı % 10,5'dir (Anonim 1989-1999). Özellikle tarımsal KİT'lerin ihracat ve istihdam hacmi içinde önemli paya sahip olduğu görülmektedir. Diğer yandan günümüzde karma yem, süt ve süt mamulleri gibi ürünlerin üretiminde KİT'lerin payı sıfır iken, gövde et üretiminde % 3, çayda % 65, şekerde % 77, sigara ve tütün ürünlerinde % 79 ve traktör imalatında % 6'dır (Anonim 1989-1999). Genellikle tarımsal KİT'lerin faaliyette bulunduğu piyasalarda, monopolden çok oligopol piyasa özellikleri gözlenmektedir. Bu piyasa yapısı özelleştirmeyi kolaylaştırmakta ve özelleştirme sonrası piyasalarda tekelleşme eğilimlerini azaltabilmektedir. Kuruldukları günden itibaren ülke tarımının gereksinim duyduğu alanlarda itici ve özendirici bir güç olarak tarımsal girdi temini, üretimi, dağıtımı, ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlanması aşamalarında hizmet veren tarımsal KİT'ler günümüzde diğer KİT'lerde de olduğu gibi, iyi bir şekilde yönetilememeleri ve kaynakları etkin bir şekilde kullanamamaları gibi. nedenlerle özelleştirme kapsamına alınmış ve bir kısmı da çeşitli yöntemlerle özelleştirilmiştir. Bu bölümde kısaca her tarımsal KİT'in kuruluş ve gelişimi incelenecektir.

3.3.1. Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu 30 Nisan 1963 tarih ve 227 sayılı Kanun esaslarına göre sermayesinin tamamı devletçe karşılanarak, İktisadi Devlet Teşekkülü olarak kurulmuştur. Kurum 1968 yılında İzmir, Adana, İstanbul Süt ve Mamulleri Fabrikalarını; 1973 yılında Edirne/Havsa, Kastamonu Süt Mamulleri işletmelerini; 1974 yılında Muş Peynir- Tereyağı Fabrikaları ile Çankırı, Burdur Süt ve Mamulleri İşletmelerini; 1976 yılında Trabzon/Yomra, Van, Erzincan, Diyarbakır, Sivas, Ağrı, Afyon, Aksaray, Süt ve Mamulleri İşletmeleri ile Urfa/Siverek Süt Toplama Merkezini; 1977 yılında Erzurum/Ilıca, Muğla/Yatağan, Elazığ, Çorum, Bayburt, Eskişehir, Bitlis/Adilcevaz, Hakkari/Yüksekova Süt ve Mamulleri İşletmelerini; 1978 yılında Adıyaman, Giresun, Bolu Süt ve Mamulleri İşletmelerini; 1979 yılında Tunceli Süt Toplama Merkezi ; 1981 yılında Amasya, Çanakkale/Çan, Sinop Süt ve Mamulleri İşletmelerini; 1982 yılında Zonguldak/Devrek Süt ve Mamulleri İşletmesi; 1983 yılında Ankara/ Lalahan Süt ve Mamulleri İşletmesi; 1989 yılında Balıkesir Süt ve Mamulleri İşletmesini kurmuştur (Anonim 1991/a).

TSEK'in 1990'lı yıllarda 35 adet fabrikası olup, yıllık kurulu kapasitesi 308.100 tondur. TSEK'in 35 fabrikasından 12-13 adedi iyi durumda olup, bunların yıllık kurulu kapasitesi 141.600 tondur (İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Bolu, Adana, Edirne, Kastamonu, Afyon, Yatağan, Eskişehir ve Aksaray). TSEK'in bu 12 fabrikasının yer seçimi çok isabetli yapılmıştı ve bunlar rantabl çalışan

fabrikalardır. TSEK'in karlı çalışan 12 fabrikası, geri kalan 23 fabrikaya devamlı kaynak aktarmak durumunda kalmıştır. Bu durum, karlı çalışan fabrikaları finansman sıkıntısına sokmuştur.

TSEK, 35 süt ve mamulleri işletmesi ile hem süt üreticilerini, hem de süt ve süt mamulleri tüketen halkı başarı ile korumuştur. Yılda üreticiden 200 bin tona yakın süt toplamakta, 5300 ton peynir, 85630 bin ton içme sütü ve 40.000 tona yakın yoğurt ve tereyağı üreterek, tüketiciye görece olarak düşük fiyatlarla satmıştır. TSEK, süt gibi temel besine dayanan bir pazarın düzenleyici gücü olmuştur (Mülayim 1993).

19.10.1983 tarih ve 2929 sayılı KİT'leri yeniden düzenleyen kanun ve bu kanunu yürürlükten kaldıran 18.6.1984 tarih ve 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkındaki KHK ile bu KHK'nin ek ve değişiklikleri olan 5.1.1988 tarih ve 308 sayılı ve 22.1.1990 tarih ve 399 sayılı KHK'lerin getirdiği yasal düzenlemelerle; tüzel kişiliğe sahip, ilgili mevzuat hükümleri dışında özel hukuk hükümlerine tabi, sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir KİT haline getirilen TSEK ana statüsü 3.11.1984 tarih ve 18564 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Anonim 1991/a, Erdal 1993, Ünver 1993).

TSEK'in temel görevleri arasında süt üreticilerinin ürettikleri sütü işlemek ve değerlendirmek için tesisler kurmak ve işletmek, özel sektörü teşvik ve ona önderlik etmek ve yeni teknolojileri uygulayıp fiilen öğretmek amacı ile ülkenin gerek görülen yerlerinde örnek tesisler kurmak ve işletmek, tesislerin kurulması ve işlemesiyle ilgili her türlü ticari faaliyetlerde bulunmak, amacına uygun yan tesisler kurmak, ithalat ve ihracat yapmak ve bu amaçla yurt dışında gerekli işbirliğini sağlamak, üreticinin desteklenmesi, ürün kalitesinin ve veriminin yükseltilmesi için gerektiğinde avans vermek, süt üreticisini teşvik amacıyla üreticinin kooperatifleşmesini teşvik etmek, eğitim ve araştırma faaliyetlerinde bulunmak, sağlığa uygun ve kaliteli olarak, üretilen mamulleri satmak için iç ve dışta pazarlar sağlamak, sergiler, fuarlar, yarışmalar düzenlemek ve bunlara iştirak etmek bulunmaktadır (Anonim 1991/a, Erdal 1991, Düzgüneş ve Akman, 1993).

Bakanlar Kurulu'nun 20.05.1992 tarih ve 92/3088 sayılı kararı ile TSEK varlık ve işletmeleri özelleştirme kapsamına alınmıştır. Türkiye'de 1990'lı yıllarda TSEK'in özelleştirilmesinden önce, KİT'lerin sektördeki payı oldukça düşük olup, bu sektörde kapasitenin % 85'ini özel sektör oluşturmaktadır (Sayın 1998, Arsan 1993, Gönç vd 1993).

3.3.2. Yem Sanayii Türk A.Ş.

Hayvansal üretimde yem giderleri toplam üretim maliyeti içinde yaklaşık % 70'lik paya sahiptir. Bu bakımdan yetiştiricilerin çayır, mera ve yem bitkileri dışında yem gereksinimlerini karşıladıkları bir diğer yem kaynağı olan sanayi yemi üretimi büyük önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda önemli gelişme gösteren tavukçuluk yanında, entansif süt ve besi yetiştiriciliğinin giderek yaygınlaşması da sanayi yemine olan talebi artırmıştır. Türkiye'de yem sanayii ile ilgili ilk girişim 1955 yılında özel sektörün "Kartal Kesif Sanayii Ltd. Şti."ni kurmasıyla başlamıştır. Ancak bu şirket bir varlık gösterememiş ve kısa bir süre sonra kapanmıştır (Gökçen 1992).

Yem sanayii konusunda gerçek anlamda daha çok devlet tarafından yapılan girişimler, 26.11.1956 tarihinde İktisadi Devlet Teşekkülü olarak kurulan Yem Sanayii Türk A.Ş.'nin kurulmasıyla başlamıştır. Şirket ilk yem fabrikasını 1.8.1958 tarihinde Ankara'da açmış, bunu 1.11.1958 açılan Konya, 1.11.1959 tarihinde açılan Erzurum ve 1.10.1960 tarihinde açılan İstanbul Yem Fabrikası A.Ş. takip etmiştir (Anonim 1996/a, Bekçi 1993).

1956 yılında kurulan Yem Sanayii Türk A.Ş.'nde 1961 yılından itibaren kamu-özel teşebbüs iştirakli sanayileşme yöntemi başarılı bir şekilde uygulanmıştır. 1964 yılından sonra da ilk özel yem fabrikası işletmeye açılmıştır. Daha sonraki yıllarda kamu, kamu-özel ve özel yem fabrikaları sayısında ve toplam kapasitede hızlı bir artış başlamış, özellikle 1980'li yılların sonuna doğru sektörde gerek teknolojik, gerekse kalite yönünden önemli gelişmeler olmuştur. Şirket, yem sanayiinin ülkemizde yaygınlaştırılmasında görev almıştır. Uzun yıllar Yem Sanayii Türk A.Ş. sahip olduğu fabrikaları, ortak fabrikaları ve özel sektör fabrikaları sektörde faaliyetlerini

sürdürmüşlerdir. Bu fabrikalar hayvanların karma yem ihtiyacını karşılamak için hizmet etmişlerdir. 1993 yılı verilerine göre Yem Sanayii Türk A.Ş. fabrika sayısı 26, bunların toplam kapasitesi 660 000 ton/yıl olup, bu yılda ortak fabrikaların hisselerinin özel sektöre devredildiği görülmektedir. Aynı yılda özel sektörün fabrika sayısı 278 olup, bu fabrikaların yıllık toplam kapasitesi 6 812 000 tondur (Anonim 1996/a). Ayrıca Yem Sanayii A.Ş., 1980 öncesinde yem fiyatlarının belirlenmesinde etkili olurken, 1980 sonrasında karma yem fiyatlarının serbest bırakılması ile bu alandaki etkinliği ortadan kalkmıştır.

Ülke hayvancılığının gelişmesi ve hayvancılıkta verimin artırılması için gerekli olan kaliteli karma yemler üretmek, mevcut hammadde kaynaklarından yararlanmak, yeni hammadde kaynakları bulmak, bu maddelerin tedarik, üretim ve ticaretini yapmak, bu amaca uygun her türlü tarımsal, ticari ve sınai teşebbüslere girişmekle görevli Yem Sanayii Türk A.Ş.'nin görevini tamamladığı düşüncesiyle, 1992 yılında özelleştirilmesine karar verilmiştir (Özçelik 1994). 20.5.1992 tarih ve 2088 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile resmen özelleştirme kapsamına alınan kuruluşun ismi Yem Sanayii ve Ticaret A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Şirketin öncelikle ortak olduğu fabrika hisseleri elden çıkarılmıştır (Kilci 1998). Şirketin sahibi olduğu fabrikaların satışı 1992-1995 döneminde tamamlanmıştır. Şirketin sahibi olduğu fabrikalar tamamen özelleştirilmiş olup, yem fiyatları üzerinde kamu denetimi tamamen kalkmıştır.

3.3.3. Et ve Balık Kurumu

Cumhuriyet döneminde et sanayiinin gelişimi incelenirse, 1923-1952 döneminde aşırı kesim, satış ve stoksuz taze et tüketiminin yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde şehirlerde bazen et sıkıntısı yaşanmış ve belediyeler et tüketimine narh koymuşlar ve karaborsa et satışları büyümüştür. Et sanayiinin kurulması amacıyla 1949 yılında ABD'den uzmanlar çağrılmış ve bu konuda araştırmalar yaptırılmıştır. Modern anlamda ilk et sanayii 1952 yılında K/871 sayılı Koordinasyon Kurulu Kararı ile faaliyete geçen Et ve Balık Kurumu ile başlamıştır (Anonim 1991/b).

Et ve Balık Kurumu 1952 yılında kurulduktan sonra 1953 yılında Erzurum'da 24960 ton/yıl kapasiteli bir kombina kurmuştur. Daha sonra 1955 yılında Ankara'da, 1956 yılında Konya ve Zeytinburnu'nda, 1969 yılında Elazığ'da, 1970 yılında Bursa'da, 1971 yılında Kayseri'de, 1972 yılında Kars'da, 1973 yılında Diyarbakır'da, 1975 yılında Adana'da, 1976 yılında Tatvan ve Ağrı'da, 1977 yılında Burdur ve Amasya'da 1978 yılında Gaziantep ve Sakarya'da, 1980 yılında Manisa ve Van'da , 1984 yılında Afyon, Eskişehir, Sivas ve Malatya'da, 1985 yılında Kastamonu'da, 1987 yılında Mardin, Hakkari ve Bingöl'de Kombina kurmuştur (Anonim 1991/b). Et ve Balık Kurumunun görevleri ise; hayvan ıslahı, kasaplık hayvancılığa yön verilmesi, hayvan ve et ürünleri iç ve dış ticareti, kasaplık hayvan üretimi, hayvancılık kredileri, et teknolojisinin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve teşviki gibidir.

Kurumun özelleştirme öncesi 29 et kombinası, 2 tavuk kombinası, 1 adet balık mamulleri fabrikası, 1 taşımacılık işletmesi ve 1 adette soğuk deposu bulunmaktadır. EBK'nın günlük kesim kapasitesi ise tek vardiya ve 8 saatte olarak 9680 büyükbaş, 59400 küçükbaş yükselmiş ve günlük kesim miktarlarından hareketle yıllık kesim kapasitesi de et olarak yaklaşık 330 bin ton'a ulaştırmıştır.

EBK, ülkenin her tarafında hayvan yetiştiricilerini koruyucu bir alım ve fiyat politikası uygulamıştır. Ülke içinde ürettiği et ve et mamullerini, ülke çapına yayılmış bayilerin yanında, kasap tipi mağazalarıyla halka ulaştırmıştır. Ayrıca EBK, et ve et ürünlerinin imalatında alım ve kesimlerden itibaren başlayan hijyenik kurallara uygunluk kontrolünün yapılması konusu üzerinde hassasiyetle durmuş, halkın uygun fiyatlarla sağlıklı beslenmesine yardımcı olmaya çalışmıştır (Ayerdem 1993). EBK; bir taraftan ülke besiciliği ve hayvancılığın gelişmesine, istikrarlı bir şekilde büyümesine katkıda bulunurken; diğer yandan da halka sağlıklı, güvenilir ve taze ürünler sunmuştur. Başka bir ifadeyle üretici ve tüketici arasında denge oluşturmuştur.

1992 yılına kadar KİT olarak faaliyetini sürdüren EBK, Bakanlar Kurulunun 20.05.1992 tarih ve 92/3088 Sayılı Kararı ile özelleştirme kapsamına alınarak kamu payının tamamının devredilmesi

öngörülmüştür. Daha sonra kuruluşun adı Yüksek Planlama Kurulu'nun 22.1.1993 tarih ve 93/2 sayılı Kararı ile Et ve Balık Ürünleri A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Kurum'un kombina ve varlıklarının özelleştirilmesi süreci devam etmektedir.

3.3.4. Orman Ürünleri Sanayii Kurumu

Cumhuriyet döneminde 1937 yılına kadar orman işletmeciliği yerli ve yabancı özel ve tüzel kişilere açık tutulmuştur. 1926 yılında Ayancık-Zindan Çangal ormanları 50 yıllık süre ile yabancı Zingal şirketine verilmiştir. Daha sonra 1937 yılında çıkarılan 3116 sayılı Kanun, özel ve tüzel kişilerce yapılan sözleşmelerin 10 yıl içinde tasfiye ve feshedileceği hükmünü getirmiştir. Böylece bu alanda faaliyet gösteren özel ve tüzel kişilerin bir çoğu işletmelerini kapatırken, bazıları da işletmelerini Orman Genel Müdürlüğü'ne devretmiştir. Kapatılan fabrikaların yerine devlet yenisini kuramamıştır (Ekizoğlu 1993).

Orman ürünleri işleme alanında gerçek anlamda devletin ilk girişimleri, Orman Genel Müdürlüğü'nün 1940 yılında Dursunbey'de kereste fabrikası kurmasıyla başlamıştır. 1956 yılında çıkartılan 6831 sayılı Yasa ile özel sektörün de bu alanda faaliyet göstermesine olanak sağlamıştır. 1950-1960 yıllarında Orman Genel Müdürlüğü 6 fabrika daha kurmuştur. Daha sonra orman ürünleri endüstrisi hizmetlerini geliştirmek için 1970 yılında Orman Bakanlığına bağlı "Orman Ürünleri Sanayii Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Bu genel müdürlük, Orman Genel Müdürlüğü'nden 14 kereste ve bir emprenyeleme fabrikasını devralmıştır. 1983 yılına kadar faaliyetlerini Orman Bakanlığı'na bağlı olarak sürdüren Orman Ürünleri Sanayii Genel Müdürlüğü, 60 sayılı KHK ile KİT statüsündeki SEKA'nın bir müessesesi olarak yeniden yapılandırılmıştır. ORÜS 22.10.1983 tarih ve 2929 sayılı yasa KİT'e dönüştürülmüştür. Bunu takiben, ORÜS'ün kuruluşuna ilişkin 164 Sayılı KHK, 14.11.1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 8.6.1984 tarih ve 233 Sayılı KİT hakkında KHK ile ORÜS yeniden düzenlenmiştir (Anonim 1990-1995).

Orman Ürünleri Sanayii A.Ş.(ORÜS); ülke çapında 20 ayrı kuruluş yerinde 42 tesisi ve 850.000 m³/yıl odun işleme kapasite ile orman ürünleri sanayiinde ülkemizin en güçlü kuruluşudur. Bakanlar Kurulu'nun 20.05.1992 tarih ve 92/308 sayılı kararı ile özelleştirme kapsamına alınan kurum, ORÜS Orman Ürünleri Sanayii A.Ş. olan yeni adı ile faaliyetine devam etmiştir (Anonim 1996/b). ORÜS; "ülkemizde orman sanayii alanında kuruculuk ve işletmecilik yapmak; orman sanayiinin dünyadaki gelişmelere uygun biçimde gelişmesine katkıda bulunmak, gelişen teknolojiyi kendi tesislerinde uygulamak, geliştirmek, ürün standartlarının uygulanmasına önderlik etmek ve kaynak üreterek gerektiğinde yeni tesisler kurmak, verimlilik ve karlılık ilkelerine göre yürütmek amaçları doğrultusunda hammadde temininde sürekliliği sağlamak amacıyla gerektiğinde fidanlık kurmak, orman yetiştirmek ve yetiştiriciyi teşvik etmekle de yükümlü tutulmuştur (Çağlar 1994, Çalıköğlu 1993, Anonim 1991/c).

Özelleştirme öncesi ORÜS'e bağlı tesislerde kereste, yonga levha, çimentolu yonga levha, lif levha, kontrplak, kaplama, ambalaj sandığı, emprenye olmak üzere 8 çeşit ürün üretim kapasitesi ile sektörün en büyüğü durumuna gelmiş ve % 12-15 paya sahip bulunmaktaydı.

ORÜS kuruluşlarının büyük bir bölümü, teşvik tedbirlerine karşın özel sektörün gitmediği küçük yerleşim birimlerinde, hammadde kaynağına yakın bölgelerde kurulmuştur. ORÜS, orman ürünleri endüstrisindeki girişimciliği ile istihdam oluşturarak, toplumsal bir sorunun çözümüne yardımcı olmuştur. ORÜS'ün yüksek kapasitesi, dünya pazarlarında rekabet şansı doğurmakta, ithalat ve ihracat faaliyetlerinde ciddi avantajlar sağlamaktadır. İşletmelerindeki bütün ürünler, ilgili Türk Standartlarına uygun olarak üretilmektedir. Ayrıca ORÜS fabrikalarında yıllık ortalama kapasite kullanım oranları, çoğu özel kesim işletmelerden yüksek olmuştur. Bunun nedeni, Türkiye'de kurulu bulunan orman ürünlerini işleme sanayilerinin yersel dağılımının dengesiz ve ortalama teknolojik gelişmişlik düzeyinin yetersiz olmasına bağlanabilir. Türkiye'de orman ürünlerini işleme sanayii kesiminin, çok daha kısa zamanda verimli bir yapıya kavuşturulmasına çeşitli yönlerden katkıda bulunabilecek bir kamu işletmeciliği düzenine gereksinim vardır. Gerçekte, ORÜS'ün kuruluşunda da bu amaç güdülmüştür (Çağlar 1994). ORÜS standartlara uygun ve

kaliteli, düşük maliyetli üretim yaparak, özel kesimi de standart, kaliteli ve düşük maliyetli üretim yapmaya zorlamıştır.

3.3.5. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.

Türkiye’de şeker fabrikası kurma girişimleri 1840 tarihine kadar dayanmaktadır. Esas anlamda şeker fabrikası girişimleri Cumhuriyetin kurulmasıyla başlamaktadır. Bu anlamda ilk şeker fabrikası kurma girişimi 1923 yılında Uşak’lı Molla Ömeroğlu Nuri(Şeker) adında bir çiftçi ile başlamıştır. 19.4.1923 tarihinde Nuri Şeker’in önderliğinde mahalli bir çok müteşebbisin katılımları ile “ Uşak Terakki Ziraat T.A.Ş” adlı şirket 600.000 TL sermaye ile kurulmuştur. İkinci girişim ise 14.4.1925’de 500.000 TL sermaye ile kurulan “İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T.A.Ş.” tarafından yapılmıştır. Bu iki şirket 1926 yılında Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikalarını kurmuştur. Üçüncü girişim “ Anadolu Şeker Fabrikaları A.Ş.” tarafından yapılmış ve 1933 yılında Eskişehir Şeker Fabrikası kurulmuştur. Bundan sonraki bir yıl içinde 1934 yılında “Turhal Şeker Fabrikası T.A.Ş. Turhal Şeker Fabrikasını kurmuştur (Anonim 1991/d).

Tarımsal, teknik ve idari konulardaki çalışmaların koordine edilmesi, sermaye kaynaklarının birleştirilmesi amacıyla ayrı şirketler halindeki bu 4 kuruluş, Sümerbank, İş ve Ziraat Bankaları’nın eşit paylarla katıldıkları 22 .000.000 TL sermaye ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’ni oluşturmuşlardır. Kurulan şirketlerin mali ve teknik teşkilatı bu yeni şirket tarafından devir alınarak bir araya getirilmiştir.

Şeker üretimi 1950 yılına kadar 4 şeker fabrikası ile sağlanmıştır. Daha sonraki yıllarda artan şeker ihtiyacının bu fabrikalarla karşılanamaması nedeni ile “Şeker Sanayii’nin Tevsi Programı” ile yeni şeker fabrikaları kurulması dönemine girilmiştir. Bugüne kadar 29 şeker fabrikası kurulmuş, bunlardan 3’ü özelleştirilmiştir. Günümüzde şeker sanayiinin günde 122.000 ton nominal şeker pancarı işleme kapasitesine sahip fabrikalarda yılda 2,5 milyon ton Avrupa standartlarına uygun kalitede şeker üretilmektedir.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. devlete bağlı bir anonim ortaklık olarak faaliyetini sürdürmekte iken, 8.6.1984 tarih ve 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ye göre Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na bağlı bir İktisadi Devlet Teşekkülüne dönüştürülmüştür. TŞFAŞ tüzel kişiliğe sahip faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir İktisadi Devlet Teşekkülüdür (Güney 1994).

Kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde şeker üretimi ve yan ürünlerinin değerlendirilmesi konularında kuruculuk ve işletmecilik yapmak, üretim, satış, yatırım, ihracat ve ithalat politikalarını tespit etmek ve bu çalışmalarını verimlilik ve karlılık ilkelerine göre yürütmek amacı ile teşvik edilen TŞFAŞ’ın görevleri arasında; her nevi şeker üretmek, gereken bölgelerde şeker pancarı ile şeker üretilebilecek diğer bitkileri ve tohumlarını ve bu ürünlerin münavebesinin gerektirdiği diğer ürünleri yapılacak sözleşmeler dahilinde ürettirmek veya gerektiğinde üretmek, şeker pancarı ve şeker üretilebilecek diğer bitkiler ile bunların tohumlarının tarım, hayvancılık ile şeker ve şekerli maddeler teknolojisi ve faaliyet alanları ile ilgili diğer konularda araştırma, eğitim, geliştirme çalışmaları yapmak veya yaptırmak, araştırma müesseseleri ile hizmet içi eğitim birimleri ve tesisleri kurmak, yayım yapmak, yurt içinde ve dışında bu konuda kurulmuş veya kurulacak müesseselerle işbirliği yapmak, bu müesseselere üye olmak, mevcut tarım teşkilatı ile Bakanlar Kurulu veya Bakanlıkça görevlendirildiği ölçü veya şekilde bitkisel yağ ve yağlı tohumları üretmek, damızlık hayvan üretimi ve besicilikle uğraşmak, bunların ürünlerini değerlendirmek sayılabilir (Anonim 1991/d) :

3.3.6. Türkiye Ziraî Donatım Kurumu

Türkiye Ziraî Donatım Kurumu 3780 sayılı Koruma Kanunu'na dayanılarak, 1.2.1943 tarihli ve 430 sayılı Koordinasyon Kurulu Kararı ile Ziraî Donatım Kurumu adı ile kurulmuştur. Daha sonra geniş sermayeli teşekkül kurulması için 26.6.1944 tarihinde yürürlüğe giren 4604 sayılı Kanun ile 50 milyon TL sermayeli hükmi şahsiyete sahip 3460 sayılı Kanunun hükümlerine tabi olarak, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu oluşturulmuştur (Anonim 1987).

Bakanlar Kurulu'nun 10.10.1983 tarih ve 97 sayılı Kanun Hükümündeki Kararnamesi ile 2929 sayılı Kanun Hükümlerine tabi Türkiye Ziraî Donatım Kurumu'nun kuruluşu kabul edilmiş ve 4604 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 18.6.1984 tarihinde çıkarılan 233 sayılı Kanun Hükümünde Kararname ile 2929 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılarak, Kurum, İktisadi Devlet Teşekkülü olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu kanun hükümündeki kararname ile belirlenmiş olan kurumun ana statüsü 23.11. 1984 tarihinde yayınlanmış olup, bu statü ve 233 sayılı KHK'e göre yönetilmekte iken, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 11.03.1998 tarih ve 98/25 Nolu Kararı ile özelleştirme kapsamı ve programına alınmış, söz konusu karar 14.03.1998 tarih ve 23286 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nca 10.06.1998 tarihinde Kurum, anonim şirket statüsüne dönüştürülmüş olup, statü değişikliği 26.06.1998 tarihinde Ankara Ticaret Odasına 1442 sicil numarası ile tescil ettirilmiştir (Anonim 1998/a).

Kurumun başlıca uğraşı alanını tarım traktörü ve tarım makinalarının üretilmesi, kimyasal gübrelerle tarım ilaçlarının, sebze ve yem bitkileri ile hububat tohumlarının ticari yöntemlerle tedarik ve dağıtımını yapmak şeklinde özetlenebilir (Ulukal 1993). Türkiye'de tarım kesimine hizmet etmiş olan Kurum, kuruluşundan bu yana geniş ve yaygın bir teşkilatlanmaya gitmiştir. Merkezi Ankara'da olup, 25 bölge, 385 şube müdürlüğü ile 1000'i aşkın özel bayisi, Sakarya'da bir müessesesi, Erzurum, Şanlıurfa, Kırklareli, Ankara, Adana ve İzmir'de birer Tarım Makinaları İşletmesi, Manisa'da suda ıslanabilir toz kükürt işletmesi ile Pamukova'da Tarım Makinaları Araştırma Enstitüsü bulunmaktadır (Toğa ve Tüzün 1994).

TZDK'nun yılda 10.000 adet traktör üretim kapasitesi bulunmakta olup, 30'dan 70 BG'ne kadar tipteki modern Steyr traktörlerinin üretimi yapılmaktadır. Ayrıca yerli parçalarla üretilen 17 BG'nde bahçe tipi traktörleri üretmektedir. TZDK, satışını yaptığı traktörlerin gerekli yedek parça ihtiyacını karşıladığı gibi, bunların sabit tamirhane ve seyyar servislerle her türlü tamir ve bakımını da yapmaktadır (Toğa ve Tüzün 1994). Kurum, 200'den fazla çeşitte traktör ekipmanı ve makinasını yılda 30.000 adet kapasite ile üretebilecek potansiyele sahip bulunmaktadır. 1986 yılına kadar kimyevi gübre ihtiyacının % 90'ını pazarlayan TZDK'nun kimyevi gübredeki liberasyonla birlikte pazar payı azalmış ve 1990'lı yılların başında % 15'lere kadar gerilemiş ve daha sonra Kurum'un gübre pazarlaması alanındaki faaliyeti sona erdirilmiştir.

3.3.7. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)

Savaş yıllarında meydana gelebilecek gıda sorunlarını çözebilecek ve mevcut arazilerin işlenmesini sağlamak, tohumluk, damızlık hayvan ve fidan üretimi yapmak ve çiftçileri desteklemek amacıyla 1937 yılında Ziraî Kombinalar İdaresi ve 1938 yılında Devlet Ziraat İşletmeleri kurulmuştur. Daha sonra bu iki kuruluş Devlet Üretim Çiftlikleri adı altında birleştirilmiştir. 20.6.1983 tarih ve 60 sayılı KHK ve 2929 sayılı Kanunla Devlet Üretim Çiftlikleri ile Hara ve İnekhanelerinin birleştirilmesi ile Tarım İşletmeleri Genel müdürlüğü kurulmuştur. TİGEM 38 tarım işletmesinden oluşan bir kuruluştur (Anonim 1990/a, Özçelik ve Tanrıvermiş 1993).

1984 yılında çıkarılan 233 sayılı KHK ile kuruluşu yeniden düzenlenen TİGEM; çiftçinin kaliteli tohumluk, damızlık hayvan, fide ve fidan ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş bir kamu iktisadi kuruluşudur. Her türlü tohumluk üretimi ve özellikle hububat tohumluğu üretimi, TİGEM'in en önde gelen hizmetidir. TİGEM sertifikalı hububat tohumluğu üretiminin % 96'sını temin etmektedir. TİGEM'in hububat ekiliş alanlarından alınan verimler, Türkiye ortalaması ve benzer ekolojiye sahip bölgelerin ortalamalarından yüksektir (Özçelik ve Tanrıvermiş 1993). TİGEM'e bağlı 38 işletmeden; 33'ünde hayvancılıkla ilgili çalışmalar sürdürülmektedir. Bu

işletmelerin 32'sinde sığırcılık, 19'unda koyunculuk, 10'unda tavukçuluk, 3'ünde atçılık, ve 3'ünde keçicilik faaliyetlerinde bulunmaktadır (Toğa ve Tüzün 1994). TİGEM'in mevcut işletmelerinde toplam sığır varlığının önemli bir bölümünü, kültür ırkı kombine verimli sığırlar oluşturmaktadır. TİGEM, modern, yeni üretim tekniklerine uygun tarım alet ve makinalarının sağlanması ve uygulamaya konulmasında da çiftçilere önderlik etmiştir.

TİGEM, kırsal kesimde teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması yönünden üreticilere öncülük ve rehberlik yapmıştır. Ancak TİGEM kuruluş amaç ve fonksiyonlarını büyük ölçüde yerine getirmiştir. Özellikle tohumluk üretiminde TİGEM'in ağırlığı devam etmekte olup, bu da ancak özel firmaların hububat tohumluğu üretimine yönelmeleri ile azaltılabilir.

3.3.8. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR)

Ülkemizde çay yetiştiriciliğine 1937 yılında Zihni Derin'in girişimleriyle başlanmıştır. 1938 yılında ilk yaş çay ürünü elde edilerek kuru çay üretimine geçilmiştir. 1940 yılında çıkartılan 3788 Sayılı kanunla çay yetiştiriciliği güvenceye kavuşturulmuş ve 1947 yılında da ilk çay fabrikası Rize'de kurulmuştur. Artan yaş çay yaprağını işlemek gereği duyulmuş ve bu nedenle de 1956 yılında Çayeli, 1957 yılında Gündoğdu, 1960 yılında İyidere Çay fabrikaları üretime başlamıştır. 1980 yılına kadar yeni çay fabrikası yatırımları yapılmıştır. 1980 yılından sonra Çaykur tarafından yeni çay fabrikası yatırımı yapılmamıştır. Çaykur'un toplam 6600 ton/gün kapasiteli 45 fabrikası, 3 paketleme tesisi ve bir araştırma enstitüsü ile pazarlama birimleri bulunmaktadır (Sarıahmetoğlu vd 1997). Çay sektöründe kamunun yanında özel sektöre ve kooperatiflere ait kuruluşlar da bulunmaktadır.

1950 yılına kadar çay tarımı ile ilgili faaliyetlerin tamamı Tarım Bakanlığı'nca yürütülürken, 1952 tarih ve 4223 sayılı Kahve ve Çay İhisarı Kanunu ile çay tarımı Tarım Bakanlığı'nca; yaş çay yaprağı satın alma, kuru çay üretimi ve pazarlaması ise Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nca yürütülmüştür. 440 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri Müesseseleri ve İştirakleri hakkındaki Kanuna dayanılarak 1971'de çıkartılan 1497 sayılı Kanunla kurulan Çaykur Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR) çayın tarımı, üretim ve pazarlaması dahil tüm faaliyetleri üstlenerek 1973 yılında fiilen çalışmaya başlamıştır (Anonim 1991/e).

2929 sayılı Kanunla kurum, 1982 yılında Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü adı altında KİT'e dönüştürülmüştür. Bunun yanında, 4.12.1984 tarih ve 3092 sayılı Kanun ile çay endüstrisinde gerçek ve tüzel kişilere yaş çay satın alma, yaş çay yaprağı işleme ve paketleme fabrikaları kurma ve işletme hakkı verilmiştir (Anonim 1991/b). Böylece 3788 sayılı Kanun ile çaya getirilen devlet tekeli 44 yıl sonra kaldırılmıştır. 3092 sayılı Kanunla çay tarımı, işlenmesi ve satışı serbest bırakılmıştır.

En fazla içilen ve içme alışkanlığı gittikçe artan çayın Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri olup, özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi için çay, ekonomik ve sosyal önemi olan bir ürün haline gelmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaklaşık 767.000 dekar alanda 202.000 üretici aile çay tarımı ile uğraşmaktadır. Üreticilerden uygun kaliteli yaş çay yaprağı satın almak, alınan bu yaprağı işlemek ve değerlendirmek için teknolojik faaliyetlerde bulunmak, üretilen çayın iç ve dış pazar isteklerine uygun olarak paketlenmesini ve pazarlamasını sağlamak Çaykur'un görevleri arasında sayılabilir.

Sektörde 45'i devlete, 263'ü özel sektöre ait faaliyet gösteren toplam 308 çay fabrikası tespit edilmiştir (Anonim 2000/a). Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 45 çay işleme fabrikası ile faaliyetini sürdüren Çaykur, ürettiği çayı paketleyerek kendisi satarken, özel sektörün de pazar payı her geçen gün artmaktadır. Çaykur'un kuru çay üretimindeki payı % 68-70 ve özel kuruluşların ise % 30-32 arasında değişmektedir. Endüstride özel fabrikaların faaliyetleri istenilen düzeye çıkarılamamış ve birkaç büyük firma hariç, üreticiler karşısında güven ortamı oluşturulamamış ve sağlıklı üretici ve sanayici ilişkileri kurulamamıştır. Bununla birlikte, çaydaki üretim-tüketim dengesizliği artmakta, dünya standartlarına uygun kaliteli çay üretilmemekte ve fiyat sorunlarından dolayı da ihracatta

istenilen miktarlara bir türlü ulaşamamaktadır. Diğer taraftan, özel sektördeki fabrikaların yaklaşık 1/3'ü, ilgili Bakanlıktan izinsiz çalışmakta ve hijyenik koşullara dikkat etmemektedir.

3.3.9. Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TEKEL)

Faaliyetini Tekel Genel Müdürlüğü olarak yürüten kuruluş, ülkemizin en önemli KİT'lerinden biri olup, 1983'de KİT statüsüne dönüştürülmüştür. 1932 yılında tütün, alkollü içkiler ve tuz, daha sonraki yıllarda da barut ve patlayıcı maddeler, bira, çay, kahve ve kibrit devlet tekeli hizmetlerini sağlamak üzere İnhisarlar Umum müdürlüğü adıyla kurulmuştur. Kahve 1946, şarap 1947, kibrit 1952, barut ve patlayıcı maddeler ve bira 1955, tütün ise 1986 yılında tekeli kapsamı dışına çıkarılmıştır. Çay 1973 yılında Çaykur Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 18.02.1987 tarih ve 87/11524 sayılı kararı ile Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün adı "Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü" olarak değiştirilmiştir (Anonim 1990/b).

Genel Müdürlük çeşitli kanunlarla kendisine verilmiş olan kamu görevlerini ekonomik ve sosyal gereklere uygun ve verimlilik ilkesi doğrultusunda yerine getirerek iç ve dış pazar isteklerini karşılayabilecek nicelik ve nitelikte mal ve hizmet üretmek, ithal ve satışı ile görevlendirildiği mallara ait işlemleri ticari gereklere ve ulusal ekonomiye uygun biçimde yürütmek, kuruluşa ait sanayinin gelişmesi için çalışmalarda bulunmak amacıyla kurulmuştur. TEKEL, görevlerini; Yaprak Tütün İşletmeleri ve Ticaret Müessesesi, Sigara Sanayii İşletmeleri Müessesesi, Alkollü İçkiler Sanayii Müessesesi, Tuz Sanayii Müessesesi ve Pazarlama ve Dağıtım Müessesesi olmak üzere 5 müessese aracılığıyla yerine getirmektedir.

2.1.1961 tarih ve 196 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak Bakanlar Kurulunca her yıl alınan kararlarla ekici tütünleri satış piyasalarını desteklemek üzere Devlet nam ve hesabına yaprak tütün destekleme alımı yapmakta ve satın aldığı yaprak tütünleri dış satım yoluyla değerlendirmektedir. Böylece TEKEL, 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu'nun yaprak tütünle ilgili olarak kendisine verilmiş olan görevleri gerçekleştirirken, sigara sanayiinin ihtiyacı ile birlikte tütün destekleme alımlarında bulunarak, piyasada düzenleyici bir rol oynamaktadır.

Türkiye'de sigara üretimi 1986 yılında yabancılara açılmış ve 1991 yılında da yıllık 2000 ton fiili üretim yapma koşuluyla yerli ve yabancı özel şirketlere sigara üretimi, pazarlaması ve ithalatı serbest bırakılmıştır. 1993 yılında çıkarılan bir kararname ile de, kurulu kapasitesi tek vardiyada 2000 ton/yıl olan firmalara serbestçe satış ve fiyatlandırma yetkisi tanınmasının yanı sıra, marka bazında fiili üretimleri 2000 ton/yıla ulaşan firmalara da söz konusu markanın ithalatı, yurtiçi satışı ve fiyatlandırma serbestisi verilmiştir (Toğa ve Tüzün 1994).

Tüketicinin yerli tütünle imal edilen sigaralardan Amerikan blend sigara tipine yönelmesi sonucunda, tüketilen yerli tütün miktarında azalma olmuştur. Yurt içinde imaline ve fiyatlandırma serbestisine sahip olan firmaların üretim ve ithalatları da dikkate alındığında, yakın gelecekte ülkemizde yerli tütün ekimi ancak blended sigaraların harmanlarına katılan oranda üretileceği, dolayısıyla da sigara sanayii ve pazarının ise yabancı sigaraların denetimi altına girebileceği beklenmektedir.

Ülkemizde TEKEL'in sigara piyasasındaki payı, % 70, ispiroto ve alkollü içkiler piyasasındaki payı % 95 ve şarap piyasasındaki payı ise % 43'dür. TEKEL, ülkenin en büyük tütün ihracatçısı ve dünyadaki en büyük 30 sigara, alkollü ve alkolsüz içki üreticisi arasında yer almaktadır (Schmitz et al 1999). Bira sektöründe % 30'ların üzerindeki payını günümüzde % 4'lere düşüren Tekel, şu an sigara piyasasındaki payını kademeli olarak azaltma eğilimindedir. Yurt içinde üretilecek blended sigara imali, tütün ithali ve hazır ithal sigaradan alınacak fonla, şark tipi tütün üretimi ve ticaretinin desteklenmesi yerine öncelik, Virginia ile Burley tipi tütün yetiştirme, kurutma ve hangar tesisi kurulmasına verilmiştir.

TEKEL'de özelleştirme daha çok sigara fabrikaları ile alkollü içkiler fabrikaları, tuz işletmeleri ile pazarlama işletmelerinin özelleştirilmesi ile ilgili olacaktır. 05.08.1985 tarih ve 85/20 sayılı

Ekonomik İşler Yüksek Kurulunun Kararı ile Pasinler Sigara Fabrikası özelleştirilmiştir. 10.09.1991 tarihinde Tekel Sigara Fabrikası bedelsiz olarak özel sektöre devredilmiştir. Gelecekte bazı sigara fabrikalarının özelleştirme kapsamına alınması da planlanmaktadır.

3.3.10. Türkiye Gübre Sanayii A.Ş.

TÜGSAŞ, ülkemiz tarımı için gerekli her çeşit kimyevi gübreleri üretmek, sağlamak ve satmak, yurt savunması için patlayıcı maddelerin esasını teşkil eden nitrat asidi teknik amonyum nitratı üretmek, ambalaj endüstrisi kurmak, sanayinin her kolunda kullanılan azot bileşiklerini sağlamak amacıyla Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre Bakanlar Kurulunun 25.12.1953 tarih ve 4/2006 sayılı kararı uyarınca Azot Sanayii T.A.Ş. unvanı altında 30.000.000 TL. sermaye ile kurulmuştur.

TÜGSAŞ, daha sonra 60 sayılı KHK ve 2929 sayılı İktisadi Devlet Teşebbüsleri Hakkındaki Kanun ile bağlı ortaklık şeklinde Türkiye Kimya Sanayii Kurumu'na bağlanmış, daha sonra 1984 tarih ve 233 sayılı KHK ile sermayesinin tamamı devlete ait Türkiye Gübre Sanayii A.Ş. adı altında bir İktisadi Devlet Teşekkülü olarak statü değiştirmiştir.

233 sayılı KHK gereğince, 1.1.1985 tarihinden sonra Kütahya, Samsun, Elazığ ve Gemlik İşletmeleri Müessesesi şeklini almış, bunlardan Kütahya, Samsun ve Gemlik Müesseseleri ise 30.06.1987'den itibaren "bağlı ortaklık" haline dönüştürülmüştür. Yüksek Planlama Kurulu'nun 18.12.1990 tarih ve 90/T-111 sayılı kararı ile Elazığ İşletmesi Müessesesi'nin bağlı ortaklık haline getirilmesine karar verilmiş ve gerekli formaliteler tamamlanarak, bu Müessesesi de 1.4.1991'de tüzel kişilik kazanmıştır.

Ülkemizde kimyasal gübre sanayii teknolojik, yapısal, mali ve idari sorunlarla karşı karşıya kalmasına karşın, TÜGSAŞ bu sektörün önemli kuruluşu olarak ülke genelinde fiyat istikrarını sağlayabilmektedir.

3.3.11. Toprak Mahsulleri Ofisi

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), 1938 yılında, Tarım Bakanlığına bağlı, mali ve idari konularda özerk, sorumluluğu sermayesi ile sınırlı, özel hukuk hükümlerine tabii 3491 sayılı Kanunla Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilecek yerlerde ve tayin edilecek fiyatlarla buğday mübayaası etmek ve bu suretle piyasayı korumak, tanzim etmek ve stok bulundurmak amacıyla kurulmuştur. Daha sonra yapılan değişikliklerle diğer hububat ve bakliyat ile haşhaş konusu da Ofis'in faaliyet alanı içine alınmıştır (Anonim 1999/a).

233 Sayılı KHK ile KİT'lerle ilgili yapılan yeni düzenlemelere bağlı olarak, kuruluş ile ilgili kanunlar yürürlükten kaldırılarak, 11.12.1984 tarih ve 18602 sayılı Ekonomik İşler Yüksek Kurulu Kararı ile TMO'nun ana statüsü Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ofis'in ağırlıklı olarak faaliyetini buğday ticareti oluşturmaktadır. Buna ilave olarak, ofis arpa ve bakliyat piyasasında da önemli bir paya sahip bulunmaktadır. Haşhaş konusunda ise piyasada tekel olarak faaliyet göstermektedir.

Ofis'in amaç ve faaliyet konuları; yurtdışı hububat fiyatlarının üreticiler yönünden normalin altına düşmemesini ve tüketici halk aleyhine anormal derecede yükselmesini önlemek, bu ürünlerin piyasasında düzenleyici önlemler almak ve gerektiğinde Bakanlar Kurulu kararı ile hububat dışında bakliyat ve yağlı tohumlar ile ilgili verilecek görevi yürütmek, afyon ve uyuşturucu maddelerle konulan devlet tekeli işletmek ve bu ürünlerin alım ve satımını yapmak ve gerekli stokların tesisi ve muhafazasını temin etmek şeklinde özetlenebilir (Anonim 1999/a).

TMO, 13 bölgede, 75 şube, 251 adet ajans, 6 satış mağazası şefliği, 20 tesisli ekip ve 83 geçici ekiple faaliyet göstermektedir (Anonim 1999/a). Ofis, peşin alımlar yanında üreticilere ihtiyaç fazlası ürünlerini gelecekte çeşitli şekillerde değerlendirmek üzere depolarına bırakabilme imkanı

getirmiş olup, buna umumi mağazacılık adı verilmektedir. Ofis, 1993 yılında borsa sistemi uygulamasına geçerek, pilot bölge olarak seçilen Polatlı ve Konya Borsa'larında üreticiye ürününü değer fiyatla satma olanağı sağlamıştır. Böylece kaliteli ürünün tüccarca alınarak, TMO'nun finans yükünün azaltılmasına imkan verilmiştir.

TMO, hububat pazarlamasında yol gösterici bir rol üstlenmiştir. Ofis, hububatın çok büyük bir bölümünü satın almamaktadır. Ortalama olarak buğday üretiminin % 15-20'sini, arpa üretiminin ise yaklaşık % 10-12'sini satın alarak, piyasayı düzenleme ve üreticileri koruma fonksiyonunu işletmektedir. Ofis aracılığıyla yapılan devlet alımları, buğday fiyatının destek fiyatın altına düşmesini önlemek ve üreticiye belli bir fiyat garantisi sağlamak amacıyla taşımaktadır. Alım miktarı arttıkça; devletin piyasayı düzenleyici etkisi büyümektedir. Ofis, hububatta fiyat istikrarı sağlamak ve üreticiye belirli bir fiyatı garanti etmek için T.C. Merkez Bankası'ndan reeskont kredileri almakta ve destekleme alımı yapmak için gereksinim duyduğu krediyi normal piyasa koşullarında geçerli ticari faiz haddiyle borç alarak sağlamaktadır.

3.3.12. Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi

Ülkemizde tiftik keçisi varlığındaki azalmalar ve merinos yapağı üretiminin artırılması için destekleme alımları yapmak üzere 1970'de Tiftik ve Yapağı A.Ş. kurulmuştur. Bu şirket özel hukuk hükümlerine tabi ve sermayesinin tamamı devlete ait olan bir KİT'tir. Kuruluş amacı; merinos yapağı üretimini geliştirmek, yerli yapağı ve tiftik üretiminin artırılması ve korunması amacıyla bu ürünleri satın almak, işlemek, iç ve dış pazarlamasını yapmak, yapağı ve tiftik üreticilerinin kooperatifleşmelerine ve sermayelerini birleştirmelerine önderlik yapmak ve üreticileri yapağı ve tiftik üretimi, pazarlaması ve standardizasyonu konularında eğitmek gibi alanlarda faaliyette bulunmaktır (Karacan ve Ersöz 1989).

Tiftik ve Yapağı A.Ş., 1970 ve 1980'li yıllarda bu alanda faaliyette bulunan kamu, özel ve kooperatif işletmeler ile birlikte alıcı olarak piyasaya girmiştir. Başlangıçta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile ilişkili olan bu kuruluş, ülkenin çeşitli yerlerdeki alım yerlerinde tiftik ve yapağı alımı ve pazarlaması yapmıştır. 1990'lı yıllarda ekonomide yeniden yapılanmaya bağlı olarak bu işletme Sümer Holding A.Ş. ile ilişkilendirilmiş ve özelleştirme kapsamına alınmıştır. Günümüzde şirketin faaliyet alanı oldukça daraltılmış, işletmeleri ise özelleştirilmiştir.

4. ÖZELLEŞTİRMENİN TANIMI, AMAÇLARI VE YÖNTEMLERİ

4.1. Özelleştirme Kavramı

Özelleştirme kavramı, henüz ilgili literatürde net bir tanıma kavuşabilmiş değildir. Özelleştirme çalışmaları; iktisat, işletme, hukuk, maliye, siyaset gibi birçok bilim dalının dolaylı ve dolaysız olarak etki alanına girmektedir. Bu durum, özelleştirme uygulamalarının karmaşıklığını da açıklamaktadır. Diğer taraftan özelleştirmeyi ortaya çıkaran faktörler, özelleştirme ile gerçekleştirilmek istenen amaçlar ve özelleştirmeden etkilenenlerin bu olaya bakış açıları, özelleştirmenin kapsamını ve tanımını etkileyen niteliklerdir. Birden fazla faktör, birden fazla amaç ve özelleştirmeden etkilenebilecek birden fazla sosyal kesim olduğu için, bu kavramın tanımı da bu çokluğa bağlı olarak farklı unsurları içerebilmektedir (Ramamurti and Vernon 1991).

Ortaya çıkış nedeni açısından değerlendirildiğinde; özelleştirme, bir politika ve metot olarak tanımlanabilmektedir (Alper 1993). Nitekim, 1970'li yılların ilk yarısında karşılaşılan 1. Petrol Şoku, özellikle petrol ithalatçısı ülkelerde önemli ekonomik krizlere yol açmıştır. Ekonomik kriz etkisini, büyük ölçüde piyasa değişikliklerine karşı yeteri kadar esneklik gösteremeyen kamunun mal ve hizmet üretimi faaliyetleri üzerinde hissettirmiştir. Bu durum, kamunun ekonomik faaliyetlerde başarısızlığı olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda özelleştirme, halen aksak olan serbest piyasa ekonomisinin rekabete dayanan unsurlarla işlemlerini sağlamak üzere, ekonominin yeniden yapılandırılmasını sağlayan bir geçiş metodu ve politikasıdır. Diğer bir ifade ile özelleştirme, devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması ve sınırlandırılması metodudur (Alper 1993).

Başka bir bakış açısı ile özelleştirme, devleti klasik fonksiyonlarına geri döndürmenin ve bu fonksiyonlarında etkin kılmanın bir yolu olarak görülebilmektedir (Austin et al 1986). Bazı ülkelerde devlet, ekonomiye müdahale etmesini gerektiren gerekçelerin ötesinde bir genişleme göstermiştir. Bu durum, devletin eğitim, sağlık, savunma ve altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi gibi asli fonksiyonlarını yeterince ve etkin olarak yerine getirememesine neden olabilmektedir (Ramamurti and Vernon 1991). Özelleştirme ile devlet, bu sağlıksız yapıdan geri dönmekte, gerçek rolüne yani düzenleyici, yol gösterici, teşvik edici ve denetleyici fonksiyonuna kavuşmaktadır.

Özelleştirme, siyasi alanda demokratikleşmeyi sağlama aracı olarak da değerlendirilmektedir. Siyasi ve ekonomik gücün devletin elinde toplanması, bireylerin ve çeşitli toplum kesimleri ile demokratik örgütlerin siyasi karar mekanizmalarına girmesini olumsuz etkilemektedir. Özelleştirme ile ilk planda devletin siyasi gücü ile ekonomik gücünün ayrılması, ikinci planda ise bireylerin ekonomik gücünün artırılması hedeflenmektedir. Böylece özelleştirme ile bireylerin ve grupların yönetime katılma süreçlerinin hızlandırılabilmesi ve güçlendirilebileceği ifade edilmektedir (Heald and Steel 1984, Alper 1993).

Özelleştirme ile ilgili bir başka tanım da dar ve geniş anlamda ele alınarak yapılabilir. *Dar anlamda özelleştirme*, kamu teşebbüslerinin yönetiminin ve mülkiyetinin özel teşebbüslere devredilmesi veya KİT'lerin özel şahıs ve şirketlere satılmasıdır. Bu kapsamda konuya yaklaşan uzmanlara göre bir KİT'in özelleştirilmesinden söz etmek için, sermayesinin en az % 51'lik payının özel sektöre devredilmesi veya satılması gerekmektedir. Ancak bazılarının göre, daha az oranda bir hisse satışı da özelleştirme sayılabilmektedir. Bu görüş kısmen mülkiyetin devri bakımından doğru kabul edilse bile, sadece yönetimin özelleştirilmesi açısından aynı şeyi ifade etmemektedir (Sarıslan ve Erol 1993).

Yukarıda belirtilen kapsam çerçevesinde bakış açısı ne olursa olsun, özelleştirme dar kapsamı ile ele alınmış olacaktır. Ülkemizde kamuoyunda özelleştirme denildiği zaman anlatılmak istenen de, bu tip bir mülkiyet devri esasına dayanan özelleştirmedir. Ancak özelleştirme sadece KİT'lerin yönetiminin ve mülkiyetinin özel kesime devredilmesi anlamına gelmemektedir.

Geniş anlamda özelleştirme ise, devletin ekonomik alandaki faaliyetlerinin sınırlandırılması, azaltılması veya ortadan kaldırılması şeklindeki uygulamalardır. Bu tanımıyla özelleştirme; kamu hizmetlerinin fiyatlandırılması, kamu hizmetlerinin özel kesime ihale edilmesi, KİT'lerin yönetim

ve mülkiyetinin özel kesime devredilmesi ve kurumsal serbestleşmenin sağlanması gibi konuları kapsamaktadır (Wickers and Yarrow 1988, Sariaslan ve Erol 1993, Alper 1993, Kilci 1994). Bu bağlamda sağlık ve eğitim gibi alanlarda özel sektörün faaliyetlerine izin verilmesi, devletin tekel olarak üretimde bulunduğu mal ve hizmet üretiminde özel sektörün de üretim yapmasına imkan veren imtiyazların tanınması, devletin sahip olduğu varlıkların ve işletmelerin kiralanması, yönetimlerinin devredilmesi, mal veya hizmet arzının ihale edilmesi gibi her türlü serbestleştirme ve üretim faaliyetlerinin özel sektöre açılması özelleştirme olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de bu tip geniş anlamda özelleştirmenin 1980 sonrası dönemde yoğun olarak yaşandığı söylenebilir.

Dünyada çeşitli ülkelerde özellikle 1970’li yıllarda uygulama alanı bulan özelleştirmenin, daha 19. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli ekonomistlerce tartışıldığı bilinmektedir (Suiçmez ve Yıldırım 1993). Örneğin Adam Smith’e göre “devlet yalnızca tam kamusal nitelikteki bir kısım mallar ile faydası tek tek toplumun bireylerine sunulamayacak malları üretmelidir”. Ayrıca Adam Smith “devlet ekonomiyi beceriksizce yönetir” görüşünü savunmuştur. Bu ifade ile kamunun mülkiyet ve tasarrufu altındaki üretim faktörlerinin getirisinin, özel sektörden çok daha az olduğu vurgulanmaktadır.

4.2. Özelleştirmenin Amaçları

Günümüzde belirgin bir trendi olan özelleştirmenin yöneldiği amaçlar, önceliklerde farklılık göstermesine karşın, içerik olarak hemen hemen bütün ülkelerde aynıdır (Sariaslan ve Erol 1993, Wickers and Yarrow 1988). Ekonomik hayatta özelleştirmeyi zorunlu kılan faktörler ile özelleştirmenin amaçları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Özelleştirme, ekonomik alanda karşılaşılan sorunları çözmeye yollarından biridir. Bu genel amacın dışında, uygulanma şekli, boyutu ve hedeflerine göre özelleştirmeye diğer bazı amaçlar da yüklenmektedir. Bu kapsamda özelleştirmenin amaçlarını *iktisadi, mali, sosyal ve politik ve diğer* amaçlar şeklinde dört grupta sınıflandırmak mümkündür (Wickers and Yarrow 1988, Alper 1993, Ramamurti 1992, Steve 1985):

Ekonomik yönü ağırlıklı olan özelleştirme ile gerçekleştirilmek istenen amaçlar;

- kaynak kullanımında etkinliği sağlamak ve verimliliği artırmak,
- piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak,
- sermaye piyasasını güçlendirmek,
- döviz gelirlerini artırmak ve
- tekelleşmeyi ortadan kaldırmak şeklinde sıralanabilir.

Ekonomik açıdan sağlanan amaçlara bağlı olarak özelleştirme ile hayata geçirilmek istenen *mali* amaçlar da bulunmaktadır. Bunlar;

- Devlete gelir sağlamak,
- KİT’lerin borç yükünden kurtulmak,
- KİT’lerin fiyatlandırma politikalarını ortadan kaldırarak, dolaylı vergilerin azaltılmasını sağlamaktır.

Sosyal ve politik amaçlar ise,

- mülkiyetin tabana yayılması,
- demokratikleşmeyi sağlamak,

- temel hak ve hürriyetleri genişletmek ve
- devleti asli fonksiyonlarına döndürmektir.

Yukarıda belirtilen temel amaçlardan başka özelleştirme uygulamasını gerçekleştiren ülkenin ulaşmak istediği *diğer* hedefler de bulunabilmektedir. Nitekim İngiltere’de özelleştirme uygulamalarında varılmak istenen amaçlar arasında sendikaların kamu kesimi üzerindeki gücünün azaltılması da yer almaktadır (Alper 1993, Wickers and Yarrow 1988). Ayrıca teknoloji transferini kolaylaştırmak, rüşvet ve yolsuzluğu ortadan kaldırmak veya azaltmak, Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarından kaynak sağlamayı kolaylaştırmak da özelleştirme uygulamalarının diğer amaçlarına örnek olarak verilebilir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi de özelleştirme uygulamalarına ilişkin kararında (3 Ekim 1990 tarih ve 953/1990 sayılı Karar), özelleştirmeden beklenen temel hedefleri; verimliliği artırmak, fiyatları düşürmek, kıt kaynakları toplumda etkin olarak dağıtmak, açık veren kamusal faaliyetler konusunda devlet bütçesini küçültmek, gelir sağlamak, kamuda çalışan sayısını azaltmak ve aşırı tekelci konumundaki kamu kesimi sendikalarının gücünü azaltmak olarak saptanmıştır (Tan 1992).

Ülkemizde ise KİT’lerin özelleştirilme nedenleri kısaca şu şekilde özetlenebilir (Aktan 1994):

1. KİT’ler üzerinde politik baskı ve müdahalelerin olması,
2. KİT’lerde aşırı istihdamın olması,
3. KİT’lerde aşırı bürokrasi ve kırtasiyecilik,
4. KİT’lerde aşırı merkeziyetçi yapı ve karar verme sürecindeki yetersizlikler,
5. KİT’lerde sermaye artırımlarının Hazine tarafından gerçekleştirilmesi,
6. KİT’lerde iflas tehlikesinin söz konusu olmaması,
7. Personel seçim ve eğitimi konusundaki yetersizlikler,
8. Yönetim kurulu başkanı ve üyelerinin, genel müdür ve yardımcılarının genel seçimlere paralel olarak sık sık değiştirilmesi,
9. Verimlilik esasına dayalı ücret politikasının olmaması,
10. Fiyatlandırmanın pazar koşullarına göre yapılamaması,
11. KİT’lerin yüksek faizle borçlanmaları,
12. KİT borçlanma gereğinin karşılanması için Merkez Bankası’nca karşılıksız para basılması,
13. KİT’lerde denetimin yeterli ve etkin olmaması,
14. KİT’lerde toplu sözleşme politikalarının siyasi iktidarların oy kaygılarına dayalı olarak gerçekleşmesi ve sonuçta KİT’lerde ücret ödemelerindeki artışlar,
15. KİT’lerin özel teşebbüslere oranla daha yüksek maliyet ve daha düşük verimlilik ile çalışmaları, böylece ülke ekonomisini ve sanayiini olumsuz bir yapılmaya sevk etmeleri,
16. KİT’lerde artan personel harcamalarının sonuçta KİT zamlarını kaçınılmaz kılması ve maliyet enflasyonuna yol açması,
17. KİT’lerde eski teknoloji kullanımı ve kaynak israfının söz konusu olması gibidir.

Günümüzde ülkemizde yaşanan KİT sorunlarının temelindeki en önemli faktör, 1950-1990 dönemindeki siyasi kararlar ile ekonomik olmayan küçük kapasiteli ve kuruluş yerleri yanlış belirlenmiş işletmelerin kurulması olmuştur (Kızılyallı 1999). KİT sorunlarının çözümü için kamu sektörünün yeniden yapılandırılması ve özelleştirme gerekli görülmektedir. Böylece kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonlarının minimuma indirilmesi veya daraltılması ve devletin iktisadi alandaki işletmecilik faaliyetlerini yürütmesinden kısmen veya tamamen çekilmesi ile serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçlara ulaşmak açısından özelleştirme bir araç olarak kullanılabilir. Özelleştirme sürecinde mülkiyetin tabana yayılması ve demokrasinin kökleşmesi en önemli amaç olmalıdır. Türkiye’de özelleştirmenin amaçları 1986 yılında hazırlanan Özelleştirme Master Planı’nda önem sırasına göre şu şekilde belirlenmiştir (Anonim 1986/a):

1. Piyasa güçlerinin ekonomiyi güçlendirmesini sağlamak,
2. Verimliliği ve etkinliği artırmak,
3. Mal ve hizmetlerin üretim miktarını, kalitesini ve çeşitliliği artırmak,
4. Sermayeyi tabana yaymak,
5. Sermaye piyasasının gelişmesini hızlandırmak,
6. KİT’lerin tekel gücünü ve bunlar tarafından yapılan dolaylı vergilemeyi azaltmak,
7. Modern teknoloji ve yönetim tekniklerini ülkeye çekmek,
8. Çalışanlara hisse senedi satarak işgücü verimliliğini artırmak,
9. Sanayide kamu mülkiyeti ve özel mülkiyet dengesini değiştirmek ve politik bağları güçlendirmek,
10. Mevcut sermaye yatırımlarının getirilerini artırmak,
11. Devlete gelir sağlamaktır.

Türkiye’de devletçiliğin esas gerekçesi, müteşebbis faktörü ve sermaye birikiminin yetersiz olmasıdır (Akalin 1990). Bu nedenle özelleştirmenin devletçiliğin bu iki nedenini ortadan kaldıracak biçimde uygulanması gerekmektedir. Türkiye’de her kaynak tahsisinde teşebbüs ve sermaye gibi iki kıt faktörün dikkate alınarak, ekonomik örgütlenmenin yeniden yapılandırılması gereği bulunmaktadır.

4.3. Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme kavramına ilişkin genel tanımlamalar, aynı zamanda yöntemlerin de çeşitliliğine işaret etmektedir. Kamu teşebbüslerinin yönetiminin ve mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi şeklindeki dar kapsamda özelleştirme; iki yöntemle gerçekleştirilebilmektedir. Bunlar hisse senedi satışı yöntemi ile blok satış yöntemidir.

-Hisse Senedi Satışı Yöntemi: Bu yöntemde devletin kısmen veya tamamen sahibi olduğu KİT’lerin hisselerinin tamamının veya bir bölümünün satışı söz konusudur (Wickers and Yarrow 1988, Kilci 1994). Öncelikle mülkiyeti devredilecek kamu teşebbüsünün sermayesi hisse senetlerine bölünmekte ve bir sermaye şirketi haline dönüştürülmektedir. Sonrasında hisse senetlerinin fiyatı belirlenerek, özel sektöre satışı gerçekleştirilmektedir. Hisse senetlerinin ya birinci el piyasada veya ikinci el piyasada yani sermaye piyasasında satışı yapılabilir. İlk yöntemde hisse senetleri doğrudan alıcıya satılmaktadır. Sermaye piyasasında satılması durumunda ise hisse senetleri menkul kıymetler borsasına arz edilerek satılmaktadır. Bu piyasada ya hisse senetlerinin üzerindeki nominal değerler dikkate alınarak klasik satış sistemi benimsenmekte veya taban fiyatı

artırma yöntemi ile satış yapılmaktadır. Bu yöntem, mülkiyetin yaygınlaşması ve hedeflenen alıcı gruplarına ulaşılmasına imkan vermesi açısından yeterli ve şeffaf bir uygulama olması nedeniyle, politik olarak da tercih edilmektedir (Wicker and Yarrow 1988, Jones and Mason 1981).

-Blok (Doğrudan) Satış Yöntemi: Bu yöntemde kamu girişimlerinin hisse senetleri blok halinde yerli veya yabancı yatırımcılara satılmaktadır. Bu yöntem, KİT'lerin bir kısım aktiflerinin, işletmelerinin, yan faaliyet kolları veya küçük işletmelerinin satışında uygulanabilmektedir. Bu yaklaşımda özelleştirilecek kuruluşlar, belli bir firmaya, birkaç firmaya veya birçok işletmenin katılımı ile oluşan bir konsorsiyuma pazarlık yoluyla devredilebilmektedir. Bu yöntemin en önemli avantajı, özelleştirmenin çabuk gerçekleştirilmesini sağlamasıdır.

Yukarıda kısaca açıklanan iki yönteme ilave olarak özelleştirmenin geniş kapsamıyla gündeme gelen yöntemler ise şunlardır (Alper 1993, Anonim 1986/b, Suiçmez ve Yıldırım 1993, Demirci 1993, Doğan 1993):

-Kiralama (Leasing): Bu yöntemde mülkiyet devri olmaksızın kamuya ait olan iktisadi ünitenin belirli sürelerle kişilere veya teşebbüslere kiralanması söz konusu olmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde, yönetimin özelleştirilmesi ile devlet varlıklarının etkin kullanımı sağlanarak verimlilik artışının amaçlanması bulunmaktadır.

-İhale (Contracting-Out): Bu yolla yapılacak özelleştirme, kamu tarafından yürütülen hizmetlerin özel sektöre gerçekleştirilmesini sağlama amacıyla gerçekleştirilir. Bu yöntemde mülkiyet devri söz konusu değildir. Devletin ihtiyacı olan mal ve hizmetleri kendisinin üretmesi yerine, özel sektörden temin etme yoluna gitmesidir. Özellikle belediye hizmetlerinde, kamu kuruluşlarının yiyecek, giyecek alımlarında, taşımacılık hizmetlerinde uygulanmaktadır.

-İmtiyaz Devri (Franchising): Devlet tekelindeki bazı mal ve hizmet üretimlerinin (elektrik, telekomünikasyon, ulaştırma, gaz ve su) ölçek büyümesinin getirdiği verimsizliği ortadan kaldırmak üzere, belirli bölgelerde sözleşmelerle imtiyazlı özel sektöre devredilmesidir.

-Yasal ve Kurumsal Serbestleşme (Deregulation): Ekonomik faaliyetlerde piyasa koşullarına işlerlik kazandırılması ve devlet tekelindeki iktisadi faaliyetlerde özel sektörün önündeki giriş engellerinin kaldırılması yönündeki uygulamalardır (Kilci 1994). Kamu tekelinin kırılması anlamına gelen bu tür özelleştirmenin en belirgin örneği ise radyo ve televizyon yayıncılığında görülmektedir.

-Yönetim Devri (Management Contract): Bu yöntemde mülkiyet devri olmaksızın, devlete ait bir teşebbüsün yönetiminin sözleşme ile özel sektöre devredilmesi söz konusudur.

Bunların dışında uygulamada rekabetin teşvik edilmesi, özel sektörün faaliyetlerine yönelik düzenleyici kuralların sınırlandırılması, özel sektöre finansman imkanlarının kullanım alanlarının genişletilmesi, kamu mal ve hizmetlerinin fiyatlandırılması ve gelir ortaklığı senetleri ihracı gibi yöntemlere de rastlanmaktadır. Uygulamada bu yöntemlerin hepsi belirli ölçülerde kullanılmaktadır. Kamu kesiminin yeniden yapılandırılması ve özelleştirme politikalarını uygulamayı hedefleyen ülkenin, ekonomik yapısı ile ilgili verileri ve bu politikalar ile ulaşılmak istenen hedefleri iyi tespit ederek, bu yöntemlerden en başarılı olabileceklerini tercih etmesi gerekmektedir.

Özelleştirmede diğer bir önemli konuda, satış yöntemidir. Devlet açısından peşin satış, kamu kesimi finansman talebi yönünden önemlidir. Ancak işletmeleri devralan müteşebbislerin ve özellikle tarımsal KİT'lerin potansiyel alıcılarının, peşin satış ve gerçek değeri üzerinden bu işletmelerle ilgili ihalelere girmeleri ve başarılı olmaları güç görünmektedir. Diğer yandan, devralınan tesisleri başarılı olarak işletebilmek için, yeterli işletme sermayesinin de bulundurulması gerekmektedir. Özellikle büyük ölçekli tesislere potansiyel alıcıların ilgilerinin artırılabilmesi için, devletin bunlara know-how hizmeti vermeleri sağlanabilir.

5. DÜNYA TARIMINDA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

Dünyada gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme uygulamaları incelendiğinde, öncelikle ulaştırma, bankacılık, sigortacılık, telekomünikasyon, otomotiv, turizm, elektrik enerjisi üretimi ve dağıtımı, gaz ve petrol üretim ve dağıtımı, havayolları, su dağıtımı, petro-kimya gibi alanlarda faaliyette bulunan devlet iktisadi işletmelerinin özelleştirme kapsamına alındığı görülmektedir (Nankani 1988, Baker 1998).

Dünyada özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa, Eski Sovyetler Birliği, Çin, Latin Amerika, Asya Pasifik, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde tekstil ve giyim, kağıt, un, et ve mamulleri, pamuk işleme (çırçır ve ip), içki, şeker, tütün, ürün depolama ve tarım ürünleri pazarlama, tarım alet ve makineleri, tarımsal kredi, çay ve ormancılık şirketleri gibi tarıma dayalı ve tarımsal sanayii işletmelerinin 1980'lerin sonu ve 1990'larda özelleştirmeye alındığı görülmektedir (Meyer 1992, Baker 1998). Bu işletmeler genellikle gelişmekte olan ülkelerde bulunmakta ve özelleştirilmeleri söz konusudur. Halbuki Batı Avrupa, ABD ve Kanada gibi ülkelerde bu alanda özel sektör ve özellikle kooperatif işletmeler faaliyette bulunmaktadır.

Dünya tarımında özelleştirme uygulamalarının diğer bir boyutu da tarım arazilerinin veya doğal kaynakların özelleştirilmesidir. Bu durum özellikle 1930'lu yıllarda zorunlu kollektifleşme uygulanan eski Doğu Bloku ülkeleri ile bazı gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu ülkelerde tarım arazilerinin özelleştirilmesi ile ilgili olarak yapılan çalışmaların sonuçlarına göre, arazilerin genellikle ülke halkına satışı veya kiralanması yolu ile özelleştirildiği ortaya çıkmaktadır (Mathijs and Swinnen 1998, Schmiths et al 1994, Baker 1998). Aşağıda seçilmiş ülkelerde yapılan özelleştirme uygulamaları özlüce incelenmiştir.

1990'lı yılların başında Doğu Avrupa ülkelerinde merkezi planlamalı ekonomik sistemdeki sarsıntılardan sonra, bu ülkelerde de pazar ekonomisine geçiş tercih edilmiştir (Braun and Weikard 1995). Pazar ekonomisine geçiş için bu ülkelerde sosyal, ekonomik ve politik alanlarda önemli değişiklikler olmuştur. Bunun için hazırlanan reform programlarının esas amaçları ise; enflasyonun düşürülmesi, piyasada istikrarın sağlanması ve yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesine yönelik olmuştur (Peinemann 1995, Hagedorn and Klages 1994).

Bu amaçlara ulaşılabilmesi için örneğin Macaristan'da tazminat düzenlemeleri, kooperatiflerin yeniden yapılandırılması, ekonomik yapının modernizasyonu, gıda işletmeleri ve devlet çiftliklerinin özelleştirilmesi ve ormancılığın yeniden düzenlenmesi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. 1990 Parlamento seçimlerinden sonra kurulan hükümet programında, 1947'deki tazminat düzenlemesinin yeniden yaşama geçirilmesi amacı vurgulanmış ve konu ile ilgili kanun 1991'de çıkarılmıştır. Macaristan'da özelleştirme politikası üzerinde önemli etkisi olan tazminat kuponları ile hükümet İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren mal varlığı kaybına uğrayan veya zarar gören bireylerin zararını tazmin etmeyi amaçlamıştır. Bu uygulamadan 1 milyondan fazla başvuru sahibi yararlanmış ve bunlara toplam değeri 1,2 milyar ABD \$ olan tazminat kuponu verilmiştir (Faiz 1998).

Ocak 1992'de kooperatifler ile ilgili iki kanun çıkarılmış ve bunların amacı, kooperatiflerin mülkiyetindeki taşınmazların özel mülkiyete dönüşümü ile ilgilidir. Böylece mülkiyet sahipleri taşınmazları ile ilgili kullanım kararlarını kendileri verebileceklerdir. Bu yolla yeni tip kooperatifler, işletme organizasyonları, özel ve aile işletmeleri kurulabilmektedir. Bu düzenlemeler ile kooperatiflerde gerçekten kooperatif ilkeleri uygulanabilecek ve mülkiyetin el değiştirmesi mümkün olabilecektir. Bu uygulamadan 3,4 milyon ha arazi üzerinde çalışan 1 milyon kişi etkilenmiş, kooperatiflerin % 90'ı üretim tipi kooperatif olarak örgütlenmiş ve % 10'u ise diğer şekillerde (% 5'i şirketler ve diğerleri köy, şarap, sütçülük kooperatifleri veya holdingler gibi) örgütlenmişlerdir. Kooperatif üyeliğinden ayrılanların % 60'ı özel müteşebbis olarak tarımsal faaliyeti sürdürmekte ve % 40'ı ise tarımı ek faaliyet olarak yürütmektedir (Anonim 1994/a).

Macaristan'daki devlet çiftlikleri, diğer işletmelere (tarım işletmeleri) oranla daha fazla mal üretmek, ihracat yapmak, üretim faktörlerine sahip olmak ve işgücü istihdam etmek için kurulmuştur. Ülkede 2000 adet çiftlik, işlenen arazinin 1/3'ü olan 900.000 ha araziye sahip olup, bunlarda 100.000 kişi çalışmaktadır. İşgücüne bağımlı nüfus ile birlikte çiftliklerde toplam 2

milyon kişi yaşamaktadır. Çiftliklerin borç, likidite, pazar payı kaybı, masraflardaki artış, verimdeki azalma ve üretim kapasitesindeki azalma gibi sorunları, özelleştirme sürecine geçişi olumsuz etkilemektedir (Anonim 1994/a).

Hükümet Ocak 1992'de devlet tarım işletmelerinin yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi ile ilgili yeni bir planı kabul etmiş ve buna göre belirli bir süre içinde devletin taşınmazlarının özelleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece tarım işletmelerinin talepteki değişmelere uyum sağlamaları, yeterli sermayeye sahip olmaları, mali yapılarının düzeltilmesi ve özellikle uluslararası piyasa için rekabet güçlerinin artırılması amaçlanmıştır (Anonim 1994/b).

Stratejik görevleri yerine getirecek işletmeler ise devlet mülkiyetinde kalacaktır. Bu işletmeler tohum üretimi, stoklama, damızlık hayvan üretimi, gen bankalarının oluşturulması gibi görevlerini sürdürecektir. Bunlar az sayıdaki devlet çiftliklerince yapılacak ve diğerleri ise özelleştirilecektir. Özelleştirilecek işletmeler, Devlet Gayrimenkul Ofisi'ne devredilmiş ve daha sonra çeşitli yöntemler ile özel kişi ve kuruluşlara devredilmiştir. Ofis yönetimine, çiftliklerin tamamını veya bir kısmını satma, kiralama, yönetim devri ve şirketleştirilene kadar desteklemeyi sürdürme konularında yetkiler verilmiştir. Ancak özelleştirmede tartışılan en önemli iki sorun; devlet çiftliklerinin kimlere satılabileceği ve özelleştirme ile büyük işletmelerin küçük ve etkin olamayacak özel işletmelere dönüşmesinin nasıl önlenebileceğidir. Bu sorunların çözümü için öncelikle çiftliklerin küçük yaşayabilir işletmelere bölünmesi ve özellikle yerli yatırımcılar ve çalışanlara satın alma önceliğinin verilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Bunun için 56 sığırcılık, 37 domuz, 10 tavukçuluk ve 5 koyunculuk işletmesi ile 25 meyvecilik işletmesi küçük ünitelere ayrılmış ve satışa çıkarılmıştır. 1994'ün başında devletin büyük ölçekli tarımsal şirketleri kısmi olarak dağılmış ve özelleştirme sürecine paralel olarak devlet mülkiyeti azalmıştır. 160.000 ha arazi tazminat amacı için arazi ile ilgili fona ayrılmış, 33.000 çalışana işlenen çiftlik arazisinin 32.000 hektarı verilmiş ve 16.000 ha arazi eğitim amaçlı olarak kullanılmak üzere tarımsal eğitim kuruluşlarına devredilmiştir (Anonim 1994/b). Ancak 1998 yılı sonu verilerine göre büyük devlet çiftliklerinin özelleştirilmesi süreci henüz tamamlanamamıştır (Faiz 1998).

Ülkede sınırlı miktardaki dahili finansman kaynakları, özelleştirilen, rekabet edebilen ve yüksek kaliteli gıda işleme tesislerinde işletme sermayesinin temini için yeterli olmamakta ve bu nedenle yabancı sermayeye gereksinim duyulmaktadır. Macaristan'da yabancı sermaye için en fazla ilgi çekici yatırım alanları; şeker, bitkisel yağ, tütün, alkollü içecekler ve şekerli mamuller ile ilgili firmalardır. Büyük ölçekli devlet gıda işletmelerinin özelleştirilmesine ağırlık verilmiş ve öncelikle gıda endüstrisinde piyasa payı azalmış olan veya işletme faaliyetlerinin karlılığı yetersiz olanlardan özelleştirmeye başlanmıştır. Bu işlem kısmen lisans anlaşmaları ile de yapılmıştır (Anonim 1994/b). Macaristan'da tarım ürünlerinin yaklaşık % 70'i işlenerek tüketime sunulmaktadır. Gıda işlemede küçük işletmelerin payı % 25-28'dir. Bu oran, gıda sanayii alt dallarında önemli ölçüde değişmekte olup, örneğin şeker sanayiinde küçük ölçekli işletme bulunmamakta ve içki sanayiinde ise 250 adet küçük işletme vardır. Gıda sanayii işletmelerinin teknolojileri eski, likidite sorunları fazla, pazar payı düşük, yüksek maliyetli kredi kullanımı fazla, borç yükü ağır ve enflasyona bağlı olarak fiyat artışları yüksek olmuştur. Özelleştirme sürecine paralel olarak; ürünlerin kalitesinin yükseltilmesi ve hammaddelerin kalitesinin devamlılığı, katma değerın yükseltilmesi, paketlemenin modernizasyonu, materyal ve enerji tasarruf eden üretim teknolojilerinin bulunması ve çevre koruma amacına uyulması konularında acil eylem planının uygulanması gerekli görülmüştür (Anonim 1994/b).

1992'de endüstride özelleştirme kriterleri değişmiş ve şirketlerin satışına karar vermede sadece yüksek fiyat değil, aynı zamanda pazarlanabilirlik, piyasa geçmişi, yatırım hacmi, istihdam koşulları ve çevre koruma gibi ilkelere öncelik verilmiştir. Ayrıca üreticiler, yerel yatırımcılar ve çalışanların özelleştirilme sürecine katılım olanaklarının sağlanması ve geliştirilmesi için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu amaç daha önce yapılan özelleştirme uygulamalarının rasyonelleştirilmesi ve endüstride rekabet edebilen ve yaşayabilen işletmelerin oluşturulmasına yönelik olmuştur (Anonim 1994/b).

Gıda sanayiinde özelleştirmenin temel esasları, birkaç istisna hariç, bütün gıda firmalarının özelleştirilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Devlet tarafından kurulan 129 gıda işleme

şirketinin 111'i (%77'si) 1994 yılı başına kadar değişime uğramış ve bunlardan 45 firma (%31) yabancı yatırımcıların katılımı ile kısmen veya tamamen özelleştirilmiştir (Anonim 1994/a).

Gıda işleme endüstrisinde üretim, arz, ihracat, gelir ve sermaye kaynakları gibi kriterler yönünden süt mamulleri, et ve değirmencilik sanayii grubu, en önemli alt sektörüdür. Macaristan'da değirmencilik ve süt mamulleri sanayii, Devlet Gayrimenkul Ofisi'nin (State Property Agency) başarılı özelleştirme politikaları ile özel sektöre devredilmiştir. Değirmencilik sanayiinde özelleştirme Mart 1993'de başlamış ve değirmenler, fabrikalar ve depoların %50'si satılmıştır. Böylece 70 değirmen, 130 depo ve 50 fabrika yeni sahiplerini bulmuştur. 19 hububat şirketinin varlıkları küçük yatırımcılara devredilmiş ve bütün işletmeler nominal değerleri üzerinden satılmıştır. 16 süt mamulleri işletmesi, öncelikle şirket şekline dönüştürülmüş ve 31 Mart 1994'de şirketler kayıtlı sermayelerinin % 50'sinin satılması için gerekli hazırlıklar tamamlanmış ve bunlardan 12'sinin hisselerinin çoğunluğu satılmıştır. Bu işletmelere nominal değerlerinin iki katı kadar yabancı şirketlerce teklifler verilmiştir. Ayrıca küçük ölçekli 44 fabrika satışa çıkarılmış ve bunların 35'i satılmıştır (Anonim 1994/b).

Önceleri devletin kontrolünde olan Macaristan tütün fabrikaları, 1980'den itibaren lisans anlaşmalarına yönelmiş ve böylece anonim şirketlerin oluşması ile 4 tütün fabrikası, Philip Morris, BAT, Reynolds gibi firmalar ile ortak yatırıma (joint venture) yönelmiştir. Ancak Devlet Gayrimenkul Ofisi'nin kurulması ile bu şirketler halka arz kapsamına alınmıştır. Bunlardan 1'i Philip Morris (% 80 hisse) ve Austria Tabakwerke (% 20 hisse) firmalarına, 1 fabrika BAT firmasına(%100 hisse) ve 2 fabrika da Reynolds firmasına (%100 hisse) satılmıştır (Borsos and Lapid 1996). Böylece uluslararası firmalar pazarlarını genişletebilecekler ve sadece Macaristan pazarına değil de, bütün Doğu Avrupa pazarına yönelebileceklerdir. Ayrıca uluslararası firmalara satış ile endüstriye teknoloji transferi yapılabilecek ve ülkede siyasi istikrarın sağlanmasına paralel olarak bu firmalarca kısa dönemde eski Sovyetler Birliği ülkelerine ihracat yapılabilecektir.

Ülkede yerel tütün üretiminin entegrasyonu, Tütün Ürünleri Koordinasyon Komitesi (Tobacco Product Coordination Committee) aracılığıyla sağlanmıştır. Bu komitenin tütün yetiştirme, işleme, ticaret ve hizmet adlı dört bölümü vardır. Bu komitenin en önemli görevi yerel hammadde arzının korunması ve uluslararası firmaların yerli tütün yaprağını kullanmalarını sağlamaktır.

Tütün endüstrisinde özelleştirmeden sonra, fabrikalar arasında daha önce (özelleştirmeden önce) yapılan üretim anlaşmaları geçerli olmuş ve bunun yanında yapılan yeni anlaşmalar ile yerli sigara markalarının (Sophianae, Symphonia gibi) üretiminin devamlılığı sağlanmıştır. Fabrikaların yeni sahipleri, işletmelerde modernizasyon planlarını uygulamışlar ve işletme yönetiminin yeniden yapılandırılması gerçekleştirilmiştir.

Özelleştirme sonrası dönemde Macaristan'da tütün ekim alanı ve üretiminde önemli azalma olmuştur. Bu nedenle ülkede üretilen 10-11.000 ton tütün yaprağının kullanılmasında herhangi bir sorun olmamıştır. Çünkü uluslararası firmaların hammadde talebi 17.000 ton/yıl olup, aradaki fark Macaristan'da üretilen tütünden oldukça düşük fiyatla yapılan ithalat ile karşılanmaktadır. Bu durum yerli üreticiler için bir dezavantaj ve istikrarsız bir yapı ortaya çıkarmıştır (Borsos and Lapid 1996).

Macaristan'da tütün ticaretinde liberasyonun çok hızlı bir biçimde gerçekleştirilmesi, ülkede karaborsanın artmasına neden olmuş ve bundan devletin önemli gelir kaybı olmuştur. Bu kaybı azaltabilmek için hükümet yeni bir kanun çıkararak tütün piyasasını kontrol altına almayı amaçlamıştır. Böylece çıkarılan Tütün Reji Kanunu'nun (Tobacco Regie Law) bu piyasada özelleştirme yapılmadan önce çıkarılmasının gerektiği ve böylece devletin 10 milyar Forint gelir kaybının önlenilebileceği vurgulanmaktadır. Karaborsanın gelişmesi ile esasen küçük dükkanlardan büyük miktarlarda kar elde edilmiş ve bu da firmaların üretimlerini azaltmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda yeni toptancılar, yasal düzenlemelerin yapılmamış olması nedeni ile büyük miktarlarda kar elde etmişlerdir (Borsos and Lapid 1996). Bu koşullarda hazırlanan kanun ile tütün mamulleri piyasasındaki rekabet koşulları iyileştirilebilecek ve bu piyasadaki önemli koordinasyon işlevi Tütün Ürünleri Koordinasyon Komitesi'nce sağlanabilecektir.

Macaristan'da özelleştirmeye yönelik olarak uygulanan 7 yıllık politikaların sonucunda, ülkede bankacılık, sigortacılık, ilaç ve kozmetik sanayii, kimya sanayii, inşaat malzemeleri, tütün sanayii, içki sanayii, gıda işleme endüstrileri, rekreasyon tesisleri ve oteller, matbaacılık, kağıt sanayii, paketleme, gıda ve genel perakendecilik işletmeleri tamamen veya kısmen özel sektöre devredilmiştir (Mizse 1995, Faiz 1998).

Macaristan'da arazi varlığının % 69'u orman ile örtülü olup, bunlar kamu mülkiyetindedir. Orman ve orman ürünleri sanayii şirketlerinin özelleştirilmesinin esası, devlet ormanları ve varlıklarının çoğunluğunun devlet tarafından yönetilmesi ve bunların dışında kalan varlıklar ve faaliyetlerin bütünüyle özelleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Örneğin, kamu şirketler topluluğu (The State Holding Company) 19 devlet ormancılık şirketine sahiptir ve bunlar 30 Haziran 1993'de verilen karar ile yeniden yapılandırılmıştır. Ayrıca hükümet ilgili bakanlık yanında hazine ormancılık idaresini kurmak amacındadır. Özelleştirme çalışmaları ilerledikçe özel ormancılığın artması beklenmektedir. Ayrıca kooperatiflere ve devlet çiftliklerine ait olan 60 hektardan daha küçük ormanların tamamı özelleştirilebilecektir. Bunun dışında devlet ormanlarının organizasyon, ekonomik yapı ve yasal altyapısının yeniden düzenlenmesine gereksinim duyulmaktadır. Bütün ormancılık sanayii firmaları özelleştirilebilecektir. Bu firmalar; kereste, parke, el sanatları, orman tali ürünlerinin (meyve, üzümü meyveler, mantar vb.) işlenmesi, kimyasal maddeler üretimi, ormancılık makineleri imalatı alanında çalışmaktadırlar ve bu firmalar ile araştırma enstitülerinin yeniden yapılandırılması sağlanmıştır (Anonim 1994/b).

1994 yılı başına kadar 4 firmanın özelleştirilmesi tamamlanmış ve bu alanda yapılacak diğer özelleştirmelere yabancı yatırımcıların katılımı beklenmektedir. Bu alanda yapılan özelleştirme çalışmaları 1998 yılına kadar tamamlanmıştır.

Polonya'da Merkezi Planlama Sistemi'nden vazgeçilmesi ile Ocak 1990'dan sonra ülke ekonomisinde, liberal politikaların oluşturulması yönünde bir yapılanmaya gidildiği görülmektedir (Halamska 1995, Eraktan vd 1992). Polonya'da 1988-89 döneminde küçük özel teşebbüslerin geliştirilmesi desteklenmiş ve bu girişim 1990'da devlet işletmelerinin özelleştirilmesi kanunu çıkarılması ile devam ettirilmiştir (Zientarski and Krikliwy 1998, Lipton and Sachs 1990).

Polonya'da tarımın Pazar ekonomisine uyumunun, diğer sektörlere oranla daha kolay olabileceği beklentisi hakimdir. Bunun nedeni ise tarım alanlarının % 80'inin 2,2 milyon özel işletme tarafından işlenmesi ve % 20'sinin ise 2.000 devlet çiftliğince işlenmesidir. Devlet çiftliklerinin alanı 4 milyon ha ve çalışan sayısı 400.000 kişi olup, bağlı nüfus ile birlikte çiftliklerde 2 milyon kişi yaşamaktadır (Dobrska 1992, Olhan 1994).

Devlet çiftliklerinin özelleştirilmesinin kademeli olarak gerçekleştirilmesi ilke olarak benimsenmiştir. 1991'de devlet çiftliklerinin mali ve ekonomik yapıları hızla bozulmuş ve 400'den fazlası yaşamsal likidite sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. 1991'de 40 çiftliğin tasfiye edilmesi planlanmış ve 77'sinin iflası ilan edilmiştir. Ocak 1992'de kabul edilen Kanun ile devletin bütün taşınmazlarının 2 yıl içinde özelleştirilmesi benimsenmiştir. Böylece bütün taşınmazlar Maliye Bakanlığı Tarımsal Mallar Fonu'na devredilerek ve daha sonra çeşitli yollar ile özel kişi ve kuruluşlara devredilebilecektir. Fon, çiftliklerin tamamını veya bir kısmını satma, kiralama, belirli bir süre için yönetimini devretme ve şirketleşene kadar destekleme konularında yetkili kılınmıştır (Kovach 1994, Olhan 1994).

Devlet çiftliklerinin özelleştirilmesini de içeren yoğun özelleştirme programı (mass privatization programme) 1991'de geliştirilmiş, ancak 1994 yılına kadar gerçek anlamda uygulanamamıştır. Bunun amacının diğer Doğu Avrupa Ülkelerindeki uygulamaların izlenmesi ve onların deneyimlerinden yararlanılması olduğu belirtilmektedir (Zientarski and Krikliwy 1998, Apathy 1995). Bu programda tarım ile ilgili olarak tartışılan en önemli sorun; devlet çiftliklerinin özelleştirilmesinde kimlere arazi verileceği ve özelleştirmede belirli bir işletme genişliği ölçüsünün nasıl sağlanacağı sorunları olmuştur. Ülkede bu sorunların çözümünde diğer komşu ülkelerden, özellikle Macaristan deneyimlerinden yararlanıldığı görülmektedir. Böylece devlet çiftliklerinin büyük ölçüde özelleştirilmesi tamamlanabilmiştir.

1998 yılı verilerine göre ülkede gıda ve içki, giyim, deterjan, mobilya, otomotiv, elektrikli malzemeler ve çimento endüstrisindeki kamu işletmeleri tamamen özelleştirilmiş olmasına karşın, diğer endüstri işletmelerinde hala kamu kesiminin önemli paylara sahip olduğu görülmektedir (Zientarski and Krikliwy 1998).

Bulgaristan tarımı 1989'dan sonra başlayan politik ve ekonomik reformların bir sonucu olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu reformlar; toprak reformu, tarımsal üretim kooperatiflerinin tasfiyesi, fiyat ve ticaret liberasyonu, pazar ekonomisine geçişi hedefleyen destekleme politikaları ve gıda üretim ve dağıtım zincirinin özelleştirilmesini kapsamamaktadır (Schmitz et al 1994).

Bulgaristan'da tarımsal üretim kooperatifleri 1930'larda kurulmaya başlanmış ve 1970'lerde Sovyet tipi bölgesel kolektif örgütlenme olarak ortalama arazi varlığı 25.000 hektara ulaşmıştır (Maddock and Hristova 1993). Ayrıca ortalama 100.000 ha arazi üzerinde toplam 269 adet tarıma dayalı sanayi kompleksleri (AICS) kurulmuştur. 1980'lerde ülkede tarımsal verimlilik önemli düzeyde azalmış ve böylece tarımda işletme büyüklüğünün yeniden tespiti ve dekollektivizasyon politikaları belirlenmiştir (Schmitz et al 1994).

1990'larda başlayan arazi reformu ile tarım arazilerinin özel mülkiyete geçirilmesi ve kolektif tarım işletmelerinin tasfiye edilmesi amaçlanmıştır. 1992'de Belediye İşletmeleri ve Devlet İşletmelerinin Özelleştirilmesi ve Transformasyonu Kanunu'nun çıkarılması ile büyük ölçekli özelleştirme uygulamasının yasal altyapısı oluşturulmuştur. Devlet tarım işletmeleri, Tarım Bakanlığı'na bağlıdır. Bu alanda tavukçuluk, domuz, sığırcılık, seracılık(sebze ve çiçek), tatlı su balıkçılığı, tohumculuk, hububat ve yem maddeleri ile hizmet alanında faaliyette bulunan 100'den fazla kamu işletmesi vardır. 1993'ün başına kadar bunlardan 8 tanesi özelleştirilmiştir (Schmitz et al 1994). 1998 yılına kadar gübre ve bazı tarım girdilerinin üretim ve dağıtımı hariç, diğer tarımsal üretim şirketlerinin çoğunluğu özelleştirilmiştir (Micheva 1995, Baker 1998). Özelleştirme, Sanayi Bakanlığı veya Özelleştirme Ofisi'nce yapılmıştır.

Bulgaristan'da Arazi Kullanımı ve Tarım Arazileri Mülkiyeti Kanunu (LALOLU)'na göre, arazilerin uygun kişilere dağıtılması zorunludur. Bunlar ise söz konusu araziler üzerinde fiilen tarım yapanlar ile tarım yapmak isteyenlerdir. 1998 yılına kadar tarım arazilerinin hemen hemen 2/3'ü özel mülkiyete devredilmiştir.

Bulgaristan'da tarım ürünlerinin ticareti, işlenmesi ve satın alınması alanında çalışan devlet tröstleri de 1990'dan itibaren yeniden yapılandırılmıştır. 1991'de Rekabetin Korunması Kanunu'nun çıkarılması ile makine ve kimya, tohum ve fidan üretimi ile ilgili devlet tröstlerinin monopol durumları ortadan kaldırılmış ve bu piyasalar da rekabete açılmıştır (Schmitz et al 1994).

Doğu Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği Ülkelerinin çoğunluğunda tarımsal üretim merkezi planlamalı ekonomi ilkelerine uygun olarak genellikle büyük kolektif çiftlikler ve devlet çiftliklerince gerçekleştirilmiştir (Lagemann 1995). 1989'dan itibaren bu ülkelerde uygulanan reformlar, tarımsal taşınmazların özelleştirilmesi ve kolektif çiftlikler ile devlet çiftliklerinin yeniden yapılandırılması ve özel tarım işletmelerinin oluşturulmasında ülkeler ve hatta aynı ülke içinde bölgeler arasında önemli değişikliklerin olduğu belirlenmiştir (Hristova and Maddock 1993, Mathijs and Swinnen 1998).

Bu ülkelerde özelleştirme, kolektif çiftliklerde çalışanların bu işletmelerden ayrılma ve özel işletme kurma yönündeki kararlarının bir sonucudur. Bu kararı etkileyen en önemli faktör ise, bireysel tarım işletmelerinin kolektif çiftliklere oranla karlılığı ve verimliliğinin yüksek olduğu beklentisi ve bireylerin kolektif çiftliklerden ayrılmaları ve özel bir işletme kurmalarının maliyetlerinin düşük olması şeklinde saptanmıştır. Bu maliyetler arazi reformu, özelleştirme ve bununla ilgili düzenlemelere bağlıdır (Mathijs and Swinnen 1998).

Dünya Bankası'nca Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya) 6.300'den fazla sanayi işletmesinin 1992-1995 dönemine ilişkin finansal ve faaliyet verileri analiz edilmiş ve özelleştirmenin başarısı değerlendirilmiştir. Analizde kullanılan başlıca yeniden yapılandırma ölçütleri; verimlilik, pozitif net nakit akışı gösteren firmaların oranı, gelirin yüzdesi olarak ortalama net nakit akışı, işgücü

verimliliğinde büyüme, toplam faktör verimliliğinde büyüme ve ihracattaki artış gibidir. İncelenen firmalarda verimliliğin, benzer devlet işletmelerine oranla 3-5 kat arttığı ve özelleştirmenin yeniden yapılanma üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bütün ülkelerde özelleştirilen firmalarda işgücü verimliliğindeki büyüme, reel ücret artışından daha hızlı olmuştur. Özelleştirilen firmalarda işgücü verimliliği ve ücret arasında büyük bir marj sağlanmış ve işçi başına yüksek düzeyde yatırım gerçekleştirilmiştir (Pohl et al 1997).

Hızlı veya yoğun özelleştirme yöntemini (fast privatization) kullanan ülkelerde (Çek ve Slovak Cumhuriyeti, Polonya gibi) özelleştirilen firmalar ile diğer ülkelerde standart özelleştirme yöntemi (case-by-case privatization) ile özelleştirilen firmalar arasında verimlilik artışı yönünden önemli bir farklılığın olmadığı saptanmıştır. Diğer bir ifade ile kullanılan farklı özelleştirme yöntemlerinin yeniden yapılandırma üzerindeki etkilerinin aynı düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte hızlı özelleştirme yeniden yapılandırma için büyük öneme sahip olmasına karşın, bu ülkelerde söz konusu yöntemin yoğun olarak kullanılmadığı belirlenmiştir. Aksine standart özelleştirmede yabancı yatırımcıların talebi, yatırım ve teknik yardımda artış sağlayabilmiş olması nedeni ile birçok ülkede hala güvenilir bir yöntem olarak görülmektedir (Pohl et al 1997).

Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda sanayi ve ticaret firmalarının özelleştirilmesinde, yabancı yatırımcılara satıştan çok, sosyal piyasa ekonomisi yaklaşımının bir gereği olarak, yerli yatırımcılara (genellikle yöneticiler ve işçilere) satışın yapılması tercih edilmiştir (Stryjan 1992, Lee and Nellis 1990). Bu bakımdan özelleştirme geliri içinde Macaristan hariç, yabancı yatırımcıların payı oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Bu oran, Macaristan'da % 58 iken, Bulgaristan'da % 24, Polonya'da % 22, Slovakya'da %13 ve Çek Cumhuriyeti'nde % 5 düzeyinde kalmıştır (Pohl et al 1997, Hudeckova 1995). Bu oranlar söz konusu ülkelerde yabancı yatırımcıların özelleştirme sürecine katılım düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Orta Asya ülkelerinden Özbekistan 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra, ekonomide yeniden yapılandırma politikasını uygulamaya başlamıştır. Bu politikalar ile öncelikle merkezi planlamalı ekonomiden piyasa ekonomisine geçilmesi, ekonomide kamu kesiminin payının azaltılması, devlet iktisadi işletmelerinin özelleştirilmesi gibi uygulamaların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun için öncelikle girişimcilik, devletleştirmeye karşı önlemler ve özelleştirme, dış ekonomik faaliyetler, yabancı sermaye yatırımları ve yabancı yatırımcıları koruma, menkul kıymetler, bankalar ve bankacılık faaliyetlerini düzenleyen temel yasalar yapılmıştır (Tekinel vd 1995).

Genel olarak Özbekistan'da hızlı bir özelleştirme, ekonomide yeniden yapılanma ve piyasa ekonomisine hızlı bir geçiş birçok yapısal, ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getirecektir. Blok satış yöntemi ile kamu işletmelerinin hızlı bir şekilde özelleştirilmesi ise Polonya'da olduğu gibi, kapsamlı ve rasyonel belirlenmiş yeterli politikalar da olmadığından, büyük sorunlara neden olabilecektir. Başarı için küçük ölçekli özelleştirme uygulamaları ile deneyimin kazanılması gerekli görülmektedir. Bu amaçla kamu işletmelerinin özelleştirilmesinde mevcut çalışanlar ve yöneticilere pay verilerek üretim faktörlerinin mülkiyetinin dağılımı ve ekonomide etkinliğin artırılması hedeflenmiştir. Bu tür uygulamalar ile çalışanlar, özelleştirilen firmaların başarılı olması yönünde teşvik edilebileceklerdir (Tanrıvermiş ve Ubaydullaev 1995).

Özelleştirmenin birinci aşaması olan 1992-1993 döneminde, Devlet Malları ve Özelleştirme Komitesi (GKI), küçük boy işletmeler ve konutları özelleştirmiştir. Bu dönemde 54.000 küçük boy işletme satılmış ve 26.000 orta ve büyük boy işletme ise anonim şirket statüsüne dönüştürülmüştür. Öncelikle anonim şirketlerin hisselerinin %51'i GKI'ya devredilmiş ve şirket hisselerinin % 49'u ise uygun koşullarda çalışanlara satılmıştır (Petzold 1998). Komitenin görevi özelleştirme çalışmalarını planlamak ve yönlendirmektedir. Bu komite işçi sendikalarının yöneticileri ve ilgili bürokratlardan oluşmakta ve kararlarını katılımcıların 2/3'ünün oyu ile almaktadır. Bu komite, özelleştirme yöntemi ve uygulamaları ile ilgili kararları almaya yetkili kılınmıştır (Tanrıvermiş ve Ubaydullaev 1995). İkinci aşamada olan 1994-1995 döneminde ise 12.000 küçük ve orta boy işletme özelleştirilmiş ve anonim şirketler ise yabancılar için cazip konuma getirilmiştir. 1994'de ilk defa GKI'ce Özbekistan Tütün Sanayiindeki %51'lik kamu hissesi BAT (British-American Tobacco) firmasına satılmıştır.

1991-1996 döneminde yapılan çalışmalar ile küçük işletmelerin % 94'ü işçilere devir yolu ile özelleştirilmiştir. Konutların %96'sı özelleştirilmiştir. Büyük boy işletmeler ise sadece anonim şirket statüsüne çevrilebilmiş ve bunların özelleştirilmesi çok yavaş olmuştur. 1997 yılının başına kadar 11.800 orta ve büyük boy işletmenin sadece % 20'den daha azı –birçok örnekte olduğu gibi kısmen- özelleştirilebilmiştir. 2000'li yıllarda tarım arazileri (% 75'i), gıda işletmeleri, tekstil, tarım traktörleri fabrikası, metalürji, inşaat, havacılık ve hava yolları, hava meydanları, telekomünikasyon, elektronik ve petrol rafinerilerinin özelleştirilmesine ağırlık verilebilecektir (Petzold 1998).

Özbekistan'da et ve süt sanayiisinin özelleştirilebilmesi için, bu işletmeler "Et ve Süt Ürünleri Devlet Kuruluşları Birliği" kapsamı altında 1993'de yeniden organize edilmiştir. Bu birlik bünyesindeki et ve süt fabrikalarının hisselerinin % 49'u şahıslara ve % 51'i ise blok halinde devlette (GKI) kalmıştır. Devlet bu hisseleri, bazı kolhozlar ile et ve süt sanayii kuruluşlarının birleşerek oluşturdukları birliklere devretmiştir. 1995 yılı verilerine göre birlik bünyesinde 37 süt fabrikası ve 25 et fabrikası, süt ve besi sığırcılığı işletmeleri ve bu işletmelere ait 130.000 ha arazi bulunmaktadır (Tekinel vd 1995).

Özbekistan'da özelleştirme ve yeniden yapılandırma politikalarının uygulanmasında en önemli sorunlar tarımda yaşanmaktadır. Öncelikle 1991'e kadar tarım temelde kolhoz (kollektif çiftlik) ve sovhoz (devlet çiftlikleri) gibi iki işletme tipince gerçekleştirilmiştir. Bu işletmelerde toprak, üretim araçları ve hayvanlar devletin malıdır. Ancak kolхозlarda çalışan ailelerin her birinin ortak araziye ilave olarak kendilerine ait bir evi, bahçesi, küçük tarlası, ağıl, kümes ve 1 baş sığırı besleyebilecek ahır vardır. Kolhoz, seçimle işbaşına gelen ekipce ve sovhoz ise atanmış bir müdür ve elemanlarca yönetilmektedir (Tekinel vd 1995, Mülayim 1999).

Özelleştirme kapsamında öncelikle sovhozların kolхозlara dönüştürülmesine başlanmıştır. Çünkü kolхозları sovhozlara oranla özel mülkiyete dönüştürmek daha kolay olabilecek ve gelecekte zarar eden kolхозların özel kişi ve kuruluşlara devredilmesi mümkün olabilecektir. Bunun sonucunda 1991'de 2.108 olan toplam işletme sayısının %46'sı kolhoz ve % 54'ü sovhoz iken, 1994'de toplam işletme sayısı 2.338 olmuştur, bunun % 70'i kolhoz ve % 30'u ise sovhozdur (Tekinel vd 1995, Tanrıvermiş ve Ubaydullaev 1995).

Yapılan çalışmalar ile 1997 yılı başı verilerine göre, ülkedeki arazi varlığının % 25'i finansal kiralama veya kullanım hakkı sözleşmesi ile köylü aile işletmelerine veya tarım yapmak isteyen ailelere devredilmiştir (Petzold 1998). Böylece Özbekistan'ın bazı bölgelerinde zararlı çalışan kolhoz ve sovhozlar üzerinde özel mülkiyete dayanan aile işletmeleri oluşturulmuştur. Bu amaçla kolhoz ve sovhozların arazi varlığı, verimlilik düzeylerine bağlı olarak 15-50 ha arasında değişen parçalara ayrılarak, ailelere dağıtılmaktadır. Bu topraklar 5 ila 50 yıl arasında değişen sürelerle ailelere kiraya verilmiştir. Yeni kurulan aile işletmelerine gerekli olan tarımsal girdilerin sağlanmasında, kolhoz ve sovhoz yöneticilerinin yeni müteşebbislere yardımcı olmaları yönünden düzenlemeler yapılmıştır. Bu kira sözleşmelerine göre aile işletmeleri yetiştirdikleri ürünleri istedikleri yerlere satabilmektedir (Sewell 1993). Ancak buğday ve pamuk stratejik ürün olarak kabul edildiğinden, bunların belli bir oranının devlete veya ilgili kolhoz veya sovhoza belirlenen fiyattan satılması zorunludur. Bu oranlar her yıl devlet tarafından yeniden belirlenerek ilan edilmektedir. 1992'de pamuğun % 60'ının ve buğdayın % 50'sinin, 1993'de pamuğun % 67'sinin ve 1994'de ise % 60'ının devlete satılması zorunludur (Tekinel vd 1995). Bu şekilde oluşturulan aile işletmelerinin sayısı çok azdır. Bu uygulama çok yeni olduğu için, bu şekilde oluşturulan işletme sayıları ve bu uygulamanın başarı derecesini tartışmak da oldukça güçtür. Özbekistan Hükümeti'nin bu politikaları, Gorbaçov'un tarımda prestroyka kapsamında tarım arazilerinin, bu araziler üzerinde çalışanlara kiralanması politikasına ana ilkeler yönünden oldukça benzemektedir.

Kolhozların özelleştirilmesinde işletme binaları konut olarak kullanılabilir. Makina parkı ise ortak kullanıma konu olabilir. Bu amaçla her işletmedeki alet ve makina parkı, Fransa'daki C.U.M.A'lar gibi ortak makina kullanım kooperatifleri veya Almanya ve diğer Avrupa ülkelerindeki gibi makine ringleri veya birlikleri oluşturularak makine parkından etkin bir şekilde faydalanmak söz konusu olabilir. Bu model ile kırsal kesimde yeter gelirlili işletmeler aracılığıyla hem modern üretim üniteleri oluşturulacak, hem de işletmelerin parçalanması ve amaçları dışında kullanımı önlenmiş

olacaktır. Çünkü karlı bir tarımsal faaliyet için işletme genişliğinin belirli bir düzeyde bulunması gerekli olmaktadır (Tanrıvermiş ve Ubaydullaev 1995).

Özbekistan'da tarım topraklarının hemen hemen tamamının sulanabileceği sulama tesisleri yapılmıştır. Kıraç toprakların değeri düşük ve yaz mevsimi çok sıcak olduğu için, tarımsal üretimde suya çok fazla ihtiyaç vardır. Özbekistan toprakları 170.000 km²'lik kanallarla sulanmaktadır. Dolayısıyla hem büyük sulama tesislerinin genişletilmesi hem de su temini için devlet her yıl büyük ölçüde yatırım yapmaktadır. Sulama için yapılmış olan barajlar ve ana sulama şebekesinin devlet mülkiyetinde olması ve bunların ilgili kamu kuruluşlarınca işletilmesi yararlı olabilir. Sekonder ve tersiyer kanal kademelerindeki tesislerin işletmeciliği ve yönetimi ise, bunlardan yararlananlara veya üreticilerin oluşturacakları demokratik sulama kooperatifleri veya sulama birliklerine devredilebilir.

Türkmenistan 26 Ekim 1991'de bağımsızlığın ilanından sonra ekonomide yeniden yapılanma ve özelleştirme politikalarını benimsenmiş ve uygulamıştır. Ülkede 344 adet kolhoz ve 140 adet sovhoz aracılığıyla tarımsal üretim organize edilmektedir. Bu iki işletme tipi tarafından işlenen toplam alan 1.235.000 ha ve özel kişilere ait olan arazi varlığı ise 17.400 ha olup, oldukça düşük miktardadır. Tarımda kolhoz ve sovhozların arazi varlığı ve çalışan sayısı esas alınarak arazi kiralama yoluyla özelleştirme uygulanmaktadır. Arazi kiralayan aile ürün çeşidine bağlı olarak hektara kira ücretini devlete ödemektedir. Ancak araziyi kiralayanlar, yönetimin belirlediği ürünleri yetiştirmek ile görevlendirilmişlerdir. Kiralama uygulaması ile olumlu sonuçların alındığı ve verimin yükseldiği belirtilmektedir. Pamuk, ipek kozası ve karagül derisi gibi ürünler devlete ve diğer ürünlerin her yıl devletçe belirlenen miktarları devlete ve kalanı ise devlete veya yerel pazarlarda satılabilir (Tekinel vd 1995).

Kazakistan'da 1993'de Devlet Taşınmaz Komitesi (State Property Committee) özelleştirme ile ilgili 4 aşamalı bir plan açıklamıştır. Buna göre; küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi, tarımda özelleştirme, hızlı (kütle halinde) özelleştirme ve standart özelleştirme olarak ekonomide yeniden yapılanma hedefleri belirlenmiştir. Ülkede özellikle standart özelleştirme kapsamında direkt satış, yönetim devri ve sermaye piyasaları yoluyla yerli yatırımcılara satış yolu ile petrol ve gaz şirketlerindeki kamu hisseleri özelleştirilmiş ve diğer alanlardaki özelleştirme uygulamaları oldukça yavaş kalmış olup, bunlar ile ilgili detaylı bilgiler de bulunmamaktadır (Lewarne 1998).

Çin'de 1952'de yapılan kırsal reformlar ile önce kooperatifler kurularak bütün araziler kooperatifleştirilmiştir. 1957'de ise halk komünlerinin kurulması ile ülkede 1929'da Stalin'in tarımsal kolektifleştirme programı uygulamaya geçirilmiştir. Halk komünlerinde üretim ve verimlilik istenilen düzeyde artırılmamıştır. 1978'de tarımda istihdam edilen kişi sayısı 294 milyon olup, bu nüfus 52.780 adet komünde çalışmakta ve komünlerde yaşayan toplam nüfus ise 800 milyon kişidir (Johnson 1988). Komünler hem ekonomik, hem politik örgüt olarak yerel hükümetin polis, adalet, refah, aile planlama programı, hastane ve okul işletmeciliği gibi fonksiyonlarını da yerine getirmektedir.

Komünler ile tarımda istenilen başarının sağlanamaması nedeni ile Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Aralık 1978'de yaptığı toplantısında, kırsal reformların başlatılmasına karar verilmiştir. Bu nedenle 1979-1981 döneminde "yeniden düzenleme, yeniden yapılandırma, toplulaştırma ve ulusal ekonominin iyileştirilmesine" yönelik reformlara öncelik verilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda tarımda sorumluluk sistemine 1982 yılına kadar geçilmesi amaçlanmış ve çiftçi ailelerine sorumluluk verilmesi ilke olarak kabul edilmiştir. Böylece aile işletmelerinin kurulması için, ailelere uzun dönemli toprak kullanma hakkı verilmiş ve komünlerin ortadan kaldırılması ile bunların politik fonksiyonları yerel hükümet kuruluşlarına verilmiştir (Johnson 1988). Komünler 1984'de tamamen kaldırılmış ve yerine sorumluluk sistemi getirilmiştir. Çiftçiler kendilerine kullanma hakkı verilen (kiralanan) arazilerde Devlet Toprak Ürünleri Ofisi ile yaptığı sözleşmeye uygun ürün yetiştirmekte ve sözleşmede belirtilen ürün miktarını belirlenen fiyattan Ofis'e satmakta ve kalanı ise serbest piyasa koşullarında satabilmektedir.

Tarımda özel aile işletmelerinin kurulması ile tarımsal üretim % 50 oranında artmış ve tarımda gerekli olan işçi miktarı önemli ölçüde azalmıştır. Kırsal kesimde tarım dışı istihdam olanaklarının

artması ile tarımda çalıştırılmasına gerek kalmayan işçilerin istihdamı mümkün olmuştur (Aubert 1993). Ancak özellikle sulama kanallarının bakımı ve yönetimi, eğitim ve sağlık hizmetlerinde bazı sorunlar yaşanmıştır. Ancak kentsel ve endüstriyel reformlar kırsal reformlar kadar başarılı olamamış ve kırsal reformlar tarımda pazarın rolünü artırmıştır (Johnson 1988).

Çin’de özelleştirmenin, Mao Çedung’un ölümünden sonra, dünyada en hızlı biçimde gerçekleştirildiğini vurgulamak gerekir. Halk komünlerinin dağıtılması ile arazilerin bir kısmı özel mülkiyete geçirilmiş ve önemli bir kısmı da kiralama yöntemi ile aile işletmelerine devredilmiştir. Bu yolla 1970’lerde gıda yetersizliği ve açlık sorunu ile karşı karşıya olan ülkede gıda üretimi önemli miktarda artırılabilmiştir. Ayrıca bazı imalat sanayileri ile hizmetler de özelleştirilerek, merkezi ekonomik kontrolün etkisi azaltılmıştır (Savas 1994, Nazarenko 1995).

6. TÜRK TARIMINDA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

6.1. Özelleştirme Uygulamaları İle İlgili Yasal ve Kurumsal Gelişmeler

Özelleştirme, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren gündeminde olmuştur. Ancak yoğun olarak özelleştirme politikasının tartışıldığı dönem, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı'ndan sonradır. 1980 yılında genel ekonomik sorunları aşabilmek için uygulanmakta olan ithal ikameci sanayileşme yerini, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine bırakmış ve serbest piyasa kurallarını ekonomiye hakim kılmak üzere birçok düzenleme yapılmıştır. 24 Ocak Kararları'nın önemli bir bölümü KİT'leri ilgilendirmektedir. Bu kararlarla KİT'ler yoluyla yapılan çarpık kaynak tahsisinin düzeltilmesi ve KİT'lerin serbest rekabet koşullarında, etkinlik esasına dayalı olarak çalışmalarının sağlanması hedeflenmiştir. Yine bu çerçevede, temel mal ve hizmet kapsamı daraltılarak, fiyatların piyasa koşullarında oluşması amacıyla fiyat belirleme yetkisi aşamalı olarak kuruluşlara bırakılmıştır.

1980'li yıllarda kamunun ekonomideki nispi payının küçültülmesi ve bu bağlamda KİT'lerin özelleştirilmesi, gündemdeki yerini sürekli korumuştur. Ancak bu amaçların, belirtildiği ölçüde yerine getirilebildiğini ifade edebilmek oldukça zordur.

Ülkemizde KİT'lerin özelleştirilmesine ilişkin ilk önemli gelişme 29.2.1984 tarih ve 2983 sayılı "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun" ile sağlanmıştır (Anonim 1984). Bu Kanun'un 1. Maddesinde amaç olarak, istikrarlı gelir verilmesi suretiyle tasarrufları teşvik ederek sağlanacak ek finansman kaynakları ile kamu yatırımlarını hızlı bir şekilde gerçekleştirmek için, Kamu İktisadi Teşekküllerinin gelir ortaklığı senedi ile hisse senedi çıkarması ve işletme hakkı devri imkanı sağlanmıştır (Sariaslan ve Erol 1993).

2983 sayılı Kanun'la gelir ortaklığı ve hisse senetleri ile işletme haklarından elde edilecek gelirlerin toplanması için, Kamu Ortaklığı Fonu kurulması hükme bağlanmıştır. Ayrıca Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu oluşturulmuş ve 2983 sayılı Kanun'un uygulama esaslarının tespiti ve karar yetkisi bu Kurul'a verilmiştir (Anonim 1984, Kilci 1994, Sariaslan ve Erol 1993).

Bu Kurul'un yetkileri sonraları sırasıyla 28.12.1987 tarih ve 304 sayılı KHK ile Yüksek Planlama Kurulu'na (YPK), 9.4.1990 tarih ve 414 sayılı KHK ile Kamu Ortaklığı İdaresi'ne, 6.3.1991 tarih ve 3701 sayılı Kanun ile yeniden Yüksek Planlama Kurulu'na, 20.12.1991 tarih ve 473 sayılı KHK ile Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu oluşturularak, bu Kurul'a verilmiştir (Kilci 1994, Anonim 1999/b). Son olarak 4046 sayılı Kanun'a göre özelleştirme konusunda karar organı olarak Özelleştirme Yüksek Kurulu oluşturulmuştur.

Özelleştirme ile ilgili diğer bir yasal düzenleme 8.6.1984 tarih ve 233 sayılı KHK'nin 38. maddesi ile yapılmıştır. Bu KHK kapsamındaki KİT, müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimleri ve iştiraklerinin tasfiye, devir, satış ve işletme haklarının devir kararı, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na (304 sayılı KHK ile YPK olarak değiştirilmiştir) bırakılmıştır.

2983 sayılı Kanun ile 233 sayılı KHK'nin 38. Maddesinin yasal çerçeveyi düzenlemesine karşılık, özelleştirme uygulamaları istenilen düzeye çıkarılamamıştır. Aslında özelleştirme uygulamalarının 28.5.1986 tarih ve 3291 sayılı Kanun çerçevesinde gerçekleştiği görülür. 3291 sayılı Kanun, KİT'lerin özelleştirilmesine Bakanlar Kurulu'nca, müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimlerinin özelleştirilmesine ise, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu'nca karar verileceğini hükme bağlamıştır.

Bu mevzuat dışında, doğrudan özelleştirme ile ilgili olmamakla beraber, birçok kanun ve KHK'de özelleştirmeye ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Ancak bütün bu düzenlemeler, bir takım genel esasların belirlenmesinden öteye gidememiş, uygulamaların gerektirdiği ihtiyacı karşılayabilecek sağlam bir altyapı oluşturulamamıştır. Gerek karar verme, gerekse uygulamalar konusunda getirilen yetki sınırlamaları, özelleştirme sürecinin uzamasına ve işlemlerin aksamasına neden olmuştur (Anonim 1999/b). Bununla birlikte, uygulamalar esnasında veya daha sonra ortaya çıkabilecek, başta sosyal problemler olmak üzere olası sorunların çözümüne yönelik yasal

altyapının (işsizlik sigortası, antikartel yasası vb.) bulunmaması da, özelleştirmenin karşılaştığı en önemli yapısal sorunlardan biri olmuştur.

Türkiye'de özelleştirme programında beklenen hedeflere ulaşılmasında karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi amacıyla, uygulamalara yasal dayanak oluşturan 2983 ve 3291 sayılı Kanun'larda çeşitli tarihlerde değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler, zaten dağınık olan mevzuatı daha da karmaşık hale sokmuştur (Anonim 1999/b). Özelleştirme ile ilgili yasal boşlukların zaman içinde belirginleşmesi ve genel yetki kanunları ile bu yetki kanunlarına dayanılarak çıkarılan KHK'lerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi nedeniyle, sadece özelleştirme ile ilgili düzenlemeleri kapsayan ve iptal gerekçelerini dikkate alan bir düzenleme yapılması kaçınılmaz olmuştur. Bu doğrultuda çıkarılan 5.5.1994 tarih ve 3987 sayılı Kanun ile hükümete üç ay süre ile özelleştirme konusunda KHK çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu yetkiye dayanılarak çıkarılan 30.5.1994 tarih ve 530, 531, 532 sayılı KHK'ler ve 3.6.1994 tarih ve 546 sayılı KHK ile özelleştirme ve özelleştirmeye bağlı istihdam sorunlarının çözümüne yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır (Kilci 1998).

530 sayılı KHK ile 2983 sayılı Kanun, büyük ölçüde değiştirilerek, özelleştirmenin kurumsal yapısı yeniden düzenlenmiştir. Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu ile Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na dönüştürülmüş ve ayrıca Kamu Ortaklığı Fonu yanında Özelleştirme Fonu kurulmuştur. 531 sayılı KHK ile 3291 sayılı Kanun'un 13, 14, 15 ve 16. maddelerinde değişiklikler ve Kanun'a çeşitli eklemeler yapılmıştır. 532 sayılı KHK, özelleştirme sonucunda ortaya çıkacak istihdam sorunlarının çözümü için uygulama esaslarını düzenlemekte ve bu konuda İş ve İşçi Bulma Kurumu'nu görevlendirmektedir. Son olarak 546 sayılı KHK ise özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda çalışan Emekli Sandığı iştirakçilerinin durumuna ilişkin düzenlemeler yanında, 530 sayılı KHK ile değişik 2983 sayılı Kanun ve 531 sayılı KHK ile değişik 3291 sayılı Kanun'da bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır (Kilci 1998, Anonim 1999/b).

Bu kararnamelerin dayanağı olan 3987 sayılı yetki yasası, 7 Temmuz 1994 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Daha sonra ise Anayasa Mahkemesi, bu kanun çerçevesinde çıkarılan 530, 531, 532, 533 ve 546 sayılı KHK'lerin 21.7.1994 tarihinde iptaline karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi'nin özelleştirme mevzuatını düzenleyen KHK'leri iptal etmesi üzerine, iptal gerekçelerini dikkate alan kapsamlı bir düzenleme yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de dikkate alınarak hazırlanan 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu, 27.11.1994 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

4046 sayılı Kanun, özelleştirme konusunda yapılan en kapsamlı yasal düzenlemedir. Temelde Anayasa Mahkemesi'nin iptaline neden olan hükümleri dışlamanın yanında Kanun, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun, Özelleştirme Fonu'nun ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın kuruluşunu, amaç ve görevlerini ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Kanunda yer alan bir diğer önemli düzenleme ise, İDT, KİK, kamu bankaları ve kamu hizmetlerinin gördürülmesinin özelleştirilmesine ilişkin ayrı ayrı düzenlemelerin yapılmış olmasıdır. Ayrıca Kanun ile genel ve katma bütçeli idarelerle bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşların mal ve hizmet üretim birimlerinin, varlıklarının ve iştirak paylarının özelleştirilmesine olanak sağlanmıştır (Kilci 1994). Kanunda özelleştirme uygulamaları sonucu rekabetin korunması ve uygulamaya ilişkin ayrıntılı hükümler yanında, özelleştirmeden doğan istihdam sorunlarının çözümüne yönelik düzenlemeler de bulunmakta ve mahalli idareler tarafından yapılacak özelleştirme uygulamaları da düzenlenmektedir (Anonim 1999/b).

4046 sayılı Kanun ile özelleştirme mevzuatında ilk kez özelleştirme ilkeleri tespit edilmiştir. Kanunun 2. Maddesinde yer alan hükme göre söz konusu ilkeler (Anonim 1994/c, Kilci 1998);

- doğabilecek istihdam azalmaları ile ilgili olarak mevcut kanunlarda ve/veya toplu iş sözleşmelerinde öngörülen tazminatlara ek olarak "iş kaybı tazminatı"nın verilmesi,
- kuruluşların özelleştirme ve içinde buldukları koşullara göre özelleştirme yöntemlerinin belirlenmesi,

- özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılamaması,
- oluşabilecek tekелci bir yapının olumsuz etkilerinin önlenmesi,
- mülkiyet yaygınlığının yanı sıra, yönetim sorumluluk ve yetkilerini üstlenebilecek ortak grubunun temini,
- özelleştirme uygulamaları çerçevesinde kamu bankalarının da öncelikle özelleştirilecek kuruluşlar arasına alınarak, hızla özelleştirilmelerinin sağlanması,
- stratejik konularda devletin sahip olacağı imtiyazlı hisse oluşturulması,
- tabi kaynakların, belli bir süre için sadece işletme hakkının verilmesi yoluyla özelleştirilmesi,
- özelleştirme işlemlerinin değer saptaması da dahil aleniyet içinde yürütülmesi,
- özelleştirme uygulamalarında, ulusal güvenlik ve kamu yararının gerektirdiği durumlar hariç, kamu kurum ve kuruluşları ile mahalli idarelere devir yapılmaması" olarak sıralanmıştır.

1994 yılından günümüze değin 4105 ve 4108 sayılı Kanunlar ile 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu'nda bazı değışiklikler ve yeni düzenlemeler yapılmıştır.

6.2. Özelleştirme Uygulamalarının Gelişimi

Ülkemizde özelleştirme uygulamaları için çok aşamalı bir süreç gerekmektedir. Özelleştirilecek kuruluşlar için öncelikle kuruluşun niteliğine bağlı olarak özelleştirme kapsamına alınmasına ilişkin bir üst kurul (Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Özelleştirme Yüksek Kurulu vb.) kararı alınması söz konusudur. Özelleştirme kapsamına alınmanın en önemli etkisi statü değışikliğidir. Kuruluşlar özelleştirme kapsamına alınmak suretiyle büyük oranda özel hukuk hükümlerine tabi hale getirilmekte ve faaliyetlerini daha özerk bir şekilde özelleştirmeden sorumlu idarenin denetiminde yürütmektedir. Bu kuruluşlarda kamu payı % 50'nin altına düşünceye kadar da, TBMM adına Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun denetimi sürmektedir.

Özelleştirme uygulamalarına başlanmadan önce 1985'de DPT aracılığıyla Morgan Guaranty Trust Company of New York firmasına Özelleştirme Master Planı hazırlatılmıştır. Bu planın hazırlanmasında IMF, Dünya Bankası ve diğer uluslar arası kuruluşların etkisi olmuş ve plan 1986'da hükümete sunulmuştur. Özelleştirme ana Planında dikkati çeken iki önemli nokta vardır. Birincisi, özelleştirmede başarıya ulaşabilmek için kamu hizmeti veren KİT'lerle ticari esaslara göre çalışan veya çalışması gereken KİT'lerin birbirlerinden ayrılmasının gerekliliği belirtilmiş olması ve ikincisi ise, "Türkiye'de en iyi özelleştirme yabancıya satıştır" önerisinin getirilmiş olmasıdır (Serim 1996). Planda 32 KİT için satılabilirlik, ekonomiklik ve yatırım gereksinimlerinin ölçütlerine göre özelleştirme öncelik sırasına konulmuştur. Öncelik sırasına göre özelleştirilmesi önerilen KİT'ler şunlardır (Anonim 1986):

(i) Birinci derecede öncelikli özelleştirilecek KİT'ler:

1. Tümüyle satılabilecek olanlar: TURBAN, THY, USAŞ
2. Çoğunluğu satılabilecek olanlar: ÇİTOSAN, YEMSAN
3. Yeniden yapılanmaya tabi tutularak büyük bölümü satılabilecek olanlar: TPAO, ETİBANK, TİGEM

(ii)İkinci derece öncelikli özelleştirilecek KİT'ler:

1.Bazı birimlerinin satılması, geri kalan birimlerin yeniden yapılandırılarak iyileştirilmesi ya da kapatılması önerilen KİT'ler: SÜMERBANK, TSEK

2.Yavaş yavaş özelleştirilmesi öngörülen KİT'ler: PTT, TEK

3.Satılması olası görülen KİT'ler EBK, TKİ, MKEK, ORÜS ve Türkiye Gemi Sanayii

4.Devlet desteği ile satılabilecek olan KİT'ler: ÇAYKUR, SEKA, PETKİM, TÜGSAŞ, TDÇİ, TTK, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ağır Sanayi ve Otomotiv Kurumu

(iii)Üçüncü derece öncelikli özelleştirilecek KİT'ler:

Bu gruba Morgan Guaranty firmasının kamu hizmeti gördüğü öngörülen KİT'ler konulmuştur. Bunlar; DMO, TCDD, DHMİ, TMO, TZDK, TÜSAŞ, Türkiye Denizcilik İşletmeleri.

Uygulamada master plandaki sıralama izlenmemiştir. Örneğin planda Sümerbank ikinci derece öncelikli bir KİT olmasına karşın, özelleştirilmesine karar verilen ilk KİT olmuştur. TZDK, 3. derecede öncelikli olmasına karşın, 1994 yılı sonuna kadar dağıtılması ve kapatılması kararlaştırılmış, ancak bu konuda bugüne değin herhangi bir uygulama (birkaç özelleştirme ve bedelsiz devir uygulaması dışında) yapılmamıştır. İkinci derecede ve yavaş yavaş özelleştirilmesi öngörülen PTT ve TEK için, bu kuruluşların diğer KİT'lerden önce ve hızlandırılmış biçimde özelleştirilmesi için özel kanun ve KHK çıkarılarak özelleştirme altyapısı oluşturulmuştur. Planda özelleştirme yöntemi olarak da hisse senedi satışı, blok satış, parça satışı ve kiralama yöntemlerinin uygulanması önerilmiştir.

Özelleştirme sürecinde kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmalarında yetkili kurulların, mevzuatlarda yapılan değişikliklere bağlı olarak değiştiği görülmektedir. 1985 yılında itibaren 212 kuruluştaki kamu hisseleri özelleştirme kapsamına alınmıştır (Çizelge 6.1). Bu kuruluşlardan 23'ü daha sonra çeşitli nedenlerle özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır. 212 kuruluşun, büyük bir çoğunluğu Yüksek Planlama Kurulu tarafından özelleştirme kapsamına alınırken, bunu Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ve Özelleştirme Yüksek Kurulu izlemektedir.

Çizelge 6.1. Kuruluşların Özelleştirme Kapsamına Alan Kurullar İtibariyle Dağılımı (Adet)

KURULLAR	KİT	BO*	İştirak	Tesis	Toplam
-Bakanlar Kurulu	10	-	-	-	10
-Ekon.İşler Yük. Koor. Kurulu	-	2	12	17	31
-Toplu Konut-Kamu Ort. Kurulu	-	8	35	10	53
-Yüksek Planlama Kurulu	3	24	46	2	75
-Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı	-	2	-	-	2
-Özelleştirme Yüksek Kurulu	5	18	16	2	41
Toplam	18	54	109	31	212

*BO: Bağlı Ortaklık

Kaynak: Anonim, Türkiye'de Özelleştirme, T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Aralık 1999, Ankara.,s.8-21

Metin, Kilci, Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları(1984-1998), DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Yayını, Temmuz 1998, Ankara, s.23.

Özelleştirme uygulamaları, 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin satılması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devri uygulamaları ile başlamıştır. 1986 yılından itibaren bir ivme kazanan ve tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, bugüne kadar 131 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 115'inde hiç kamu payı kalmamıştır (Ek 1). Blok satış, halka arz, uluslararası arz, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda satış veya varlık satışı biçiminde kısmen özelleştirme işlemi gerçekleştirilen diğer 16 kuruluşta ise halen kamu payı bulunmaktadır (Anonim 1999/b).

Hiç kamu payı kalmayan 115 kuruluşun 30'u çimento fabrikası olmak üzere 34'ü taşa ve toprağa dayalı sanayi, 16'sı gıda sanayi, 13'ü yem sanayi, 3'ü demir-çelik sanayi, 2'si uçak sanayi, 7'si makine sanayi, 3'ü metal sanayi, 2'si tekstil sanayi, 3'ü madencilik, 5'i elektronik ve haberleşme, 2'si kağıt ve orman ürünleri sanayi, 1'i kimya sanayi, 1'i lastik sanayi, 8'i bankacılık ve sigortacılık, 7'si elektrik ve 8'i ticaret alanında faaliyet gösteren kuruluşlardır. Bu 115 kuruluş içinde 48'inde kamunun payı % 90 ile %100 arasında, 5'inde % 60-89, 19'unda % 40-59, 21'inde % 20-39 ve 22'sinde %1-19 arasındadır.

Özelleştirme uygulamalarının başladığı 1985 yılından 1998 yılına kadar olan dönemde, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir. Bu kuruluşlardan daha önce ÇİTOSAN'ın bağlı ortaklığı statüsünde faaliyet gösteren çimento fabrikaları dışında, bu kuruluşların büyük bir kısmı varlık veya kamunun azınlık hissesine sahip olduğu iştirakleridir. Günümüze değin TSEK, YEMSAN ve ÇİTOSAN'a bağlı işletme ve birimlerindeki kamu hisseleri, tamamen özelleştirilmiş ve devlet bu alanlarda işletmecilikten çekilmiştir. YEMSAN ve TSEK'nun Kasım 1997'de, ÇİTOSAN'ın ise Temmuz 1999'da tüzel kişilikleri Ticaret Sicili'nden silinmiştir. Söz konusu kuruluşlar, EBK A.Ş. bünyesinde birleştirilerek, tasfiye edilmiştir.

Köyteks Yatırım Holding A.Ş.'ne ait 7 giyim tesisi ve 34 gayrimenkul satılmış olup, Aralık 1998'de Sümer Holding A.Ş. bünyesinde tasfiye edilmiştir.

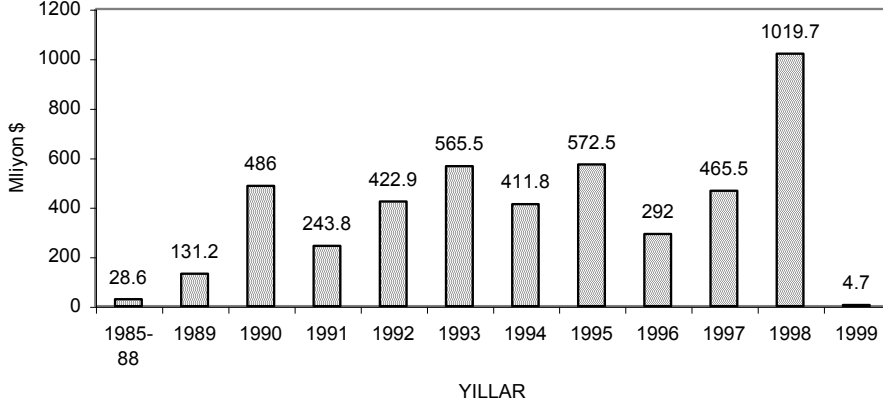
Kardemir'in özelleştirilmesiyle ilk defa yöre halkı, sanayici ve çalışanlara bedelsiz devir yoluyla gider tasarrufuna yönelik bir uygulama yapılmıştır.

Netaş ve Tofaş'ta bulunan kamu hisseleri, ilk defa uluslararası piyasalarda halka arz edilmiş ve böylelikle İMKB'nin yabancı borsalarla entegrasyonunun sağlanmasına yönelik bir uygulama gerçekleştirilmiştir (Anonim 1999/b).

1990'lı yılların başında birçok şirketteki kamu hisseleri kısmen halka arz edilmiştir. Türkiye İş Bankası'ndaki kamu hisselerinin özelleştirilmesiyle ise, yurt içi ve yurt dışı piyasalarda bugüne kadar en büyük halka arz gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Etibank, Sümerbank, Denizbank ve Anadolubank'ın özelleştirilmesiyle de kamu bankalarının özel sektöre devredilmelerine ilişkin ilk adım atılmıştır. Bununla birlikte, bu süreç içinde devletin turizm, tekstil, hayvancılık ve orman ürünleri gibi sektörlerdeki işletmelerinin yaklaşık % 90'ı da özelleştirilmiş bulunmaktadır.

Halen 76 kuruluş ile 4 taşınmaz, özelleştirme kapsamındadır (Ek 2). Söz konusu kuruluşların 33'ünde kamunun payı % 50'nin üzerinde bulunmaktadır (Anonim 1999/b). Bu kuruluşların 16'sında kuruluşa bağlı bazı işletme ve tesislerin özelleştirildiği görülmektedir. 1999 yılına değin özelleştirme işlemlerinden toplam 4.586.351.423 \$'lık gelir tahsil edilmiştir. Bunun yıllara göre dağılımı incelendiğinde, % 22,2'sinin 1998 yılında tahsil edildiği görülmektedir. Bunu % 12,5 ile 1995 yılı, % 12,3 ile 1993 yılı ve % 10,6 ile 1990 yılı izlemektedir (Şekil 6.1). Diğer taraftan, 1999 yılı, özelleştirme uygulamaları için başarılı bir yıl olarak görülmemektedir.

Şekil 6.1. Yıllar İtibariyle Özelleştirme İşlemleri

1986-1998 döneminde özelleştirme ile ilgili toplam kaynak yaklaşık 6.003.241.850 \$ olup, bunun % 68,31'i özelleştirme işlemlerinden tahsil edilen gelirlerden oluşmaktadır (Çizelge 6.2). Bunu % 24,09 ile temettü geliri, % 5,96 ile borçlanma, % 1,01 ile rehinli hisse satışı geliri ve % 0,24 ile kapsamdaki kuruluşlara verilen borç/tahvil faiz geliri izlemektedir.

Buna karşılık özelleştirme uygulamalarına ilişkin toplam giderler ise 5.767.870.073 \$'dır. Bu toplam giderin % 58,26'sını özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara ilişkin ödemeler alırken, % 27,88'i diğer kullanımlar, % 10,05'i borç ödemeleri ve % 3,81'i ise özelleştirme uygulamalarına ilişkin danışmanlık, reklam-tanıtım, ihale ilanı vb. hususlara yapılan ödemelerden oluşmaktadır (Çizelge 6.3).

Burada dikkati çeken iki konuyu açıklamak yararlı olacaktır. Bunlardan ilki toplam gider içinde hazineye aktarılan değerlerin % 26,68 gibi büyük bir oranda bulunmasıdır. Özelleştirme gelirlerinin özelleştirmeden beklenen faydaları gerçekleştirebilmek için, hükümetlerin bütçelerine kaynak transferi şeklinde kullanılmasının önlenmesi gerekmektedir. Nitekim bir çok ülkede bu uygulamadan mümkün olduğunca kaçınılmaktadır. Diğer bir husus ise, özelleştirmeden sağlanan kaynağın yaklaşık % 96,1'inin gider olarak kullanılmasıdır. Bu oran oldukça fazla olup, şimdiye kadar gerçekleştirilen özelleştirme sonucu toplam net kaynak sadece 300 milyon \$ civarındadır.

1985-1999 döneminde gerçekleştirilen özelleştirme işlemlerinden tahsil edilen gelirin özelleştirme yöntemlerine göre dağılımı incelendiğinde, % 44'ünün blok satış, % 16'sının uluslararası arz, % 15'inin halka arz, % 14'ünün tesis ve varlık satışı ve % 11'inin ise İMKB'de satış şeklinde olduğu görülmektedir (Şekil 6.2). Diğer taraftan, gerçekleştirilen işlem sayısının yöntemlere göre dağılımı incelendiğinde ise farklı bir yapı ortaya çıkmaktadır. 1985-1998 döneminde özelleştirilen kuruluşlara ilişkin toplam 408 işlem yapılmıştır. İşlem sayısının kuruluş sayısından fazla olmasının nedeni; bazı kuruluşlarda birden fazla özelleştirme yönteminin birlikte kullanılmasıdır. Örneğin, 15 kuruluşun özelleştirilmesinde halka arz ve İMKB'de satış yöntemi birlikte kullanılırken, 8 kuruluşun özelleştirilmesinde halka arz ve İMKB'de satış yöntemi yanında blok satış yöntemi de kullanılmıştır. Özelleştirme işlemi toplamına, her boyuttaki kuruluş ve tüm hisse senedi satışları dahil edilmektedir. Buna göre sayıca en fazla uygulanan yöntem % 50,5 ile tesis ve varlık satışı olurken, bunu % 24,0 ile blok satış, % 18,4 ile İMKB'de satış, % 6,4 ile halka arz ve % 0,7 ile uluslararası kurumsal arz yöntemleri izlemektedir (Anonim 1999/b).

Çizelge 6.2. 1986-1998 Döneminde Özelleştirme İle İlgili Toplam Kaynaklar (ABD \$)

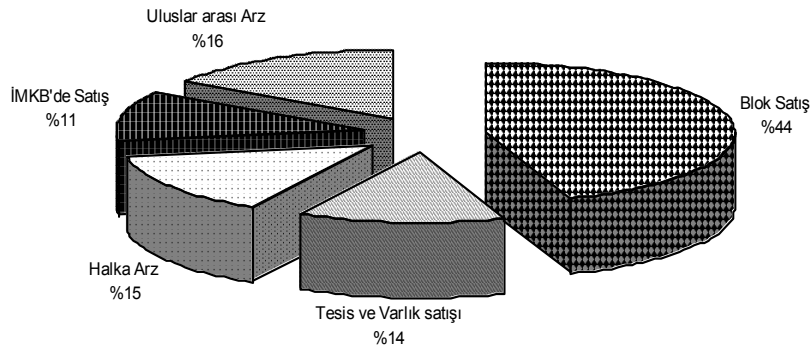
KAYNAK NEVİLERİ	KAYNAKLAR	
	(\$)	(%)
ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİNDEN TAHSİLAT	4.100.880.704	68,31
• Blok Satış Geliri	1.830.661.886	30,49
• Tesis ve Varlık Satış Geliri	388.336.481	6,47
• Halka Arz Geliri	646.917.660	10,78
• Uluslararası Kurumsal Arz Geliri	705.305.657	11,75
• İMKB'de Satış Geliri	526.218.766	8,77
• Yarım Kalmış Tesis Satış Geliri	3.440.253	0,06
REHİNLİ HİSSE SATIŞ GELİRİ	60.418.740	1,01
TEMETTÜ GELİRİ	1.446.161.412	24,09
KAPSAM. KUR. VERİLEN BORÇ ANAPARA TAHSİLİ	12.599.462	0,21
KAPSAM. KUR. VERİLEN BORÇ/TAHVİL FAİZ GELİRİ	14.492.852	0,24
DİĞER GELİRLER	10.914.090	0,18
BORÇLANMA	357.774.590	5,96
• Özelleştirme Bonosu/Tahvil İhracı	356.786.943	5,94
• Dış Kredi ve Hibe Kullanımı *	987.647	0,02
TOPLAM	6.003.241.850	100,00

Bu tabloda yer alan rakamlar, Özelleştirme Fonu Hesabı ile özelleştirme uygulamalarına ilişkin diğer özel hesaplara nakit giriş tutarlarını göstermektedir.

Kaynak: Anonim, Türkiye'de Özelleştirme, TC.Başb.Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Kasım 1999, Ankara. s.26.

(*) Özelleştirme uygulamalarında kullanılmak üzere Dünya Bankası tarafından açılan kredi ile bazı uluslar arası kuruluşlardan sağlanan kredi ve hibeden kullanılan tutarlardır.

Şekil 6.2.Yöntemler İtibariyle Özelleştirme İşlemleri

Çizelge 6.3. 1986-1998 Döneminde Özelleştirme İle İlgili Toplam Giderler (ABD \$)

GİDER KALEMLERİ	KAYNAKLAR	
	(\$)	(%)
ÖZEL. KAPSAMINDAKİ KURULUŞLARA ÖDEMELER	3.360.502.072	58,26
• Sermaye İştiraki	2.388.816.115	41,42
• Kredi Biçiminde Verilen Borçlar	533.554.739	9,25
• Sosyal Yardım Zammı Ödemeleri	45.864.679	0,79
• Özelleştirmeye Bağlı İş Kaybı Tazminatı Ödemeleri	21.423.980	0,37
• Özelleştirme Sonrası Tazminat vb Diğer Personel Ödemeleri	51.453.886	0,89
• % 30 Erken Emeklilik Primi Ödemeleri	10.481.879	0,18
• Özelleştirme Gelirinden İlgili Kuruluşlara Ödemeler	309.086.794	5,36
ÖZEL. UYGULAMALARINA İLİŞKİN ÖDEMELELER	219.723.375	3,81
• Denetim-Danışmanlık Giderleri	47.046.809	0,82
• İhale İlanı Giderleri	31.534.623	0,55
• Reklam ve Tanıtım Giderleri	6.898.720	0,12
• İMKB'de Hisse Senedi Alımı Giderleri	134.243.223	2,33
BORÇ ÖDEMELERİ	579.738.611	10,05
• Özelleştirme Bonusu Anapara Geri Ödemesi	311.508.001	5,40
• Özelleştirme Bonusu Faiz Ödemeleri	121.671.238	2,11
• Diğer Borçlar Faiz/Kur Farkı/Komisyon ve Vergi Ödemeleri	146.559.372	2,54
DİĞER KULLANIMLAR	1.607.906.015	27,88
• Genel Yönetim Giderleri İçin İdare Bütçeye Aktarılan	32.239.227	0,56
• Hazine'ye Aktarılan	1.538.642.328	26,68
• Diğer Giderler	37.024.460	0,64
TOPLAM	5.767.870.073	100,00

Kaynak: Anonim, Türkiye'de Özelleştirme, TC.Başb.Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Kasım 1999, Ankara. s.26.

Özelleştirmeden tahsil edilen gelirlerin % 46,5'i kamuya ait iştirak paylarının satışından, % 20,9'u KİT statüsündeki kuruluşların satışından, % 32,6'sı ise bağlı ortaklıklardaki kamu paylarının satışından elde edilmiştir (Kilci 1998, Anonim 1999/b).

6.3. Tarımda Özelleştirme Uygulamaları

6.3.1. Tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerin özelleştirilmesine ilişkin uygulamalar

Ülkemizde bizzat gerek tarımsal girdi, gerekse tarımsal üretim veya üretilen tarım ürünlerinin işlenmesinde görev alan birçok kamu iktisadi teşebbüsü bulunmaktadır. Bu KİT'ler özellikle nüfusun yaklaşık % 40'ına yakın bir kısmını doğrudan ilgilendiren, toplumun beslenme ihtiyaçlarını karşılayan ve toplam istihdamda büyük bir paya sahip olan tarım sektörü içinde yer

almaktadır. Bu nedenle, söz konusu KİT'lerin özelleştirilmesiyle ortaya çıkacak yeni oluşumdan doğrudan en fazla etkilenecek kesim, tarım sektörü ve dolayısıyla da çiftçiler olacaktır.

Türkiye'de 1985'den günümüze değin gerçekleştirilen özelleştirme ile ilgili faaliyetler sonucunda; EBK, YEMSAN, TSEK, ORÜS, TÜGSAŞ ve TZDK özelleştirme kapsamına alınmış ve bunlardan YEMSAN ve TSEK, bağlı işletmeleri ile birlikte tamamen özelleştirilmiştir. Diğerlerinde ise çeşitli düzeylerde işletme ve taşınmazların özel sektöre satıldığı veya bedelsiz diğer kamu kuruluşlarına devredildiği görülmektedir.

Yem Sanayi A.Ş.'ne bağlı 25 yem fabrikası, 1 arsa ve 4 yem fabrikasındaki iştirak payı, 1993-1995 döneminde tamamen özelleştirilmiş ve söz konusu KİT, 1997 yılında tasfiye edilmiştir. YEMSAN'a ait varlıkların özelleştirilmesinden elde edilen gelir toplam 21.416.710 \$'dır (Ek 3). Söz konusu KİT'e bağlı yem fabrikalarından ilk özelleştirilen Çaycuma Yem Fabrikası olup, bunu Adıyaman, Korkuteli ve Samsun Yem Fabrikaları izlemiştir. Yem fabrikaları içinde en fazla değerle özelleştirilen ise 3.438.894 \$ ile İstanbul Yem Fabrikası'dır.

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'na bağlı toplam 32 adet süt ve mamulleri işletmesi, 6 adet süt toplama merkezi, 4 adet arsa ve SEK isim hakkı, toplam 69.619.759 \$'a 39 farklı özel kuruluşu satılmıştır (Ek 4). Süt ve mamulleri işletmeleri içinde ilk özelleştirilenler; Adana, Afyon, Amasya, Bayburt, Çan, Çankırı, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Havsa, Siverek, Yatağan, Yüksekova ve Trabzon İşletmeleridir. Son olarak ise 05.06.1998 tarihinde Giresun Süt ve Mamulleri İşletmesi de özelleştirilmiştir. En fazla bedelle satılan TSEK işletmesi, 29.740.088 \$ ile İstanbul Süt ve Mamulleri İşletmesi'dir. Kars Süt ve Mamulleri İşletmesi, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 14.8.1985 tarih ve 85/21 sayılı kararı ile özelleştirme kapsamından çıkartılarak tasfiye edilmiştir (Kilci 1998).

Kısmen özelleştirilen tarımsal KİT'lerden Et ve Balık Kurumu'nda şimdiye değin çeşitli illerdeki 12 adet kombina ve 14 adet arsa özelleştirilmiştir. Özelleştirilen tesis ve taşınmazlardan elde edilen toplam gelir 41.504.430 \$ olup, bunun içinde Ankara Kombina arsası, % 70,4 oranında bir pay almaktadır (Ek 5). Söz konusu özelleştirilen kombinaların hemen hemen tamamı, aynı dönemde devredilmiştir. Bunların dışında yarım kalmış inşaat halindeki kombinalardan Kemah Et Kombinasyonu, 1987 yılında 305.556 \$ bedelle özel sektöre devredilmiştir (Ek 8). Bununla birlikte, EBK'na ait Siirt arsası ve Adıyaman Soğuk Hava Deposu Hazine'ye ve Yüksekova Et Kombinasyonu ise İçişleri Bakanlığı'na bedelsiz olarak devredilmiştir.

Orman Ürünleri Sanayi Kurumu'nda ise günümüze kadar 19 işletme, 78 adet gayrimenkul, 1 adet arsa ve 1 adet empenyeleme tesisi özelleştirilmiştir (Ek 6). Söz konusu tesis ve taşınmazların özelleştirilmesiyle elde edilen toplam gelir ise 31.687.987 \$ olup, bunun içinde Vezirköprü (Samsun) Orman Ürünleri Sanayi İşletmesi % 18,3 ile en yüksek payı almaktadır. Söz konusu işletmeler 1996-1999 döneminde özelleştirilmiş olup, 8 adedi 1996 yılında, 6'sı 1997 ve 5'i 1998 yılında (empenyeleme tesisi dahil) ve 1'i 1999 yılında gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak, ORÜS Ardeşen İşletmesi 1988 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne, Balıkesir ve Karabük'te bulunan arsalar ve üzerindeki taşınmazlar Orman Genel Müdürlüğü'ne, Kastamonu İli Cide İlçesi'nde bulunan arsa ve üzerindeki binalar Hazine'ye ve Bolu'daki bir prefabrik ev ise Abant İzzet Baysal Üniversitesi'ne bedelsiz olarak devredilmiştir.

Kamunun şeker sanayindeki tek özelleştirme uygulaması, Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'ndeki % 24'lük iştirak payının Konya-İlgın-Ereğli Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği'ne 9.845.669 \$'a devredilmesidir. Bu bağlamda, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. özelleştirme kapsamına alınmamış, ancak uzun süre yönetimini üstlendiği Konya Şeker Fabrikası'ndaki kamu payının satılmasıyla birlikte, T.Ş.F.A.Ş.'nin söz konusu fabrikanın idaresi ile ilgili beklentisi de ortadan kalkmıştır.

Türkiye Ziraat Kurumu'na bağlı 2 arsa ve taşınmaz 1998 yılında, 15 adet taşınmaz 1999 yılında özelleştirilirken, elde edilen toplam gelir 2.087.899 \$'dır (Ek 7). Bununla birlikte, söz konusu Kurum'un 116 farklı yerdeki tesis ve taşınmazları, bedelsiz olarak çeşitli kuruluşlara devredilmiştir. Bu tesis ve taşınmazların 30'u İçişleri Bakanlığı'na, 19'u Hazine'ye, 16'sı çeşitli üniversitelere, 13'ü Çevre Bakanlığı'na, 8'i Millî Eğitim Bakanlığı'na 6'sı Başbakanlığa bağlı

birimlere, 5'i il özel idareleri ile yerel yönetimlere, 5'i Milli Savunma Bakanlığı'na, 4'ü Orman Bakanlığı'na, 3'ü TEKEL Genel Müdürlüğü'ne, 2'si Toprak Mahsulleri Ofisi'ne, 2'si Tarım ve Köyşeri Bakanlığı'na, 2'si Adalet Bakanlığı'na ve 1'i Sağlık Bakanlığı'na bırakılmıştır.

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)'ne ait inşaatı yarım kalmış Günaş Zeytinyağı Fabrikası, 1991'de Kilis Belediyesi'ne 215.931 \$ bedelle satılmıştır (Ek 8).

İncelenen tarımsal KİT'lerin özelleştirilen tesisler ve taşınmazlardan elde edilen toplam özelleştirme geliri 177.392.696 \$ olup, bunun toplam özelleştirme gelirleri içindeki payı ancak % 4,3 gibi düşük bir orandadır. Buradan çok büyük bir kitleyi ilgilendiren tarımsal KİT'lerde günümüze kadar yapılan özelleştirme uygulamalarından devletin büyük bir kaynak elde ettiği ifade edilememektedir. Diğer taraftan özelleştirme sonrası söz konusu KİT'lerin bulunduğu alanda serbest piyasa ekonomisi koşullarının ne ölçüde oluşturulabildiği de tartışılacak bir durumdur. İlgili tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesinden sonra devletin, tarım sektörü ve özellikle de hayvancılığı yönlendirmede bir takım sorunlar ile karşılaştığı da görülmektedir.

Türkiye'de yaklaşık 4,1 milyon üreticinin pazara ve sanayiye entegre olabilmesi gerekir. Bu amaçla tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerin üreticilere veya üretici örgütlerine devredilmesi tercih edilebilir. Avrupa ülkelerinde 50-100 yıldan itibaren tarımsal sanayiler, sermayenin yeterli olmasına karşın, özel sektörden çok kooperatiflerin yönetim ve mülkiyetinde kurulmakta ve işletilmektedir (Mülayim 1995). Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesinde, üreticilerin pazar koşulları karşısındaki durumu ve pazarlık güçleri de dikkate alınmalıdır. Tarımsal kalkınmasını gerçekleştirmiş ülkelerde tarımsal sanayi kuruluşları genellikle çiftçi örgütlerinin malı veya onların iştirak ettiği şirketlerin malıdır. Devlet, genellikle bu alanda işletmecilik faaliyetinde bulunmamaktadır. Örneğin Türkiye'nin de dünyaya uyum sağlayabilmesi ve tarımsal kalkınmasını hızlandırabilmesi için, gelişmiş ülkelerin izlediği bu tür politikaları benimsemesi gerekir.

Gelişmiş ülkelerde tarım sektörü bir yandan hammadde, diğer yandan da işlenmiş ürünleri piyasaya arz etmektedir. Türkiye'de ise genellikle tarım kesimi hammadde halindeki tarım ürünlerini piyasaya sunmaktadır. Hammadde satarak üreticilerin sağladığı katma değeri genellikle işlenmiş ürünlerin sağladığı katma değerden daha düşük olduğundan, tarım kesiminin yaşam standardı da gittikçe gerilemektedir.

1937'de Atatürk, ülkemizde tarımsal sanayinin bunlarla ilgili olarak kurulacak kooperatiflerle uyumlu bir şekilde geliştirilmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir. Fakat bu dönemde kooperatifler ve özel kesim önemli bir gelişme gösterememiştir. Dünyada tarımsal sanayinin gelişmeye başlaması ile ülkemizde de devlet, tarımsal sanayileri geliştirmek amacı ile tarımsal KİT'leri kurmuştur. Gelecekte piyasa koşulları oluştuğunda, bunların alanlarındaki üretici kooperatiflere devredilmesi koşulu bazı KİT'lerin kuruluş yasalarında hüküm altına alınmıştır (Mülayim 1995).

1963 tarihli Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu Kanunu'nda "Süt istihsal, işleme ve kıymetlendirme konularında kurum, kooperatifleşmeyi teşvik eder. Tarım kooperatifleri ile ortak tesisler kurabilir. Mevcut tesislerine kooperatifleri ortak edebilir ve kendi tesislerinden bazıları, çalışma gayelerini kaybetmemek şartıyla kooperatiflere gerçek ve rayiç bedel üzerinden devredebilir" denilmiştir. Bu dönemde kooperatifler güçlü olmadığı için devlet süt sanayiine öncülük yapmış ve böylece Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'nu kurmuştur. Ancak burada çok ilginç olan konu, 1963 tarihli Kanunda önerilen özelleştirme yöntemidir. Kanunda kamu özel kesimin (kooperatiflerin) ortak girişimde (joint venture) bulunabileceği, TSEK işletmelerine kooperatiflerin ortak olabileceği ve TSEK işletmelerinden bazılarının gerçek ve rayiç bedel üzerinden kooperatiflere devredilebileceği bildirilmektedir. Bu düzenlemeler, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda yaşadığı tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi ile ilgili sorunların temel çözümünü vermektedir. Ancak bu düzenlemelerin 1990'lı yıllarda hemen hemen hiç dikkate alınmadığı görülmektedir. Nitekim TSEK'nun 34 süt ve mamulleri işletmesinden ancak 2'si kooperatiflere devredilebilmiştir. Tabii burada söz konusu üretici örgütlerinin, sanayii işletmelerine talep düzeyi de göz önünde bulundurulmalıdır.

1992-1996 döneminde tarımsal KİT'lerden TSEK, EBK, YEMSAN ve ORÜS'ün özelleştirilmesinde önemli sorunların yaşanmasının nedeni, siyasi otorite ile Özelleştirme İdaresi

Başkanlığı'nın izlediği yanlış satış stratejisidir. TSEK, EBK ve YEMSAN birbiri ile çok yakından ilişkili 3 büyük KİT olduğundan, bu KİT'lerin tüm işletmelerinin ihale yolu ile satışa çıkarılması, pazarlama ilkesine ters düşmektedir. Diğer yandan özelleştirilen tarımsal KİT'lerde üretime devam edilmesi koşulu aranmasına karşın, bu koşulun yeterince etkili olarak belirlenememesi sonucunda özelleştirilen işletmelerin çoğunda üretime son verilmiş ve işletmelerin arsa ve binaları başka amaçlarla değerlendirilmiştir. Bu durumda piyasada arz ve talep dengesizliği ortaya çıkabilmektedir. Diğer bir ifade ile üreticiler belli sayıda üretici firmadan yem almak ve belli sayıda süt ve et işletmesine ürünlerini satmak zorunda kalabilecektir. Böylece birçok ülkede tarımı desteklemek ve kırsal nüfusu olduğu yerde istihdam etmeye yönelik politikaların aksine, ülkemizde kırsal sanayilerin kapasite ve üretim düzeylerindeki azalma ile kırsal nüfusun büyük kentlere göçü dolaylı olarak da yapılırsa, teşvik edilmektedir.

6.3.2. Tarım hizmetlerinin özelleştirilmesi

Ülkemizde çok sayıda ve dağınık durumda olan üreticilere hizmet götürebilmek için bir devlet örgütü ve denetimine gereksinim duyulmaktadır. Tarım kesimine devlet hizmetlerini götürebilmek için Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (TKB) kurulmuştur. 6 Mart 1985 tarihinde çıkarılan 3161 sayılı Kanun ile Bakanlık yeni şekline ve yasal statüsüne kavuşturulmuştur. Buna göre Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na ulusal kalkınma plan ve programları doğrultusunda köylerin kalkındırılması, bitkisel ve hayvansal üretimin geliştirilmesi, görev alanına giren altyapı tesisleri ile tarımsal, sosyal ve ekonomik kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi gibi görevler verilmiştir (Karacan ve Ersöz 1989).

3161 sayılı Kanun'a göre Bakanlığa verilen bazı görevlerin özel kişi ve kuruluşlara devredilmesi yararlı sonuçlar verebilir. TKB'nin doğal afetlerden zarar görenlere yapılan yardımlar, tarım girdilerinin temini ve dağıtımı, hayvan ıslahı, bitkisel ve hayvansal ilaçların üretimi ve kullanımının kontrolü, gıda ve yem ile ilgili hizmetleri, hayvan hastalıkları ile mücadele, proje, laboratuvar ve mühendislik hizmetleri ve tarımsal yayım hizmetlerinin özel kişi ve kuruluşlara devrinin yapılması gerekmektedir. Özel kesime devredilebilecek bakanlık hizmetleri ve bunlarla ilgili yönetmeliklerde yapılması gereken başka değişiklikler aşağıda kısaca özetlenmiştir (Anonim 1997/a).

TKB'na "kalkınmanın gereklerine ve gelişen taleplere uygun olarak üretim, tüketim ve girdi ihtiyaçları ile toprak, su, bitki, hayvan varlığı, orman gibi doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi için araştırma, inceleme, plan, program ve projeler yapma" görevi verilmiştir. Günümüzde tarım kesimine yönelik uygulamalı araştırma projelerinin gerçekleştirilmesi tamamen kamu kesiminden beklenmemelidir. Bu projelerin finansman ve uygulanması süreçlerine üretici örgütleri, bireysel üreticiler ve diğer özel kuruluşların katılımının sağlanması gerekmektedir.

TKB'nin "doğal afetlerden zarar gören çiftçilere özel mevzuatında yer alan esaslar çerçevesinde yardım yapma" görevi bulunmaktadır. Bu görev ile ilgili olarak 1948 tarih ve 5254 sayılı Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu kanunda 1988 ve 1990 yıllarında yapılan değişikliklere göre doğal afetlerden ürünü minimum % 40 oranında zarar gören çiftçilere T.C. Ziraat Bankası aracılığıyla ödünç ve faizsiz olarak buğday, arpa, mısır, çavdar, yulaf ve gerekli durumlarda diğer ürünlerin tohumlarını dağıtmaya TKB yetkili kılınmıştır (Anonim 1997/b). 1940'lı ve 1950'li yıllarda bu kanunun çıkarılması ve uygulanması yararlı sonuçlar vermiş, ancak günümüzde bu kanun uygulanmasına büyük ölçüde gereksinim bulunmamaktadır. Bu kanunun yürürlükten kaldırılması ve yerine devletin primine katkıda bulunabileceği "Tarım Ürün Sigortası Kanunu'nun" çıkarılması gereklidir.

Tarım işletmelerinin ve üreticilerin her türlü tohumluk, damızlık, fide, fidan, gübre, tarım ilaçları, alet-makine, ekipman ve diğer girdilerin temini, tedariki ve tahsisini sağlayıcı tedbirlerin alınmasına yardımcı olmak, bu amaçla ilgili kuruluşlar ile işbirliği yapmak ve gerekli koordinasyonu sağlamak Bakanlığın görevleri arasında sayılmıştır. Günümüzde TKB sadece tarım girdilerinin üretimi, ticareti ve özellikle kullanımı ile ilgili teknik esasları belirlemeli ve gerekli denetim ve kontrol ağını kurmalı ve işletebilmelidir. Tarım girdilerinin üretimi ve dağıtımı ise özel

kuruluşlarca (üretici örgütleri, firmalar, kişiler vb.) yapılmalıdır. Ancak sadece TKB'nin bu hizmetleri sürekli olarak izleyebilmesi için, tarım girdilerinin temini ve dağıtımı ile ilgilenen firmalardan Bakanlığa düzenli bilgi akışının sağlanması gerekli görülmektedir. Ayrıca farklı ekolojik bölgelerde kullanılacak fide, fidan, damızlık ile ilgili teknik esaslar TKB merkezi ve taşra kuruluşlarınca belirlenmeli ve ilgili birimlerin onayı ile bu girdilerin tedariki, dağıtımı ve kullanımı söz konusu olabilmelidir. 1982 yılına kadar devlet tarafından üretilen ve fiyatı belirlenen bir girdi olan tohum, liberalleşme eğilimlerinin etkisi ile önemli gelişme göstermiştir. 1982'de tohumluk fiyatları serbest bırakılmış, 1984'de tohumluk ithalatının serbest bırakılması ve 1985'de Tohumluk Teşvik Kararnamesi'nin çıkarılması ve bunları izleyen politikalar ile ülkemiz tohumculuğu özel sektöre dayalı yeni bir yapılanma içine girmiştir (Elçi 2000). 1985 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile tohumlukların üretiminden pazarlanmasına kadar geçen bütün aşamalarında desteklenmesi ilke olarak benimsenmiştir. Böylece fide, tohumluk, fidan, aşı gözü, aşı kalemi gibi üretim girdilerinin üretimi için gerekli altyapı tesisleri ile alet ve makinalarına yapılacak yatırımların finansmanı (yatırım ve işletme kredisi) TC Ziraat Bankası'nca karşılanması öngörülmüş ve 1980'li yıllarda bu uygulama olumlu sonuçlar vermiştir. Ancak özel firmaların sebze, endüstriyel bitkiler ve süs bitkileri tohumculuğuna ağırlık verdikleri ve özellikle hububat tohumculuğuna hemen hemen tamamının kamu kesimince karşılandığı görülmektedir. Özel firmaların hububat tohumculuğu alanına yönelmelerinin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Hayvanların verimlerini ve üretimini artırmak amacı ile ıslah, doğal ve yapay tohumlama ve geliştirme programlarını hazırlamak, uygulamak, uygulatmak" ile ilgili görevlerin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Öncelikle hayvan ıslahı ülkesel proje olarak değerlendirilmeli, belirlenen ıslah stratejisi yerel düzeyde uygulanmalı ve bu kapsamda kamu-özel kesim işbirliğinin yapılması tercih edilmelidir. Ancak özellikle 1926 tarih 904 sayılı Islahı Hayvanat Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile her türlü hayvan ıslah çalışmaları, doğal ve yapay tohumlama ve embriyo transferinin uygulama esasları yeniden düzenlenerek, bu alan özel kesimin faaliyetlerine açılmıştır. Ülke düzeyinde yapay tohumlama hizmetlerinin, konusunda uzman serbest veteriner hekimler ile veteriner kliniklerince yerine getirilmesi ve böylece tohumlanan ve gebe kalan hayvan başına belirli bir primin ilgililere ödenmesi sağlanmalıdır. Aynı biçimde embriyo transferi ile gebe düve ithalatı, denetim ve kontrolü TKB'nca yapılması koşulu ile tamamen özel kişi ve kuruluşlara bırakılması yararlı olacaktır. Ayrıca üretici örgütleri De (kooperatifler, yetiştirici birlikleri, ziraat odaları) oluşturacakları teknik ekip ile hayvan ıslahı çalışmalarına katılabilmeli ve bunların söz konusu faaliyetlere katılımı teşvik edilmelidir.

Hayvan hastalıklarında kullanılan aşı, serum, biyolojik ve kimyasal maddeler ile koruma ilaçlarını, bunların bileşimine giren etkili veya yardımcı maddeleri üretmek, üretimine izin vermek, norm ve özelliklerini, üretim, ihracat, ithalat, satış, taşıma ve koruma koşullarını tespit etmek, imalatına ve satışına izin vermek, kontrol etmek, kısmen veya tamamen yasaklamak, bunları yerine getirmek için gerekli araştırmaları yapmak ve laboratuvar, imalat yerleri ve istasyonlar kurmak ve kurulmasına izin vermek ve faaliyetlerini kontrol etmek görevleri TKB'na verilmiştir. Bu hizmetler ile ilgili teknik esaslar söz konusu Bakanlıkça belirlenmiştir. Bakanlık sadece bu hizmetler ile ilgili denetim ve kontrol işlevlerini yerine getirmeli, bu girdilerin ve maddelerin üretimi ve dağıtımı konusunda uzman ve yeterliliğini kanıtlamış özel kuruluşlara devredilmesi yararlı olacaktır.

Gıda konularında araştırmalar yapmak, gıda standartları ve kalite kriterlerini belirlemek, bunların uygulanmasına ve kontrolüne yardımcı olmak, Türk Gıda Kodeksinin uygulanmasını gerçekleştirmek, gıda ve yem sanayilerini denetlemek, tescil ve kontrol hizmetlerini yürütmek de TKB'nin görevleri arasında yer almaktadır. Bakanlığın gıda kontrol ve standartların uygulanmasının denetlenmesi hizmetlerini yerel yönetimlere devri yararlı olacaktır. Sanayi işletmelerinin denetimini TKB yapmalı, bunların düzenli tescil ve kayıtları tutulmalı ve özellikle bütün karma yemler beyana tabi tutulmalıdır.

TKB'nin bazı hayvan hastalıkları ile mücadele, karantina uygulama ve hayvan sağlık zabıtası ile ilgili hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi gereklidir. Özellikle önemli hayvan hastalıkları ile mücadele TKB'nin denetiminde yapılmalı ve karantina uygulama TKB'nin denetiminde yerel yönetimlerce gerçekleştirilmelidir. 1986 tarih 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu'nda belirtilen ruam, sığır vebası, at vebası, sığır tüberkülozu ve sığır brüsellozu hastalıklarından dolayı

hayvanı ölen veya öldürülen üreticilere tazminat ödemesine son verilmeli ve çıkarılacak Tarım Ürün Sigortası Kanunu ile bu hastalıklara da sigorta güvencesinin verilebilmesi olanağı sağlanmalıdır.

Bitkisel ve hayvansal üretim, su ürünleri, gıda ve yem ile kırsal ve tarımsal kalkınmayla ilgili proje, mühendislik ve müşavirlik hizmetlerinin, bu konularda uzman proje ve müşavirlik şirketlerince yapılması sağlanmalıdır. Bu kuruluşlarca hazırlanan projelerin denetimi, kontrol ve onayı TKB'nca yapılabilir. Ayrıca TKB'nin hizmet alanına giren laboratuvar hizmetleri de yeterliliği kanıtlanmış özel laboratuvarlara devredilebilir. Böylece söz konusu hizmetlerin daha düşük maliyet ile ilgililere sunulması sağlanabilir.

Ülkemizde kamu yayım hizmetlerinin maliyetinin yüksek ve verimli olmadığı ifade edilmektedir (Rehber 1997). Diğer yandan ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, yayım hizmetlerine ayrılan kaynakların artırılması olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Yayım hizmetlerinin özelleştirilmesi ile yayımın finansman maliyeti azaltılabilecek, yayım elemanlarınca daha profesyonel olmaları sağlanabilecek ve çiftçilerinin sorunlarının çözümüne yönelik yayım stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasına ağırlık verilebilecektir. Yayımın özelleştirilmesi ile kamunun görevi, bütün üreticilerin yayım hizmetlerinden yararlanmasını sağlamak olmalıdır.

Tarımsal yayım hizmetlerinin özelleştirilmesi başlıca iki yolla gerçekleştirilebilir. Bunlar; desentralizasyon ve çiftçilerin kendi yayım organizasyonlarını oluşturmalarına yardım yapmak gibidir. Desentralizasyon ile planlama, karar verme ve/veya yönetim fonksiyonlarının merkezi hükümet kuruluşlarından saha kuruluşları, yarı otonom kamu kuruluşları, bölgesel kuruluşlar ve hatta sivil toplum örgütlerine devredilmesi amaçlanmaktadır. Böylece yayımın özelleştirilmesi konusundaki ilk adım atılmış olmaktadır. Bu yolla üreticilerin kendi yayım hizmetlerini kendilerinin sağlaması yolunda sorumluluk almak üzere hazırlanması veya üreticilerin bilgilendirilmesi gerçekleştirilebilir. Üreticilerin hem yayım organizasyonu hem de yayım programının uygulanmasına katılımları sağlanmalıdır. Yayım programları üreticilerin gereksinimleri ve sorunları doğrultusunda yönlendirilebilirse, üreticilerin program yönetimi ve masraflarına katkıda bulunmaları sağlanabilir (Anonim 1997/b). Bu durumda TKB program katkısı; yayım elemanlarının bulunması, yayım elemanlarının mesleki eğitimi ve üreticilerin kendi yayım hizmetlerini sağlayabilmeleri için mali katkıda bulunmak biçimlerinde olabilir.

Ülkemizde Önder Çiftçi Projesi kapsamında oluşturulan çiftçi dernekleri, sürdürülebilir tarım derneği ve tarımsal girdi ve tarıma dayalı sanayi firmalarının sağladıkları yayım hizmetlerinin karşılığında üreticilerin belirli bir ödeme yaptığı veya üreticilerin yayım hizmetlerinin maliyetine katıldığı görülmektedir. Bu kuruluşlar kar sağlayan veya pazara yönelik nispeten büyük üreticilere yayım hizmeti vermektedir. Bu hizmetlerin bütün üreticileri kapsayabilmesi için öncelikle kamu yayım hizmetleri, bazı tarımsal araştırmalar, müşavirlik ve danışmanlık hizmetlerinin üretici örgütlerine devredilmesi, devletin bunları teşvik etmesi ve finansmanına katkıda bulunması yolu ile sağlanabilecektir.

6.3.3. Tarım arazileri, orman ve diğer doğal kaynakların özelleştirilmesi

Dünyada özelleştirme uygulamaları incelendiğinde; gıda, içki, tütün gibi tarıma dayalı sanayi işletmelerinin de özel mülkiyete devredildiği görülmektedir. Ancak doğal kaynakların özelleştirilmesinde henüz yeterli bir deneyimin oluştuğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü doğal kaynaklar, özelleştirilmesi oldukça zor olan kamu varlıklarıdır. Bazı devletler bunları stratejik nedenlerle özelleştirmek istememektedir. Ancak devletin mülkiyetindeki tarım toprakları, ormanlar, çayır ve meralar, ulusal parklar, diğer yer altı ve yer üstü varlıklarının karlı olarak işletilmediği, doğanın da gerektiği gibi korunamadığı çeşitli araştırmacılarca ifade edilmektedir (Savas 1994, Blankart 1979, Hanke 1983, Steve 1992).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu az veya çok miktarda toprağın mülkiyet ve tasarruf hakkına sahip bulunmaktadır. Kamu mülkiyetindeki toprakların önemli bir kısmını; ormanlar, parklar, dinlenme yerleri, kamu binaları ve bunlar çevresindeki dinlenme alanları, tarımsal

araştırma kurumlarının deneme yaptıkları alanlar ve devlet çiftliklerinin arazileri oluşturmaktadır. Özellikle 1980'den sonra, doğal kaynaklardan etkin bir şekilde faydalanabilmek için bunların da özelleştirme portföyüne alındığı görülmektedir. Genel olarak doğal kaynaklar ya bir zamanlar özel mülkiyette iken, çeşitli nedenlerle devlet mülkiyetine alınmış (eski Doğu Bloku Ülkelerinde olduğu gibi) veya birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, başlangıçtan beri bu kaynakların bir kısmı devlet mülkiyet ve tasarrufu altında olmuştur(Türkiye gibi). Doğal kaynakların özelleştirilmesinde ülkeler itibariyle az veya çok değişiklik görülmele birlikte başlıca iki yöntem kullanılmaktadır (Tanrıvermiş ve Ubaydullaev 1995):

(i)Doğal kaynakların işletmeciliği veya kullanımının özelleştirilmesi: Bu amaçla genellikle kamu ya özel sektör ile kiralama (leasing) veya yönetim ve işletmeciliğin devri (management contract) sözleşmeleri yapılmaktadır. Bu şekilde yapılacak özelleştirme ile kaynakların mülkiyeti yine devlete ait olmaktadır. Böylece özel kişi ve kuruluşlar, devir veya kiralama sözleşmelerinin hükümleri çerçevesinde bu kaynakları işletmektedir. Bu yöntemle ABD'de parklar, çim alanları gibi rekreasyon alanları, yöredeki gönüllü çevreci kuruluşlara devredilmiştir. ABD'de devlet toplam arazinin %32'sinin sahibidir. Bu toprakların % 10'unu ulusal parklar ve % 20'sini otlaklar ve kırlık alanlar oluşturmaktadır. Savas (1994), ormanlar ve otlakların özelleştirilmesi ile bu alanların daha karlı bir şekilde işletilebileceğine yönelik bazı sayısal değerler vermektedir. Ancak ABD'nde yine de bu alanlarda çoğunlukla devlet mülkiyeti ve işletmeciliği devam etmektedir. Özellikle otlak ve kırlık alanlarda özelleştirmeye en büyük engel olarak, devlet işletmeciliği döneminde otlak için sembolik bir para ödeyen üreticilerin oluşturdukları baskı gruplarının etkileri gösterilmektedir. Amerikan özelleştirme taraftarları bu alanların yerel ve gönüllü çevreci kuruluşlara (Sierra Club, Audubon Derneği gibi) devredilmesini önermektedir. Böylece bu alanlar hem daha iyi korunabilecek, hem de daha iyi değerlendirilmiş olabilecektir. Çünkü devir veya kiralama sözleşmelerinde bulunacak hükümler gereği bu alanların bakımlarından işletenler sorumlu olacaktır.

(ii)Doğal kaynakların mülkiyet ve tasarruf haklarının özel kişi veya kuruluşlara devredilmesi: Devlet genellikle topraklarını kendi yurttaşlarına satmayı tercih etmektedir. Hemen her ülkede yabancılara toprak satışı; yasalar, ahlaki değerler ve stratejik önem nedeniyle ya çok az veya hiç tercih edilmemektedir. Doğal kaynakların mülkiyet ve işletmeciliğinin özelleştirilmesi Çin, Macaristan, Romanya, Polonya ve diğer eski Doğu Bloku ülkelerinde uygulanmaktadır.

Çin'de Mao Çedung'un ölümünden sonra, daha önce devletleştirilen ve kollektif olarak işletilen tarım toprakları özelleştirilmiştir. Çin'de 1958 yılından itibaren tarım toprakları üzerinde kollektif bir işletme tipi olan halk komünleri kurulmaya başlanmış ve bu işlem 1960 yılında tamamlanmıştır. Kısaca Çin'de tarımsal üretim uzun süre çalışanların üzerinde mülkiyet ve tasarruf haklarının olmadığı halk komünlerinde yapılmıştır. Özelleştirmede önce halk komünleri olarak adlandırılan çiftlikler dağıtılmış ve çiftlik arazileri özelleştirme ile ülkede yaşayan 1 milyardan fazla bireye açılmıştır. Bunun sonucunda ülkede gıda üretiminde büyük artışlar olmuştur.

İtalya ve Filipinler'de de çok fazla miktarda olmasa bile, tavuk çiftlikleri ve tarım arazisinin özel mülkiyete devredildiği bildirilmektedir (Savas 1994). Macaristan, Romanya, Polonya, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu, Baltık Cumhuriyetleri gibi eski Doğu Bloku ülkelerinde tarım topraklarının özelleştirilmesi ise oldukça farklı bir nitelik taşımaktadır. Çünkü bu ülkelerde, merkezi planlamalı ekonomik sistem ilkelerine göre oluşturulmasından hemen sonra eski SSCB'ne bağlı ülkelerde tarım topraklarının tamamı ve diğer ülkelerde ise önemli bir kısmı devletleştirilmiştir. Bu topraklar kollektif olarak işletilmiştir. Eski SSCB'de açıklık ve yeniden yapılanma kapsamında kollektif çiftliklerin (kolhoz) bu işletmelerde çalışan çiftçilere kiralanması tartışılmıştır. Ancak politikada sağlanamamıştır. Hatta bazı Cumhuriyetlerde kolhoz toprakları üzerinde çalışanlara kiralanmıştır. Ancak girdi ve ürün pazarlama organizasyonlarının gelişmemiş olması nedeniyle çiftçiler bu toprakları işletemeyerek tekrar devlete devretmişlerdir.

Tarımda başlatılan yavaş veya kademeli olarak piyasa ekonomisine geçiş reformlarının ilki, özel mülkiyetin kutsal bir hak olarak toprak üzerinde çalışanlara tanınmasını içermemektedir. Eğer özel mülkiyet kapsama alınmış olsa idi, sosyalist ideoloji, 1930 yılına kadar büyük güçle sağladığı kollektif mülkiyet fikrinden fiilen vazgeçmiş olacaktı. Eski SSCB'de 1987 yılından itibaren

tarımdaki reform paketinin kapsamı ve uygulama alanı sürekli genişletilmiş ve en sonunda, arazi kiralama da bu pakete dahil edilmiştir. Bu yasanın düzenlenmesine ilişkin ilk girişimler 1987 yılında Gorbaçov tarafından başlatılmış ve ilk pilot bölgeler belirlenerek uygulamaya geçilmiştir. Ancak kolhoz yöneticilerinin kiralanan topraklar üzerinde faaliyette bulunan küçük üreticilere, üretim için gerekli girdileri verme yükümlülüklerini yerine getirmemelerinden dolayı, bu uygulama pek başarılı olamamıştır. Ayrıca kira sözleşmeleri tarım için toprak üzerinde yapılması gerekli orta ve uzun vadeli yatırımlara olanak vermeyecek kadar kısa olarak belirlenmiştir (Oktar 1990).

1990 yılının ilk aylarında yürürlüğe giren bir yasa ile çiftçilere kamunun mülkiyetindeki toprakların 5-50 yıl arasında değişen süreler ile kiralınması hüküm altına alındı. Kiralanan topraklar üzerinde bireylere mülkiyet hakkı doğmamakla birlikte, zilyetlik söz konusu olmaktadır. Kiracının ölümü ile topraklar miras yolu ile varislerine kalabilmektedir. Bu yeni yasa ile kiracı çiftçilere gübre, ilaç, makine, tohum, teknik ve yardımcı maddeler yardımının da yapılması öngörülmüştür. Ayrıca çiftçiler ürettikleri ürünleri serbestçe pazarlara götürüp satabilme haklarına da sahip oldular. Arazi kiralama yöntemi ile tarımda kolhozlar ve sovhozların yanında bir de özel işletmelerin kurulması hedeflenmiş ve böylece özel mülkiyetin yaygınlaştırılması sağlanacak, üretimde verimlilik ve etkinlik yükseltilebilecektir. Kaldı ki Sovyet çiftçileri özel girişimciliğe yabancı değillerdir. Toplam tarım alanının yaklaşık % 3-4'ü özel işletmelere ait olmasına karşın, bu işletmelerin toplam tarımsal üretim içindeki payı oldukça yüksektir. Bu politikalar gerek tarımın kendi yapısından kaynaklanan sorunlar, gerekse ekonominin diğer sektörlerinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle başarılı olamamıştır. Bunların başında, yasa ile üreticilere sağlanması öngörülen avantajların sağlanamaması gelmektedir. Ayrıca kırsal kesimde zorunlu kolektifleşme yıllarının dehşetinin hissedilmesi, insanların doğal olarak direnmelerine ve reform sürecinin ağır işlemesine neden olduğu söylenebilir (Zupancic 1994).

Doğu Avrupa ülkelerinde özellikle 1990 yılından sonra Pazar ekonomisine geçiş sürecine büyük ölçüde girilmesi nedeniyle tarım toprakları ve özellikle kolektif çiftlikler ve devlet çiftliklerinin özelleştirilmesi veya tasfiye edilmesi, en fazla tartışılan konulardan birisi olmuştur. Bu ülkelerde tartışmalar bu toprakların kimlere ve nasıl satılabileceği üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu ülkelerde devlet çiftliklerine ait toprakların öncelikle eski sahiplerine (varislere) ve daha sonra da dağıtılacak toprakların bulunduğu yörede oturan ve tarım ile uğraşmak isteyenlere devredilmesine yönelik politikaların çoğunlukla benimsendiği görülmektedir. Böylece toprağın eski sahiplerinin varisleri ve tarımla uğraşmak isteyenlerin mülkiyet hakkına kavuşturulması sağlanabilmiştir.

Tarımda özelleştirme genellikle güç bir işlem olduğundan, ülkelerin özelleştirme alanında belirli bir deneyim ve uygulama başarısı kazandıktan sonra bu alanda görev alan kuruluşları başarılı olarak özelleştirebildikleri söylenebilir. Diğer taraftan, bu tür kuruluşların özelleştirilmesinde toplumsal baskı grupları (çiftçi örgütleri, sendikalar, diğer sivil toplum örgütleri gibi) etkili olmaktadır. Doğal kaynakların mülkiyetinin yabancılara satılmamasına yönelik olarak çeşitli ülkelerde yapılan yasal düzenlemeler de tarımda özelleştirmeye çok yeni bir boyut kazandırmaktadır. Böylece tarımda kiralama ve sözleşmelerle kamu işletmelerinin yönetim ve işletmeciliğinin özel kişi ve kuruluşlara devri yapılabilmektedir.

Türkiye'de yaklaşık 12,4 milyon ha çayır ve mera arazisi bulunmaktadır. 1998 tarih ve 4342 sayılı Mera Kanunu ile bu arazilerin kamu malı olduğu, bu alanlarda yapılacak bakım ve ıslah çalışmalarının giderlerine yararlanan çiftçilerin gerekli görülmesi halinde katıacağı ve otlatma haklarından yararlanacakların her yıl belirlenen miktarda ücret ödeyecekleri gibi çok önemli düzenlemeler yapılmıştır (Anonim 1998/b). Böylece mera ve çayır arazilerinin finansmanının özelleştirildiği ifade edilmektedir. Ancak bu uygulamada belirlenecek ücretler ile bakım ve ıslah giderlerinin rasyonel olması ve yeterli hayvan varlığı olmayan köylerin meralarının başka köylere kiralınması durumunda alınacak kira ücretinin, ekonomik yönden tutarlı olması, bu kanunu uygulamasının başarısını doğrudan etkileyebilecektir.

Türkiye'de 77.899.700 ha olan arazi varlığının % 36'sı tarım arazisi, % 59,1'i çayır ve mera, orman ve funda, milli park, askeri alan, hava alanı ve su yüzeyleri gibi devlet mülkiyetindeki araziler ve % 4,9'u ise tarım dışı arazi ve diğer arazilerdir. Tarım arazilerinin yaklaşık % 2,5'i TİGEM, TŞFAŞ ve diğer kamu kuruluşlarına ait tarım arazileridir. Ayrıca çeşitli tarım bölgelerinde

önemli miktarda hazine arazisi bulunmakta, bu arazilerin bir kısmı her yıl yöre çiftçilerine kiralanmakta, ancak bu işlemlerin verimli olarak gerçekleştirildiği ifade edilememektedir.

4046 sayılı Kanun ile KİT'lere ait arsa ve arazilerin özel mülkiyete transferi gündeme gelmiştir. KİT'lere ait arazilerin çoğu kent içinde kalmış ve yüksek rant getirebilecek arsa özelliğine sahiptir. Ayrıca 1983 tarihli 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu ile orman arazileri, kıyılardaki kamu arazileri ile çayır ve mera arazilerinin turizm yatırımları için özel girişimcilere tahsis edilmesine olanak verilmiştir. Bunların dışında 1981 tarih ve 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu ve bunun bazı maddelerini değiştiren 1984 tarih 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, kent çevresindeki kamu arazilerinin yerleşime açılmasına olanak vermiştir (Anonim 1997/c).

Hazineye ait tarım arazilerinin satışı düzenleyen 1995 tarih ve 4070 sayılı Kanuna göre; satılacak olan arazilerin bulunduğu köy veya belde nüfusuna kayıtlı ve bu yerleşimlerde oturanlar, hazine arazileri satış ihalelerine katılabilirler. Buna göre hazine arazileri, daha önce bu araziye kiralayan topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere veya hissedarlara satış yapılabilmektedir. Ancak bu Kanunun; kadastro yapılmamış yerlerde kamu hizmetine ayrılmış arazilerde, mücavir alan sınırı içindeki arazilerde, tarım dışı kullanıma ayrılmış arazilerde, kıyılarda, doğal veya yapay göllerin çevresindeki arazilerde, orman arazilerinde, askeri alanlarda, Turizmi Teşvik Kanunu ile Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Kanunları kapsamındaki arazilerden 3083 sayılı Kanun kapsamındaki arazilerde ve 1164 sayılı Arsa Ofisi Kanunu amaçlarına uygun olarak kullanılacak taşınmazlarda Maliye Bakanlığı'nca belirlenecek bölge, il ve ilçelerde uygulanamayacaktır (Anonim 1995/b).

Ülkemizde meri özelleştirme mevzuatı kamunun tarım arazilerinin (doğal kaynak olarak) mülkiyetinin devrine olanak vermemektedir. Benzer biçimde hazineye ait tarım arazilerinin topraksız veya az topraklı çiftçilere satılması da olanaklı değildir. Bu arazilerin kullanım hakları devredilebilmektedir. Bu durum dünyadaki uygulamalar ile paralellik göstermektedir. Ancak kent çevresindeki kamu arazileri ile gecekonduya dönüşmüş arazilerin kent planlaması kavramına uygun olarak kentlilere devredilmesi ve KİT'lerin kent içindeki değerli arsalarının, işletmeden bağımsız olarak arsa olarak parselasyonun yapılması ve özelleştirilmesi tercih edilebilmelidir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde orman alanlarında etkinliğin artırılması ve doğanın korunması için özelleştirme önerilmektedir. Bazı ampirik bulgular, özel sektör ormancılığının, kamuya oranla daha yüksek etkinliğe sahip olduğunu göstermektedir. Devlet ormanlarının özel ormanlardan daha düşük randımanlı olmasının nedenleri ise;

(i)Devlet mülkiyetinin kararların etkilenmesi yoluyla masraflı çalışmaların yapılmasına neden olması,

(ii)Devlet orman işletmelerindeki bürokratların kararları, piyasa haber ve bilgilerinden yoksun olmaları nedeniyle, etkin ve verimli olmaması,

(iii)özel firmalar mülkiyet ile ilgili yanlış ekonomik kararlar alırlarsa, bundan zarar görebilecekken, devlet memurları bu tür yanlış kararlarda bir olumsuzlukla karşılaşmamaktadır. Ancak devlet idaresi genellikle iyi tanımlanmamış mülkiyet haklarına ve bu hakların uygulanamaması gibi sorunlarla karşılaşabilir ve bu da ormanların zarar görmesine neden olur (Savas 1994).

Devlet orman işletmeciliğinde; kereste ithalatının yasaklanması, bu ormanlardan kesilen kerestelerin bir kısmının küçük işyerlerine düşük fiyatla satılması, uygun olmayan ağaç kesimi ve ihale yöntemlerinin uygulanması, kerestenin maliyetinin altındaki fiyatla satılması, orman ekonomisi ve yönetimi ile ilgili yeni gelişmelerin dikkate alınmaması ve balık avlama, yer altı kaynaklarının çıkarılması ve orman içi dinlenme yerlerinin belirlenmesi ile ilgili katı kullanım politikasının belirlenmesi, etkinliği olumsuz etkilemektedir. Bu sorunlar kereste üretiminde belirsizlik ve dengesizliğe neden olmaktadır. Ancak orman sanayisinin doğayı işleyen bir sanayi olmaktan çıkarılıp, tarımsal bir sanayiye dönüştürülmesi ve devlet orman işletmeciliğinin de bu değişime uyum sağlamalarının gerekliliği vurgulanmaktadır (Savas 1994).

Türkiye’de ormancılığın özelleştirilmesi tartışmaları 1950’lerde başlamış ve bu tartışmalar 1980’den sonra yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalar özellikle dünyada özel ormanların varlığı gerekçe gösterilmektedir. Ancak dünyada envanteri yapılmış ormanların % 77’si kamu ve % 23’ü özel mülkiyettir. Avrupa ülkelerinde ormanların yaklaşık % 53’ü özel mülkiyete aittir. AB ülkelerinde ise ormanların % 57,9’u özel sektör, % 19,9’u devlet ve % 22,2’si ise diğer kamu kuruluşlarına aittir (Toksoy 1999). AB içinde ülkelere göre özel ormancılığın payı büyük ölçüde değişmekle birlikte, özellikle Kuzey ve Orta Avrupa ülkelerinde özel mülkiyet yaygındır (Gökçe ve Coşkun 1994).

Türkiye ormancılığında özelleştirmenin en önemli yasal engeli 1982 Anayasası’dır. Gerek 1961 (Md.131) gerekse 1982 Anayasası’nda (Md. 169) “devlet ormanlarına ilişkin sınırların daraltılmayacağı, devlet ormanlarının yönetim ve işletmeciliğinin Orman Bakanlığı’na yapılması” ile ilgili temel düzenleme yapılmıştır (Gökçe ve Coşkun 1994). Anayasada “.....devlet ormanlarının mülkiyeti özelleştirilemez.....” hükmü, özelleştirmeye olanak vermeyecektir.

Ülkemizde 20,2 milyon ha olarak belirtilen orman alanlarının ancak 1/5’inin kadastro ve mülkiyet sorunları çözümlenebilmiş ve tapuları alınabilmiştir. Geriye kalan 4/5’ine ise ormancılıkla ilgili kamu idaresinin tam anlamı ile hakim olamadığı vurgulanmaktadır (Toksoy 1999). Bu nedenle bir yandan çeşitli amaçlar ile orman içi ve kenarı yerleşimlerde orman tahribi devam etmektedir. Ayrıca çeşitli anayasa, yasa ve yönetmelik değişiklikleri ile ülkemizde yaklaşık 1,3 milyon ha orman alanı, orman sınırları dışına çıkarılmıştır.

Türkiye’de orman alanlarının mülkiyetinin özelleştirilmesi durumunda, hisse senetlerinin halka satışı mümkün olamayacağından, hisselerin özel kuruluşa devri yapılabilir ve bu durum kırsal kesimde yaşayanların önemli kısmının kentlere olan göçünü teşvik eder. Ormancılık çalışmalarının özelleştirilmesi durumunda, orman içi ve kenarı yerleşimlerde, aile işgücünün ormanda değerlendirilmesi olanakları daralacaktır (Gökçe ve Coşkun 1994). Diğer yandan özelleştirme sonrasında, ormanların korunması ve kesim-koruma- yeni ağaçlandırma dengesinin kurulması, özelleştirmenin en belirsiz yanı olacaktır. Bu koşullarda, ülkemizde devlet ormanlarının özelleştirilmesi yerine, özel ormancılığın teşviki ve marjinal tarım alanlarında tarımsal ormancılığın (agroforestry) teşvik edilmesi gerekli görülmektedir. Ancak ülkemizde orman içi dinlenme yerleri ve turistik tesislerin işletmeciliği özel sektöre devredilmiştir. Özellikle doğa parkı, milli park, tabiat parkı gibi doğal değerlerin işletmeciliğinin devrinde, bu alanların korunmasının nasıl organize edileceği ve yönetim devri ile işletmeciyeye yüklenen sorumlulukların gözden geçirilmesine gereksinim duyulmaktadır.

1994 tarih ve 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu’nda “doğal kaynakların, belli bir süre için sadece işletme hakkının verilmesi yoluyla özelleştirilmesi” ilke olarak belirlenmiştir (Md. 2/h). Bu uygulama maden ocakları, doğal gaz ve petrol rezervleri için kullanılabilir olmasına karşın, özellikle ormanlar, tarım arazileri çayır ve meralar ile kırsal rekreasyon alanlarının özelleştirilmesinde tercih edilmemelidir. Çünkü günümüz koşullarında orman alanları, çayır ve meralar ile kırsal rekreasyon alanlarının işletmeciliğinin özel kişi ve kuruluşlara sınırlı süre için devri, bu kaynakların korunması ve özellikle sürdürülebilir kullanımını olumsuz etkileyebilir.

Türkiye’de bazı istisnalar dışında bütün su hakları devlete verilmiştir. Çiftçiler, kamu ve özel şebekelerden sağlanan su için ücret ödemeyip, yalnızca işletme ve bakım masrafları karşılığı belirli bir katkı payı ödemektedir. Ancak yer altı ve yer üstü su kaynaklarının tarımda kullanılması veya sulama işletmeciliğinin yeniden düzenlenmesine gereksinim duyulmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, sulama tesisleri işletmeciliğinin özelleştirilmesi ve üreticilerin sulama yönetimine katılımının sağlanmasının gerekliliği vurgulanmaktadır (Özçelik vd 1999). Bu kapsamda tesislerin ve kaynakların mülkiyeti devlette kalmalı ve ilgili kamu sulama idaresi ana su depolama ve iletim kanallarının bakım ve işletmeciliğini gerçekleştirmelidir. Sekonder ve tersiyer kanal kademelerinde tesislerin bakım, onarım ve işletmeciliği ise üreticilerin oluşturacakları demokratik sulama kooperatifleri veya birlikleri ile bunların üst örgütlerince gerçekleştirilmelidir.

6.3.4. Tarım kooperatiflerinin yeniden yapılandırılması ve devlet ile olan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi

Ülkemizde tarım kesiminin örgütsel yapısında yapılacak yeni düzenlemelerde, özellikle tarım kooperatiflerinin devlet ile olan ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Özellikle Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin (TSKB) devlet ile olan ilişkileri ve tarımsal destekleme politikalarının yürütülmesindeki konumunun yeniden düzenlenmesi gerekli görülmektedir. TSKB; üzüm, incir, pamuk, zeytin ve zeytinyağı, fındık, antepfıstığı, koza, gülyağı, bitkisel yağ, elma, baklagiller, kırmızı biber, turunçgiller, sebze, meyve, tiftik ve süt gibi gıda maddeleri ve özellikle de sanayi hammaddesi olan ürünlerde faaliyette bulunmaktadır. TSKB; bu ürünlerin depolanması, kısmen veya tamamen işlenmesi, düzenli sürüm ve satışı ve özellikle ihracatı ile piyasa düzenlemelerini gerçekleştirmektedir. Ülkemizde 13 TSKB'ne bağlı 330 birim kooperatif ve 713.384 kooperatif ortağı bulunmaktadır (Anonim 1999/c).

Türkiye'de tarım satış kooperatifçiliği, başlangıçta bütünüyle üreticilerin girişimleri ile kurulmuş (Mülayim 1999) ve daha sonra ise kendine yardım özelliğini yitirerek devlete olan bağımlılığı artmıştır. Özellikle 1935 tarih ve 2834 sayılı TSKB Kanunu, 1984 yılında çıkarılan 237 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 1985'de çıkarılan 3186 sayılı TSKB Kanunu, TSKB'nin yönetim ve denetimini bütünüyle devlet güdümüne bırakmıştır (İnan 1998, Mülayim 1999, Anonim 1995/b). Birlikler, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile ilişkilendirilmiş ve yönetim ve denetiminde bu Bakanlık önemli bir etkinliğe sahip olmuştur.

TSKB'nin esas görevi ortaklarının teslim ettikleri ürünleri değerlendirmek ve pazarlamaktır. Ayrıca hükümetçe gerekli görüldüğünde, koruma amacı ile birlikler ortak olmayanların da ürünlerini satın alarak pazarlamaktadırlar (Md.17/c). Bu maddeye dayanılarak devlet genellikle TSKB'nin faaliyet alanındaki ürünlerle ilgili destekleme alımlarını, birliklerce yürütmeyi tercih etmektedir.

Bununla birlikte, öncelikle ortaklarının çıkarlarını gözetmesi gereken TSKB'nin devletin etkisi ile ortak olmayanlara hizmet götürmesi, ortak olmanın önemini ortadan kaldırmaktadır. Böylece kooperatif ortaklarının kooperatife ilgisiz kalmaları ve kooperatifi benimsememeleri gibi istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Korkmaz 1998). Bu nedenle günümüzde TSKB'nin yüksek kapasiteli depolama ile ürün işleme tesisleri, iç ve dış pazarlama hizmetlerinde ortakların rolünün çok önemsiz düzeyde kaldığı belirtilmektedir (Mülayim 1999).

Devlet vesayeti altındaki kooperatiflerin özel teşebbüslere oranla genellikle daha yüksek maliyetler ile çalıştıkları bilinmektedir. Bunun en önemli nedenleri ise; işletmelerin genel yönetim ve personel giderlerinin çok yüksek olması ve TSKB'nin aktif bir pazarlama işletmesi olmaktan çok, depolama ve ön işleme kuruluşu olarak çalışmalarını. TSKB'nin yetersiz öz ve işletme sermayeleri nedeniyle ürün alımı, yatırım ve işletme faaliyetleri için sürekli yabancı kaynaklara gereksinimi olmaktadır. Bazı yıllarda birliklere destekleme alımları için hükümetlerce görece düşük faizli kredi verilmekte ise de, bunlar yeterli olmamakta ve birlikler yüksek maliyetli kredi kullanmak durumunda kalmaktadırlar. Ayrıca aşırı personel istihdamı, kuruluş yeri yanlışlıkları ve iş hacmindeki yetersizlikler de, kooperatiflerde maliyetleri yükseltmekte ve faaliyet sonucunun zarar ile kapatılması kaçınılmaz olmaktadır (İnan 1998). Bu koşullarda TSKB, genellikle etkin bir pazarlama stratejisi geliştirememekte, hizmet etkinliği yükseltilememekte ve böylece ortakların ekonomik güçleri sınırlanmakta ve birliklerin rekabet olanakları azalmaktadır.

TSKB'nin tarımsal kalkınmada önemli işlevlere sahip olabilmeleri için, modern sanayi ve ticaret işletmelerine sahip olmaları gerekmektedir. Günümüzde TSKB'nin 147 adet işletme ve fabrikaya sahip olduğu bu tesislerin ülkemizin çeşitli yörelerine dağıldığı ve önemli düzeyde kurulu kapasite oluşturduğu görülmektedir. Birliklerde toplam 16.416 kişi istihdam edilmiş olup, bunun % 63,85'i daimi ve % 36,15'i ise geçici personeldir (Ek 9). Meri mevzuata göre kooperatiflerin sermayesi ortakların ve birliklerin sermayesi ise ortak birim kooperatiflerindedir. Buna göre TSKB'nin fabrika ve işletmeleri veya birliklerin sermayelerinin sahibi ortaklardır (Güneş ve Tanrıvermiş 1994, Korkmaz 1998). Bu kuruluşlar devlet adına destekleme alımı yapmakta ve bu faaliyetlerinden oluşan görev zararları, Hazine tarafından karşılanmaktadır. Ancak TSKB'nin mevcut yönetim ve

işletmecilik düzeni içinde, oluşan görev zararının tam olarak destekleme alımlarından mı veya birliklerin sanayi ve ticaret faaliyetlerinden mi kaynaklandığını belirlemek oldukça güçtür. Bu koşullarda devletin birliklere yaptığı görev zararı ödemesinin bir kısmı, ortak veya ortak olmayanlara ulaşmamakta, birliklerin sanayi ve ticaret faaliyetlerinin finansmanı için kullanılmış olmaktadır.

TSKB ve bunların tesisleri, kooperatiflerin malı olduğuna göre, bunlar üzerinde devletin mülkiyeti değiştirme tasarrufunda bulunma hakkı olmamalıdır (Korkmaz 1998). Diğer bir ifade ile TSKB, özel hukuk tüzel kişisidir. Ancak mevcut yasalar nedeni ile devlet, yönetimlerine müdahaleler yapmakta, birlikler profesyonel olarak yönetilememekte ve birlikler yönetim ve ekonomik kararlarını bağımsız olarak alamamaktadırlar. Bu bakımdan TSKB'nin yeniden yapılandırılması veya özertleştirilmesi zorunlu olmuştur. TSKB'nin devlet hazinesine destekleme sisteminden dolayı getirdikleri yükün azaltılabilmesi için, kooperatiflerin demokratikleşmesi ve ortakların yönetim ve denetimine bırakılması gereklidir. Böylece TSKB politik baskılardan uzak ve kooperatif ilkelerine uygun bir yapıya dönüştürülmüş olacaktır. Ayrıca TSKB'nde birlikler ile sanayi ve ticaret işletmelerinin muhasebe kayıtlarının ayrı ayrı tutulması, özellikle sanayi ve ticaret faaliyetlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi yönünden gereklidir. Bu kapsamda, birliklerin sanayi ve ticaret işletmelerinin, anonim şirketlere dönüştürülerek, finansman yönlerinden bazı avantajlar sağlanabilir. Ancak bu koşullarda birliklerin sahip olduğu işletmelerin sermaye yapısı ortaklar aleyhine değişebileceğinden, böyle bir düzenleme kooperatif ilkeleri ve kooperatif kimliği ile çelişebilecektir. Bu nedenle işletmelerin ortakların mülkiyetinde, ortaklarca seçilen yöneticilerce yönetilmeleri gerekli ve hatta zorunlu görülmektedir. Diğer taraftan tarımsal desteklemenin organizasyonu yeniden gözden geçirilmeli ve birliklere bu amaçla görevlendirme yapılmamalıdır.

6.4. Tarımsal Desteklemenin Kurumsal ve Organizasyonunun Yeniden Düzenlenmesi ve Tarım Borsalarının Kurulabilme Olanakları

Tarım, sahip olduğu özellikleri nedeniyle geçmişten günümüze kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde desteklenen bir sektördür. Tarımda risk ve belirsizliğin fazla olması, karlılığın düşük, sermaye devir hızının az olması, sermaye birikimi ve sabit sermaye yatırımlarının yetersizliği gibi nedenler ile doğrudan ve dolaylı olarak desteklenmektedir. Ülkemizde tarım kesiminde KİT'ler ve kooperatifler yoluyla bazı ürünlerde destekleme alımı yapılmakta, gübre, tohum, fidan ve tarım ilaçlarına yönelik girdi desteği verilmekte, kredi, sulama suyu, enerji desteği ve vergi muafiyeti kolaylıkları sağlanmaktadır.

Türkiye'de piyasa ekonomisi ilkeleri çerçevesinde serbest rekabete dayalı özel mülkiyetin ağırlıklı olduğu ve devletin müdahalelerinin minimuma indirileceği bir ekonomik yapılanma amaçlanmaktadır. Özelleştirmeye de bu kapsamda yaklaşılmaktadır. Türkiye'de sektörel yapısı dolayısıyla tarımsal KİT'lerin sosyal içerikli görevleri nedeni ile Hazine'ye önemli yükler getirdikleri açıktır. Ancak burada tarımın, ayrıcalıklı bir önem ve özelliğe sahip olduğu, öncelikle vurgulanması gereken bir konudur. Dünyadaki tüm örneklerinde olduğu gibi, en liberal yapıya sahip olan ülkelerde bile tarım mutlaka desteklenmesi ve korunması gereken bir ekonomik sektör durumundadır (Rehber 1995).

Ülkemizde çoğu Cumhuriyet döneminde başlamak üzere temel tarımsal ürünlerle ilgili hizmetleri yönlendirmek, üreticileri desteklemek ve böylece tarımsal kalkınma sorunlarına çözümler getirmek üzere pek çok kamu işletmesi kurulmuştur. Bu kuruluşlar çiftçilerle dayanışma içinde olacak şekilde çalışmalarını yürüterek, ülke tarımının bugünkü düzeye ulaşmasına önemli katkılar sağlamışlardır.

Türkiye, bir OECD ülkesi olması yanında, AB ile Gümrük Birliği Antlaşması'nı ve Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmasını (GATT) yaptığı için gelecek 10 yıl içinde tarımda büyük yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek durumundadır. Bunların bir sonucu olarak gelecekte tarım, iç ve dış pazarlarda büyük ölçüde rekabete açılacak ve tarım sadece daha fazla üretmek yerine fiyat, kalite ve pazara arz zamanı gibi kriterler yönünden rakip ülkeler ile yarışabilecek üretim hedefinin belirlenmesi ve gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye tarımında kurumsal yapı değişikliklerinin

sağlanmasında, öncelikle tarımı destekleme politikalarının KİT'ler aracılığıyla yürütülmesi uygulamasına alternatif bir kurumsal yapılaşmanın sağlanmasının gerekliliği üzerinde durulmalıdır.

Ülkemizde özelleştirme uygulamalarının kapsamı genişletilirken, tarım kesiminde faaliyette bulunan KİT'lere özel önem verilmesi gerekir. Örneğin, TMO, ÇAYKUR, TŞFAŞ, ORÜS, TZDK, TEKEL gibi KİT'lerin tarımsal üretime yön verme ve üreticileri destekleme fonksiyonları bulunmaktadır. Bu kuruluşlar özelleştirilmeden gerekli kurumsal yapı değişiklikleri sağlanamaz ise, kısa dönemde tarımda üretimin örgütlenmesinde büyük sorunlar ortaya çıkabilir. Bu amaçla, en azından halen özelleştirilmemiş olan tarımsal KİT'lerde iki önemli düzenleme öncelikle gerçekleştirilebilir (Sariahmetoğlu vd 1997):

(i) Tarım sektöründe KİT'lere alternatif olarak tarım ürün borsalarının geliştirilmesi ve böylece tarım sektörünün de piyasa ekonomisinin ilkelerine göre çalışmasının teşvik edilmesi gereklidir.

(ii) Ülkemizde tarım politikalarının bir üst kurul tarafından yönlendirilmesi gereklidir. Siyasi tercih mekanizmaları ve bürokrasi arasındaki ilişkiyi kurabilecek ve alınan kararların uygulanmasını izleyip değerlendirebilecek "Tarım Ürünleri Yönlendirme ve Destekleme Kurulu" oluşturulmasına gereksinim duyulmaktadır (Akder 1995). Böylece destekleme politikaları KİT'ler aracılığıyla değil de, AB ülkelerinde olduğu gibi ayrı bir fon veya bütçeden finanse edilebilecektir. Örneğin, AB'nde Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA), üye ülkelerde destekleme politikalarının finansmanını sağlamaktadır. Bu fon aslında bağımsız ise de, AB bütçesinin ayrılmaz bir parçasıdır ve bütçe harcamalarının 2/3'ünü kapsamaktadır (Karluk 1994).

Türkiye'de de tarım politikalarını yönlendirebilecek bir üst kurul ve bu kurula bağlı, Avrupa Birliği'ndeki uygulamalara benzer bir yapıda "Tarımsal Yönlendirme ve Destekleme Fonu" oluşturulmalı, destekleme politikalarının finansmanı bu fon tarafından karşılanmalıdır. Bütün bu kurumsal düzenlemeler yapıldıktan sonra, tarımı destekleme görevi yürüten KİT'ler özelleştirme kapsamına alınabilir.

Ülkemizde tarımsal desteklemenin organizasyonunda görev alan KİT'ler ve kooperatifler çeşitli bakanlıklara bağlıdır. Tarımsal kooperatifler ve KİT'lere çeşitli Bakanlar Kurulu kararı ve kararnameler ile verilen görevler sonucunda oluşan görev zararları, çeşitli sorunlar nedeni ile zaman içinde giderilememekte ve bu durum söz konusu kuruluşların mali yapılarını bozmakta ve Hazine'nin borç yükünü artırmaktadır. Tarımsal KİT'ler ve kooperatifler destekleme faaliyetlerinden ayrılarak, bu faaliyetler tarımı desteklemede tek yetkili organ olan fon veya kurula devredilebilir. Bu fon, müdahale kuruluşu olarak görev yapabilir ve destekleme için ayrılan kaynağın yönetimini üstlenebilir. Desteklemenin finansman maliyetini minimum düzeye indirebilmek için, doğrudan üreticiye yönelik olan ve üretim verim ve kaliteyi yükseltmek için, birim ürün maliyetini düşürmek, tarımsal yapıyı iyileştirmek ve üretim faktörlerinin etkinliğini yükseltmek ve tarıma teknoloji transferini hızlandırmak temel amaç olmalı ve zaman içinde halen uygulanan ürün ve girdi sübvansiyonları azaltılarak tamamen kaldırılmalıdır. Bunu yerine doğrudan ödemeler yolu ile destekleme sistemi yaygınlaştırılmalıdır.

Tarımsal destekleme sisteminin iyileştirilebilmesi amacı ile 10.12.1999 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile tarım ve tarımsal destekleme politikalarının yeniden yapılandırılması ve tarımsal veri tabanı çalışmalarının yürütülmesi amacı ile "Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu" oluşturulmasına karar verilmiştir (Anonim 1999/d). Bu Kurul, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Müsteşarı başkanlığında, Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, TC Ziraat Bankası Genel müdürlüğü, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile Türkiye Ziraat Odaları Birliği"nin üst düzey temsilcilerinden oluşacaktır. Ayrıca Kurul" yardımcı olmak üzere yerli ve yabancı danışman çalıştırılabilecektir. Kurul minimum 5 üyenin katılımı ile toplanabilecek ve 5 üyenin olumlu görüşü ile karar alınabilecektir (Anonim 1999/e).

Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu'nun tarımsal desteklemeyi düzenleyebilmesi için öncelikle tarım ürün borsalarının geliştirilmesi, üretici örgütlenmesinin iyileştirilmesi ve tarım ürün alış verişlerinin mümkün olduğunca borsalardan geçirilmesi, tarımsal KİT'ler ve kooperatifler yoluyla desteklemeye son verilmesi ve tarımsal muhasebe veri ağının

kurularak tarımsal envanter ve bilgilerin sürekli olarak izlenebilmesi gerekli görülmektedir. Kurul'un destekleme için kullanacağı kaynak, Hazine'den sağlanacaktır. Destekleme sistemi, parite esasına dayandırılarak üretim fazlası ve yetersizliği gibi sorunlar azaltılmalıdır.

Türkiye'de tarım ürünleri ticaret borsalarında işlem görmekte ve genellikle ticaret borsaları organize olmuş pazarlardır. Borsalarda alım ve satım işlemlerin ilişkin esaslar, yönetim ve işletme koşulları yasalarla düzenlenmiştir. Bu işlemlerin yapılması için çeşitli altyapı yatırımları yapılmalıdır. Ticaret borsalarında işlem gören ürünlerin büyük çoğunluğu hammadde ve işlenmiş tarım ürünleridir. Ürün borsaları, fiyat riskini çeşitli kesimler arasında paylaştırmak amacı ile alıcıların ürün bağlantı anlaşmaları yaptıkları finansal pazarlardır. Bu bakımdan ürün borsaları bir nevi ihtisaslaşmış ticaret borsaları olarak da tanımlanabilir. Ürün bazında borsacılığın geliştiği ülkelerde bu piyasalarda bir veya birkaç ürün alınıp satılmaktadır. Ülkemizde ürün borsalarının kurulması ve işleyişi 1950 tarih ve 5590 sayılı Odalar, Borsalar ve Birlikler Kanunu ile düzenlenmiştir. Buna göre borsaların görevi; ürünlerin aktif olarak alınıp satılması, alım satımların kayıt edilmesi, ürün fiyatlarının belirlenmesi ve duyurulmasıdır. Böylece ürünlerin alım ve satımından doğan tarımsal gelir vergisinin toplanması işlemi de borsalar aracılığıyla yürütülmektedir. Günümüzde tarım ürünlerinin işlem gördüğü borsa sayısı 100 kadardır. Sayısal gelişmeye karşın, Türkiye'de ticaret borsaları, dünya borsalarına paralel bir gelişme gösterememiş ve bir veya birkaç ürünün alınıp satıldığı ihtisaslaşmış ürün borsacılığı henüz geliştirilememiştir. Bu bakımdan borsada işlem yapmak isteyen tüccar, şirket ve kooperatif kuruluşların serbest rekabet koşulları içinde birlikte çalıştığı, arz ve talebin ağırlıklı olarak borsaya çekilebildiği, alım ve satımın tek bir üründe yoğunlaştığı ve borsada oluşan fiyatların borsa dışı kesimler için referans olduğu gerçek bir düzenin kurulması gerekir. Böyle bir düzenin kurulması alıcı ve satıcılara şu avantajları sağlayabilecektir (Giray 1996):

- (i) Satıcılara en iyi öneriyi sunacak alıcıların bulunması için daha az zaman harcanacaktır.
- (ii) Ürün teslimi ve ödeme yükümlülüğünün yerinme getirilmemesi olasılığı azalacaktır.
- (iii) Sözleşme koşullarında sağlanacak standardizasyon ile ödeme, teslim ve diğer satış koşulları konularındaki anlaşmanın maliyeti azalacaktır.

Bu avantajların sağlanabilmesi için sözleşme koşullarında standardizasyonun sağlanması, yetişmiş eleman, özel binalar ve ekipmanlarla donatılmış altyapının oluşturulması gereklidir.

Bir borsaya bir malın belirlenen en az miktarından fazla ticaret yapan ve bunu tescil ettiren KİT'ler, firmalar ve bireyler üye olmak zorundadır. Çiftçiler için ise böyle bir zorunluluk yoktur. Üretici olan herkes ticaret borsasında ürününü satabilir. Borsada çiftçinin sadece üretici belgesinin olup olmadığına bakılır.

Ürün borsalarının kurulması ile Kurul tarafından belirlenecek esaslara göre ürünlerin borsada işlem görmeleri teşvik edilebilecek ve devlet müdahalesi olmadan piyasa koşullarında oluşan fiyatlar ile ürünler satılabilecektir. Böylece üreticiye yapılan fiyat desteği azalacak ve yapılacak prim ödemeleri ile üretim yönlendirilebilecektir. Bunun için mevcut borsaların altyapıları iyileştirilmeli, karar alıcılar borsaya çekilebilmeli ve destekleme mekanizması değiştirilmelidir. Ancak bu sistemin işletilebilmesi için öncelikle üreticilerin örgütlenmelerinin gerçekleştirilmesi ve kooperatifler veya birliklerin üyelerinin eğitimi, Pazar haber ve bilgilerinin sürekli olarak izlenmesi ve üyelere duyurulması gibi görevleri yerine getirmeleri sağlanmalıdır.

6.5. Tarımsal Faaliyet Alanında Yer Alan KİT'lerden Özelleştirilmemiş Olanlar Üzerinde Tartışmalar

6.5.1. Türkiye Zirai Donatım Kurumu

Gübre üretim ve pazarlamasında 1980'li yıllarda yapılan liberasyondan sonra fonksiyonlarını tamamen yitiren, tohum ve ilaç pazarlamasındaki payı azalan ve tarım alet ve makinaları imalatı ve pazarlamasında fazla etkinliği kalmayan Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun (TZDK) özelleştirilmesi ile ilgili olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Özelleştirme İdaresi Başkanlığı arasındaki görüşmeler tamamlanmış ve TZDK özelleştirme kapsamına alınmıştır. TZDK kuruluş amaç ve fonksiyonlarını tamamlamış olup, öncelikle özelleştirilmelidir. Ülke düzeyindeki depo, bölge müdürlük ve bayilikleri tarım girdilerinin rasyonel dağıtımına olanak verdiği için, bu tesislerin üretici örgütlerine devri yararlı olabilir.

6.5.2. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), kamu hizmeti yönü de bulunan bir kamu iktisadi kuruluşudur. Örnek bir tarım işletmesinin oluşturulması yolu ile çiftçilere önderlik etmesi için Atatürk tarafından kurulmaları teşvik edilen Devlet Üretim Çiftlikleri ile Hara ve İnekhanelerin veya yeni adıyla TİGEM'in özelleştirilmesi, diğer KİT'lerden farklı olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, TİGEM'in kısa vadede özelleştirilebilmesi söz konusu değildir. Uzun dönemde de TİGEM'e bağlı işletmelerin öncelikle yeniden yapılanmaları sağlanmalıdır. Daha sonraki aşamada da özelleştirilmesi gündeme gelebilir. Ancak, TİGEM'i diğer KİT'lerden ayıran özellik, ticari faaliyet yanında kamu hizmeti yönünün de ağırlıklı olmasıdır. Bitkisel ve hayvansal üretimde verimliliği artırmada ve tarım teknolojilerini, çiftçi kesime ulaştırmada çok yönlü hizmetleri bulunan TİGEM, genel olarak faaliyet yıllarını zararla sonuçlandırmaktadır. Bu nedenle TİGEM işletmelerinin yeniden yapılandırılması sürecinde, işletmelerin reorganizasyonu ve varlık envanteri çıkarılması ve işletmelerin tek tek nasıl etkin olarak değerlendirilebileceklerine karar verilmelidir.

TİGEM'in özelleştirilmesine karar vermeden önce, ülkemizde temel besin kaynaklarından sayılan tahıllarda tohumluk üretimine özel firmaların yönelmeleri ve tohum talebinin karşılanması garanti altına alınmalıdır. Çünkü ülkemizde özellikle tarımsal araştırma enstitülerince geliştirilen yeni tahıl ve diğer bitkisel ürün çeşitlerinin yetiştirilmesi ve tohumluk üretimi, TİGEM işletmelerinde yapılmaktadır. İslah edilen yeni çeşidin tohumlukları TİGEM işletmelerince üretilmekte ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl ve İlçe müdürlükleri aracılığıyla yurt çapına dağıtılmaktadır. Özellikle meteorolojik olaylar, hastalık ve zararlılar gibi nedenlerle zarar gören üreticilere 5254 sayılı Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkında Kanun kapsamında, çiftçiye tohumluk dağıtımında, TİGEM'in rolü unutulmamalıdır. Ülkemizde TİGEM, tarımsal araştırma enstitüleri ve bazı üniversitelere bağlı araştırma-uygulama çiftlikleri dışında buğday tohumluğu üretimine pek rastlanmamaktadır. Hububat tohumluğu üretimine özel firmaların yönelmeleri halinde, TİGEM işletmelerinin özelleştirilmesiyle ortaya çıkabilecek dezavantajlar azaltılmış olabilecektir. Diğer yandan bu işletmeler eğer özelleştirilecekse, özelleştirmeden sonra da aynı faaliyetlerini kuruluş amaçları doğrultusunda yürütmeleri sağlanmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için alternatif özelleştirme yöntemlerinden yararlanılabilecektir. Öncelikle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yürüteceği tarımsal araştırmalar ile tarımsal gen kaynakları merkezleri için belirli sayıda işletme özelleştirilmeden Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmalıdır. İşletmelerden bir kısmı, çevresinde araştırma ve uygulama çiftliği olmayan Ziraat ve Veteriner Fakültelerine eğitim amaçlı olarak devredilebilir. Kalan işletmeler ise özelleştirme kapsamına alınabilir.

TİGEM'e bağlı işletmeler, mevcut makine parkları, işletme binaları ve arazi varlığı gözönünde bulundurularak, "yeter gelirlili aile işletmesi" oluşturacak şekilde, işletmelerin yönetim ve mülkiyetlerinin öncelikle çalışanlara ve daha sonrasında yöre çiftçilerine (az topraklı veya topraksız) devredilmesi söz konusu olabilir. Eğer TİGEM işletmesinin binaları konut olarak ve makina parkı da ortak olarak kullanılırsa, bu durumda çok sayıda aile işletmesi oluşturulmuş olmakla birlikte, aslında işletme, işletme arazisi işletmecilik yönünden sorunlara neden olacak biçimde parçalanmadan özel kişilere devredilebilecektir. Bu şekilde kırsal kesimde yaşayabilir

veya yeter gelirli işletmeler aracılığıyla hem modern üretim üniteleri oluşturulabilecek, hem de işletmelerin parçalanması ve amaçları dışında kullanımı önlenmiş olacaktır.

Karlı bir tarımsal faaliyet için işletme genişliğinin iyi bir şekilde tespit edilmesi önem taşımaktadır. Bununla birlikte, özelleştirmede çalışanlara öncelik tanınmasının yanı sıra, özelleştirilecek işletmelerin bedellerinin 15-20 yıl gibi bir süre içinde ödenebilmesi, bu süre içinde işletme bedellerine çok düşük oranda bir faiz uygulaması, hatta özelleştirmeyi takip eden ilk 2-3 yıllık dönemde herhangi bir ödeme yapılmamasına izin verilmesi sağlanabilir. Bu bakımdan devlet kısa vadede TİGEM'in yıllık zararlarından tasarrufta bulunduğu gibi, TİGEM'in fonksiyonunu devam ettirebilme şansına da kavuşacaktır. Uzun dönemde ise kırsal kesimdeki küçük ve atıl durumdaki tasarrufların yatırımlara yönlendirilebilmesi ve modern tarım işletmelerinin oluşturulabilmesi söz konusu olacaktır. Bu bağlamda, özelleştirilen işletmelerin test işletmeler şeklinde görel olarak sağlıklı tarımsal işletmecilik verilerini elde etme açısından da büyük bir önemi bulunmaktadır. Bunu sağlamak için devir sözleşmesine gerekli hükümler eklenmelidir.

6.5.3. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü

Çayda 1984 tarihinde 3092 sayılı Kanun ile devlet tekelinin kaldırılmasından sonra oligopol piyasa yapısı oluşmuştur. Çay endüstrisinde 45'i kamu, 262'si özel ve 1'i de kooperatiflere ait olmak üzere 308 fabrika bulunmaktadır. Endüstride kurulu kapasite 16.000 ton/gün olup, bunun % 40,7'si kamu ve % 59,3'ü özel kesime aittir. Buna karşın kuru çay üretiminin % 36,5'i özel kesim ve % 64,5'i ise Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (Çaykur) tarafından yapılmıştır (Anonim 2000/a). Mevcut hammadde potansiyeli dikkate alındığında, kurulu kapasitenin % 38'inin atıl olduğu görülmektedir.

Çay endüstrisinde çok sayıda, farklı kapasite ve teknik özelliklerde fabrikalar kurulmuş ve bunların kuruluşu 1980'li yıllarda teşvik edilmiştir. Çay endüstrisinde yeniden yapılandırma ve özelleştirme sürecinde öncelikle teknik donanım, kalite standardı ve sağlık koşulları yönlerinden yetersiz olan özel fabrikalar kapatılmalı ve bunların dışında kalanlar modernize edilmeli, sanayi kuruluşları arasında etkin bir koordinasyon sağlanmalı, mevcut fabrikaların sürekli olarak denetimleri ve kontrolleri yapılmalı ve üreticilerin sanayiye entegre edilmesine yönelik politikalar belirlenmeli ve uygulanmalıdır. Bu koşullarda özel sektörün çayın işlenmesi ve pazarlanmasındaki payı son derece sınırlı kalmıştır. Çay dış pazarlaması da sınırlı miktarda olsa da, sadece Çaykur tarafından yapılmıştır.

Çay endüstrisinde özelleştirme ve yeniden yapılanma özellikle yaş çay yaprağı üreticilerini yakından ilgilendirmektedir. Konu ile ilgili olarak Kaptangil (1993) tarafından yapılan araştırmada üreticilerin sadece % 7'si Çaykur'un özelleştirilmesini istediğini, Çaykur'un mutlaka özelleştirilmesi durumunda üreticilerin % 53,3'ü kuruluşun üreticilere, % 27,3'ü Doğu Karadeniz halkına, % 13,1'i üretici kooperatiflerine ve % 6,3'ü de yabancılara satılmasını istedikleri saptanmıştır. Partanaz (1997) tarafından yapılan araştırmada ise, çay üreticilerinin ortak olduğu kooperatif ortaklarının % 56'sına göre Çaykur'un özelleştirilmesi gerektiği belirlenmiştir. Çaykur'un özelleştirilmesi durumunda üreticilerin % 62'si işçilere ve üreticilere devrini, % 15'i özelleştirmenin yapılmaması gerektiği için görüş belirtmeyeceğini, % 10'u kurum çalışanlarına, % 8'i kooperatiflere ve % 5'i de özel sektöre devredilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Rize, Trabzon ve Artvin illerinden toplam 350 çay üreticisi üzerinde yapılan araştırmada ise, üreticilerin % 44,29'u devletin Çaykur aracılığı ile üreticileri desteklemesinin gerekli olduğunu ve % 55,71'i ise artık bu kurumun bugünkü hukuki yapısı ile faaliyetlerini sürdürmesinin gerekli olmadığı görüşündedir. Çaykur'un faaliyetlerine devam etmemesi gerektiğini belirten üreticilerin % 47,06'sı Kurumun üreticilere devredilerek özelleştirilmesi ile hem bölge hem de ülke ekonomisine daha yararlı olabileceğini, ifade etmişlerdir (Sarıahmetoğlu vd 1997).

Üreticilerin % 48,57'sine göre Çaykur, çay üreticilerine özel koşullarda satılmalı, % 41,14'üne göre üretici kooperatiflerine devredilmeli, % 4,86'sına göre yörenin varlıklı kişileri ve başarılı işadamlarına verilmeli, % 3,43'üne göre çay tarımında politikalar üretebilecek kişi ve kuruluşlara verilmeli ve % 2'sine göre ise çalışanlara devredilmelidir. Çaykur işletmelerinin özelleştirilmesi

durumunda, kooperatiflerin bu tesislere sahip olmasını isteyen ortakların % 66,29'u bu işletmelerin daha verimli çalıştırılabileceğini, % 27,38'i sermayenin tabana yayılabileceğini, % 3,80'i kooperatiflerin daha da güçleneceğini ve % 2,53'ü de kendi ürünlerini kendilerinin işleminin, çay sanayi ve ticaretine önemli yenilikler getirebileceğini belirtmişlerdir (Sarıahmetoğlu vd 1997). İşletmelerin üreticiler ve kooperatiflere devredilmesi durumunda, üreticilerin mümkün olan azami mali fedakarlık yapabilecekleri ve bunun da özelleştirme sürecinde gerekli olan kısa ve orta vadeli finans talebi için yeterli olacağı belirtilmektedir. Ancak bu alanda özellikle devletin teşviki ile çay tarımına başlayan üreticilere yönelik kolay ve uygun bir özelleştirme stratejisinin seçilmesi ve bunun bütün üreticilere en iyi biçimde tanıtılması ve üreticilerin mümkün olan büyük çoğunluğunun bu sürece katılımı teşvik edilmelidir.

Çay endüstrisinde gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra, orta vadede Çaykur özelleştirilebilir. Günümüzde gerek piyasa yapısı gerekse Kurum'un mevcut yapısı özelleştirmeye uygun görülmemektedir. Bu amaçla "Sektörel KİT Holdingi Modeli"nden yararlanılarak, Çaykur öncelikle Türk Ticaret ve İş Kanunu hükümlerine göre çalışan bir anonim şirket biçiminde yeniden organize edilebilir. Bunun için Çaykur'a bağlı fabrikalar, paketleme tesisleri, pazarlama birimleri gibi işletmeler faaliyet alanlarına göre gruplandırılabilir. Özellikle çay fabrikaları tek tek AŞ. Statüsüne çevrilebileceği gibi, bunların bölgesel dağılımları dikkate alınarak gruplandırılması ve birden fazla bölgesel anonim şirketler oluşturulması yoluna da gidilebilir. Bu yolla oluşturulacak bütün anonim şirketler Çaykur Holding A.Ş. içinde örgütlenerek, sektörel bir KİT holdingi kurulmuş olacak ve bu Kurum herhangi bir özel sektör işletmesinden farklı olmayacaktır. Yeniden yapılanmadan sonra Çaykur Holding A.Ş.'ne üreticiler yıllık yaş çay yaprağı satış bedelleri üzerinden yapılacak % 3-5'lik kesintiler ile oluşturulacak fonları söz konusu kuruluşun sermayesine katılarak ortak edilebilir. Üreticiler bu yolla bireysel

olarak kuruluşa ortak olabilecekleri gibi, kooperatifler ve üst kuruluşları aracılığıyla da kuruma ortak olabilirler. Üreticiler dışında kurum çalışanlarına da özelleştirmede belli bir oranı geçmemek koşulu ile ortak olma olanağı sağlanmalıdır. Bu biçimde işletmelerin sermayesi içinde üretici ortakların payının artmasına paralel olarak üreticiler yönetimde görev almalı ve sermayenin % 51 ve daha fazlası üreticilere geçtiğinde ise, yönetim üreticilere ve örgütlerine devredilmelidir. Üreticilerin ortaklığı ile yönetim ve mülkiyet yapısı bütünüyle değişecek olan işletmelerde, üretim, istihdam, iç ve dış pazarlama ve yatırım kararları gibi temel fonksiyonların planlanması ve uygulanması profesyonel yönetici gerektirecektir. Böylece dünyada başlıca çay üreticisi ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de çay üreticileri çay işleme, paketleme ve pazarlama birimlerine ortak olabilecekler ve bu yolla üretimde kalitenin yükseltilebilme olanakları da artırılabilir.

6.5.4. Tekel Genel Müdürlüğü

Tütün, tütün mamulleri, alkollü içkiler ve tuz üretim alanlarında faaliyette bulunan Tekel Genel Müdürlüğü'nün kısa dönemde özelleştirilmesi hemen hemen imkansızdır. Çünkü herşeyden önce Tekel, kamu gelirlerine büyük katkıda bulunan bir KİT'dir. Bu alanlarda özel sektörün yatırımlarının istenilen düzeye çıkarılması ve devlet girişimciliğine gereksinim kalmadığı zaman, ancak Tekel'in özelleştirilmesi gündeme getirilebilir. Diğer taraftan, Tekel'in özelleştirilebilmesi için mevcut fabrikalarının her biri anonim şirket statüsüne dönüştürülerek, özel kişi ve kuruluşlara devredilmesi gerekmektedir. Ancak bunun yapılabilmesi ise hiç de kolay değildir. Gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin özelleştirmeye hazırlık döneminde yapılamaması halinde, piyasada özel tekellerin oluşması tehlikesi de ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar sigara üretimi 1986 yılında yabancılara açılmış ve özel sektöre sigara konusunda bir serbestlik tanınmış ise de, sigara fabrikalarının günümüzde özelleştirilmelerini önermek, tütün üreticileri ve sigara endüstrisinin geleceği yönünden fazla tutarlı olmayacaktır. Bunun yanında alkol üretiminde devletin monopol niteliği devam etmektedir. Tekel'in yeniden yapılandırılması kapsamında öncelikle alkol üretiminde tekelin kaldırılması ve özel sektörün de bu konuda yatırım yapması imkanı sağlanabilmelidir.

Günümüzde sigara endüstrisinin mevcut yapısı ve koşulları dikkate alındığında, kamu sigara fabrikalarının kısa dönemde özelleştirilmeleri söz konusu olmamalıdır. Çünkü Tekel sigara fabrikalarının özelleştirilmesini, sadece bir özelleştirme konusu olarak ele almak doğru olmayacaktır. Gerek tütün ekicileri ve fabrikalarda çalışanlar gerekse sağlanan kamu gelirleri açısından bu konunun kapsamlı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde sigara tüketimi artarken, bu sigaralarda kullanılan şark tipi tütünün miktarı sürekli azalmaktadır. Sigara fabrikalarının özelleştirilmesi halinde, bu fabrikaları devir alacak yerli ve yabancı yatırımcılar, bu işletmeleri satın almak isteyeceklerdir. Özellikle çok uluslu firmaların sigara fabrikalarını talepte bulunacağı beklenmektedir. Çünkü dünyanın bütün ülkelerinde sigara endüstrileri yasal veya yasal olmayan tekellerin elinde bulunmaktadır. Yasal olmayan tekellerin tamamına yakını ise çokuluslu Amerikan şirketleridir. Bu durum, dünya sigara endüstrisinin ayırt edici bir özelliğidir. Türkiye’de Tekel sigara fabrikalarının özelleştirilmesi, bu fabrikaların çokuluslu şirketlere devri anlamına gelebilir. Çünkü hangi önlem alınırsa alınsın, üretimde ve pazarlamada tüm inisiyatif, bugüne kadar bütün ülkelerde olduğu gibi, sonuçta çokuluslu şirketlerin veya yasal olmayan tekellerin eline geçecektir (Özet 1998). Nitekim, Türkiye’nin büyük holdinglerinden biri, bu konuda çokuluslu bir Amerikan şirketi ile sigara pazarlamasında ortaklık kurmuş durumdadır.

Dünya sigara endüstrisinde faaliyette bulunan çokuluslu şirketlerin, Türkiye’den yaprak tütün ihraç eden firmalarla da ortaklık ve işbirliği içinde olduğu bilinmektedir. 1970’li yıllarda ekici tütün piyasalarından tütün alıp ihraç eden firma sayısı 60’ı bulurken, günümüzde bu rakam 14 kadardır. Bunun da yarısı çokuluslu şirketler ve diğer yarısı da bu şirketlerin alışveriş yaptığı firmalardır. Dolayısıyla böyle bir piyasada yapılacak özelleştirmenin sonucunda, çokuluslu şirketler yalnız ulusal sigara pazarına hakim olmakla kalmayacak, ekici tütün piyasalarını, bu piyasalarda oluşacak fiyatları ve ihraç fiyatlarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirecek konuma gelebilecektir.

Ülkemizde öncelikle tasarı halinde olan Tütün ve Tütün Mamulleri Kanunu yasallaştırılmalı ve VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda belirtildiği gibi Tekel’in yaprak tütün işletmeleri ile sigara fabrikaları ayrı birimler halinde yeniden örgütlenmelidir. Bu kapsamda Tekel’den bağımsız bir destekleme kuruluşu oluşturulmalı ve orta vadede tütün destekleme alımları için gereken kaynak sorunu çözümlenmelidir.

Ülkemizde tütün tarımı yaklaşık 600.000 çiftçi ailesini ve binlerce çalışan işçiyi ilgilendiren Tekel sigara fabrikalarının özelleştirilmesi için henüz yeterli altyapı oluşmuş gözükmemektedir. Ancak orta ve uzun vadede sigara endüstrisinde de özelleştirme ve yeniden yapılandırma politikası uygulanabilir. Diğer yandan alkol üretimindeki tekelin kaldırılması ile gelecekte özelleştirilmesi söz konusu olabilecek bira ve içki fabrikaları için, uygun piyasa koşullarının oluşturulması açısından yararlı olacaktır. Yasal altyapı ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasından sonra Tekel içki fabrikaları özelleştirilebilecektir.

6.5.5. Toprak Mahsulleri Ofisi

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), tarım ürünleri piyasasında istikrar sağlama ve çeşitli ürünlerde devlet adına destekleme alımı yapmakla görevli bir KİT’dir. TMO’nun haşhaş piyasasındaki payı % 100 olup, diğer ürünlerdeki payı ise % 1-20 arasında değişmektedir. TMO’nun kısa ve orta vadede özelleştirilebileceğini düşünmek yanlış olacaktır. Uzun vadede hububat piyasasında TMO’nun fonksiyonunu yerine getirmesiyle birlikte, özelleştirilmesi düşünülebilir. Hububat piyasasında yeniden yapılandırma kapsamında öncelikle serbest piyasa mekanizmasının işletilmesine olanak veren ürün borsalarının geliştirilmesi ve borsaların altyapılarının kurulması gereklidir. Borsaların geliştirilmesine paralel olarak uzun vadede TMO’nun bazı depoları özel kesime devredilebilir. Ancak borsaların işlerlik kazanması durumunda da TMO’nun bir müdahale kurumu olarak faaliyetlerini sürdürmesi yararlı olacaktır. Bunun için öncelikle TMO yeniden yapılandırılmalı ve Kurum bünyesinde faaliyette bulunan Bolvadin Alkoloid Fabrikası’nın stratejik öneme sahip olan madde üreten ve özelleştirilmesi söz konusu olmayacak ayrı bir KİT statüsüne dönüştürülmesi sağlanmalıdır.

TMO'nun yeniden yapılandırılarak hububat borsaları ile entegre edilmesinin hem üretici hem tüketici yönünden çeşitli avantajları olabilecektir. Çünkü birçok Avrupa Birliği ülkesinde bile, hububat piyasasının düzenleyici role sahip bir kamu kuruluşunun bulunması dikkati çekmektedir. Örneğin Fransa'da Milli Meslekler arası Hububat Ofisi (ONIC), hububat pazarını düzenleyen, ülkede Ortak Tarım Politikası'nı uygulayan ve hububat pazarına müdahale ile sorumlu tutulan bir kurumdur. Tarım Bakanlığı bünyesinde çalışan bu kurum, hububat üreticisi, sanayiciler ile tüccar ve tüketicilerden oluşan üyeler tarafından yönetilmektedir (Güneş 1988). Bu şekilde Fransa'da hububat alanında mesleklerarası bir işbirliği sağlanmıştır. Sonuçta AB'ne aday gösterilen, toplam kırsal nüfusunun % 65'inin hububat üretimi ile uğraştığı ülkemizde, TMO'nun mevcut koşullarda 2000'li yıllarda gıda maddelerinin stratejik önem kazanması nedeniyle özelleştirilmesinden söz etmek doğru olmayacaktır.

6.5.6. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.

Ülkemizde 11'i 1953-1956 döneminde ve 14'ü 1962-1987 döneminde kurulan 29 şeker fabrikası mevcuttur. Endüstride günlük işleme kapasitesi 119.000 ton pancar olup, bunun % 84'ü kamu ve % 16'sı ise özel fabrikalara aittir. Kamunun asgari şeker üretim kapasitesi içindeki % 82, kamu ile ilişki içinde olan üreticilerin toplam şeker pancarı yetiştiren çiftçi aileler içindeki payı % 82, pancar ekim alanı içindeki payı % 81, şeker üretimindeki payı % 81 ve melas üretimindeki payı ise % 80'dir. Şeker fabrikalarının 24'ü devlet mülkiyetinde, 2'si bağlı ortaklık ve 3'ü ise özeldir. İki yeni şeker fabrikasının inşaatı devam etmektedir. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ)'nin 5 makine fabrikası, 4 etil alkol fabrikası, 1 elektromekanik donanım fabrikası, 1 tohum işleme tesisi, 18 kurutulmuş pulpa ve 17 kesme şeker fabrikası, 1 şeker araştırma enstitüsü ve 2 tohum üretim çiftliği bulunmaktadır.

Türkiye'de şeker endüstrisinde yeniden yapılandırma kapsamında öncelikle şeker rejimini düzenleyen ve geçerliliğini yitirmiş olan 1956 tarih ve 6757 sayılı Şeker Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Yapılacak yeni yasal düzenlemede; Ortak Tarım Politikası, GATT ve diğer uluslar arası taahhütler de gözönüne alınmalı, endüstride özelleştirme sonrası dönemde iç piyasada rekabet koşullarının oluşturulması ve korunması ve yurt içi talebe göre üretimin yönlendirilmesini sağlayabilecek yeni bir piyasa düzenlemesinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Şeker pancarı alımı yapma ve şeker endüstrisinin geliştirilmesi amacı ile kurulan TŞFAŞ'nin üreticilere bedelsiz tohum, bedeli karşılığında kimyasal gübre ve bakım avansları vermesi, modern tarım tekniğini kırsal kesimde uygulaması ve şeker tarımı ve sanayisinin önemli sosyal faydalar sağladığı görülmektedir. Ancak şeker endüstrisinde yeniden yapılandırma kapsamında orta vadede şeker fabrikaları da özel kişi ve kuruluşlara devredilebilir. Şeker fabrikalarının özelleştirilmesinde fabrikaların kuruluş amaçlarına, sağladığı sosyal faydalar ve ekonomik yapıları birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü TŞFAŞ'nin Orta Anadolu'da bulunan yüksek işleme kapasitede 9 fabrikası sürekli olarak kar ile faaliyet yıllarını kapatmış ve diğer 16 adet fabrika ise genellikle zarar etmektedir. Bu nedenle özelleştirmede karlı çalışan 1 fabrika ile birlikte zarar edebilen 1 fabrikanın satışı birlikte yapılabilir. Aksi halde genellikle karlı ve verimli olarak çalıştırılmayan fabrikaların özelleştirme sonrası dönemde faaliyetlerinin sürdürülmesi mümkün olmayacaktır. Böylece zarar ile çalışan fabrikaların üretime devamı koşulu, pancar üreticileri için de önemli bir güvence olacaktır.

Şeker fabrikalarının özelleştirilmesinde öncelikle endüstride çalışanlara belirli bir oranda hisse (% 10-30 gibi) verilebilir. Ayrıca bütün kamu fabrikalarının belirli bir hissesi (% 30-40 gibi) üreticilerin ortak olduğu pancar istihsal kooperatiflerine verilmelidir. Kalan hisseler ise yöre müteşebbisleri ve şekerli mamuller üreten firmalara devredilebilir. Bunun için öncelikle bütün fabrikaların anonim şirket şekline dönüştürülmesi gerekir. İşletmelerin bedellerinin ödenmesinde üreticilere ve çalışanlara kolaylık sağlanabilmeli, peşinatsız veya çok düşük peşinat ile 3-5 yıl vadeli olarak fabrikalar özel kişi ve kuruluşlara devredilebilir. Şeker fabrikalarının tamamen pancar üreticilerinin üye olduğu pancar kooperatifleri üst örgütü olan Pankobirlik'e devredilmesi durumunda da pancar üreticilerine yönelik hizmetlerin devamlılığı ve nitelikleri iyileştirilebilir.

Ancak fabrikaların tamamı % 100 hisseli bir kooperatif kuruluşuna devredilirse, kamu tekelinden özel tekele dönüşüm söz konusu olabilir. Ancak pancar kooperatifleri birliğine özelleştirmede belirli bir hisse verilebilir. Bunun için öncelikle özelleştirme sonrası dönemde şeker endüstrisinde rekabet ortamının oluşturulması ve tekelleşme eğilimlerinin önlenmesi gereklidir.

6.5.7. Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.

Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (Tügsaş), üreticilere kimyasal gübreyi uygun fiyatla ulaştırmayı ve kimyasal gübrenin ülke tarımında yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlayarak, tarımda verimin artırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda üretim, pazarlama, satış, yatırım ve diğer faaliyetlerini bağlı ortaklıkları ile sürdürmektedir.

Tügsaş, sermaye yetersizliği nedeni ile üretim ve yatırım faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için dahili ve harici finansman kaynaklarından fon kullanmaktadır. Sermaye artırımlarının yeterli düzeyde olmaması, faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gereksinim duyulan ilave finansmanın sağlanmasında şirketi zorunlu olarak ticari bankalardan yüksek maliyetli kredi almaya yöneltmiş ve ağır faiz yükü ise şirket kaynaklarının bankalara aktarılmasına neden olmuş ve bilançolarında öz kaynak birikimini engellemiştir.

Türkiye’de gübre üretimi ve ticaretinin 1980’li yıllarda serbestleştirilmesine paralel olarak, bu alanda kamu ve özel kesim ortak girişimi ve özel firmaların yatırım yaptıkları görülmektedir. Kısa vadede Tügsaş işletmelerinin özelleştirilmesi ile devlet her yıl belirli bir miktardaki kurumun dönem zararı yükünden kurtulacaktır. Ancak kimyasal gübre sektöründe henüz özelleştirme için uygun bir ortamın oluştuğunu ifade etmek doğru olmayacaktır. Tügsaş İşletmelerinin özelleştirilmesi ile gübre endüstrisinde Rekabet Kurulu’na karşın özel sektör tekelleşmesine yol açılabilecektir. Bu konuda Rekabet Kurulu’na önemli görevler düşmektedir. Çünkü ülkemizde gübre piyasası, oligopol piyasa yapısı özelliğini taşımaktadır. Ayrıca piyasada bulunan bazı şirketlerin bazı kimyasal gübre çeşitlerini ithal etmesi de, yurt içinde üretim yapan firmalara göre nispeten ucuza gübre tedarik ettikleri anlamına gelmektedir. Çünkü Türkiye’de fabrika bazında birim gübre maliyetleri, dünya piyasa fiyatlarının üzerinde gerçekleşmektedir. Bunun en önemli nedeni ise bazı gübre hammaddeleri ve enerji kaynaklarında dışa bağımlılığın söz konusu olması ve bunun da üretim maliyetini yükseltmesidir. Böyle bir yapıda Tügsaş İşletmelerinin özelleştirilmesi durumunda, zaten az sayıdaki üretici ve pazarlayıcı firmanın eksik rekabet koşullarını daha kolay oluşturması ihtimalini artırabilecektir.

Günümüzde özelleştirme kapsamına alınmış olan Tügsaş işletmeleri, anonim şirket statüsüne dönüştürülerek bağlı ortaklık konumuna getirilmiştir. Bu ortaklıkların özelleştirilmesinde özellikle Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ve Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile diğer tarım kooperatiflerine öncelik verilebilir. Çünkü kooperatiflerin gübre pazarlamasındaki payı oldukça yüksektir. Böyle bir özelleştirme stratejisi ile kooperatiflerin gübre üretim ve pazarlaması alanında etkinliği artırılabilir. Ayrıca özelleştirmede yöresel yönden önem taşıyan kuruluşlar ile fabrika çalışanlarına da belirli bir oranda hisse verilebilir.

7. ARAŞTIRMA BULGULARI

7.1. Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilen İşletmelerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Durumlarının Karşılaştırılması

Türkiye’de özelleştirme uygulamaları ile devletin ekonomideki rolünün azalmasına paralel olarak, özelleştirilen işletmelerde verimlilik ve karlılığın artırılacağı, üretim ve istihdam hacminin yükseltilebileceği, ekonomide canlılık ve rekabet ortamı sağlanarak tüketicilere daha kaliteli ve düşük fiyatlar ile mal ve hizmetlerin sağlanabileceği, modern teknoloji transferinin hızlanacağı ve ihracat olanaklarının artırılacağı gibi başlıca hedefler belirlenmiştir. Bu nedenle tarıma dayalı sanayilerde yukarıdaki hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirilebildiğinin değerlendirilmesi, bundan sonra söz konusu endüstrilerde yapılacak yeniden yapılandırma ve özelleştirme uygulamaları için yararlı olabilecektir.

7.1.1. Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu İşletmeleri

TSEK’e ait 34 işletme, 10 süt toplama merkezi ve 4 arsa için minimum bedel üzerinden teklif alma yoluyla 1992’de blok satış ihalesi açılmıştır. Ancak bu ihalede 2 süt toplama merkezi ve 1 arsa özel sektöre devredilmiştir. Satılmayan işletmeler için daha sonra yapılan ihalelerde minimum bedel kaldırılarak, teklif alma ve pazarlık yöntemi ile işletmeler tekrar ihaleye açılmıştır. Burada amaç; yöre çiftçileri, çiftçi birlikleri, kooperatifler ve çalışanların da ihaleye katılımının sağlanmasıdır. Ancak 2 işletme dışında, yöre çiftçileri ve üretici örgütlerinin özelleştirmeye katılımının sağlanamadığı görülmektedir. 1992-1995 döneminde Giresun Süt ve Mamulleri İşletmesi hariç, TSEK işletmeleri ve unvanı gerçek ve tüzel kişilere satılmıştır. 1998’de Giresun İşletmesi de özelleştirilmiştir. TSEK’in Adilcevaz (Bitlis) Süt ve Mamulleri İşletmesi, Adilcevaz Sulama Kooperatifi ve Havsa (Edirne) Süt ve Mamulleri İşletmesi ise Trakyabirlik’e satılmıştır. Diğer bir ifade ile bu iki işletme dışındakiler, kuruluş amaçlarına uygun olmayan biçimde gerçek ve tüzel kişilere devredilmiştir.

Özelleştirilen 32 süt ve mamulleri işletmesinden sadece 13 adedi (Adıyaman, Afyon, Amasya, Balıkesir, Çanakkale, Çankırı, Elazığ, Erzincan, İstanbul, Muş, Sivas, Yatağan ve Yüksekova) faaliyetini sürdürmektedir. Tarım ve tarıma dayalı endüstrilerin yeniden yapılandırılması kapsamında süt ve mamulleri işletmelerinin özelleştirilmesinde, üreticilere ve/veya üretici örgütlerine ağırlık verilmemesinin olumsuz sonuçları, faaliyeti durdurulan 19 işletmenin çevresindeki köyler ve süt piyasasında gözlenmektedir. Örneğin, 1996 ‘da İzmir Süt ve Mamulleri İşletmesinin özelleştirilmesi ile üretici bazında çiğ süt satış fiyatı 1995’de 14.000 TL/lt iken, 1996’da 10.000 TL/lt’ye düşürülmüştür. Aynı dönemde ambalajlı pastörize içme sütünün fiyatı ise 35.000 TL/lt’den 50.000 TL/lt’ye çıkarılmıştır (Artukoğlu ve Yercan 1996). Bu koşullarda üreticilerin süt üretimini sürdürmeleri sağlanması ve tüketicilerin de korunmaları olanaklı olmayacaktır.

Türkiye’de süt ve mamulleri endüstrisinde faaliyette bulunan TSEK işletmelerince işlenen süt miktarı, özelleştirme öncesi dönemde ortalama 185.088 ton iken, özelleştirme sonrası dönemde 150.021 ton olmuştur. Özelleştirme sonrası dönemde işlenen süt miktarı % 18,95 oranında azalmıştır. Aynı dönemde (1995-1999) ülkemizde süt üretiminde önemli bir artış olmamakla birlikte, endüstride işlenerek çeşitli süt mamullerine dönüştürülen süt miktarının artırılması olanaklarını olumsuz etkilemiştir. Endüstride istihdam edilen kişi sayısı özelleştirme öncesi dönemde 1.383 kişi ve özelleştirme sonrası dönemde 554 kişi olup, süt endüstrisinde özelleştirme sonrası dönemde istihdam hacmindeki azalma oranı % 59,94 olmuştur (Çizelge 7.1).

Özelleştirilen TSEK işletmelerinde çalışan kişi başına düşen işlenen süt miktarı, özelleştirme öncesi dönemde 133,83 ton/kişi ve özelleştirme sonrası dönemde ise 270,80 ton/kişi olmuştur. Genel olarak çalışan başına düşen işlenen süt miktarı, özelleştirme sonrası dönemde % 102,35 oranında artmıştır.

Çizelge 7.1.Özelleştirilen Süt ve Mamulleri İşletmelerinde Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki Değişimler

TSEK İşletmeleri	Özelleştirme Öncesi *		Özelleştirme Sonrası **		Değişim (%)	
	İstihdam (Kişi)	İşlenen Süt Mik. (Ton)	İstihdam (Kişi)	İşlenen Süt Mik. (Ton)	İstihdamda	İşlenen Süt Miktarında
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5=3/1)	(6=4/2)
Adana	80	4.028	-	-	-100,00	-100,00
Adıyaman	16	124	8	1.095	-50,00	883,06
Adilcevaz	22	335	-	-	-100,00	-100,00
Afyon	33	2.627	38	6.082	15,15	131,52
Aksaray	29	2.037	-	-	-100,00	-100,00
Amasya	40	1.456	24	2784	-40,00	91,21
Balıkesir	25	40	70	25.100	180,00	62750,00
Bayburt	16	273	-	-	-100,00	-100,00
Bolu	43	4.453	-	-	-100,00	-100,00
Burdur	81	22.727	-	-	-100,00	-100,00
Çanakkale	28	93	20	7.325	28,57	7876,34
Çankırı	12	- ¹	36	5.970	200,00	- ¹
Çorum	15	569	-	-	-100,00	-100,00
Devrek	25	3	-	-	-100,00	-100,00
Diyarbakır	31	1.540	-	-	-100,00	-100,00
Elazığ	41	882	24	8.125	-41,46	821,20
Erzincan	23	512	17	12.565	-26,09	2.354,10
Erzurum	20	1.098	-	-	-100,00	-100,00
Eskişehir	34	3.128	-	-	-100,00	-100,00
Giresun	10	675	-	-	-100,00	-100,00
Havsa	28	4.288	-	-	-100,00	-100,00
İstanbul	204	90.897	246	67.500	20,59	-25,74
İzmir	179	31.992	-	-	-100,00	-100,00
Kastamonu	50	3.327	-	-	-100,00	-100,00
Lalahan	104	104	-	-	-100,00	-100,00
Muş	19	174	15	2.750	-21,05	1.480,46
Sinop	29	867	-	-	-100,00	-100,00
Sivas	31	653	22	5.675	-29,03	769,07
Siverek	19	342	-	-	-100,00	-100,00
Trabzon	28	995	-	-	-100,00	-100,00
Yatağan	35	3.945	18	2.400	-48,57	-39,16
Yüksekova	33	907	16	2.650	-51,51	192,17
TOPLAM	1.383	185.088	554	150.021	-59,94	-18,95

(-) İşletme, faaliyetini durdurmuştur.

(*) 1993-1994 dönemi ortalaması olup, "TC Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu Raporları(1993-1994), Ankara" adlı kaynaklardaki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

(**) Araştırmacılar tarafından söz konusu işletme yöneticileri ile yapılan görüşmeler ile elde edilen, özelleştirme sonrası dönem (1998-1999) verilerinin ortalaması olarak verilmiştir.

¹Çankırı İşletmesi'nde 1991 yılından özelleştirme tarihine kadar üretim yapılmamıştır.

Ülkemizde süt ve mamulleri sanayiinde entegre tesislerin sayıca az olduğu, ancak üretim miktarı içinde bu tesislerin önemli bir paya sahip oldukları bilinmektedir. Süt ve mamulleri sanayinde yeni yatırımların çok az sayıda olduğu ve hatta mevcut tesislerden bir çoğunun faaliyet alanından çekildiği görülmektedir. Ülkemizde süt endüstrisinde 49 ilde 351 adet küçük orta ve büyük boy işletme ile entegre sanayi tesisinin faaliyette bulunduğu ve bunlarda toplam 9429 kişinin istihdam edildiği tespit edilmiştir (Çizelge 7.2). Bu işletmelerin çoğunluğu TSEK işletmelerinin bulunduğu illerde olup, TSEK işletmelerinden günümüzde faal olmayanların bulunduğu illerde yeterli süt sanayi yatırımlarının gerçekleştirilemediği görülmektedir.

Süt endüstrisinde özelleştirilen kamu işletmelerinin çalıştırılmamalarının en önemli nedeni, işletme yöneticilerine göre teknolojinin eski olması, süt mamulleri üretim maliyetinin yüksekliği ve yeterli hammaddenin sağlanabileceği ticari süt sığırcılığı işletmelerinin ve hammadde arzının yetersizliği olarak ifade edilmiştir. Faaliyeti durdurulan işletme, eğer birden fazla süt ve mamulleri işletmesinin faaliyette bulunduğu ve rekabetin yaşandığı yörelerde kurulmuşsa, üreticiler yönünden önemli sorun yaşanmazken, yalnızca tek bir kamu işletmesinin faaliyette bulunduğu yörelerde ise, yaşamsal sorunlara neden olmakta ve süt üretiminin artırılması olanaklarını olumsuz etkilemektedir. Diğer yandan özelleştirilen süt işletmelerinde mülkiyet yönünden hızlı değişimler yaşandığı ve birkaç işletmenin çok uluslu firmalara devredildiği, ancak çalıştırılmadığı görülmektedir. Bu durumda özellikle büyük tüketim merkezlerinin çevresindeki süt ve mamulleri fabrikaları, söz konusu firmaların satış ve depolama birimi olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenlerle Cumhuriyet döneminde süt hayvancılığının ve süt mamulleri üretiminin geliştirilmesi amacıyla kurulan işletmelerin, genellikle kuruluş amaçlarına uygun olarak çalıştırılmadığı ifade edilebilir.

Cizelge 7.2. Türkiye’de İllere Göre Süt ve Mamulleri İşletmelerinin Sayısı ve İstihdamı

İller	İşletme Sayısı	İstihdam (Kişi)	İller	İşletme Sayısı	İstihdam (Kişi)
Balıkesir	40	906	Aydın	3	53
İzmir	35	1.764	Bartın	3	32
Çanakkale	34	438	Burdur	3	157
Konya	25	711	Diyarbakır	3	62
Bursa	17	1.033	Kocaeli	3	48
Tekirdağ	16	296	Kütahya	3	34
Edirne	15	274	Nevşehir	3	17
Manisa	15	215	Çorum	2	25
Antalya	12	195	Elazığ	2	23
Kırklareli	12	488	Erzincan	2	29
Sakarya	9	175	Isparta	2	12
Bolu	8	230	K.Maraş	2	72
İstanbul	7	349	Mersin	2	98
Trabzon	7	262	Samsun	2	22
Ankara	6	210	Sinop	2	31
Kastamonu	6	99	Adıyaman	1	14
Karaman	6	64	Çankırı	1	29
Zonguldak	6	83	Denizli	1	5
Erzurum	5	139	Gaziantep	1	9
Kayseri	5	157	Hatay	1	11
Aksaray	4	37	Kars	1	6
Eskişehir	4	211	Malatya	1	10
Muğla	4	62	Sivas	1	20
Tokat	4	170	Uşak	1	7
Adana	3	35			
TOPLAM	-	-	49	351	9.429

Kaynak: Anonim, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanlığı BİM Kayıtları, (Yayınlanmamış), 2000, Ankara.

7.1.2. Yem Sanayi ve Ticareti Anonim Şirketi Fabrikaları

1956 tarihinde kurulan Yem Sanayi Türk A.Ş., 1958'de Ankara ve Konya, 1959'da Erzurum ve 1960'da ise İstanbul'da birer yem fabrikasını işletmeye açmıştır. YEMSAN bir yandan karma yemi, hayvan yetiştiricilerine benimsetmeye çalışırken, diğer yandan da özel sektörün bu alana girmesini teşvik etmek amacıyla özel sektör ile ortak yatırımlara girmiştir. Bu amaçla 1961-1962 döneminde İzmir'de Tariş, Mersin'de Çukobirlik ve özel girişimciler ile Eskişehir ve Bandırma'da ortak şirketler kurarak yeni fabrikaları işletmeye açmıştır. Bu girişimlerin olumlu sonuçlar vermesi ile 1964'den sonra özel sektör de bu alanda yatırım yapmaya başlamıştır. 1970'li ve 1980'li yıllarda karma yem endüstrisinde önemli gelişmeler olmuştur (Karabulut vd 2000). Bu gelişmelere paralel olarak öncelikle YEMSAN, ortak olduğu fabrikalardaki hisselerini devretmiş ve 1992'de ise bu KİT, özelleştirme kapsamına alınmıştır. YEMSAN'ın piyasa payının azalması ve özel kuruluşların endüstride kurulu kapasitenin % 89,20'sine sahip olması ve kamu ekonomisinin yeniden yapılandırılması eğilimine paralel olarak devletin karma yem endüstrisindeki işletmecilik faaliyetlerinin sona erdirilmesi gerekli görülmüştür.

20.05.1992'de 3058 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile özelleştirme kapsamına alınan YEMSAN'ın varlıkları ve işletmeleri, 14.04.1993 ve 3.4.1995 tarihleri arasında gerçek ve tüzel kişilere devredilmiştir. Bunlardan Kırklareli Yem Fabrikası, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'ne, 23 fabrika gerçek ve tüzel kişilere, Doğubeyazıt Yem Fabrikası (İl Özel İdaresi) ve Ankara Yem Fabrikası ise kamu kuruluşuna devredilmiştir. Özel kişi ve kuruluşlara devredilen 24 yem fabrikasının özelleştirme öncesi ve sonrası kapasite, istihdam ve üretim miktarlarındaki değişimler Çizelge 7.3'de verilmiştir. Buna göre; Diyarbakır, Gökşun, İstanbul, Muş, Siirt ve Tunceli Yem Fabrikalarının faaliyetleri durdurulmuş ve bu işletmeler atıl durumda kalmış veya işletmeler karma yem üretimi dışındaki amaçlar için kullanılmaktadır.

Özelleştirilen 24 fabrikanın özelleştirme öncesi dönemde kapasitesi 660.000 ton/yıl ve özelleştirme sonrası dönemde ise 915.000 ton/yıla çıkarılmış olup, üretim kapasitesi yapılan geliştirme yatırımları ile % 38,6 oranında artırılmıştır. Özelleştirme öncesi dönemde istihdam (memur ve işçi toplamı olarak) 1.319 kişi ve özelleştirme sonrası dönemde ise 489 kişidir. Özelleştirme sonrası dönemde istihdam hacmi % 62,9 oranında azalmıştır. Karma yem üretimi özelleştirme öncesi dönemde ortalama 375.432 ton ve özelleştirme sonrası dönemde ise 367.360 ton olup, özelleştirme sonrası dönemde özelleştirilen fabrikaların kapasiteleri artırılmış olmasına karşın, özelleştirme öncesi dönemde ortalama % 56,88 olan kapasiteden yararlanma oranı, özelleştirme sonrası dönemde % 40,15 olmuştur.

Özelleştirme öncesi dönemde işletmelerde çalışan kişi başına karma yem üretimi 284,63 ton/kişi ve özelleştirme sonrası dönemde ise 751,25 ton/kişi olmuştur. Özelleştirilen fabrikalarda toplam çalışan sayısı azaltılmasına karşın, kişi başına düşen karma yem üretimi % 163,94 oranında artmıştır.

Özelleştirilen fabrikaların genelde düşük kapasite ile çalışma nedenleri ise; hammadde teminindeki sorunlar, sermaye yetersizliği ve hammadde maliyetinin yüksekliği, hayvancılık sektöründeki sorunlar, enerji kesintileri, üreticilerdeki bilgi noksanlığı ve taşıma sorunları olduğu ileri sürülmektedir. Kapasiteden yararlanma oranının düşüklüğü ve yüksek maliyet sorunlarının bulunduğu endüstride, maliyetin düşürülmesi ve kurulu kapasiteden etkin olarak yararlanılması, endüstrinin geliştirilebilmesi yönünden gerekli görülmektedir (Yurdakul vd 1999).

Çizelge 7.3. Özelleştirilen Yem Fabrikalarında Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki Değişmeler

YEMSAN Fabrikaları	Özelleştirme Öncesi *			Özelleştirme Sonrası **			Değişim (%)		
	Kapasite (Ton) (1)	İstihdam (Kişi) (2)	Yıllık Üretim (Ton)(3)	Kapasite (Ton) (4)	İstihdam (Kişi) (5)	Yıllık Üretim (Ton)(6)	(7) (4/1)	(8) (5/2)	(9) (6/3)
Acıpayam	24.000	41	16.530	24.000	24	17.500	0	-41,5	5,9
Adapazarı	30.000	80	30.315	80.000	55	37.500 ¹	166,7	-31,2	23,7
Adıyaman	16.000	42	8.775	66.000	20	19.000	312,5	-52,4	116,5
Bursa	48.000	76	25.730	80.000	50	30.000	66,67	-34,2	16,6
Çankırı	24.000	55	12.810	24.000	21	13.000	0	-61,8	1,5
Çaycuma	40.000	51	18.407	40.000	17	20.000	0	-66,7	8,7
Devrekani	24.000	51	9.280	24.000	15	3.864	0	-70,5	-58,4
Diyarbakır	20.000	48	8.716	20.000	-	-	0	-100,0	-100,0
Elazığ	28.000	55	16.413	28.000	12	10.800	0	-78,3	-34,2
Erzurum	40.000	74	9.236	40.000	42	25.000	0	-43,2	170,7
Göksun	20.000	46	11.416	20.000	-	-	0	-100,0	-100,0
Hilvan	16.000	41	8.071	30.000	25	6.000	87,5	-39,0	25,6
İstanbul	60.000	98	37.616	60.000	-	-	0	-100,0	-100,0
Kırklareli	24.000	54	17.088	24.000	15	49.450	0	-72,2	189,4
Kızıltepe	16.000	39	4.718	40.000	30	13.000	150,0	-23,1	175,5
Konya	40.000	85	36.655	100.000	15	15.000	150,0	-82,3	-59,1
Korkuteli	20.000	42	14.973	40.000	34	31.500	100,0	-19,0	110,4
Muş	20.000	42	4.903	20.000	-	-	0	-100,0	-100,0
Samsun	34.000	74	38.005	51.000	49	28.196	150,0	-33,8	134,2
Siirt	16.000	43	3.713	16.000	-	-	0	-100,0	-100,0
Tatvan	16.000	45	5.521	16.000	8	12.550	0	-82,2	127,3
Tunceli	16.000	36	3.897	16.000	-	-	0	-100,0	-100,0
Van	24.000	46	9.251	32.000	22	15.000	33,3	-52,2	62,1
Yatağan	24.000	55	23.393	24.000	35	20.000	0	-36,4	-14,5
TOPLAM	660.000	1319	375.432	915.000	489	367.360	38,6	-62,9	-2,1

(-) İşletme, faaliyetini durdurmuştur.

(*) 1991-1992 dönemi ortalaması olup, "TC Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Yem Sanayi Türk A.Ş. Raporları (1992-1995), Ankara" adlı rapordaki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

(**) Araştırmacılar tarafından söz konusu işletme yöneticileri ile yapılan görüşmeler ile elde edilen özelleştirme sonrası dönem (1998-1999) verilerinin ortalaması olarak verilmiştir.

(¹) 1998 yılı rakamıdır. Fabrika, Ağustos 1999'da bir başka şirkete kiralanmıştır.

Çizelge 7.4. Türkiye’de Karma Yem Endüstrisinde Yeni Yatırımlar (1993-1999)

Yatırım Yapılan İller	Fabrika Sayısı	Kapasite (Ton/Saat)	Yatırım Yapılan İller	Fabrika Sayısı	Kapasite (Ton/Saat)
Gaziantep	8	90	Aksaray	1	7
Konya	7	64	Çankırı	1	20
Afyon	4	41	Tunceli	1	8
Adana	4	40	Bitlis	1	10
Erzurum	3	35	Kayseri	1	17
Bursa	3	39	Edirne	1	20
Ağrı	2	22	Nevşehir	1	5
Balıkesir	2	60	Kocaeli	1	5
Ankara	2	50	Tekirdağ	1	5
Van	2	21	Malatya	1	3
İçel	2	20	Karaman	1	30
Yozgat	2	17	Çanakkale	1	10
K.Maraş	2	20	Manisa	1	10
Çorum	2	15	Sivas	1	5
Diyarbakır	1	10	Düzce	1	10
Eskişehir	1	25	Zonguldak	1	20
Mardin	1	12	İzmir	1	20
Aydın	1	5	Bolu	1	5
Siirt	1	10	Denizli	1	12
TOPLAM	-	-	38	69	881

Kaynak: Anonim, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü Kayıtları (Yayınlanmamış), 2000, Ankara.

Devlet, karma yem endüstrisinde işletmecilik faaliyetlerinden çekilmiş olmasına karşın, kaliteli karma yem üretimini sağlamak, yemi kullanan üreticileri korumak ve haksız rekabeti engellemek gibi işlevlerini yerine getirmelidir. Bu kapsamda bütün karma yemler (kanatlı yemlerinde olduğu gibi) beyana tabi olmalı, işletmelerin tamamı ISO 9000 kalite standardına uyum sağlamalı ve yem fabrikalarında üretilen yemlerin denetimleri yapılmalıdır. Gerekli besin maddeleri ve enerji düzeylerini içermeyen yemleri üreten firmalara ağır yaptırımlar uygulanmalı ve üretici firmalar arasındaki haksız rekabet ve kalitesi düşük yem üretim girişimleri önlenmelidir.

Yem endüstrisinde özelleştirme uygulamalarının tamamlanmasından sonra haksız rekabet ve işletmelerin monopol davranışlarının neden olduğu olumsuz etkilerin azaltılabilmesi için, endüstride yeni yatırımların gerçekleştirilmesi ve rekabet ortamının oluşturulması gereklidir. Karma yem endüstrisinde özelleştirme uygulamalarının yapıldığı dönem ve sonrasında yapılan yeni yatırımlar ve endüstride sağlanan yeni karma yem üretim kapasitesinin illere göre dağılımı Çizelge 7.4’de verilmiştir. Buna göre ülkemizde 38 ilde 69 adet yeni yem fabrikası kurulmuş ve fabrikaların toplam kapasiteleri ise 881 ton/saat olarak planlanmıştır. Tek vardiya çalışma esas alındığında 1993-1999 döneminde karma yem endüstrisinde, yeni yatırımlar ile 2,6 milyon ton üretim kapasitesi kazanılmıştır. Yapılan yatırımların kapasite ve fabrika sayısı yönlerinden, özelleştirme yapılan illerde yoğunlaşması, gelecekte endüstride rekabet ortamının oluşturulması, yetiştiricilerin yem taleplerinin uygun koşullarda ve mümkün olduğunca işletmeye yakın olan fabrikalardan minimum taşıma maliyeti ile temini yönlerinden önem taşımaktadır.

7.1.3. Et ve Balık Ürünleri Anonim Şirketi İşletmeleri

23 Nisan 1995 tarihinde Özelleştirme Yüksek Kurulu’nca Et ve Balık Ürünleri A.Ş.’ne ait 15 kombina satışa çıkarılmış ve 26-28 Temmuz 1995’de gerçekleştirilen ihalelerde 12 kombina satılmıştır. Bu kombinaların devir sözleşmelerine “*minimum 3 yıl süre ile işletme faaliyetlerinin devam ettirilmesine*” ilişkin bir hüküm konulmuştur. Buna karşın yapılan incelemelere göre, Tatvan Et Kombinası dışındaki işletmeler faaliyet yılı esas alındığında, üretime devam etmişlerdir. Ancak özelleştirme ihalelerindeki “*üretime devam koşulu*” sembolik bir kavram olmaktan çıkarılmalı ve işletmelerde 3-5 yıllık dönem boyunca en azından teorik kapasitenin % 50-80’i düzeyinde üretimi gerçekleştirme koşulu aranmalıdır. Ayrıca üretime devam koşulunu yerine getirmeyen işletmelere verilen çok düşük düzeydeki para cezaları, üretime devamı teşvik edebilecek düzeyde değildir. Böyle bir düzenleme yapılmadığı için Afyon, Bayburt, Erzincan gibi kombinalardaki üretim çok düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Böylece söz konusu işletmeler sadece devir sözleşmesinin koşullarını yerine getirebilmişler, buna karşın iktisadi anlamda işletmeler verimli olarak işletilememiş ve endüstride atıl kapasite artmıştır.

Özelleştirilen 12 kombinada özelleştirme sonrası dönemde istihdam ve üretim hacmi gerilemiştir. Üretimdeki gerileme % 5,06 oranında olmasına karşın, istihdam hacminin % 56,99 oranında azalması, özelleştirilen kombinalarda fiziksel işgücü verimliliğinin artırıldığı biçiminde yorumlanabilmektedir (Çizelge 7.5). Arsası özelleştirilen ve toptancıların kesimhane olarak işleteceklerini belirttikleri Ankara Et Kombinası’nın arsası değerlendirilmiş ve bu arsa üzerinde alışveriş merkezi kurulmuştur. Bu kombinanın Sincan İlçesi’ne taşınması ve burada modern bir kesimhane yapılarak, ildeki hayvan yetiştiricilerine sağlıklı ve hijyenik ortamda kesim yapabilme olanağının sağlanacağı açıklanmıştır. Ancak EBK’nın Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na bağlı olması ve söz konusu kurumun yeni yatırıma izin vermemesi nedeniyle Sincan’da kombina kurulamamıştır. Bu bağlamda Ankara Et Kombinası da dikkate alınır, et endüstrisinde özelleştirme sonrası dönemde üretimdeki azalma % 35,17 olmaktadır.

Özelleştirme öncesi dönemde işletmelerde kişi başına düşen üretim miktarı 18,90 ton iken, özelleştirme sonrası dönemde 41,72 ton/kişi olmuş ve kişi başına düşen üretim miktarında % 120,75 oranında artış olmuştur.

Özelleştirilen kombinaların yıllık kesim kapasiteleri toplam 970.000 büyükbaş ve 5.750.000 küçükbaş hayvandır. Ancak özelleştirme öncesi dönemde söz konusu kombinalarda kesim kapasitesinden yararlanma oranı genel olarak % 10-12 arasında değişirken, özelleştirme sonrası dönemde bu oran % 9-11 arasında değişmiştir. Bu durumda endüstride kurulu kapasiteden özelleştirme sonrası dönemde yararlanma oranının artırılamadığı sonucu çıkarılabilmektedir.

Özelleştirilen kombinalar, entegre bir tesisten çok mezbaha hizmeti veren işletme özelliği kazanmıştır. Bu işletmelerde özelleştirme sonrası dönemde genellikle yöre esnafı ve hedef pazar için kesim yapılmakta ve et mamulleri üretimi (Malatya hariç) de genellikle yapılmamaktadır. Bu durum, et kombinalarının kuruluş amaçlarına da ters düşmektedir. Bazı işletmeler ise yörede kesim yapan müteşebbislere kiralanmış olup, müteşebbislerden yaptıkları kesimler üzerinden kira

ücreti alınmaktadır. Genel olarak bütün özelleştirilen kombinalardaki mevcut soğuk hava depolarının, ilgili yörelerde bitkisel ve hayvansal ürünlerin muhafazasına yönelik olarak kullanıldığı görülmektedir. Böylece özelleştirilen kombinalarda soğuk depolarının devlet işletmeciliğine oranla daha rasyonel ve çok amaçlı olarak işletilebildiği ifade edilebilir.

Çizelge 7.5. Özelleştirilen Et Kombinalarında Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki Değişmeler

Kombinalar*	Özelleştirme Öncesi**		Özelleştirme Sonrası***		Değişim (%)	
	İstihdam (Kişi) (1)	Yıllık Üretim (Ton)(2)	İstihdam (Kişi) (3)	Yıllık Üretim (Ton)(4)	İstihdamda (5=3/1)	Üretimde (6=4/2)
Afyon	112	1.211	23	75	-79,46	-93,81
Suluova	178	1.573	76	2.602	-57,30	65,42
Malatya	119	3.882	65	5.892	-45,38	51,78
Kars	105	823	120	1.075	14,29	30,62
Elazığ	134	4.667	61	2.075	-54,48	-55,54
Şanlıurfa	73	2.066	40	2.548	-45,21	23,33
Tatvan	99	1.585	-	-	-100,00	-100,00
Bayburt	56	250	20	27	-64,29	-89,20
Bursa	170	6.154	66	6.111	-61,18	-6,99
Ersan A.Ş.	85	457	24	463	-71,77	1,31
Kastamonu	102	617	20	1.462	-80,39	136,95
Ağrı	111	2.115	63	1.785	-43,24	-15,60
TOPLAM	1.344	25.400	578	24.115	-56,99	-5,06

(-) İşletme, faaliyetini durdurmuştur.

(*) 1995'de arsası özelleştirilen ve Sincan'a taşınan Ankara Kombinası'nın özelleştirme öncesi ortalama üretimi 11.796 ton/yıldır. Ancak bu işletme olarak değil de, arsa olarak özelleştirildiğinden, yukarıda yapılan değerlendirmede söz konusu kombina dikkate alınmamıştır.

(**) 1992-1995 dönemi ortalaması olup, "TC Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Et ve Balık Kurumu Raporları (1992-1995), Ankara" adlı rapordaki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

(***) Araştırmacılar tarafından söz konusu işletme yöneticileri ile yapılan görüşmeler ile elde edilen özelleştirme sonrası dönem (1996-1998) verilerinin ortalaması olarak verilmiştir.

Özelleştirilen işletmelerin bulunduğu illerde kontrol dışı kesimlerin ve tek bir kombinanın bulunduğu illerde ise işletmelerin monopol eğilimlerinin önlenemediği dikkati çekmektedir. Bu durum tüketicilere kaliteli et arz edilmesi ve üreticilerin de hayvanlarının uygun fiyat ve ödeme koşullarıyla kesilmesi ve değerlendirilmesi olanakları azalmaktadır. Diğer yandan birçok kombinanın kuruluş yeri kentlerin içi veya yakın çevresinde olduğundan, özelleştirmede işletmenin faaliyetlerinin devamlılığında çok, arsaların sağlayacağı ranta öncelik verildiği gözlenmektedir. Bunun en önemli göstergesi ise, kombinaların çoğunun genellikle bu alanda yeterli deneyime sahip olmayan ve bu alanda faaliyette bulunmayan müteşebbislere devredilmesidir.

Ülkemizde et ve mamulleri sanayiinde, diğer tarıma dayalı sanayilerde de olduğu gibi, yeni yatırımların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Küçük ve orta boy işletmeler ile entegre tesisler dahil ülkemizde et endüstrisinde toplam 44 ilde 183 tesisin kurulduğu ve bunlarda 15.033 kişinin istihdam edildiği belirlenmiştir (Çizelge 7.6). Ancak özellikle hayvancılığın ağırlıklı olduğu bölgelerde mevcut yatırımların iyileştirilmesi, yeni yatırımların yapılması ve özelleştirilen tesislerin faaliyetlerinin devamlılığının sağlanması gereklidir. Böylece piyasada rekabet koşullarının oluşumu ile üreticilerin ve tüketicilerin de korunması olanaklı olabilir.

Çizelge 7.6. Türkiye’de İllere Göre Et ve Mamulleri İşletmelerinin Sayısı ve İstihdamı

İller	İşletme Sayısı	İstihdam (Kişi)	İller	İşletme Sayısı	İstihdam (Kişi)
İstanbul	29	2.086	Kütahya	2	154
Ankara	20	1.300	Malatya	2	180
Bolu	10	1.704	Tekirdağ	2	41
İzmir	10	1.560	Tokat	2	28
Sakarya	8	1.153	Van	2	281
Afyon	7	231	Amasya	1	42
Bursa	7	949	Aydın	1	25
Erzurum	7	369	Bingöl	1	107
Kayseri	7	517	Çankırı	1	369
Adana	6	292	Diyarbakır	1	158
Balıkesir	6	389	Edirne	1	34
Konya	5	315	Erzincan	1	17
Samsun	5	333	Kastamonu	1	42
Gaziantep	4	211	Kırşehir	1	27
Kocaeli	4	261	Nevşehir	1	7
Manisa	4	492	Siirt	1	14
Antalya	3	122	Sivas	1	87
Çanakkale	3	259	Şanlıurfa	1	41
Elazığ	3	179	Uşak	1	27
Eskişehir	3	267	Yozgat	1	64
Mersin	3	119	Bayburt	1	9
Kars	2	137	Osmaniye	1	34
TOPLAM	-	-	44	183	15.033

Kaynak: Anonim, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanlığı BİM Kayıtları, (Yayınlanmamış), 2000, Ankara.

7.1.4. Şeker Fabrikaları

Kuruluşlarından itibaren özel fabrika olan Konya Şeker Fabrikası A.Ş., 18.8.1992, Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş. 25.9.1992’de ve Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. ise 28.12.1991 tarihinde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’ne verdikleri tedvir yetkisini kaldırarak, yönetimlerini özerkleştirmişlerdir. Bu tarihlere kadar TŞFAŞ’nce yönetilen fabrikaların yönetimlerinin özelleştirilmesinden sonra, ortakları tarafından seçilen yönetim organlarınca yönetilmişlerdir.

Özelleştirme sonrası dönemde her üç fabrikada işleme teknolojisi modernize edilmiş ve fabrikaların kapasiteleri yükseltilmiştir. Üç şeker fabrikasının nominal şeker pancarı işleme kapasitesi özelleştirme öncesi dönemde 14.100 ton/gün olup, özelleştirme sonrası dönemde günlük pancar işleme kapasitesi % 50 oranında artırılmıştır. Özel fabrikaların toplam pancar ekili alan ve şeker üretimi içindeki payı ortalama % 20 düzeyindedir. Özel şeker fabrikalarında, 1992-1999 döneminde, şeker üretiminde % 33,35 düzeyinde artış gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde istihdam hacminde ise % 31,65 oranında azalma olmuştur (Çizelge 7.7).

Yönetimin özerkleştirilmesinden sonra, özellikle Kayseri (Sarıkaya, Şefaati, Fakılı, Mucur ve Kırşehir Pancar Bölge Şeflikleri) ve Amasya (Alaca ve Mecitözü Pancar Bölge Şeflikleri) Şeker Fabrikalarının pancar alacağı alan yeniden düzenlenmiş ve daha önce bu fabrikalara pancar veren bölge şeflikleri, çevredeki diğer kamu fabrikaları ile ilişkilendirildiği için, fabrikaların istihdam hacminde bir daralma olmuştur. Ayrıca özelleştirmeden sonra fabrikalarda otomasyona yönelik çalışmalar ile işleme teknolojisinin modernize edilmesi ile işgücü gereksiniminde görece olarak azalma olmuştur. Diğer yandan fabrikaların özelleştirilmesine paralel olarak fabrikalarda ambarda yükleme ve depolama, personel servisleri gibi hizmetler de işletme yöneticilerince özel kişi ve kuruluşlara devredilmiştir. Bu faktörlere bağlı olarak özelleştirme sonrası dönemde istihdam edilen kişi sayısında azalma ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, özel şeker fabrikalarında kapasite artışı ve buna bağlı olarak üretim artışının sağlanabilmesi için, bu fabrikalara bağlı köylerde şeker pancarı ekim alanlarının artırılması yoluna gidilmiştir.

Şeker endüstrisinde 6747 sayılı Şeker Kanunu’nun bazı maddelerini değiştiren 1984 tarih ve 233 sayılı KHK ile Şeker Kanunu’nun sağladığı % 10 kar garantisi kaldırılmış ve böylece kamu ve özel fabrikaların piyasa ekonomisi kurallarına göre çalışması ilke olarak benimsenmiştir. Ancak uygulanan şeker satış ve hammadde (şeker pancarı) alım fiyatlarının hükümetlerce belirlenmesine devam edilmiş ve rasyonel olmayan fiyatların tespit edilmesi ve uygulanması ile fabrikaların mali yapıları olumsuz etkilenmiştir. Şeker fiyatları ve şeker pancarı alım fiyatlarının maliyetin altında kalması ve bundan doğan kamu fabrikalarının zararlarının kamu kesimince giderilmesine karşın, özel fabrikaların bu koşullarda karlılığı azalmış ve bazıları da zarar ile çalışma yılını kapatmıştır. Bu yapı içinde tahkim kanunları ile KİT’lerin borçları ortadan kaldırılarak mali yapılarının düzeltilmesine çalışılmış, ancak hükümet politikalarından olumsuz etkilenen özel fabrikalara yönelik olarak bu tür olanaklar sağlanamamıştır. Bu koşullarda üç özel şeker fabrikasının mali yapısının zamanla bozulduğu ve özelleştirme sonrası dönemde özellikle 1998 ve 1999 yıllarında verimlilik ve karlılık göstergelerinde olumsuz gelişmeler olmuştur.

Özelleştirme öncesi dönemde kişi başına düşen şeker üretimi 47,33 ton ve özelleştirme sonrası dönemde ise 92,34 ton olup, artış oranı % 95,10 olmuştur.

Şeker pancarı tarımı ve sanayisine yönelik politikaların bir sonucu olarak özellikle Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.’nin mali yapısının olumsuz etkilendiği ve firmanın likidite sorunu ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu koşullarda söz konusu firma üreticilerden aldığı şeker pancarı bedelini ödeyemediğinden, 99/13716 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. ile pancar ekim sözleşmesi yapan üreticilerin ürettiği 1999 yılı ürünü şeker pancarının bedelini doğrudan üreticilere ödemekle görevlendirilmiş ve pancar bedeli olarak üreticilere yapılan ödemeler, “görev zararı olarak” Hazine Müsteşarlığı’na karşılanması kararlaştırılmıştır (Anonim 1999/e).

Çizelge 7.7.Özelleştirilen Şeker Fabrikalarında Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki Değişmeler

Şeker Fabrikaları	Özelleştirme Öncesi*		Özelleştirme Sonrası**		Değişim (%)	
	İstihdam (Kişi) (1)	Yıllık Şeker Üretimi (Ton)(2)	İstihdam (Kişi) (3)	Yıllık Şeker Üretimi (Ton)(4)	İstihdamda (5=3/1)	Üretimde (6=4/2)
Amasya	1.935	121.768	1.553	178.855	-19,74	46,88
Kayseri	1.882	64.115	1.087	95.219	-42,24	48,51
Konya	1.800	79.951	1.199	80.417	-33,39	5,83
TOPLAM	5.617	265.834	3.839	354.491	-31,65	33,35

(*) 1985-1991 dönemi ortalaması olup, söz konusu işletmelerin yıllık faaliyet raporlarındaki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

(**) Araştırmacılarca söz konusu işletme yöneticileri ile yapılan görüşmeler ile elde edilen verilere göre (1992-1998 dönemi ortalaması) hesaplanmıştır.

Söz konusu kararda üreticilere yapılacak ödemelerin üreticilerden veya üreticiler ile sözleşme yapan firmadan nasıl tahsil edileceği ile ilgili bir düzenleme yapılmamıştır. Ayrıca üreticilere yapılan ödemelere karşılık fabrikanın hisselerinin ilgili KİT'e geçmesine de olanak sağlanmamıştır. Bu koşullarda doğrudan doğruya özel bir firmanın üreticilere olan mali sorumluluğu devlet tarafından yerine getirilmiş olmakta ve bu da benimsenen kamu kesimini yeniden yapılandırma ve özelleştirme politikaları ile çelişmektedir.

Türkiye'de şeker endüstrisinde yeni yatırımlar oldukça sınırlı düzeydedir. Bunun en önemli nedenlerinden birinin, ülkemizde ilave şeker üretim kapasitesine gereksinim olmaması ve dolayısıyla yatırım gereksiniminin duyulmamasıdır. Bununla birlikte, Kırşehir, Yozgat-Sorgun'da yeni şeker fabrikası yatırımları yapılmaktadır. Şeker sanayiinde yeni yatırımlardan çok, mevcut yatırımların modernize edilmesi ve verimli fabrikaların faaliyetlerinin devamının sağlanması gerekli görülmektedir.

7.1.5. Orman Ürünleri Sanayii Kurumu İşletmeleri

Ülkemizde ilk tomruk biçen işletme 19. yüzyılda kurulmaya başlamış ve ilk kereste işletmesi 1892'de faaliyete geçmiştir. İlk kontrplak ve levha üretimi 1940'da gerçekleştirilmiştir. Kamu kesiminin ilk kereste fabrikası 1940'da Dursunbey'de kurulmuş ve daha sonraki yıllarda bazı özel işletmelerin devletleştirme ilkesi doğrultusunda Orman Genel Müdürlüğü bünyesindeki fabrikaları, bu endüstriye öncülük yapmış ve bu fabrikalar 1970'de Orman Bakanlığı'na bağlı Orman Ürünleri Sanayi Genel Müdürlüğü (ORÜS) biçiminde yeniden örgütlenmiştir. ORÜS 1983'de KİT statüsüne dönüştürülmüş ve 1995'de ORÜS'e bağlı varlık ve işletmeler özelleştirme kapsamına alınmıştır. 1996-1999 döneminde 19 Orman Ürünleri İşletmesi ve 1 empenyeleme tesisi, özel kişi ve kuruluşlara devredilmiştir. ORÜS'ün 23 işletme ve varlıklarının özelleştirilmesi süreci devam etmektedir. ORÜS İşletmeleri, stratejik ürünleri üreten kuruluş olmamaları, özel sektörün teknolojik yönden ORÜS'ün öncülüğüne büyük ölçüde gereksinimi kalmamış olması ve bu kuruluşların kuruluş amaçları ve fonksiyonlarını genellikle yerine getirmiş olmaları nedeniyle özelleştirilmelerinin yararlı olabileceği düşünülebilir. Ancak özellikle kırsal alanda istihdam ve orman dışı gelir kaynaklarının artırılabilmesi ve bu kesimden kente göçün azaltılması gibi sorunlar da özelleştirme sürecinde dikkate alınmalıdır.

Özelleştirilen 19 ORÜS İşletmesi'nden 4'ü Ocak 2000'den itibaren faaliyetlerini durdurmuşlardır. Diğer işletmeler ise faaliyetlerini sürdürmektedir. Özelleştirme öncesi dönemde bu işletmelerde toplam çalışan sayısı 3.225 kişi ve özelleştirme sonrası dönemde ise 1.250 kişidir. İstihdam hacmindeki azalma ortalama % 61,24'dür. ORÜS İşletmeleri kırsal alanda, özellikle orman içi ve çevresi yerleşim alanlarında en önemli istihdam kaynağı özelliğini taşımaktadır. Orman ürünleri işleme endüstrilerinde istihdam ve üretim hacmindeki gerileme, bu işletmelerin çevresinden diğer illere olan göçü artırabilecektir. Çünkü bu işletmelerde sadece doğrudan çalışanlar değil, aynı zamanda orman ürünleri nakliyesi ve pazarlaması alanlarında çalışanlar da, özelleştirme sonrası dönemde olumsuz etkilenmişlerdir.

Çizelge 7.8. Özelleştirilen ORÜS İşletmelerinde Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Üretim ve İstihdam Düzeylerindeki Değişmeler

İşletmeler*	Özelleştirme Öncesi**		Özelleştirme Sonrası***		Değişim (%)	
	İstihdam (Kişi) (1)	Yıllık Üretim (Ton)(2)	İstihdam (Kişi) (3)	Yıllık Üretim (Ton)(4)	İstihdamda (5=3/1)	Üretimde (6=4/2)
Antalya	110	5.204	17	574 ¹	-84,55	-88,97
Vezirköprü	389	27.115	185	33.607	-52,44	23,94
Pazarköy	83	7.624	36	3.033	-56,63	-60,22
Devrek	138	16.803	33	7.544	-76,09	-55,10
Bafra	148	12.837	34	3.504	-77,03	-72,70
Düzce	135	14.591	40	11.483 ¹	-70,37	-7,40
Ayancık	388	30.184	103	15.586	-73,45	-48,36
Ulupınar	100	9.281	15	9.777	-85,00	5,34
Kalkım	34	2.369	40	5.800	17,65	144,83
Yenice	283	19.262	142	6.086	-49,82	-68,40
Demirköy	125	12.811	80	5.134	-36,00	-59,93
Dursunbey	102	18.974	60	7.500	-41,18	-60,47
Bartın	129	16.757	175	22.500	35,66	34,27
Eskipazar	86	12.270	40	563	-53,49	-95,41
Bolu ²	580	45.606	132	2.567	-77,24	-94,37
Şavşat	24	1.628	8	2.250	-66,67	38,21
Artvin	222	3.231	60	3.000 ¹	-72,97	-7,15
Arhavi	36	-	50	6.000	38,89	100,00
Borçka	113	10.533	-	- ¹	-100,00	-100,00
TOPLAM	3.225	267.080	1.250	146.508	-61,24	-45,15

(*) 1 Aralık 1999 tarihinde özelleştirilen Cide İşletmesi dahil edilmemiştir.

(**) 1991-1995 dönemi verileri ortalaması olarak, "TC Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Orman Ürünleri Sanayi Kurumu(ORÜS) 1991-1995 Yılları Faaliyet Raporları ile Orman Ürünleri Sanayi Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporları (1991-1995)'ndan yararlanılarak araştırmacılarca hesaplanmıştır.

(***) Araştırmacılar tarafından söz konusu işletme yöneticileri ile yapılan görüşmeler ile elde edilen verilere göre 1996-1998 dönemi ortalaması olarak hesaplanmıştır.

(¹) Ocak 2000'den itibaren işletme faal değildir.

(²) Emprenyeleme tesisidir.

ORÜS İşletmelerinde çeşitli orman ürünleri üretilmektedir. Bunlar aynı fiziksel birim olarak ifade edilerek Çizelge 7.8'de verilmiştir. Buna göre özelleştirme öncesi dönemde, özelleştirilen işletmelerin yıllık ortalama üretim miktarı 267.080 ton kereste ve özelleştirme sonrası dönemde ise 146.508 ton kereste olarak gerçekleşmiştir. Buna göre üretim hacminde % 41,15 oranında gerileme olmuştur.

Çizelge 7.9. Türkiye’de İllere Göre Orman Ürünleri Sanayi İşletmelerinin Sayısı ve İstihdamı

İller	İşletme Sayısı	İstihdam (Kişi)	İller	İşletme Sayısı	İstihdam (Kişi)
Bolu	59	2.187	Ordu	4	229
Adana	23	306	Bartın	3	200
Bursa	20	1.066	Çorum	3	51
Zonguldak	14	778	Kırklareli	3	158
Aydın	12	1.268	Malatya	3	30
Mersin	12	341	Tekirdağ	3	278
Tokat	12	491	Kastamonu	2	137
İstanbul	11	261	Trabzon	2	39
Erzurum	10	58	Karaman	2	72
Isparta	10	217	Karabük	2	89
Kütahya	10	224	Amasya	1	7
Sinop	9	508	Burdur	1	91
Ankara	8	457	Denizli	1	33
İzmir	8	253	Elazığ	1	7
Sakarya	7	103	Erzincan	1	21
Samsun	7	475	Eskişehir	1	47
Artvin	6	226	Gümüşhane	1	8
Düzce	6	128	Hatay	1	69
Giresun	6	98	Kars	1	14
Muğla	6	56	K.Maraş	1	18
Çanakkale	5	95	Rize	1	134
Kocaeli	5	670	Uşak	1	39
Konya	5	44	Kırıkkale	1	12
Afyon	4	50	Yalova	1	8
Antalya	4	164			
TOPLAM	-	-	49	321	12.315

Kaynak: Anonim, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanlığı BİM Kayıtları, (Yayınlanmamış), 2000, Ankara.

Özelleştirilen işletmelerin yöneticilerine göre kereste üretimindeki azalmanın en önemli nedeni, özellikle Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinden çok düşük fiyatlardan (genellikle özelleştirilen işletmelerde birim üretim maliyetinin altındaki fiyatlardan) kereste ithalatının yapılmasıdır. Bu koşullar altında özelleştirilen işletmelerin genellikle orman ürünleri üretimine yöneldikleri ve sipariş usulü ile faaliyetlerini planladıkları görülmektedir. İşletmelerin yöneticileri yeterli sipariş alamamaları durumunda, faaliyetlerine ara vermekte veya üretim hacmini daraltmayı tercih etmektedirler.

ORÜS işletmelerinde özelleştirme öncesi dönemde kişi başına düşen üretim 82,82 ton ve özelleştirme sonrası dönemde ise 117,21 ton’dur. Kişi başına düşen üretim miktarı % 41,52 oranında artmıştır.

Ülkemizde kırsal sanayi açısından büyük önem taşıyan orman ürünleri sanayi işletmeleri 49 ilde yaygınlaşmıştır. Toplam 321 işletmede 12.315 kişi istihdam edilmektedir (Çizelge 7.9). Ülkemizde özellikle orman içi ve çevresindeki yerleşimlerde orman ürünleri işleme sanayilerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Genel olarak özelleştirilen ORÜS işletmelerinin bulunduğu illerde özel işletmeler mevcut olup, bu işletmeler faaliyetlerini sürdürmektedir. Ancak özel işletmelerin sayıca çoğunluğunu, küçük ve orta boy işletmeler oluşturmaktadır.

7.2. İncelenen KİT'lerden Seçilen İşletmelerde Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Karlılık ve Verimlilik Analizi

Bu bölümde 1998'den önce özelleştirilmiş, TSEK Amasya İşletmesi, YEMSAN Samsun Yem Fabrikası, EBK Afyon Et Kombinası, ORÜS Ayancık İşletmesi ve Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde karlılık ve verimlilik analizleri yapılmış ve saptanan sonuçlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Böylece özelleştirmenin karlılık, verimlilik ve etkinlik göstergeleri üzerindeki olumlu ve/veya olumsuz etkileri değerlendirilmiştir.

7.2.1. TSEK Amasya İşletmesi

7.2.1.1. İşletme ile ilgili bilgiler

Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi 1974 yılında kurulmuş ve 1976'da üretime geçmiştir. Kurulu kapasitesi 7.500 ton/yıl olup, özelleştirme öncesi dönemde kapasite kullanım oranı % 18 ile % 22 arasında değişmektedir. Özelleştirme öncesi dönemde istihdam edilen kişi sayısı 40 olup, bu sayı özelleştirme yılı olan 1995'de 26'ya düşmüştür. Özelleştirme öncesi dönemde fabrikada kaşar ve beyaz peynir, tereyağı, pastörize süt ve yoğurt üretilmektedir.

Fabrikanın 20 Temmuz 1995'de özelleştirilmesinden sonra, işletmenin statüsü iki ortaklı limited şirkete dönüştürülmüştür. Çalışan sayısı toplam 1996'da 20, 1997'de 24 ve 1998'de ise 27 kişi olmuş ve istihdam özelleştirme öncesi döneme oranla % 32,5 ile % 50,0 oranında azalmıştır. Fabrikada genellikle tek vardiya çalışılmakta ve kapasite kullanım oranı yıllara göre % 29,57 ile % 44,13 arasında değişmektedir. Özelleştirme sonrasında istihdam hacmindeki azalmaya karşın, üretim teknolojisi iyileştirilmiş ve ürün çeşitlendirmesine gidilmiştir. Ancak günümüzde işletmenin verimli olarak çalıştırılmasını olumsuz etkileyen birçok sorun bulunmaktadır.

Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi'nin özelleştirme öncesi dönemde ortalama olarak aktiflerin % 64,92'sini öz kaynaklar ve % 35,08'ini ise genellikle kısa vadeli borçlar (ticari borçlar) ile finanse edilmiştir. Özelleştirme sonrası dönemde ise ortalama olarak işletme varlıklarının % 33,77'si öz sermaye ve % 66,23'ü ise yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Özelleştirme sonrası dönemde de işletme yönetiminin kısa vadeli borçlanmayı tercih ettiği görülmektedir.

7.2.1.2. Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi

Süt ve Mamulleri İşletmesi'nde özelleştirme sonrasında verimlilik ve karlılık göstergelerinde önemli değişimler olmuştur. İşletme özelleştirme öncesi dönemde (1992-1994) faaliyetlerini zarar ile kapatmasına karşın, özelleştirme sonrası dönemde (1996-1998) ise işletme faaliyetini kar ile sürdürmüştür. Özelleştirme öncesi dönemde, dönem zararının net satışlara oranı ortalama % 24,18 iken, özelleştirme sonrası dönemde net karın net satışlara oranı % 2,91 olmuş ve özelleştirme sonrasında söz konusu göstergede % 112,03 oranında artış olmuştur. Özelleştirme öncesi dönemde dönem zararının öz sermayeye oranı ortalama % 98,10, aktif sermayeye oranı % 64,34 ve gayri safi satış hasılatına oranı ise % 24,18 olarak saptanmıştır. Bu oranlar özelleştirme sonrası dönemde sırasıyla % 9,33, % 1,96 ve % 2,50 olmuştur. Özelleştirme sonrası dönemde öz sermaye karlılığında % 109,51, aktif karlılığında % 103,05 ve satış karlılık oranında % 110,34 oranında artış olmuştur (Çizelge 7.10).

Çizelge 7.10. TSEK Amasya İşletmesi'nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Karlılık Analizleri

Özelleştirme Öncesi Dönem ⁽¹⁾	K A R L I L I K O R A N L A R I (%)			
	Net Karlılık Oranı	Öz Sermaye Karlılık Oranı	Aktif Sermaye Karlılık Oranı	Satış Karlılık Oranı
1992	-11,02	-51,39	-32,36	-11,02
1993	-27,38	-117,29	-69,10	-27,38
1994	-34,13	-125,63	-91,55	-34,13
Ortalama	-24,18	-98,10	-64,34	-24,18
Özelleştirme Sonrası Dönem				
1996	2,14	10,30	1,33	2,14
1997	2,24	13,37	1,37	1,04
1998	4,34	4,32	3,19	4,33
Ortalama	2,91	9,33	1,96	2,50
Ortalamadaki Değişme (%)	112,03 (ARTIŞ)	109,51 (ARTIŞ)	103,05 (ARTIŞ)	110,34 (ARTIŞ)

⁽¹⁾Özelleştirme, 20.07.1995 tarihinde yapılmış olup, söz konusu yıl anormal dönem olabileceği varsayımından hareketle analiz dışında tutulmuştur.

İncelenen işletmenin özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerine ilişkin verimlilik göstergelerinde de benzer değişim ortaya çıkmıştır. Özelleştirme öncesi dönemde işlenen toplam çiğ süt miktarının çalışan sayısına oranı (fiziksel işgücü verimliliği) 36,39 ton/kişi olup, bu değer özelleştirme sonrası dönemde ortalama 117,07 ton/kişi olmuş ve fiziksel işgücü verimliliğinde, özelleştirme sonrası dönemde % 321,71 oranında artış olmuştur. Kişi başına düşen reel satış hasılatı özelleştirme öncesi dönemde ortalama 1.778.740 TL ve özelleştirme sonrası dönemde ise 2.759.500 TL olarak bulunmuş olup, özelleştirme sonrasında, bu verimlilik göstergesinde % 155,14 oranında artış olmuştur (Çizelge 7.11). Benzer biçimde kişi başına düzeltilmiş net satışlarda da, özelleştirme sonrasında % 160,65 oranında artış olmuştur. Özelleştirme öncesinde kişi başına düşen reel bilanço zararı 381.370 TL ve özelleştirme sonrası dönemde bilanço karı ise 82.810 TL olmuş ve özelleştirme sonrası dönemde kişi başına reel bilanço karında % 121,71 oranında artış olmuştur. Benzer şekilde kişi başına düzeltilmiş net karda, özelleştirme sonrası dönemde % 110,91 oranında artış olmuştur.

İncelenen işletmede özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde gerek verimlilik, gerekse karlılık göstergelerinde önemli iyileşmeler olmuştur. Verimlilik göstergelerindeki iyileşmelerin esas nedeni, özelleştirme sonrası dönemde istihdam hacmindeki daralma, işlenen süt ve üretilen ürün miktarlarındaki artışlar ile açıklanabilir. İşletmede üretim, tedarik ve pazarlama fonksiyonlarında yapılan değişiklikler ile özelleştirme öncesi dönemde zarar eden işletmenin faaliyet sonucu kar ile kapatılmıştır. Ancak işletmenin karlılığının yükseltilebilmesi için özellikle hammadde tedariki ve pazarlama birimlerinin etkinliğinin yükseltilmesi gereklidir.

Çizelge 7.11. TSEK Amasya İşletmesi'nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Verimlilik Analizleri

Özelleştirme Öncesi	VERİMLİLİK ORANLARI				
	Fiziksel İşgücü Verimliliği (Ton/Kişi)	Kişi Başına Reel Satış Hasılatı (1000 TL)	Kişi Başına Reel Bilanço Karı (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Satışlar (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Kar (1000 TL)
1992	41,51	2.243,25	-236,08	2.142,43	-236,08
1993	34,67	1.820,48	-473,72	1.730,43	-473,72
1994	32,99	1.272,50	-434,30	1.272,50	-434,30
Ortalama	36,39	1.778,74	-381,37	1.715,12	-381,37
Özelleştirme Sonrası					
1996	110,90	2.647,10	56,54	2.646,11	28,27
1997	117,71	2.477,80	55,45	2.477,80	27,27
1998	122,59	3.153,59	136,43	3.142,24	69,22
Ortalama	117,07	2.759,50	82,81	2.755,38	41,59
Ortalamadaki Değişme (%)	321,71 (ARTIŞ)	155,14 (ARTIŞ)	121,71 (ARTIŞ)	160,65 (ARTIŞ)	110,91 (ARTIŞ)

7.2.1.3. İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri

Özelleştirme sonrasında işletmenin üretim teknolojisi kısmen yenilenmiştir. Beyaz peynir ve kaşar peyniri standart makineler ile yapılmakta, kullanılan teknoloji işgücü yoğun olup, özellikle hijyen yönünden sorun yaşanmaktadır. Hammadde bireysel tarım işletmelerinden toplanmakta ve işletmelerden 5-20 kg/gün arasında değişen miktarlarda süt alınmaktadır. İlde ticari süt sığırcılığı işletmeleri çok az sayıda olup, besi sığırcılığı daha yoğundur. Yörede yeterli sayıda süt toplama merkezleri kurulamamıştır. Bu nedenle tek tek işletmelerden süt toplama zaman almakta ve maliyeti yükseltmektedir. Diğer yandan, toplanan sütün kalitesinin düşük olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca yörede süt toplayan başka işletmeler de bulunduğundan, özellikle 1998 ve 1999 yıllarında yapılan ihalelerde, işletme yönetimi düşük fiyat önerdiğinden, özellikle kamu kuruluşlarınca (Gökhöyük Tarım İşletmesi) üretilen sütü ve süt toplama merkezi (Gökhöyük Süt Toplama Merkezi)'nde üretilen ve toplanan sütü başka firmalar satın almaktadır. Yeterli ve kaliteli hammaddenin üreticiden toplanamaması, üretim hacmini sınırlandırmaktadır. İşletme yönetiminin yörede uzun dönemde kaliteli süt temin edebileceği ihtisas süt sığırcılığı işletmelerinin kurulmasını teşvik etmesi ve hatta bu işletmeler ile sözleşmeli üretime yönelmesi ve günde ortalama 1500 kg süt üreten Gökhöyük Tarım İşletmesi ile süt toplama merkezlerinden hammadde teminine yönelmesi gerekli görülmektedir.

Üretilen ürünler toptan ve perakendecilere satılmaktadır. Ürünler yurt içi pazara arz edilmekte ve yurt içi pazarda farklı kalite ve fiyattan satılan farklı ürünler bulunmakta ve güçlü rekabet yaşanmaktadır. İşletmenin yüksek faizli işletme kredisi kullanması, maliyeti yükseltmekte ve dönem karını azaltmaktadır. İşletmede nitelikli teknik eleman sorunu bulunmaktadır. İşletmede ar-ge birimi kurulmamış ve bu birimde çalışabilecek teknik eleman da bulunmamaktadır. Bu amaçla fon da ayrılmamaktadır.

Yöneticilere göre hayvancılık ve hayvansal ürünler işleme endüstrisi; hammadde temini, imalat, muhafaza ve pazarlama yönlerinden çok sorunlu birer iktisadi faaliyet dalıdır. Özellikle tarımda büyük ölçekli ticari süt ve besi sığırcılığı işletmelerinin kurulması ve çalıştırılmasının, sanayinin üretim maliyetini azaltacağı ve ürünlerin kalitesinin yükseltilmesine olumlu katkı yapabileceği ifade edilmektedir. Bu tipteki işletmelerin kurulması, teşvik ve kredi mekanizmaları ile desteklenebilir. Yöneticilere göre stratejik öneme sahip olan mal ve hizmetleri üreten KİT'ler hariç, bütün KİT'ler özelleştirilmelidir.

İncelenen işletmenin küçük üreticiler ile ilişki kurmada sorunları bulunmakta ve üreticilere sütün sürekli ve düzenli olarak toplanması konusunda yeterli güvence verilemediği için, sürekli olarak

aynı üreticilerden süt alınmamaktadır. Yörede birden fazla alıcı bulunduğu için, üretici en yüksek fiyatı ve uygun ödeme koşullarını öneren firmalara sütünü satmayı tercih etmektedir.

Özelleştirmeden sonra işletmede üretilen ürünlerin sayısı artırılmıştır. İşletmede; beyaz peynir, kaşar, dil peyniri, ayran, yoğurt, tereyağı ve lor peyniri üretilmektedir. Ayrıca üretim teknolojisi yeni makine yatırımı ile yenilenmiş olup, bu yatırımlar yeterli görülmemektedir. Özelleştirme sonrası dönemde istihdam edilen kişi sayısı azaltılmıştır. Ülkenin her bölgesine ürün satılabilmektedir.

İşletme yöneticilerince tarımla ilgili KİT'lerin özelleştirilmesine karar vermenin önemli bir konu olduğu vurgulanmakta, ancak ihalelerin bütün üreticilere ve üretici örgütlerine, yöre müteşebbislerine ve çalışanlara açık olması veya çok katımlı özelleştirme ihalesinin yapılmasının yararlı sonuçlar verebileceği belirtilmektedir. Ayrıca bu işletmelerin özelleştirme sonrası faaliyetlerini sürdürebilecek olanlara, peşin ve mümkün olduğunca düşük fiyat ile devredilmesi önerilmektedir.

Yöneticiler hammadde temin ettiği köylerdeki işgücü fazlalıklarını fabrikada istihdam etmeyi tercih etmemektedir. Çünkü kentsel kesimden düşük maliyet ile yeteri kadar işçi bulunabilmektedir. Ayrıca yöneticiler gelecekte hayvan yetiştiricileri veya örgütlerini işletmelerine ortak etmeyi istememektedir. Bunun nedeni ise çok ortaklı bir işletmenin yönetiminin sorunlu olabileceği ve üreticilerin böyle bir işletmeyi yönetebilecek bilgi birikimine ve deneyimine sahip olmamalarıdır. Kırsal kesimde yerel yönden önem taşıyan KİT'lerin "*çok ortaklı üretici ve/veya yöre müteşebbislerinin oluşturacağı ortak girişimlere devredilmesi modelinin*" başarılı olamayacağı, özellikle gıda sanayinde profesyonel işletmeciliğin önem kazandığı belirtilmektedir.

7.2.2. YEMSAN Samsun Yem Fabrikası

7.2.2.1. İşletme ile ilgili bilgiler

Samsun Yem Fabrikası, 1969'da kurulmuş ve aynı yılda üretime geçmiştir. Fabrikanın kapasitesi 34.000 ton/yıl karma yemdir. Özelleştirme öncesi dönemde yıllık karma yem üretimi genellikle 35.000 ile 39.000 ton arasında değişmiş olup, kapasite kullanım oranı genellikle % 100'ün üzerindedir. Özelleştirme öncesi dönemde işletme bütün yıllarda faaliyetini kar ile kapatmıştır. Özelleştirme öncesi dönemde çalışan sayısı 70-75 (56-58 daimi işçi ve 14-17 memur) arasında olup, özelleştirmeye hazırlık döneminde bu sayıda azalma olmuştur.

Fabrikanın 15 Kasım 1993 tarihinde özelleştirilmesine paralel olarak, işletme 7 ortaklı Anonim Şirkete (Samsun Yem Sanayi ve Ticareti A.Ş.) dönüştürülmüştür. Günümüzde ilde üretilen ve satılan karma yemin yıllara göre % 30-35'i bu fabrikada üretilmektedir. Özelleştirme sonrası dönemde yapılan yatırımlar ile kurulu kapasite % 50 oranında yükseltilmiş, ancak üretim 1994-1998 döneminde 24.229 ton ile 36.282 ton arasında kalmış, kapasite kullanım oranı % 70-80 arasında değişmiştir. İstihdam edilen kişi sayısı 1994'de 52, 1995'de 45, 1996'da 54, 1997'de 42 ve 1998'de 52'dir. Özelleştirme öncesi döneme oranla özelleştirme sonrası dönemde, istihdam hacminde % 27,03 ile % 43,24 arasında değişen oranlarda gerileme olmuştur. Bunun en önemli nedeni, özelleştirme sonrası dönemde fabrikanın üretim teknolojisinin yenilenmesi, kapasitenin tam olarak kullanılamaması ve işletmede yeteri kadar işçi çalıştırılmak istenmesidir. Bu işletmenin özelleştirilmesinde, çalışanlar işletmeyi devralmak istemişler, ancak işçilere satış yapılmamıştır.

İncelenen dönemde özelleştirme öncesinde işletmenin varlıklarının ortalama % 54,23'ü öz kaynaklar ve % 45,77'si ise yabancı kaynaklar ile finanse edilmiştir. İşletmenin bilançosunda yer alan borçların önemli kısmı kısa vadeli yabancı kaynaklardır. Özelleştirme sonrası dönemde işletmenin aktiflerinin ortalama % 90'ı öz kaynaklar ve % 10'u ise yabancı kaynaklar ile finanse edilmiştir. Özelleştirme sonrası dönemde gerektiğinde özel bankalardan işletme kredisi kullanılmıştır.

7.2.2.2. Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi

Samsun Yem Sanayi, özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde faaliyetlerini kar ile kapatmış olmakla birlikte, özelleştirme sonrası dönemde karlılık göstergelerinde düşme gözlenmiştir (Çizelge 7.12). Özelleştirme öncesi dönemde (1988) net karlılık oranı ortalama % 4,50 iken, bu oran özelleştirme sonrası dönemde ortalama % 2,22 olmuş ve net karlılık oranında % 50,67 düzeyinde azalma olmuştur. Öz sermaye karlılık oranı, özelleştirme öncesi dönemde ortalama % 16,66 ve özelleştirme sonrası dönemde % 5,42 olup, özelleştirme sonrası dönemde öz sermaye karlılığında % 67,47 oranında azalmanın olduğu tespit edilmiştir.

Özelleştirme öncesi dönemde işletmenin toplam aktiflerinin karlılık oranı ortalama % 9,19 ve özelleştirme sonrası dönemde % 2,32 olarak saptanmıştır. Özelleştirme sonrasında aktif karlılığında % 74,76 oranında azalma olmuştur. Satış karlılık oranı, özelleştirme öncesi dönemde % 7,69, özelleştirme sonrası dönemde % 1,93 olup, özelleştirme sonrasında satış karlılığında % 74,90 oranında gerileme ortaya çıkmıştır.

İşletmenin özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerine ilişkin karlılık oranları birlikte değerlendirildiğinde, her iki dönemde işletmenin karlılık oranlarının kabul edilebilir büyüklüklerde olduğu, ancak özelleştirme sonrası dönemde karlılık göstergelerinde azalma ortaya çıktığı belirlenmiştir. Bu bakımdan özelleştirme sonrası dönemde işletmenin karlılığının artırılabilmesi için, hammadde temini, üretim ve pazarlama birimlerinin politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerekli görülmektedir.

Özelleştirme öncesi dönemde fiziksel işgücü verimliliği 507,05 ton/kişi ve özelleştirme sonrası dönemde ise 582,39 ton/kişidir. İşletmede özelleştirme sonrası dönemde fiziksel işgücü verimliliğinde % 14,86 oranında artış olmuştur. Bunun en önemli nedeni, istihdam hacminin daraltılması ve üretim teknolojisinin iyileştirilmesidir. Bununla birlikte kapasite kullanım oranının % 70-80 dolayında kalması, fiziksel işgücü verimliliğindeki artışı sınırlandırmıştır (Çizelge 7.13).

Çizelge 7.12. YEMSAN Samsun Yem Fabrikası'nın Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Karlılık Analizleri

Özelleştirme Öncesi Dönem ⁽¹⁾	K A R L I L I K O R A N L A R I (%)			
	Net Karlılık Oranı	Öz Sermaye Karlılık Oranı	Aktif Sermaye Karlılık Oranı	Satış Karlılık Oranı
1988	3,45	19,50	11,75	5,53
1989	5,09	28,15	13,72	8,14
1990	7,52	3,47	2,17	12,03
1991	2,20	9,84	5,26	4,29
1992	4,24	22,33	13,05	8,48
Ortalama	4,50	16,66	9,19	7,69
Özelleştirme Sonrası Dönem				
1994	0,15	0,49	0,28	0,15
1995	1,57	5,72	3,06	1,94
1996	3,51	1,33	0,71	0,46
1997	1,32	3,62	1,90	1,62
1998	4,55	15,93	5,66	5,49
Ortalama	2,22	5,42	2,32	1,93
Ortalamadaki Değişme (%)	50,67 (AZALIŞ)	67,47 (AZALIŞ)	74,76 (AZALIŞ)	74,90 (AZALIŞ)

⁽¹⁾Özelleştirme, 15.11.1993 tarihinde yapılmış olup, söz konusu yıl analiz dışında tutulmuştur.

Kişi başına reel satış hasılatı, özelleştirme öncesi dönemde 10.026.181 TL ve özelleştirme sonrası dönemde 14.193.800 TL olup, bu göstergede % 41,57 oranında artış olmuştur. Kişi başına net satışlarda ise, özelleştirme öncesine oranla özelleştirmeden sonra % 80,07 oranında artış olduğu saptanmıştır. Kişi başına düşen reel bilanço karı (vergi öncesi kar), özelleştirme öncesi dönemde 761.700 TL ve özelleştirme sonrası dönemde ise 297.970 TL olup, reel bilanço karında özelleştirmeden sonra % 60,88 oranında azalma olmuştur. Kişi başına düzeltilmiş net kar (vergi sonrası) özelleştirme öncesinde ortalama 380.850 TL ve özelleştirme sonrasında ortalama 244.730 TL olarak bulunmuş olup, özelleştirmeden sonra net karda % 35,74 oranında azalma ortaya çıkmıştır.

Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlere ilişkin verimlilik oranları birlikte değerlendirildiğinde, net kar (vergi öncesi ve sonrası) göstergeleri hariç, genel olarak verimlilik göstergelerinde artış olmuştur. İşletmede net karın yükseltilmesine paralel olarak, kişi başına düşen vergi öncesi ve sonrası karlılık göstergelerinde de iyileşme veya artış gözlemlenebilecektir.

Çizelge 7.13.YEMSAN Samsun Yem Fabrikası'nın Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Verimlilik Analizleri

Özelleştirme Öncesi	VERİMLİLİK ORANLARI				
	Fiziksel İşgücü Verimliliği (Ton/Kişi)	Kişi Başına Reel Satış Hasılatı (1000 TL)	Kişi Başına Reel Bilanço Karı (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Satışlar (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Kar (1000 TL)
1988	528,53	11.312,12	625,13	9.049,69	312,57
1989	501,23	8.806,45	716,95	7.045,16	358,48
1990	476,81	9.034,42	1.086,91	7.227,53	543,46
1991	508,42	9.527,55	408,94	4.581,40	204,47
1992	520,27	11.450,36	970,55	11.449,99	485,28
Ortalama	507,05	10.026,18	761,70	7.870,75	380,85
Özelleştirme Sonrası					
1994	489,62	12.317,77	17,99	12.281,25	17,99
1995	806,27	16.237,67	314,19	16.172,04	253,74
1996	485,76	13.707,25	63,60	13.705,69	48,04
1997	576,88	12.448,43	202,26	12.447,15	164,68
1998	553,44	16.257,89	891,79	16.257,89	739,18
Ortalama	582,39	14.193,80	297,97	14.172,80	244,73
Ortalamadaki Değişme (%)	14,86 (ARTIŞ)	41,57 (ARTIŞ)	60,88 (AZALIŞ)	80,07 (ARTIŞ)	35,74 (AZALIŞ)

7.2.2.3. İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri

Özelleştirme sonrası fabrika yeni inşa edilen binaya taşınmış ve üretim teknolojisi modernize edilmiştir. Üretim teknolojisi yurt dışından getirilmiş ve böylece teknoloji transferi yapılması amaçlanmıştır. Hammadde; üreticiler, tüccarlar ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nden alınmakta, özellikle ayçiçeği küspesi, kepek ve arpa gibi yem hammaddelerinin yeterli olmaması durumunda, Ukrayna'dan ithalat yapılmaktadır. Yöneticilere göre, karma yem üretim ve satışının tamamen kayıt altına alınamaması nedeniyle haksız rekabet ortaya çıkmakta ve bu koşullarda Samsun Yem Sanayii'nin İlde rekabet şansının sınırlı olduğu ifade edilmektedir. Bu sorun ancak ilgili kamu kuruluşlarının bütün yem üreticilerini sürekli ve düzenli kontrol etmesi ile ortadan kaldırılabilir.

İşletmede karma yem üretimi konusunda deneyimli ziraat mühendisi ve veteriner hekim bulma konusunda sorun yaşanmaktadır. Yöneticilere göre özelleştirilen yem fabrikalarının özelleştirme sonrası dönemde faaliyetlerinin devamlılığı sağlanmalıdır. Devletin iktisadi faaliyet alanından çekilmesi gerekli görülmele birlikte, kamu iktisadi işletmelerinin uygun yöntemler ile işletmenin devamlılığını sağlayabilecek kişilere ve/veya kuruluşlara devredilmesi gerekli ve yararlı görülmektedir.

Fabrikada üretilen yemler; Tarım Kredi Kooperatifleri, doğrudan üreticiler ve bayilikler aracılığıyla pazarlanmaktadır. Yöneticiler hammadde temin ettikleri ve karma yem sattıkları çiftçilerin işgücü fazlalıklarını işletmelerinde değerlendirmeyi istememektedir. Bunun nedeni ise, üretim teknolojisi iyileştirilmiş ve otomasyona geçilmiş olduğundan, fabrikada nitelikli eleman çalıştırılmasının zorunlu olmasıdır. Benzer biçimde yöneticiler hammadde temin ettikleri ve ürün pazarladıkları çiftçileri ve çiftçi örgütlerini fabrikalarına ortak yapmayı istememektedirler. Bunun nedeni ise, az sayıda ortak ile daha kolay ve rahat karar alabilme olarak ifade edilmiştir.

Yöneticiler, kırsal kesimde yerel yönden önem taşıyan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinde, *"çok ortaklı üretici ve/veya yöre müteşebbislerinin oluşturacağı şirketlere öncelik verilmesi modeli"* nin başarılı olabileceğini bildirmektedirler. Ancak böyle bir girişimin başarılı olabilmesi için; girişimcilerin sermayesinin yeterli olması, müteşebbislerin söz konusu işletmenin faaliyet alanında deneyimli olması ve teknik bilgilerinin yeterli olması gerekli görülmektedir. Bunlar içinde en önemli faktörün yeterli sermaye olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü özelleştirilen birçok kuruluşun sermaye yetersizliği nedeni ile faaliyetlerini verimli ve karlı olarak sürdüremediği belirtilmektedir.

7.2.3. EBK Afyon Kombinası

7.2.3.1. İşletme ile ilgili bilgiler

Afyon Et Kombinası, 1984 yılında kurulmuş ve kapasitesi 11.750 ton/yıldır. İşletme 27,3 dekar alan üzerine kurulmuştur. Kombinada 1992'de 1.729 ton, 1993'de 1.590 ton, 1994'de 1.474 ve 1995'de ise 402,9 ton et üretimi yapılmıştır. Buna göre kapasite kullanım oranları sırasıyla % 14,72, % 13,53, % 12,55 ve % 3,42 olmuştur. Afyon Kombinası'nın hinterlandını oluşturan Afyon, Kütahya ve Uşak illerinde, özelleştirme öncesi dönemdeki pazar payı yaklaşık % 3 dolayındadır. Özelleştirme öncesi dönemde, işletmede 1992'de 133, 1993'de 125, 1994'de 112 ve 1995'de ise 102 kişi çalıştırılmaktadır. Kombina üretime geçtiği tarihten itibaren 1984 ve 1985 yılları hariç, diğer yıllarda faaliyetlerini zarar ile kapatmıştır.

İşletmenin 1995'de özelleştirilmesinden sonra üretim ve istihdamda önemli ölçüde azalma ortaya çıkmıştır. Üretim 1996'da 94,7 ton, 1997'de 65,4 ton ve 1998'de 66,1 ton olmuştur. İstihdam ise 1996 ve 1997'de 23 kişi ve 1998'de ise 22 kişi olmuştur. Özelleştirme sonrası dönemde işletmede kapasite kullanımı % 0,56 ile % 0,81 düzeyine gerilemiştir. İstihdam hacminde ise 1994 yılına oranla % 79,46 ile % 80,36 oranında gerileme olmuştur. İşletmeyi devralan topluluk, genellikle kendi gereksinimleri için kesim yapmakta, bunun dışında işletmeyi 5-6 kişiye kiralarak bunların kesim yapmasına imkan vermekte, kombinanın soğuk hava deposunu işletmekte ve sosyal tesislerini de üniversiteye kiraya vererek değerlendirmektedir.

Afyon'da et ürünleri sanayi alanında güçlü bir rekabet piyasası bulunmaktadır. Afyon Et Kombinası dışında bölgede, büyük ölçekli 6 adet özel fabrika (Ahmet Muhsurlar (150 büyükbaş/gün), Kule Kardeşler Et Kombinası (50 büyükbaş/gün), Selahattin Muhsurlar (50 büyükbaş/gün), Şevki Topçuoğlu (60 büyükbaş/gün), Portakaloğulları Et Sanayi (50 büyükbaş/gün) ve Ahmet Kocasaban (50 büyükbaş/gün) kurulmuş ve faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca ilde önemli miktarda kaçak kesimlerin yapıldığı ve bunların kontrol edilemediği de belirtilmiştir. Bu koşullarda et endüstrisinde yeterince tecrübeli olmayan, Afyon Et Kombinası yöneticilerinin rekabet edebilmeleri ve işletmeyi verimli olarak çalıştırabilmeleri oldukça güçtür.

Özelleştirme öncesi dönemde işletme varlıklarının % 14,07'si öz sermaye ve % 85,93'ü ise yabancı kaynaklar ile karşılanmıştır. İşletme finansmanında kullanılan yabancı kaynakların ortalama % 99,97'si yüksek maliyetli kısa vadeli ticari kredilerden oluşmaktadır. Özelleştirme sonrası dönemde ise, işletme aktiflerinin ortalama % 25,49'u öz sermaye ve % 74,51'i ise yabancı sermaye ile finanse edilmiştir.

7.2.3.2. Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi

İncelenen özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde söz konusu işletme faaliyet dönemlerini zarar ile kapatmıştır. Özelleştirme öncesi dönemde, dönem zararının net satışlara oranı % -2,35 iken, bu oran özelleştirme sonrası dönemde % -84,78 olmuş ve bu oranda 36,08 kat azalma olmuştur. Diğer bir ifadeyle özelleştirme sonrası dönemde işletmenin net satışları azalmış ve dönem zararı artmış olmasına karşın, satışlardaki azalma dönem zararının oldukça altında kalmıştır. İşletmede öz sermaye karlılığı özelleştirme öncesi dönemde ortalama % -10,90 iken, özelleştirme sonrası dönemde, işletmenin öz kaynakları 1996'da negatif olmuş ve buna karşın ortalama karlılık oranı % 17,64 olarak hesaplanmıştır (Çizelge 7.14). Aslında burada işletmenin öz kaynak karlılığında matematiksel olarak artış olduğu ortaya konulmuş olmasına karşın, gerçekte öz kaynak karlılığında özelleştirme sonrası dönemde gerileme ortaya çıkmıştır.

Çizelge 7.14. EBK Afyon Kombinası'nın Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Karlılık Analizleri

Özelleştirme Öncesi Dönem ⁽¹⁾	K A R L I L I K O R A N L A R I (%)			
	Net Karlılık Oranı	Öz Sermaye Karlılık Oranı	Aktif Sermaye Karlılık Oranı	Satış Karlılık Oranı
1992	-2,24	-12,35	-2,15	-2,18
1993	-2,03	-9,21	-1,70	-1,98
1994	-2,79	-11,15	-1,76	-2,74
Ortalama	-2,35	-10,90	-1,87	-2,30
Özelleştirme Sonrası Dönem				
1996	-89,17	89,75 ⁽²⁾	-2,08	-89,17
1997	-37,63	-26,64	-4,66	-37,63
1998	-127,54	-10,18	-7,53	-127,54
Ortalama	-84,78	17,64	-4,76	-84,78
Ortalamadaki Değişme (%)	3.507,66 (AZALIŞ)	161,83 (ARTIŞ)	154,55 (AZALIŞ)	3.586,09 (AZALIŞ)

⁽¹⁾Özelleştirme, 16.08.1995 tarihinde yapılmış olup, söz konusu yıl analiz dışında tutulmuştur.

⁽²⁾ İşletmenin 31.12.1996 tarihli bilançosundaki öz kaynaklar -70.176.903 bin TL ve dönem zararı -78.194.906 bin TL olduğundan, söz konusu oranın işareti pozitif olmuştur.

İşletmenin aktif sermaye karlılık oranı özelleştirme öncesi dönemde % -1,87 ve özelleştirme sonrası dönemde ortalama % -4,76 olarak hesaplanmış ve özelleştirme sonrasında aktif sermaye karlılığında % 154,55 oranında azalma görülmektedir. Satış karlılık oranı özelleştirme öncesi dönemde ortalama % -2,30 ve özelleştirme sonrası dönemde ortalama % -84,78 olmuş ve satış karlılık oranında özelleştirme sonrası dönemde 36,86 kat azalma ortaya çıkmıştır.

Afyon Et Kombinası'nda özelleştirme öncesi dönemde karlılık göstergeleri negatif ve oldukça düşük düzeydedir. Bu oranlarda özelleştirme sonrası dönemde ise genel olarak azalma ortaya çıkmıştır. Bu azalmanın en önemli nedeni, işletmenin oldukça düşük kapasite ile çalıştırılması ve sadece Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ile yapılan satış ve devir sözleşmesindeki minimum 3 yıl üretime devam etme koşulunun yerine getirilebilmesi amacıyla yönelik olarak işlerin planlanması ve yürütülmesidir.

Özelleştirme sonrası dönemde işletmede çalışan sayısı ve üretim miktarında önemli oranda azalma olmuştur. Bu nedenle özelleştirme öncesi dönemde 12.625 kg/kişi olan fiziksel işgücü verimliliği, % 73,69 oranında azalarak ortalama 3.321 kg/kişi olmuştur (Çizelge 7.15). Kişi başına düşen reel satış hasılatında özelleştirme sonrası dönemde % 41,79 oranında azalma, kişi başına düşen reel bilanço zararında 23,01 kat artış veya karlılık oranında azalma ve kişi başına düşen düzeltilmiş net satışlarda ise % 40,32 oranında azalma olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 7.15. EBK Afyon Kombinası'nın Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Verimlilik Analizleri

Özelleştirme Öncesi	VERİMLİLİK ORANLARI				
	Fiziksel İşgücü Verimliliği (Ton/kişi)	Kişi Başına Reel Satış Hasılatı (1000 TL)	Kişi Başına Reel Bilanço Karı (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Satışlar (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Kar (1000 TL)
1992	12.691,69	7.467,11	-162,50	7.259,56	-162,50
1993	12.171,09	8.034,38	-158,90	7.813,66	-158,90
1994	13.012,91	8.834,27	-241,79	8.662,77	-241,79
Ortalama	12.625,23	8.111,92	-187,73	7.911,99	-187,73
Özelleştirme Sonrası					
1996	4.118,39	5.674,50	-5.059,67	5.674,50	-5.059,67
1997	2.841,22	3.258,78	-1.226,11	3.258,78	-1.226,11
1998	3.004,91	5.233,04	-6.674,35	5.233,04	-6.674,35
Ortalama	3.321,51	4.722,11	-4.320,04	4.722,11	-4.320,04
Ortalamadaki Değişme (%)	73,69 (AZALIŞ)	41,79 (AZALIŞ)	2.201,20 (AZALIŞ)	40,32 (AZALIŞ)	2.201,20 (AZALIŞ)

Genel olarak incelenen verimlilik oranları yönünden, özelleştirme sonrası dönemde, özelleştirme öncesine oranla gerileme olduğu saptanmıştır. Gerek verimlilik gerekse karlılık oranlarındaki azalmanın en önemli nedeni, işletmenin üretim politikalarının gerçekçi ve rasyonel olarak belirlenmemesi ve geleceğe yönelik olarak orta ve uzun vadeli planlamanın yapılmamış olması ile ilgilidir.

7.2.3.3. İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri

Özelleştirme sonrası dönemde işletmede üretim teknolojisinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. İşletmenin sosyal tesisleri üniversiteye orta vadeli kira sözleşmesi ile kiralanmış ve soğuk hava deposunda ise çeşitli ürünler muhafaza edilerek, depo işletmeciliğinden önemli düzeyde gelir elde edilmektedir.

İşletmede sadece fason üretim yapılmaktadır. İşletmede, işletmeyi devir alan şirketler topluluğunun gereksinimlerine yönelik kesim yapılmakta ve ayrıca işletmede celepler ve büyük kentlere et sevkıyatı yapan tüccar ve komisyonculara (5-6 kesimci) kira karşılığı kesim yaptırılmaktadır. İşletme yöneticilerine göre devletin tarım ürünleri işleme endüstrisine yönelik özellikle teşvik ve sübvansiyonları yeterli olmamaktadır.

Yöneticiler, özelleştirmenin halka açık pazarlık ve ihale yöntemi ile tam bir açıklık içinde yapılmasının önemini vurgulamaktadırlar. Özelleştirmede ilgili sektörde faaliyette bulunan kamu ve özel sektör kuruluşlarının görüşlerinin alınması ve ilgili sektörlerle ve çalışanlara zarar vermeden özelleştirmenin sağlıklı olarak yapılmasının yararlı olacağı belirtilmektedir.

İşletme yöneticileri düzenli ve sürekli olarak kesim yapmadığı için, hayvan yetiştiricileri ile düzenli bir ilişki kuramamışlardır. İşletmede büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvanları kesimi yapılmaktadır.

Yöneticilere göre özelleştirme uygulamalarının yasal yönleri ile ilgili herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Yöneticiler, hayvan temin ettikleri veya edecekleri çiftçi ailelerinin işgücü fazlalıklarını değerlendirmek istememektedir. Bunun nedeni ise, bu iki işin birbirine benzemediği ve bu alanda uzmanlaşmış işçilerin ancak kombinada verimli olarak çalışabilmesidir. Yöneticiler gelecekte hayvan yetiştiricilerini veya örgütlerini işletmelerine ortak yapma eğiliminde değildir. Bunun nedeni ise, yetiştiricilerin tarıma dayalı sanayide işletmecilik faaliyetleri ile ilgili bilgileri ve tecrübelerinin olmaması ve bu alana ilgi duyan üretici örgütlerinin bulunmayışdır.

Yöneticilere göre *“kırsal kesimde yerel yönden önem taşıyan KİT’lerin çok ortaklı üretici ve/veya yöre müteşebbislerinin oluşturacağı şirketlere devredilmesi modelinin”* başarılı olabilmesi bazı koşullara bağlıdır. Öncelikle bu niteliklere sahip olan işletmeler, özelleştirme sonrası dönemde belli bir üretim ve istihdam koşulu ile özelleştirilmeli ve sürekli olarak üretim politikaları ve mali yönlerden denetlenmelidir. Ayrıca bu işletmelerde faaliyetin sürekliliği için devletin destek ve teşvik sağlaması da yararlı olabilir. Özelleştirilen işletmeleri tamamen denetim ve kontrol dışı bırakmak faaliyetin devamlılığını olumsuz etkilemektedir.

7.2.4. Konya Şeker Fabrikası

7.2.4.1. İşletme ile ilgili bilgiler

Konya Şeker Fabrikası A.Ş., 1952’de kurulmuş ve 1954’de üretime başlamıştır. Bu işletme; Konya, Akşehir, Ilgın ve Civarı Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, Konya Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’nin ortaklığı ile her biri 1.000 TL olan 10.000 adet hissenin oluşturduğu 10.000.000 TL sermaye ile Bakanlar Kurulu’nun 25 Nisan 1954 tarihli kararı ile kurulmuştur. Günümüzde şirketin sermayesinin tamamı özel kesime aittir.

Bakanlar Kurulu Kararı ve esas sözleşme senedine göre;

(i)Konya’da şeker fabrikası kurmak, işletmek ve bunun ile ilgili diğer yardımcı maddeleri üretmek ve bütün şeker sanayini ilgilendirecek yan sanayileri kurmak,

(ii)şeker sanayinde kullanılan ürünleri yetiştirmek veya tarım aleti ve malzeme vererek üretime yardımda bulunmak ve şeker sanayi ile ilgili her türlü üretime katkı yapmak,

(iii)şirketin amacını gerçekleştirmeye olanak verecek biçimde yetkiler üreterek, bunları uygulamak amacı ile "Konya Şeker Fabrikası A.Ş." kurulmuştur.

Ülkemizde şeker endüstrisinde kamu ve özel kesimin ortak girişimi ile gerçekleştirilen bu yatırımda, başlangıçtan itibaren sermayenin çoğunluğu özel kesimden sağlanmıştır. Böylece şeker endüstrisinde yerel halkın sermayesinden, o yörede kurulacak fabrikada yararlanılmış ve bu alanda önemli bir model oluşturulmuştur.

Fabrikada 19 Eylül 1954 tarihinde üretime başlanmıştır. Kuruluş kapasitesi 1800 ton/gün ve şeker pancarı ekim alanı ise 130.000 dekadır. Fabrikanın kapasitesi 1966'da 2700 ton/gün ve 1978'de 6000 ton/güne çıkarılmıştır. Fabrikanın yönetiminin 18.08.1992 tarihinde ortakların seçtikleri yönetim kuruluna devredilmesinden sonra, fabrikada hem işleme teknolojisinin iyileştirilmesine yönelik yatırımlar yapılmış, hem de işleme kapasitesi 1997'de 10.000 ton/güne ulaştırılmıştır.

Fabrikada 1974'den itibaren küp şeker üretimi de yapılmakta olup, küp şeker kapasitesi 4 ton/gündür. 1977'de yan ürünlerden melaslı ve yaş küspeyi değerlendirmek üzere 3 üniteden oluşan toplam 400 ton/gün üretim kapasiteli melaslı kuru küspe fabrikası devreye alınmıştır.

1998'de fabrikada 234 köyde ve 30.187 çiftçi ailesince 406.636 da sulu arazide üretilen şeker pancarı işlenmiştir. 1998 yılı verilerine göre pancar rekoltesi 2.526.294 ton ve fabrikanın toplam beyaz şeker üretimi ise 233.252 ton (% 97,72'si kristal ve % 2,28'i küp şeker) olmuştur. Özelleştirme öncesi dönemde şirket aktiflerinin ortalama % 20,45'i öz kaynaklar ve % 79,55'i ise yabancı sermaye ile finanse edilmiştir. Özelleştirme sonrası dönemde ise, bu oranlar sırasıyla ortalama % 44,21 ve % 55,79 olmuştur. İşletmedeki TŞFAŞ'nin % 24 oranındaki iştiraki de 1995 yılında özelleştirilmiş ve böylece işletmede hiç kamu payı kalmamıştır. Özelleştirme sonrası dönemde 1998 yılı sonu verilerine göre, sermayesinin % 98,91'i 21 pancar ekicileri kooperatifi, % 0,87'si Şeker Sigorta A.Ş. ve % 0,22'si ise Şeker Bilgi İşlem A.Ş.'ne aittir.

Şirketin yönetimi 1954-1992 döneminde yönetim kurulu kararı ile T.Ş.F.A.Ş.'ne bırakılmıştır. Şirket Yönetim Kurulunun 18 Ağustos 1992 tarihinde aldığı karar ile fabrikanın kuruluşundan itibaren her yıl T.Ş.F.A.Ş.'ne verilen tedvir yetkisi kaldırılmıştır. Bu karar, fabrikanın kamu kesimince verimli olarak işletilemediği gerekçesi ile alınmış ve uygulanmıştır. Böylece kuruluşundan itibaren özel bir fabrika olan Konya Şeker Fabrikası'nın yönetimi özzerleştirilmiştir. Bu tarihten sonra fabrika, ortaklarınca seçilen yönetim organlarınca yönetilmiştir.

Özelleştirme öncesi dönemde kurulu kapasite 6000 ton/gün, fiili kapasite 5600 ton/gün ve kapasite kullanma oranı % 93,33'dür. Özelleştirme sonrası dönemde ise kurulu kapasite 10.000 ton/gün, fiili kapasite 9.300 ton/gün ve kapasite kullanma oranı % 93,00 olmuştur. 1992'de yapılan kapasite artırma yatırımları için 1999 yılı fiyatlarıyla 11,09 trilyon TL harcama yapılmıştır. Üretim kapasitesinin artırılmasının yanı sıra, fabrikanın modernizasyonu yapılmış ve bilgisayarlı otomasyona geçilmiştir. Özelleştirme sonrası dönemde ürün çeşidi yönünden herhangi bir değişiklik olmamış ve 1998'de şirket ISO-9002 kalite belgesini almıştır.

Özelleştirme öncesi dönemde fabrikada 637 daimi ve 1116 geçici işçi ile 88 adet memur kadrosu olmak üzere toplam 1.841 kişi çalışmaktadır. Özelleştirme sonrası ise toplam çalışan sayısı 1320 olmuş ve istihdam edilen personel sayısında % 28,3 oranında azalma olmuştur. Personeldeki eksilme, özelleştirme sonrası dönemde kendi isteği ile kamuda kalmak isteyenler, emekli olanlar ve kendi isteği ile ayrılanlar ile geçici işçi istihdamındaki azalmalara bağlıdır. Ayrıca fabrikada modernize edilen işleme teknolojisi ile birlikte istihdam edilen personel sayısında azalma gereği ortaya çıkmıştır. Şirket, Almanya'daki çeşitli firmalardan şeker teknolojisi konusunda teknik eleman desteği almakta ve çalışanlara yönelik hizmet içi eğitim çalışması yapmaktadır.

7.2.4.2. Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi

Verimlilik ve karlılık analizinde 1985-1991 dönemi özelleştirme öncesi ve 1992-1998 dönemi ise özelleştirme sonrası olarak ele alınmıştır. Şirketin özelleştirilmesi 18 Ağustos 1992'de alınmış yönetim kurulu kararı ile gerçekleştirilmiş, özelleştirme için hazırlık ve ihale süreci yaşanmamış ve özelleştirme tarihi, fabrikanın kampanya dönemine başlamadan önceki bir zamana rastlamış olması gibi nedenler ile 1992 yılı analizlerde kapsam dışı tutulmamıştır.

1985-1991 döneminde fabrikada net karlılık oranı ortalama % 7,75'dir. Öz sermaye karlılık oranı % 19,47, aktif sermaye karlılık oranı % 3,97 ve satışların karlılık oranı ise % 14,73'dür. 1992-1998 döneminde ise net karlılık ortalama % 15,56, öz sermaye karlılığı % 41,92, aktif sermaye karlılık oranı % 19,42 ve satış karlılık oranı ise % 21,56 olmuştur (Çizelge 7.16). Genel olarak özelleştirme

sonrası dönemde şirketin karlılık göstergelerinde önemli iyileşme olmuştur. Net karlılık oranında % 100,77, öz sermaye karlılık oranında % 115,31, aktif karlılığında % 389,17 ve satış karlılığında ise % 46,37 oranında artış söz konusudur.

Çizelge 7.16.Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Karlılık Analizleri

Özelleştirme Öncesi Dönem	K A R L I L I K O R A N L A R I (%)			
	Net Karlılık Oranı	Öz Sermaye Karlılık Oranı	Aktif Sermaye Karlılık Oranı	Satış Karlılık Oranı
1985	2,61	8,47	1,62	9,20
1986	6,11	16,11	3,86	11,82
1987	5,67	17,76	3,68	7,83
1988	8,13	20,73	4,33	14,93
1989	6,63	21,10	3,98	12,08
1990	10,05	22,34	4,24	18,42
1991	15,07	29,79	6,07	26,74
Ortalama	7,75	19,47	3,97	14,73
Özelleştirme Sonrası Dönem				
1992	24,80	69,73	30,19	23,66
1993	30,46	67,67	26,38	28,33
1994	14,39	40,06	15,95	23,14
1995	13,47	17,28	9,01	30,52
1996	6,76	25,14	13,16	16,49
1997	15,95	55,19	34,80	23,62
1998	3,06	18,37	6,42	5,16
Ortalama	15,56	41,92	19,42	21,56
Ortalamadaki Değişme (%)	100,77 (ARTIŞ)	115,31 (ARTIŞ)	389,17 (ARTIŞ)	46,37 (ARTIŞ)

Şirketin karlılık oranlarındaki artışı sınırlayan en önemli faktör, şeker pancarı alım ve kristal şeker satış fiyatlarının kamu kesimince belirlenmesi ve özellikle kristal şeker satış fiyatlarının saptanmasında, üretilen ürünlerin sını ve ticari maliyetlerinin yeterince dikkate alınmamasıdır. Bu koşullarda şirketin ilgili kamu kuruluşunca belirlenen politikalara uyması zorunlu olmaktadır. İncelenen göstergeler yönünden şirketin performansının özellikle 1996 ve 1998 yıllarında kamu politikalarından olumsuz etkilendiği ve bu durumun gelecekte işletme faaliyetlerinin sürdürülmesini de büyük ölçüde olumsuz etkileyebileceği açıktır.

Şirketin fiziksel işgücü verimliliği 1985-1991 döneminde ortalama 63,37 ton/kişi ve 1992-1998 döneminde ise 118,77 ton/kişidir. Buna göre özelleştirme öncesi dönemde bir işçi bir kampanya döneminde ortalama 63,37 ton ve özelleştirme sonrasında ise 118,77 ton kristal şeker üretimini gerçekleştirmiştir. Fiziksel işgücü verimliliğinin hesaplanmasında kullanılan yıllık üretim ve personel sayıları birlikte değerlendirildiğinde, özelleştirme sonrası dönemde fabrikanın kapasitesinin artırılması, fabrikanın işleme teknolojisinin iyileştirilmesi ve bilgisayarlı otomasyona geçilmesine bağlı olarak üretimin arttığı ve istihdam edilen personel sayısında ise % 28,3 oranında azalmaya gidildiği görülmektedir. Buna göre verimlilik artışındaki en önemli etkenler, üretim artışı ve istihdamdaki azalmadır. Gerçekleştirilen modernizasyon yatırımları, fabrikanın yılda 150 günden daha fazla çalıştırılmasını sağlayabilecek kadar şeker pancarının üretilmesi ve pancarın görel olarak daha düşük miktarda yakıt (enerji) masrafı ile işlenmesi, şeker üretim maliyetini düşürmekte ve verimliliğin yükselmesine olumlu katkı yapmaktadır.

Kişi başına reel satış hasılatı, 1981 yılı fiyatlarıyla 1985-1991 döneminde ortalama 3.347.170 TL ve 1992-1998 döneminde 6.602.930 TL olarak saptanmıştır. Kişi başına reel satış hasılatı göstergesinde özelleştirme sonrasında % 97,27 oranında artış olmuştur (Çizelge 7.17). Kişi başına düşen reel bilanço karı (vergi öncesi) özelleştirme öncesi 483.720 TL ve özelleştirme sonrası dönemde ise 1.332.160 TL olmuş ve % 175,40 oranında artış gerçekleşmiştir.

Ücretle çalışan personel başına düzeltilmiş net satışlar, özelleştirme öncesi dönemde ortalama 3.309.740 TL, özelleştirme sonrası dönemde 6.440.410 TL olup, bu gösterge yönünden de özelleştirme sonrasında % 94,59 oranında artış ortaya çıkmıştır. Fabrikada kişi başına düşen düzeltilmiş net kar (vergi sonrası) ortalama 257.000 TL olup, bu değer özelleştirme sonrası dönem için 1.089.180 TL olarak saptanmıştır. Şirketin verimlilik göstergelerinden en büyük artış % 323,81 ile kişi başına düzeltilmiş net kar yönünden sağlanmış olup, bunun nedenleri, karlılık oranlarındaki değişime ile aynıdır.

Çizelge 7.17.Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Verimlilik Analizleri

Özelleştirme Öncesi	VERİMLİLİK ORANLARI				
	Fiziksel İşgücü Verimliliği (Ton/kişi)	Kişi Başına Reel Satış Hasılatı (1000 TL)	Kişi Başına Reel Bilanço Karı (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Satışlar (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Kar (1000 TL)
1985	44,01	2.956,27	271,90	2.930,00	76,51
1986	60,20	3.126,92	369,72	3.126,92	190,96
1987	68,66	3.530,38	276,48	3.509,95	198,97
1988	62,39	3.276,80	489,37	3.275,99	266,47
1989	57,12	4.179,74	504,73	4.179,71	277,03
1990	72,21	2.724,73	501,90	2.724,73	273,71
1991	78,98	3.635,38	971,94	3.420,87	515,37
Ortalama	63,37	3.347,17	483,72	3.309,74	257,00
Özelleştirme Sonrası					
1992	82,35	12.104,77	2.864,10	11.547,53	2.864,10
1993	109,27	8.304,61	2.352,78	7.724,38	2.352,78
1994	82,86	5.548,99	1.284,17	5.548,79	798,69
1995	80,16	1.241,86	379,07	1.241,86	167,23
1996	114,65	3.876,03	639,22	3.876,03	262,09
1997	168,78	5.551,66	1.311,26	5.551,66	885,69
1998	193,32	9.592,62	494,53	9.592,62	293,69
Ortalama	118,77	6.602,93	1.332,16	6.440,41	1.089,18
Ortalamadaki Değişme (%)	87,42 (ARTIŞ)	97,27 (ARTIŞ)	175,40 (ARTIŞ)	94,59 (ARTIŞ)	323,81 (ARTIŞ)

Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'nde verimlilik ve karlılık göstergelerindeki iyileşmeler, özelleştirme uygulamasının olumlu bir sonucudur. Özelleştirme sonrası dönemde fabrikanın yeni teknoloji ve kapasite artırma yatırımlarını gerçekleştirmesi, istihdam, üretim ve pazarlama politikalarının bir sonucu olarak verimlilik ve karlılık oranları genel olarak yükseltilmiştir. İşletmelerde verimlilik ve karlılık oranlarındaki iyileşmeler, kamunun şeker üretim ve pazarlama politikaları ile sınırlanmaktadır. Özellikle şeker pancarı destekleme alım fiyatı ile kristal şeker satış fiyatlarının belirlenmesinde; üretim maliyetlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu alanda rasyonel esaslara dayanmayan politikalar, özel fabrikaların verimli ve karlı çalıştırılmasına olanak vermeyecektir. Diğer yandan şeker ithalatı ve sentetik şeker üretimi de özel şeker ve dolayısıyla kamu şeker fabrikalarının faaliyetlerini olumsuz etkileyebilecek ve stokların artmasına neden olabilecektir. Bu bakımdan ülkemizde şeker politikası ve şeker kanununun yeniden gözden geçirilmesi gereklidir.

7.2.4.3. İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri

Fabrikanın kapasitesi artırılmış ve teknoloji transferi ile işleme teknolojisi iyileştirilmiştir. Şeker pancarı içindeki şeker oranının yükseltilmesi, birim pancardan daha fazla şeker çıkarılması ve üretimdeki şeker kaybının minimize edilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Ancak şeker pancarının yetiştirilmesi, fabrikaya nakli ve uzun süre şeker varlığını kaybetmeden depolanabilmesinde bazı sorunlar yaşanmaktadır. Fabrikada üretilen kristal ve küp şeker, toptancı ve perakendeci firmalara satılmakta ve pazarlama alanında sorun yaşanmamaktadır.

İşletmenin özellikle son yıllarda, TŞFAŞ'nin kristal ve küp şeker fiyatlarında maliyet artışlarına paralel olarak yeni düzenlemeleri zamanında yapmaması nedeniyle pancar bedellerinin ödenmesinde, işletme kredisi talebi artmaktadır. Kredi maliyetlerinin yüksek olması, işletmenin karlılığını olumsuz etkilemektedir. Şirketin en önemli sorunu ise, şeker pancarı alım ve mamul şeker satış fiyatlarının devlet tarafından belirlenmesi ve fiyat belirlemede ekonomik öncelikler yerine siyasi tercihlerin öncelikli olması olarak ifade edilmiştir. Şirketin reklam çalışmaları çok sınırlı olmakla birlikte, işletme bünyesinde ar-ge birimi kurulmuş ve çalıştırılmaktadır.

Yöneticilere göre devletin tarım ve tarım ürünleri işleme sanayisine yönelik politikaları uzun vadeli ve mevcut sorunları çözmeye yönelik olmalı, işleme endüstrisine rekabet gücünün artırılmasına yönelik devlet desteği sağlanmalıdır. Yöneticilere göre ülkemizde şeker endüstrisinde gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları, diğer tarımsal faaliyet alanındaki KİT'ler için örnek bir model oluşturmaktadır. Buna göre karlı KİT'lerin, büyük sermayeli şirketler ve yabancılara satılması yerine, özelleştirmede sermayenin tabana yayılması amacına ulaşabilmesi için, yöre halkı, çiftçi ve çalışanlara öncelik verilmelidir. Bu kapsamda diğer kamu şeker fabrikalarının özelleştirilmesinde, yeterli finansman olanağına sahip olan pancar ekicileri kooperatifleri ve pancar üreticilerine öncelik verilmeli, kamu tekelinden özel tekellerin oluşmasına olanak verilmemeli, fabrikaları verimli ve karlı olarak işletebilecek ve istihdam olanağı sağlayabilecek müteşebbislere öncelik verilebilmelidir.

Yöneticilere göre özelleştirme uygulamalarının yasal yönü ile ilgili sorun bulunmamakla birlikte, şirketin uymak zorunda olduğu Şeker Kanunu gibi yasal düzenlemeleri, şeker endüstrisinde serbest rekabeti ve özelleştirilen işletmelerin verimli ve karlı olarak işletilmesini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca özelleştirilen kamu işletmelerinin faaliyetlerinin devamı için, özelleştirme sonrası dönemde, bu işletmelere yönelik ekonomik önlemlerin uygulanması (düşük maliyetli kredi, teknik destek vb.) gerekli görülmektedir. Özelleştirilen işletmelerde genellikle önemli düzeyde işletme sermayesi yetersizliği sorunu yaşanmakta ve bu durum genellikle işletme faaliyetlerinin sürekliliğine olanak vermemektedir.

Yöneticilere göre kırsal kesimde yerel yönden önem taşıyan KİT'lerin "*çok ortaklı üretici ve/veya yöre müteşebbislerinin oluşturacağı şirketlere veya kooperatiflere devredilmesi modeli*" başarılı olarak uygulanabilir. Ancak özelleştirilen işletmelerin yönetiminin profesyonel yöneticilere bırakılması ve ayrıca devletin bu kuruluşlara gerektiğinde teknik ve ekonomik destek sağlaması gerekli görülmektedir.

7.2.5. ORÜS Ayancık İşletmesi

7.2.5.1. İşletme ile ilgili bilgiler

Orman Ürünleri Sanayi Kurumu (ORÜS) Ayancık Müessesesi, 1929'da kurulmuştur. Bu fabrika Belçika firması önderliğinde Zingal (Zindan ve Çangal Ormanları T.A.Ş.) tarafından kurulmuş ve bu şirketçe 18 yıl işletilmiştir. Bu şirketin sözleşmesi 1945'de feshedilerek işletme, Devlet Orman İdaresi'nce çalıştırılmaya başlanmıştır. Fabrikanın kuruluş kapasitesi 40.000 m³ tomruk/yıl olup, 1972 yılına kadar fabrika, devralındığı kapasite ve üretim teknolojisi ile çalıştırılmıştır. 1972'den sonra yeni yatırımlar yapılmıştır. 1995'de fabrikanın kapasitesi 100.000 m³ tomruk/yıl, 125.000 m²/yıl parke ve 23.000 m³/yıl yonga levhadır. Özelleştirmeye hazırlık yılları hariç, kapasite

kullanım oranı tomruk üretiminde % 40-46, parke üretiminde % 25-31 ve yonga levha üretiminde ise % 76-99 arasında değişmiştir.

Fabrikanın 5 Şubat 1996'da özelleştirilmesinden sonra, yıl boyunca faaliyetini düzenli olarak devam ettiremediği belirlenmiştir. Fabrika yönetimine göre bunun nedeni; hammadde yetersizliği ve özellikle finansman yetersizliği (işletme sermayesi)'dir. Fabrikada 1990'da çalışan sayısı toplam 480 kişi, 1992'de 396 kişi, 1993'de 356 kişi, 1994'de 311 kişi, 1995'de 291 kişi ve 1996'da 220 kişi (özelleştirme öncesi) ve özelleştirme sonrası 1997 ve 1998'de 90 kişi olmuştur. İstihdam edilen personel sayısında özelleştirme sonrasında % 59,10 oranında azalma olmasının en önemli nedeni, fabrikanın yılın belirli aylarında ve düşük kapasite ile çalıştırılabilmesidir. Özelleştirme sonrası dönemde işletmede ortalama 10.000 m³/yıl tomruk ve 8.000 m³/yıl yonga levha üretilmiş olup, kapasite kullanımını sırasıyla % 10,0 ve % 6,4 olmuştur. İşletmede kereste fabrikası haftada 5 gün ve 1 vardiya, yonga levha fabrikası ise 6 gün ve 2 vardiya çalıştırılmaktadır.

Özelleştirme öncesi dönemde işletme varlıklarının ortalama % 10,11'i öz kaynaklar ve % 89,89'u ise yabancı kaynaklar ile karşılanmıştır. Bu dönemde işletmenin finansmanında kullanılan borçların ortalama % 87,22'si kısa vadeli borçlardan oluşmaktadır. Bu durum işletmelerin karşı karşıya kaldıkları yüksek finansman maliyetinin, özellikle kısa vadeli ticari kredilerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Özelleştirme sonrası dönemde işletmenin varlıklarının ortalama % 85'i öz kaynaklar ve % 15'i ise yabancı kaynaklarla finanse edilmiştir. Bununla birlikte, fabrikanın yıl boyunca verimli olarak çalıştırılabilmesi için gerekli olan işletme sermayesi eksiklikleri, uygun finansman kaynakları (öz ve yabancı sermaye) ile giderilememektedir.

7.2.5.2. Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemde karlılık ve verimlilik analizi

Ayancık Orman Ürünleri İşletmesi'nde verimlilik ve karlılık analizleri için özelleştirme öncesi dönem olarak 1992-1995 ve özelleştirme sonrası dönem olarak ise 1997-1998 yılları esas alınmış ve özelleştirme yılı, analiz dışı bırakılmıştır. Özelleştirme öncesi dönemde 1993 yılı hariç, işletme faaliyetini zarar ile kapatmıştır. 1992-1995 döneminde fabrikanın dönem zararının net satışlara oranı ortalama % 55,10, dönem zararının öz kaynaklara oranı ortalama % 365,80, dönem zararının aktif sermayeye oranı ise % 125,29 ve dönem zararının gayrisafi satış hasılatına oranı ise % 55,10 olarak hesaplanmıştır. Özelleştirme sonrası dönemde ise işletmenin faaliyetlerini zarar ile kapattığı, dönem zararının net satışlara oranı % 10,79, dönem zararının öz sermayeye oranı % 8,73, dönem zararının aktif toplamına oranı % 7,29 ve dönem zararının gayrisafi satış hasılatına oranı ise % 10,79 olmuştur (Çizelge 7.18). Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde; satış iadeleri, iskontoları ve indirimleri yapılmamış olduğundan, yıllara göre brüt ve net satış hasılatı aynı değerdedir.

Özelleştirme sonrası dönemde özelleştirme öncesine oranla karlılık oranlarında önemli iyileşmeler olmuştur. Buna göre net karlılık oranı göstergesinde % 80,42, öz sermaye karlılık oranı göstergesinde ise % 97,61, aktif karlılık oranı göstergesinde % 94,18 ve satış karlılık oranı göstergesinde ise % 80,42 oranında iyileşme (artış) olmuştur. İşletmede istihdam hacmi azaltılmış ve bazı işletme giderlerinden tasarruf sağlanmış olmakla birlikte, özellikle kapasite kullanım oranı çok düşük düzeyde kaldığı için, faaliyet dönemleri zarar ile kapatılmış ve karlılık göstergeleri istenilen düzeye çıkarılamamıştır.

Özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde verimlilik göstergelerinde de değişimler olmuştur. Özelleştirme öncesi dönemde fiziksel işgücü verimliliği 127,98 m³/yıl ve özelleştirme sonrası dönemde ise 165,32 m³/yıl olarak bulunmuş olup, söz konusu verimlilik göstergesinde % 29,17 oranında artış olmuştur (Çizelge 7.19). Bunun en önemli nedeni ise, üretimin ve çalışan sayısının azalmasına karşın, istihdam edilen personel başına özelleştirme öncesi döneme oranla daha fazla mal üretilebilmesidir. Ancak 1981 yılı fiyatları ile özelleştirme öncesi dönemde kişi başına 2.763.700 TL reel satış hasılatı gerçekleştirilmiş iken, özelleştirme sonrası dönemde ise bu değer 1.125.300 TL olmuş, özelleştirme sonrası dönemde kişi başına reel satış hasılatında % 59,28 oranında azalma olmuştur.

Çizelge 7.18. ORÜS Ayancık İşletmesi'nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Karlılık Analizleri

Özelleştirme Öncesi Dönem ⁽¹⁾	K A R L I L I K O R A N L A R I (%)			
	Net Karlılık Oranı	Öz Sermaye Karlılık Oranı	Aktif Sermaye Karlılık Oranı	Satış Karlılık Oranı
1992	-1,82	-896,02	-1,97	-1,82
1993	0,14	0,63	0,17	0,14
1994	-182,22	-744,96	-205,55	-182,22
1995	-36,48	177,16 ⁽²⁾	-293,82	-36,48
Ortalama	-55,10	-365,80	-125,29	-55,10
Özelleştirme Sonrası Dönem				
1997	-7,80	-3,96	-3,08	-7,80
1998	-13,78	-13,49	-11,50	-13,78
Ortalama	-10,79	-8,73	-7,29	-10,79
Ortalamadaki Değişme (%)	80,42 (ARTIŞ)	97,61 (ARTIŞ)	94,18 (ARTIŞ)	80,42 (ARTIŞ)

⁽¹⁾Özelleştirme 05.02.1996 tarihinde yapıldığından, söz konusu yıl analiz dışında bırakılmıştır.

⁽²⁾ 1995 yılında işletmenin net dönem zararı 50.637 milyon TL ve öz kaynaklar ise -28.583 milyon TL olduğundan, oran pozitif olmuştur.

Kişi başına düşen reel bilanço zararı özelleştirme öncesi dönemde ortalama 1.221.230 TL ve özelleştirme sonrası dönemde 82.490 TL olup, bu göstergede özelleştirme sonrası dönemde % 93,25 oranında iyileşme (artış) olmuştur. Diğer bir ifadeyle kişi başına düşen reel bilanço zararında, özelleştirme sonrası azalma olmuştur. Kişi başına düzeltilmiş net satışlar da, kişi başına düşen satış hasılatında olduğu gibi, özelleştirme öncesine oranla özelleştirme sonrası dönemde % 59,30 azalma ortaya çıkmıştır. Kişi başına düzeltilmiş dönem zararı, özelleştirme öncesi dönemde 1.221.230 TL ve özelleştirme sonrasında 82.490 TL olup, özelleştirme sonrası dönemde kişi başına düşen zararda azalma olmuş ve söz konusu verimlilik göstergesinde % 93,25 oranında iyileşme olduğu saptanmıştır.

Çizelge 7.19. ORÜS Ayancık İşletmesi'nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Verimlilik Analizleri

Özelleştirme Öncesi	V E R İ M L İ L İ K O R A N L A R I				
	Fiziksel İşgücü Verimliliği (Ton/kişi)	Kişi Başına Reel Satış Hasılatı (1000 TL)	Kişi Başına Reel Bilanço Karı (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Satışlar (1000 TL)	Kişi Başına Düzeltilmiş Net Kar (1000 TL)
1992	168,52	3.544,26	-64,58	3.544,26	-64,58
1993	169,44	4.061,07	5,77	4.061,07	5,77
1994	125,66	2.447,87	-4.460,67	2.447,87	-4.460,67
1995	48,30	1.001,60	-365,42	1.001,60	-365,42
Ortalama	127,98	2.763,70	-1.221,23	2.763,70	-1.221,23
Özelleştirme Sonrası					
1997	133,44	1.285,87	-100,31	1.285,87	-100,31
1998	197,20	964,73	-64,66	963,98	-64,66
Ortalama	165,32	1.125,30	-82,49	1.124,93	-82,49
Ortalamadaki Değişme (%)	29,17 (ARTIŞ)	59,28 (AZALIŞ)	93,25 (ARTIŞ)	59,30 (AZALIŞ)	93,25 (ARTIŞ)

7.2.5.3. İşletme yöneticilerinin işletme faaliyetleri ve özelleştirme ile ilgili görüşleri

Yöneticilere göre fabrikaların üretim teknolojisi eski olup, yenilenmesi gerekmektedir. Hammadde alımında özellikle yeterli işletme sermayesi bulunmadığından sorunlar yaşanmakta, yıl içinde düzenli ve yeterli hammadde alımı yapılamadığından, fabrikalar düzenli olarak çalıştırılmamaktadır. İşletme çok düşük kapasite ile çalıştırılabildiğinden, pazarlama sorunu yaşanmamakta ve fabrikalarda yeterli teknik eleman çalıştırılabilmektedir. Yöneticilere göre özellikle işletmenin düşük maliyetli orta ve uzun vadeli kredi olanaklarına gereksinimi bulunmaktadır.

Yöneticilere göre orman ürünlerinin işlenmesi işini özel sektör yapmalı, ancak devlet yeterli ve düzenli olarak denetim yapabilmelidir. Bu kapsamda özelleştirilecek tesislerin durumu iyi değerlendirilmeli ve uygun özelleştirme stratejileri belirlenmelidir. İşletme yönetiminin Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatifi ile hammadde nakliyatı aşamasında ilişkileri olmakta ve genellikle taşıma işi kooperatif tarafından yapılmaktadır.

Yöneticiler, özelleştirme sonrası dönemde, işletme ve yatırım sermayelerindeki yetersizlikler nedeni ile işletmede üretim teknolojisi, üretim ve pazarlama konularında yeni yatırımlar yapamadıklarını, ancak işletmenin yıllık bakım ve onarımını yapabildiklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle özelleştirme sonrası üretilen ürün sayısı ve üretim teknolojisi aynı kalmış, üretim miktarı azaldığı için istihdam hacmi daraltılmış, sadece Ayancık yöresinden hammadde temin edilebilmiş ve üretilen ürünler direkt fabrikadan ve bayilikler ile satışa sunulmuştur.

Yöneticilere göre ORÜS'ün diğer işletmelerinin özelleştirilmesinde, işletmelerin buldukları yörelerdeki konumları ve yöreye sağladıkları faydalar çok iyi analiz edilmeli ve özelleştirme sonrası dönemde bu işletmelerin sadece 2-3 yıl değil de, sürekli olarak izlenmesi ve taahhütlere uymayanlara uygulanacak yaptırımlar ile işletmelerin sürekli olarak çalıştırılabilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca özelleştirme uygulamasının daha hızlı ve düzenli olarak yapılabilmesi için, yeni yasal düzenlemelerin yapılmasına gereksinim bulunmaktadır. Özellikle özelleştirme sonrası dönemde taahhütlere uyulmaması ve işletmelerin çalıştırılmaması veya başka amaçlar için kullanılmaları durumunda verilen kararlar iptal edilebilmelidir.

Ayancık Orman Ürünleri Sanayi'nde, orman köylülerinin işgücü fazlalıklarının değerlendirilmesi istenmektedir. Ancak günümüzde fabrikaların çok düşük kapasite ile çalıştırılabilmesi nedeni ile ilave işgücüne gereksinim olmamaktadır. Yöneticiler, işletmeye orman köylerini kalkındırma kooperatifi ve birliğini ortak yapmayı istemektedir. Böylece özellikle bir ölçüde de olsa, işletme sermayesi yetersizliği sorununa çözüm bulunabilir. Ancak söz konusu kooperatiflerin yeterli finansman olanaklarına sahip olmadıkları bilinmektedir.

Yöneticilere göre ORÜS işletmeleri gibi kırsal kesimde yerel yönden önem taşıyan kuruluşların *“çok ortaklı üretici ve/veya yöre müteşebbislerinin oluşturacakları şirketlere devredilmesi modeli”* başarılı olabilir. Ancak böyle bir modelin özelleştirme sonrası dönemde başarılı olabilmesi için, işletme yönetimi ve özellikle işletme sermayesi sorununun çözümlenmesi gereklidir. Genel olarak yöre müteşebbislerinin sınırlı miktardaki sermayeleri ile işletmeler devralınmakta, ancak işletme aşamasında yeterli fon sağlanamadığından, işletmeler düzenli olarak çalıştırılmamaktadır. Bu durum, özelleştirilen işletmelerde verimlilik ve karlılığın yükseltilmesini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca özellikle kırsal alanda önemli istihdam kaynaklarının azalmasına ve kırsal kesimden büyük kentlere göçün artmasına neden olmaktadır. Halbuki ülkemizde doğal kaynakların rasyonel olarak işletilmesi, tarım topraklarının aşırı nüfus baskısından korunması ve büyük kentlere olan göçün azaltılabilmesi için, kırsal nüfusa olduğu yerde tarıma dayalı ve kırsal sanayiler ile diğer tarım dışı işlerde istihdam olanaklarının artırılması zorunludur.

7.2.6. Sanayi işletmelerinin genel değerlendirilmesi

Özelleştirme doğru bir şekilde planlanır ve uygulanırsa, işletmelerde etkinliğin artırılmasını teşvik edebilmektedir. Böylece yeni istihdam alanlarının açılması ile devletin altyapı ve sosyal yatırım projelerine kaynak ayırabilme olanağı artabilecektir. Özelleştirmenin uygulandığı birçok ülkede, özel sektöre ait işletmelerin farklı bir etkinliğe sahip olduğu ve çok az sayıdaki kamu kuruluşlarının iyi bir performansa sahip olduğu belirlenmiştir (Voljc and Draaisma 1993). Bu koşullarda tercih edilen özelleştirme ve yeniden yapılandırma politikalarından; kamu işletmelerini satın alanlar, işçiler, tüketiciler ve ulusal hükümetlerin yarar sağlamaları gerekli görülmektedir.

Ekonomide verimlilik ve tüketici refahına göre özelleştirmenin başarısını etkileyen iki temel faktör bulunmaktadır. Birincisi özelleştirilecek tesisin faaliyette bulunduğu piyasanın yapısı (tam yarışmalı pazar, oligopol, monopol vb.) ve ikincisi ise ülkenin makro politikaları ile ulusal piyasaları düzenlemek için yapılan yasal ve kurumsal reformlardır. Yarışmalı bir piyasada tarım ve sanayi gibi sektörlerdeki KİT'lerin özelleştirilmesi ile ekonomik kazançların daha hızlı arttığı belirlenmiştir. Ayrıca özelleştirmenin kapsamlı çevre politikalarının uygulandığı ülkelerde, daha yüksek kazanç sağladığı ifade edilmektedir. Rekabetin olmadığı veya eksik olduğu birçok enerji, telekomünikasyon ve diğer altyapı tesislerinde ise, KİT'lerin özelleştirildiği, ancak bunların tüketicinin korunması açısından bazı düzenleyici tedbirlerin alınmasını gerektirdiği ortaya çıkmaktadır. Özelleştirmede etkinlik ve rekabetin artırılması ile sektörde rekabet piyasasının oluşturulması hedeflenmektedir. Özelleştirmenin mali yönü veya satış ile gelirlerin maksimizasyonu önemli ise de, bundan daha da önemlisi piyasalarda rekabetin serbestleştirilmesi veya monopol veya oligopol güçlerin ortadan kaldırılmasıdır (Voljc and Draaisma 1993).

İncelenen işletmelerde genel olarak özelleştirme sonrası dönemde düzenli ve sürekli olarak faaliyetini sürdüren ve geleceğe yönelik olarak yatırım yapan Konya Şeker Fabrikası A.Ş., Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi ve Samsun Yem Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nde, özelleştirme sonrası dönemde verimlilik göstergeleri (Samsun Yem Sanayi ve Ticareti A.Ş.'nde kişi başına düşen karlılık göstergeleri hariç) ile karlılık göstergelerinde çeşitli düzeylerde artış olduğu belirlenmiştir. Ancak işletmelerin verimlilik ve karlılık göstergelerinin yeterli olup olmadığını değerlendirebilecek sektör göstergeleri veya standart oranlar bulunmadığından, bu konuda bir değerlendirme yapılamamaktadır. Bununla birlikte, genel olarak tarıma dayalı sanayilerde karlılık göstergelerinin diğer sanayi ve ticaret işletmelerine oranla daha düşük olduğu ifade edilebilir.

Ayancık Orman Ürünleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nde özelleştirme sonrası dönemde karlılık oranlarında ve fiziksel işgücü verimliliğinde artış olmuş olmasına karşın, kişi başına düşen reel satış hasılatı ve net satışlarda ise azalma olduğu belirlenmiştir. Bu sonucun işletmenin işletmecilik politikaları ve özellikle işletme sermayesi yetersizliği nedeni ile işletme faaliyetinin yıl içinde düzenli olarak sürdürülememesi ile yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Afyon Et Kombinası'nda ise özelleştirme sonrası dönemde gerek verimlilik gerekse karlılık oranlarında azalma ortaya çıktığı saptanmıştır. Bu bulgu genel olarak işletme yönetiminin işletmecilik amacı ile yakından ilgilidir.

Türkiye'de tarım ve tarıma dayalı sanayilerde özelleştirme uygulamalarının amacı, bu alanda verimliliği yükseltmek olmalıdır. Ancak verimliliğin artırılabilmesi amacı, özelleştirme yöntemi, özelleştirme sonrası dönemde işletmelerin sürekli olarak izlenmesi, özelleştirme sonrası dönemde belirli üretim ve istihdam koşullarının bulunması ve özelleştirilen işletmelerin faaliyette bulunduğu piyasalarda yasal düzenlemelerin yapılması ve devlet müdahalelerinin işletmelerin performansı üzerine olabilecek olumsuz etkilerinin minimuma indirilmesi gerekir. Bu bakımdan öncelikle tarım ve tarıma dayalı endüstrilerde özelleştirmenin yöntem ve yaklaşımlarının yeniden belirlenmesi ve bu alanda devlet müdahalelerinin dayandığı ve genellikle devlete monopol gücü veren yasaların değiştirilmesi gerekli görülmektedir.

Özelleştirme uygulamalarından kazanılan deneyimlere göre, özelleştirmeden sonra istihdam hacminde azalma olduğu ve buna bağlı olarak ulusal karar organlarının işsizliğin sosyal maliyetine ağırlık verdikleri görülmektedir (Voljc and Draaisma 1993). Bunun için belli oranda özelleştirme

gelirlerinden fon ayrılarak işsizlik sigortası sisteminin oluşturulması, emeklilik olanağı ve yeni iş kurabilmek için pratik eğitim ve ekonomik desteklerin yapılması gerekli olmaktadır.

Özelleştirilen tarımsal KİT'lerin tamamında istihdam düzeyinde azalma olmuştur. Bunlardan EBK, TSEK ve ORÜS İşletmelerinin üretim düzeyinde özelleştirme sonrası dönemde önemli bir gerileme olmuş, şeker fabrikaları ve yem fabrikalarının üretim düzeylerinde ise artış görülmüştür. Özelleştirme ile sağlanan en önemli gelişme ise, söz konusu işletmeler üzerindeki politik baskıların genellikle ortadan kalkmış olmasıdır.

Özelleştirilen tarımsal KİT'lerden faaliyetine devam eden işletmelerden seçilen 5 farklı işletmede şeker, süt ve yem sanayilerinin kamu işletmeciliğine oranla karlılık ve verimlilik göstergeleri yönlerinden daha hızlı büyüdüğü ve orman ile et sanayilerinde ise büyümenin düştüğü ifade edebilir. Benzer biçimde kamu işletmeciliğine oranla satış karlılığı artmış olmasına karşın, bu artışlar düşük düzeyde kalmıştır. Özelleştirilen işletmelerde (şeker ve yem hariç) sabit sermaye yatırımlarına yeterli kaynak ayrılmadığı, ancak görece olarak düşük fon ile bazı yatırımların gerçekleştirildiği görülmektedir. İşletme bilançolarının pasif kısmı incelendiğinde, özelleştirme sonrası dönemde tedrici olarak, öz kaynak ile yabancı kaynak dengesinin iyileştirildiği görülmektedir. Ancak (şeker fabrikaları hariç) sermayenin tabana yayılması amacına ulaşamadığı görülmektedir.

Özelleştirmenin üretim üzerindeki etkileri tarım ürün fiyatlarının özelleştirme sonrası dönemdeki gelişimi analiz edilerek değerlendirilebilir. Özelleştirmeden sonraki dönemlerde cari süt ve karkas üretici satış fiyatları ile süt yemi fiyatları, reel değerlere (1987=100) dönüştürülmüş ve tartışılmıştır. Amasya'da özelleştirme yılı olan 1995'de 214,1 TL/kg olan üretici eline geçen reel süt fiyatı 1999'da 208,1 TL/kg olmuş ve reel olarak süt fiyatları % 2,80 oranında azalmıştır. Afyon ilinde EBK işletmesinin özelleştirildiği 1995'de 4.812,7 TL/kg olan karkas satış fiyatı, 1999'da 3410,9 TL/kg olmuştur. İlde özelleştirme sonrası dönemde karkas satış fiyatı % 29,13 oranında azalmıştır. Samsun'da ise YEMSAN İşletmesi'nin özelleştirildiği 1993'de karma yem (süt yemi) satış fiyatı 117,9 TL/kg iken, 1999'da 127,7 TL/kg'a ulaşmış ve reel olarak üreticinin ödediği süt yemi fiyatlarında % 8,31 oranında artış görülmüştür. Genel olarak üreticinin eline geçen ürün fiyatları özelleştirme sonrası dönemde reel olarak azalma eğiliminde olmasına karşın, üreticinin ödediği yem fiyatları artış eğilimindedir. Bu durum söz konusu illerde üretim hacmini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Ancak özelleştirme dışında da, yerel ürün ve girdi fiyatlarını etkileyen çeşitli değişkenlerin olduğunu vurgulamak gerekir.

7.3. İncelenen Üreticilerin Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilmesinin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri Konusundaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde özelleştirilen KİT'lerden örnek olarak seçilen işletmelerin bulunduğu yörelerde ilgili üreticilerle yapılan anket sonuçları özetlenmiştir. Bu bağlamda öncelikle işletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri ortaya konulmuş, daha sonra özelleştirme hakkındaki bilgi düzeyleri ve ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmesinden memnuniyet durumu ve etkilenme düzeyleri değerlendirilmiştir.

7.3.1. Amasya süt sığırcılığı işletmeleri

7.3.1.1. İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri

Amasya Merkez İlçesi'ne bağlı 15 köy veya mahalledeki süt sığırcılığı işletmelerine anket uygulanmıştır. İşletmecilerin büyük bir çoğunluğu 41-50 yaş grubunda yer almakta olup, bunu 31-40, 51-60 ve 61'den büyük yaş grubu izlemektedir (Çizelge 7.20). Görüşülen işletmecilerin % 63,9'u 40 yaşın üzerindedir.

Çizelge 7.20. İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Üreticilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
21-30	5	8,2
31-40	17	27,9
41-50	19	31,1
51-60	13	21,3
61-+	7	11,5
Toplam	61	100,0

İncelenen işletmecilerin % 59,0'u ilkokul mezunudur. Bunu % 18,0 ile ortaokul mezunu, % 8,2 ile lise mezunu ve okuma yazma bilmeyenler ve % 6,6 ile okur-yazar olanlar izlemektedir (Çizelge 7.21). İşletmecilerin genelde ilkokul mezunu olduğu dikkati çekmektedir.

Çizelge 7.21. İncelenen İşletmelerinde Üreticilerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
Okuma-yazma Bilmeyen	5	8,2
Okuryazar	4	6,6
İlkokul Mezunu	36	59,0
Ortaokul Mezunu	11	18,0
Lise Mezunu	5	8,2
Toplam	61	100,0

İşletmelerde yaş ve cinsiyet itibarıyla nüfus varlığı incelendiğinde, ortalama nüfusun işletme başına 6,82 kişi olduğu, % 51,6'sının erkek, % 48,4'ünün kadın nüfustan oluştuğu görülmektedir. İşgücü varlığı açısından önem taşıyan 15-49 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı ise % 52,2'dir (Çizelge 7.22). İşletmelerde ortalama erkek işgücü birimi (EİB) 4,55 olarak bulunmuştur.

Çizelge 7.22. İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Yaş Gruplarına Göre Nüfus Varlığı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler					
	Kadın		Erkek		Toplam	
	Kişi	(%)	Kişi	(%)	Kişi	(%)
0-6	0,44	62,0	0,26	38,0	0,71	100,0
7-14	0,59	41,0	0,85	59,0	1,44	100,0
15-49	1,74	48,9	1,82	51,1	3,56	100,0
50-+	0,53	47,7	0,59	52,3	1,11	100,0
Toplam	3,30	48,4	3,52	51,6	6,82	100,0

İşletmelerde ortalama işletme arazisi 70,15 dekar olup, bunun yetiştirilen ürünlere göre dağılımı incelendiğinde, % 56,22'sinin tahıllara, % 12,79'unun endüstri bitkilerine, % 15,24'ünün yumrulu bitkilere, % 5,56'sının yağlı tohumlara, % 4,47'sinin sebzelere, % 3,48'inin meyvelere ve % 0,37'sinin yem bitkilerine ayrıldığı görülmektedir (Çizelge 7.23). İşletmelerde buğday tarımı ağırlıklı yapıyı oluşturmaktadır. Bunu kuru soğan, şeker pancarı ve ayçiçeği yetiştiriciliği izlemektedir. Söz konusu işletmelerde domates ve şeftali yetiştiriciliğine de ayrı bir önem

verilmektedir. İşletmelerde işletme arazisinin % 94,1'i mülk arazi ve % 5,9'u kiraya tutulan araziden oluşmaktadır. İşletmelerde ortaklığa rastlanmamakta ve kiracılık da fazla yaygın değildir. İşletme arazisinin ortalama % 88,9'u sulanabilmektedir.

İşletmelerin % 49,2'si geçici ve % 8,2'si ise daimi yabancı işgücü çalıştırmaktadır. Geçici işgücünün genelde bitkisel üretimde ve daimi işgücünün ise süt sığırcılığında çalıştırıldığı görülmektedir. İşletmeler ortalamasında yıllık süt üretimi 13.614 kg olarak tespit edilmiştir. Süt üretiminin değişim genişliği 4000 kg ile 50000 kg arasındadır.

Çizelge 7.23. İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinde İşletme Arazisinin Tahsis Edilen Ürünlere Göre Dağılımı

Ürünler	İşletmeler Ortalaması	
	Miktar (Da)	Oran (%)
Tahıllar	39,44	56,22
• Buğday (Sulu)	38,36	48,78
• Buğday (Kuru)	4,14	5,90
• Mısır	0,72	1,03
• Çeltik	0,36	0,51
Endüstri Bitkileri	8,97	12,79
• Şeker pancarı	8,97	12,79
Yumruklu Bitkiler	10,69	15,24
• Kuru Soğan	10,43	14,87
• Patates	0,26	0,37
Yağlı Tohumlar	3,90	5,56
• Ayçiçeği	3,90	5,56
Yem Bitkileri	0,26	0,37
• Yonca	0,26	0,37
Sebze	3,14	4,47
• Domates	1,74	2,48
• Hıyar	0,48	0,68
• Bostan	0,48	0,68
• Lahana (Beyaz)	0,16	0,23
• Kabak (Sakız)	0,18	0,26
• Biber (Sivri)	0,10	0,14
Meyve	2,44	3,48
• Şeftali	1,42	2,02
• Kiraz	0,38	0,54
• Vişne	0,41	0,59
• Elma	0,23	0,33
Nadas	1,31	1,87
Toplam İşletme Arazisi	70,15	100,0

İncelenen işletmelerde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği büyük bir pay almaktadır. İşletme başına ortalama 5 baş süt sığırı, 2 baş düve, 6 baş dana (dişi ve erkek dahil), 4 baş buzağı, 0,25 baş boğa ve 0,38 baş manda düşmektedir. Küçükbaş hayvan varlığı ise oldukça azdır. İşletmelerde ortalama hayvan varlığı 11,1 BBHB olarak tespit edilmiştir. Üreticilerin en az 9 yıl ve en fazla 48 yıl olmak üzere, ortalama 23,5 yıllık süt sığırcılığı deneyimi bulunmaktadır.

İşletmelerin % 41,0'i tarımsal faaliyetler ile ilgili olarak kredi kullanmakta ve çoğunlukla T.C. Ziraat Bankası kredilerini tercih etmektedir. Kullanılan kredinin % 68,0'i hayvancılık faaliyetleri için alınmıştır.

Görüşülen işletmecilerin % 16,4'ü tarım dışında başka bir işte de çalışmaktadır. Bunların % 30'u aynı zamanda memur, % 20'si esnaf, % 20'si işçi, % 20'si şoför ve % 10'u serbest meslek sahibidir. Memur ve işçi olarak çalışan işletmecilerin süt sığırcılığı açısından nispeten küçük işletme olduğu dikkati çekerken, aynı zamanda esnaf olan işletmelerin ise büyük ölçekli veya ticari süt sığırcılığı yaptığı tespit edilmiştir.

İşletmelerin süt sığırcılığından elde ettiği gayri safi üretim değerine (GSÜD) göre dağılımı incelendiğinde, % 45,9'unun 1001-2000 milyon TL arasında GSÜD'ne sahip olduğu görülmektedir (Çizelge 7.24). Bunu % 24,6 ile 2001 ile 3000 milyon TL arasında GSÜD'ne sahip olan işletmeler, % 18,0 ile 1000 milyon TL'den az GSÜD'ne sahip olanlar ve % 11,5 ile 3001-5000 milyon TL arasında GSÜD'ne sahip olanlar izlemektedir.

Çizelge 7.24. İncelenen İşletmelerin Süt Sığırcılığından Elde Ettikleri GSÜD'ne Göre Dağılımı

GSÜD (Milyon TL)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran(%)
<1000	11	18,0
1001-2000	28	45,9
2001-3000	15	24,6
3001-5000	7	11,5
Toplam	61	100,0

İşletmelerin % 39,3'ünün süt sığırcılığından elde ettiği GSÜD'nin işletmenin toplam GSÜD içindeki payı % 21-30 arasındadır (Çizelge 7.25). Bu oranlar işletmelerin % 19,7'sinde % 11-20 arasında, % 18,0'inde % 31-40 arasında, % 11,5'inde % 1-10 arasında, % 8,2'sinde % 41-50 arasında ve % 3,3'ünde ise % 51-60 arasındadır. İncelenen işletmelerin ancak % 29,5'inde

Çizelge 7.25. İşletmelerde Süt Sığırcılığından Elde Edilen GSÜD'nin İşletmenin Toplam GSÜD İçindeki Payı

Toplam GSÜD İçindeki Payı (%)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
1-10	7	11,5
11-20	12	19,7
21-30	24	39,3
31-40	11	18,0
41-50	5	8,2
51-60	2	3,3
Toplam	61	100,0

süt sığırcılığından elde edilen GSÜD'nin toplam GSÜD içindeki payı % 30'un üzerindedir. Süt sığırcılığının, işletmenin toplam GSÜD içinde görece düşük pay almasında, incelenen işletmelerin polikültür tarım işletmesi olması ve özellikle Merkez İlçede yer almalarından dolayı tarım dışı işle uğraşanların bulunması etkili olmaktadır.

7.3.1.2. İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri

Görüşülen işletmecilerin % 91,8 gibi büyük bir çoğunluğu özelleştirme konusunda belli bir bilgi düzeyine sahip iken, % 8,2'si bu kavramı bilmediklerini ifade etmişlerdir (Çizelge 7.26).

Çizelge 7.26. İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Özelleştirme Konusunda Bilgi Sahibi Olma Durumları

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Bilgi Sahibi Olanlar	56	91,8
Bilgi Sahibi Olmayanlar	5	8,2
Toplam	61	100,0

İşletmecilerin % 24,6'sı TV ve radyo gibi görsel basın, % 22,9'u görsel basın ile gazete, dergi, kitap gibi yazılı basın, % 19,7'si görsel basın ve arkadaş çevresi, % 8,2'si arkadaş çevresi ve % 6,6'sı ise görsel ve yazılı basın ile arkadaş çevresinden özelleştirme kavramı ile ilgili bilgi edindiklerini belirtmişlerdir (Çizelge 7.27). Söz konusu işletmecilerin özelleştirme konusunda bilgi sahibi olmalarında, yazılı ve görsel yayın organlarının büyük bir payının bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 7.27. İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Özelleştirme Konusundaki Bilgi Kaynakları

Bilgi Kaynakları	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Gazete, Dergi ve Kitap (Yazılı Basın)	3	4,9
TV ve Radyo (Görsel Basın)	15	24,6
Arkadaş Çevresi	5	8,2
Eğitim ve Öğretim Kurumları	-	-
Yazılı ve Görsel Basın	14	22,9
Görsel Basın ve Arkadaş Çevresi	12	19,7
Görsel Basın ile Eğitim ve Öğretim K.	3	4,9
Yazılı ve Görsel Basın ile Arkadaş Ç.	4	6,6
Bilgi Sahibi Olmayanlar	5	8,2
Toplam	61	100,0

Üreticilerin % 14,8'inin SEK Amasya İşletmesi'nin özelleştirildiğinden habersiz olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 7.28). Bu oranın özelleştirme öncesi dönemde, daha önce SEK'e süt veren üreticiler içinde oldukça yüksek çıkması dikkati çeken bir durumdur.

Çizelge 7.28. İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinin SEK Amasya İşletmesi'nin Özelleştirildiğinden Haberdar Olma Durumu

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Bilenler	52	85,2
Bilmeyenler	9	14,8
Toplam	61	100,0

Diğer taraftan özelleştirme konusunda belirli bir bilgi düzeyine sahip olmayanların tamamı, aynı zamanda SEK Amasya İşletmesi'nin özelleştirildiğinden de habersizlerdir. SEK Amasya İşletmesi'nin özelleştirildiğinden haberdar olanların % 69,2'si tesisin kaç yılında özelleştirildiğini bilmemektedir. Ayrıca üreticilerin % 31,1'i ile tesisin özelleştirildiğini bilenlerin % 19,2'sinin tesisin kime devredildiğini bilmedikleri saptanmıştır.

Anket uygulanan işletmecilere özelleştirme konusunda kısa bir açıklama yapıldıktan sonra, devletin kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesi fikrine katılıp katılmadığı sorulmuştur. Buna göre üreticilerin % 47,5'i bu fikre katılmakta ve % 52,5'i ise katılmamaktadır (Çizelge 7.29). KİT'lerin özelleştirilmesi gerekliliğine katılanların % 62,1'i özelleştirme sonrası KİT'lerin daha verimli işletilebileceğini, % 27,6'sı devletin üzerindeki mali yükün azaltılabileceğini ve % 10,3'ü ise devletin bazı sektörlerden çekilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte özelleştirme fikrine karşı olan işletmecilerin % 46,9'u gerçekçi ve şeffaf bir özelleştirme uygulamasının yapılamadığını, % 34,4'ü devletin özellikle tarım sektöründe yerine getirmesi gereken birçok görevleri bulunduğunu ve % 18,7'si ise özelleştirme sonunda rekabet ortamının ortadan kaldırılmaya çalışılarak hizmet kalitesinin düşürüldüğünü belirtmişlerdir.

Çizelge 7.29. İncelenen Süt Sığırcılığı İşletmelerinin KİT'lerin Özelleştirilmesi Fikrine Katılma Düzeyleri

Özelleştirme Fikrine Katılım Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılanlar	29	47,5
Katılmayanlar	32	52,5
Toplam	61	100,0

Süt sığırcılığı yapan üreticilerinin KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılım durumu ile sosyo-ekonomik özellikleri arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla khi-kare testleri (bağımsızlık kontrolü) yapılmıştır. Sosyo-ekonomik özellikler arasında işletmecilerin yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, ailedeki birey sayısı, işletme arazisi büyüklüğü ve tarım dışı bir işle uğraşma durumu yer almaktadır. Khi-kare testleri sonucunda süt sığırcılığı işletmelerinde KİT'lerin özelleştirilmesine katılma durumu ile tarım dışı bir işle uğraşma durumu arasında % 10 önem düzeyinde ilişki bulunmaktadır (Çizelge 7.30). Özelleştirmeye katılma durumu ile işletmecinin yaş ve eğitim düzeyleri arasındaki ilişki ise % 5 hata düzeyinde önemli bulunmuştur. Diğer bir ifade ile KİT'lerin özelleştirilmesine katılan işletmecilerin daha genç, eğitim düzeyi nispeten yüksek ve tarım dışı bir işle uğraşanlar olduğu belirtilebilir.

Çizelge 7.30. İşletmecilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	4	9,517**
Öğrenim Düzeyi	4	10,182**
İşletme Arazisi Büyüklüğü	4	5,950
Ailede Birey Sayısı	9	9,332
Gelir Düzeyi	6	6,164
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	3,019*

* % 10'da önemli ** % 5'de önemli

7.3.1.3. İşletmelerin SEK Amasya İşletmesi'nin özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri

İşletmecilere SEK Amasya İşletmesi'nin hangi yöntemle, hangi firmaya ve ne zaman devredildiği konusunda kısa bir açıklama yapıldıktan sonra, bu tesisin özelleştirilmesinden memnun olup olmadıkları sorulmuştur. İşletmecilerin % 72,1'inin Amasya SEK'in özelleştirilmesinden memnun olmadıkları tespit edilmiştir (Çizelge 7.31). Buna göre söz konusu tesisin özelleştirilmesinden memnun olmayan üreticilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Çizelge 7.31. İşletmecilerin SEK Amasya İşletmesinin Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu

Özelleştirmeden Memnun Olma Durumu	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Memnun Olanlar	12	19,7
Memnun Olmayanlar	40	65,6
Fikri Olmayanlar	9	14,7
Toplam	61	100,0

Söz konusu tesisin özelleştirilmesinde kime veya kimlere öncelik verilmesi gerektiği konusu ile ilgili olarak üreticilerin % 42,6'sı bu tesisin özelleştirilmemesi gerektiği, % 34,4'ü süt üreticilerinin oluşturduğu kooperatiflere, % 14,8'i özel firmalara, % 4,9'u bu konuda deneyimli olan süt fabrikalarına ve % 3,3'ü ise süt sığırı yetiştirme birliklerine devir yapılması gerektiğini belirtmişlerdir (Çizelge 7.32). Buradan süt üreticilerinin yarıya yakınının tesisin özelleştirilmesine karşı olduğu, yaklaşık % 38'inin süt üreticilerinin oluşturduğu bir örgüte ve % 19'unun ise özel firmalara devredilmesi gerektiği sonucu çıkarılmaktadır.

Çizelge 7.32. Üreticilerin SEK Amasya İşletmesi'nin Özelleştirilmesinde İzlenmesi Gereken Yöntem Hakkındaki Görüşleri

Özelleştirmede Öncelik Verilmesi Gereken Kişi ve Kuruluşlar	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Özel Şahıslara	9	14,8
Süt Üreticilerinin Kurduğu Kooperatiflere	21	34,4
Konuda Deneyimi Olan Firmalara	3	4,9
Süt Sığırı Yetiştirme Birliklerine	2	3,3
Tesisin Özelleştirilmesine Karşı Olanlar	26	42,6
Toplam	61	100,0

İşletmecilere söz konusu tesis ve diğer SEK Süt Mamulleri İşletmeleri'nin süt üreticilerinin oluşturduğu bir örgüte (kooperatif veya birliğe) devredilmesi gerektiği fikrine katılıp katılmadığı sorulduğunda, % 54,1'inden olumlu cevap alınmıştır. % 36,1'i bu fikre karşı olurken, % 9,8'i bu konuda bir fikir beyan etmemiştir (Çizelge 7.33). Bu fikre karşı olanların % 68,2'si kooperatiflerin bu tesisleri verimli olarak işletemeyeceklerini ve % 31,8'i ise kooperatiflerin yönetim ve denetimine güvenmediklerini gerekçe olarak ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bu fikre karşı olanların % 90,9'unun en az bir tarım kooperatifine ortak olması oldukça dikkat çekicidir. Nitekim söz konusu işletmelerin % 75,4'ü bir tarımsal kooperatife ortak durumdadır. İşletmecilerin % 28,3'ü iki, % 13,0'ü üç, % 2,2'si dört ve % 2,2'si ise beş farklı tarımsal kooperatife ortaktır.

SEK Süt Mamulleri İşletmeleri'nin süt üreticilerinin oluşturduğu bir kooperatif veya birliğe devredilmesi fikrini benimseyenlerin % 51,5'i bu tesislerin daha verimli olarak işletilebileceğini, % 30,3'üne göre üreticilerin çıkarlarının korunabileceğini ve % 18,1'i ise tekelleşmeyi önlemesi açısından tek bir firmaya satılmasından daha iyi sonuçlar verebileceğini belirtmişlerdir.

İşletmelerin söz konusu tesisi satın alan firmanın mevcut durumu hakkındaki görüşleri değerlendirildiğinde, % 11,5'i işletmeciliğin verimli olmadığını, % 24,6'sı kapasitenin düşürüldüğünü, % 16,4'ü işletmenin zarar ettiğini ifade etmekte, % 32,8'inin bu konuda fikri bulunmamakta ve % 14,7'si ise tesisin özelleştirildiğinden haberdar değildir. Diğer bir ifade ile işletmecilerin % 52,5'inin tesisi satın alan firmanın mevcut durumu ile ilgili bir takım bilgiye sahip olduğu görülmektedir.

Çizelge 7.33. Üreticilerin SEK Süt Mamulleri İşletmeleri'nin Süt Üreticilerinin Oluşturduğu Örgütlere Devredilmesi Fikrine Katılım Düzeyleri

Katılım Düzeyleri	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılanlar	33	54,1
Katılmayanlar	22	36,1
Kararsız Olanlar	6	9,8
Toplam	61	100,0

SEK Amasya İşletmesi'nin özelleştirilmesinin işletmeleri ne yönde ve nasıl etkilediği konusunda bir değerlendirme yapılması yararlı olacaktır. Buna göre üreticilerin % 29,5'i işletmeyi devralan firmanın süt alımı yapmadığını, % 37,7'si süt fiyatlarının iyi işleyebilen bir rekabet piyasası oluşmadığından fazla artmadığını, % 21,3'ü süt sığırcılığının ve işletmelerdeki süt hayvanı sayısının azaldığını ileri sürerken, % 11,5'i fazla bir değişiklik olmadığını ifade etmektedir.

Söz konusu tesisin özelleştirilmesinin ilçeye ne gibi etkileri olduğu sorusuna, işletmecilerin % 26,2'si girdi (yem vb.) satan firmaların iş hacminin azaldığını, % 16,4'ü süt pazarlaması konusunda yeni yatırımların yapılmasını önlediğini ifade ederken, % 29,5'i önemli bir etkisinin olmadığını belirtmektedir. Üreticilerin % 18,0'i ise bu konuda fikir beyan etmemiştir.

İncelenen işletmelerde özelleştirme öncesi ve sonrası dönemler arasında sayı olarak mevcut süt sığırı varlığının % 39,4 oranında azaldığı belirlenmiştir. İşletmelerin % 68,9'unda özelleştirme sonrasında süt sığırı sayısının azaldığı, % 24,6'sında değişmediği ve % 6,5'inde ise arttığı ortaya konulmuştur.

Görüşülen işletmecilerden 3'ünün özelleştirme öncesi söz konusu tesiste geçici işçi olarak çalıştığı belirlenmiştir. Diğer taraftan özelleştirme öncesi işletmecilerden 6'sının yakını kadrolu olarak söz konusu tesiste çalışırken, özelleştirme sonrası 2'sinin emekliye ayrıldığı ve 4'ünün ise kurum değiştirdiği belirtilmektedir.

Araştırmanın amacına uygun olarak özelleştirme öncesi dönemde SEK İşletmesi'ne süt veren üreticilere anket uygulanmıştır. Söz konusu işletmelerin yalnız % 22,9'u özelleştirme sonrasında tesisi devralan firmayı tercih ederken, % 50,8'i diğer özel süt fabrikalarına, % 8,2'si süt toplayan araçlara ve % 6,6'sı perakende pazarlayan sokak sütçülerine süt satmaktadır. İşletmelerin % 11,5'i ise ürettiği sütü kendisinin pazarladığını belirtmektedir. Üreticilerin süt pazarlamasında diğer kişi ve kuruluşları tercih etmesinde temel neden; Amasya TSEK işletmesini satın alan firmanın süt topladığı köy sayısını azaltmış olmasıdır. Ayrıca söz konusu firmanın süt toplamada aracılara devreye koyması, fiyat yönünden çiftçilerin aleyhine olmaktadır.

Üreticilerin süt sığırcılığında en fazla karşılaştıkları sorunlar arasında % 36,1'ine göre satılan sütün bedelinin zamanında ödenmemesi, % 27,9'una göre yem fiyatlarının çok yüksek oluşu, % 16,4'üne göre yem fiyatlarının yüksek oluşu ve veteriner hizmetlerinin yetersizliği ve % 14,7'sine göre ise

sütü pazarlayabilecek (işletme avlusundan) yeterli alıcının bulunmaması yer almaktadır. Üreticilerin % 4,9'u ise herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

SEK Amasya İşletmesi'nin özelleştirilmesinden memnun olma durumu ile işletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri arasındaki khi-kare test sonuçları Çizelge 7.34'de verilmiştir. İşletmecilerin söz konusu tesisin özelleştirilmesinden memnun olma durumu ile ailede birey sayısı arasındaki ilişki % 10 ve eğitim düzeyi arasındaki ilişki ise % 1 hata ile önemli bulunmuştur. Buna göre SEK Amasya İşletmesi'nin özelleştirilmesinden memnun olmayanların eğitim düzeyi nispeten yüksek ve büyük aileye sahip işletmeciler olduğu sonucu çıkmaktadır.

Çizelge 7.34. Üreticilerin SEK Amasya İşletmesi'nin Özelleştirilme Yönteminden Memnun Olma Durumu İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	4	4,721
Öğrenim Düzeyi	4	16,934**
İşletme Arazisi Büyüklüğü	4	3,097
Ailede Birey Sayısı	9	15,220*
Gelir Düzeyi	6	6,146
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	0,376

* % 10'da önemli

** % 1'de önemli

7.3.2. Afyon sığır besiciliği işletmeleri

7.3.2.1. İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri

Afyon İli İhsaniye İlçesi'ne bağlı toplam 18 köydeki sığır besiciliği işletmelerinden örneğe çıkan 53 işletmeye anket uygulanmıştır. İşletmecilerin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, % 39,6'sı 51-60, % 28,3'ü 31-40 ve % 22,6'sı 41-50 yaş grubundadır (Çizelge 7.35).

Çizelge 7.35. İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinde Üreticilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
21-30	2	3,8
31-40	15	28,3
41-50	12	22,6
51-60	21	39,6
61-+	3	5,7
Toplam	53	100,0

İşletmecilerin % 75,5 gibi büyük bir çoğunluğu ilkökul mezunudur (Çizelge 7.36). Bunu % 13,2 ile ortaokul, % 5,6 ile lise ve % 3,8 ile üniversite mezunu olanlar izlerken, okuma yazma bilmeyenler % 1,9 oranında pay almaktadır.

Çizelge 7.36. İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinde Üreticilerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
Okuma-yazma Bilmeyen	1	1,9
İlkokul Mezunu	40	75,5
Ortaokul Mezunu	7	13,2
Lise Mezunu	3	5,6
Üniversite Mezunu	2	3,8
Toplam	53	100,0

İncelenen işletmelerde yaş gruplarına göre ortalama nüfus varlığı Çizelge 7.37’de verilmiştir. İşletmelerde ortalama 8,24 kişi bulunmaktadır. Bunun % 51,3’ünü 15-49 yaş grubunda olanlar oluşturmaktadır. Toplam nüfusun % 51,8’i erkek ve % 48,2’si kadın nüfustan oluşmaktadır. İşletmelerde ortalama işgücü varlığı 5,32 EİB’dir.

Çizelge 7.37.İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinde Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus Varlığı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler					
	Kadın		Erkek		Toplam	
	Kişi	(%)	Kişi	(%)	Kişi	(%)
0-6	0,58	49,2	0,60	50,8	1,18	100,0
7-14	0,79	52,3	0,72	47,7	1,51	100,0
15-49	2,00	47,3	2,23	52,7	4,23	100,0
50-+	0,60	45,5	0,72	54,5	1,32	100,0
Toplam	3,97	48,2	4,27	51,8	8,24	100,0

Örneğe çıkan işletmelerde ortalama işletme arazisi genişliği 92,05 da olarak tespit edilmiş olup, bunun % 69,77’si tahıllara, % 6,05’i endüstri bitkilerine, % 14,31’i nadasa, % 6,28’i yağlı tohumlara, % 1,9’u yumrulu bitkilere, % 1,34’ü baklagillere ve % 0,35’i sebzelere tahsis edilmiştir (Çizelge 7.38). Tahıllar içinde en büyük payı buğday almaktadır. İncelenen işletmelerde ortalama işletme arazisinin % 84,1’i mülk arazi, % 12,8’i kiraya tutulan arazi ve % 4,1’i ise ortağa tutulan araziden oluşmaktadır.

İşletme arazisinin yaklaşık % 20’si sulanabilmektedir. İşletmelerin % 56,6’sı geçici ve % 37,7’si daimi yabancı işgücü çalıştırmaktadır. İşletmelerde daimi işgücü sığır besiciliği için istihdam edilirken, geçici işgücünün genelde bitkisel üretime yönelik olarak tutulduğu görülmektedir. İşletmeler ortalamasında son üretim döneminde 24,13 baş sığırın besiye alındığı tespit edilmiştir. İncelenen işletmeler arasında 6 baştan 120 başa kadar besi hayvanına sahip işletmeler yer almaktadır.

Anket uygulanan işletmelerde ortalama 4,53 baş süt sığırı, 2,13 baş düve, 3,70 baş buzağı ve 0,34 baş manda bulunmaktadır. Söz konusu besicilik işletmelerinde süt sığırcılığı faaliyetinin de yaygın olduğu görülmektedir. Anket uygulanan tarih itibarıyla işletmelerde ortalama 15,53 baş besi danası bulunmaktadır. Söz konusu işletmeler genelde yılda tek dönem besicilik yapmaktadır. BBHB cinsinden hayvan varlığı ortalama 14,91’dir. İşletmelerin sığır besiciliğinde deneyimi ortalama 20,98 yıldır.

Çizelge 7.38. İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinde İşletme Arazisinin Tahsis Edilen Ürünlere Göre Dağılımı

Ürünler	İşletmeler Ortalaması	
	Miktar (Da)	Oran (%)
Tahıllar	68,53	69,77
• Buğday (Sulu)	4,98	5,07
• Buğday (Kuru)	44,83	45,64
• Arpa	18,72	19,06
Endüstri Bitkileri	5,94	6,05
• Şeker pancarı	5,94	6,05
Yağlı Tohumlar	6,17	6,28
• Haşhaş	6,17	6,28
Baklagiller	1,32	1,34
• Nohut	1,32	1,34
Yumrulu Bitkiler	1,87	1,90
• Patates	1,87	1,90
Sebze	0,34	0,35
• Domates	0,06	0,06
• Biber (Sivri)	0,17	0,17
• Hıyar	0,11	0,12
Nadas	14,05	14,31
Toplam İşletme Arazisi	98,22	100,0

Sığır besiciliği işletmelerinin % 66,0'sı kredi kullanmaktadır. Kredi kullananların % 94,3'ü T.C. Ziraat Bankası'na besicilik kredisi için başvurmuştur.

İşletmelerde tarım dışı bir işle uğraşma oranı % 28,3 gibi yüksek bir düzeydedir. Tarım dışı işle uğraşan işletmelerin sığır besiciliğinde daha ziyade büyük kapasiteli işletmeler olduğu görülmektedir. Tarım dışı bir işle uğraşanların % 53,4'ü esnaf, % 20'si serbest meslek sahibi, % 13,3'ü memur ve % 13,3'ü şofördür.

İncelenen işletmelerin sığır besiciliğinden elde ettiği GSÜD açısından dağılımı Çizelge 7.39'da verilmiştir. İşletmelerin % 30,2'si sığır besiciliğinden 1001-2000 milyon TL arasında GSÜD sağlarken, % 26,4'ü 2001-3000 milyon TL ve % 24,5'i 5001-7500 milyon TL arasında GSÜD elde etmektedir.

Çizelge 7.39. İncelenen İşletmelerin Sığır Besiciliğinden Elde Ettikleri GSÜD'ne Göre Dağılımı

GSÜD (Milyon TL)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
< 1000	3	5,7
1001-2000	16	30,2
2001-3000	14	26,4
3001-5000	5	9,4
5001-7500	13	24,5
7501-+	2	3,8
Toplam	53	100,0

İşletmelerin sığır besiciliğinden elde ettiği GSÜD'nin işletmenin toplam GSÜD içindeki payı değerlendirildiğinde, % 18,9'unun toplam GSÜD içinde sığır besiciliğinin % 51-60 arasında pay aldığı görülmektedir (Çizelge 7.40). İşletmelerin % 47,2'sinde bu oran % 50'nin üzerinde bulunmaktadır.

Çizelge 7.40. İncelenen İşletmelerde Sığır Besiciliğinden Elde Edilen GSÜD'nin Toplam GSÜD İçindeki Payı

Toplam GSÜD İçindeki Payı (%)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
1-10	-	-
11-20	4	7,5
21-30	8	15,1
31-40	8	15,1
41-50	8	15,1
51-60	10	18,9
61-70	5	9,4
71-80	7	13,2
81-+	3	5,7
Toplam	53	100,0

7.3.2.2. İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri

İncelenen sığır besiciliği işletmelerinin % 81,1'i özelleştirme konusunda bilgi sahibi iken, % 18,9'unun özelleştirme konusunda bilgisi bulunmamaktadır (Çizelge 7.41).

Çizelge 7.41. İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin Özelleştirme Konusunda Bilgi Sahibi Olma Durumları

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Bilgi Sahibi Olanlar	43	81,1
Bilgi Sahibi Olmayanlar	10	18,9
Toplam	53	100,0

İşletmecilerin % 43,4'ü yazılı ve görsel basından, % 24,5'i görsel basından, % 5,7'si yazılı basından ve % 5,7'si arkadaş çevresinden özelleştirme kavramını öğrendiklerini beyan etmişlerdir (Çizelge 7.42). Buradan söz konusu işletmelerde de yazılı ve görsel basının özelleştirme konusunda etkili bir bilgilendirme aracı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 7.42. İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin Özelleştirme Konusundaki Bilgi Kaynakları

Bilgi Kaynakları	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Gazete, Dergi ve Kitap (Yazılı Basın)	3	5,7
TV ve Radyo (Görsel Basın)	13	24,5
Arkadaş Çevresi	3	5,7
Yazılı ve Görsel Basın	23	43,4
Görsel Basın ve Arkadaş Çevresi	1	1,9
Bilgi Sahibi Olmayanlar	10	18,8
Toplam	53	100,0

İşletmelerde EBK Afyon Kombinası'nın özelleştirildiğinden haberdar olma oranı % 96,2'dir. İşletmecilerin % 3,8'i söz konusu kombinanın özelleştirildiğinden habersizdir (Çizelge 7.43). Tesisin özelleştirildiğinden haberdar olanların % 52,9'u kombinanın kaç yılında özelleştirildiğini

bilmemektedir. Diğer taraftan incelenen işletmecilerin % 88,7'si ve Kombina'nın özelleştirildiğinden haberdar olanların % 92,2'si tesisin devredildiği firma hakkında bilgi sahibidir.

Çizelge 7.43. İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin EBK Afyon Kombinası'nın Özelleştirilmesinden Haberdar Olma Durumu

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Bilenler	51	96,2
Bilmeyenler	2	3,8
Toplam	53	100,0

İncelenen işletmelerde KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılanların oranı % 26,4 iken, % 73,6 gibi büyük bir çoğunluğu özelleştirmeye karşıdır. Özelleştirmeye karşı olanların % 56,4'ü devletin yerine getirmesi gereken görevleri olduğunu, % 30,8'i devletin piyasada fiyat düzenleyici rolünün ortadan kalktığını, % 12,8'i ise gerçekçi ve şeffaf bir özelleştirme uygulamasının olmadığını ifade etmektedirler (Çizelge 7.44). Özelleştirme fikrine taraftar olanların % 78,6'sı tesislerin daha verimli işletilebileceğini, % 21,4'ü ise devletin üzerindeki mali yükün hafifletilebileceğini belirtmektedirler.

Çizelge 7.44. İncelenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin KİT'lerin Özelleştirilmesi Fikrine Katılım Durumu

Özelleştirme Fikrine Katılım Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılıyor	14	26,4
Katılmıyor	39	73,6
Toplam	53	100,0

İşletmecilerin KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılma durumu ile sosyo-ekonomik özellikleri arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla yapılan test sonuçları Çizelge 7.45'de verilmiştir.

Çizelge 7.45. İşletmecilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	4	11,132**
Öğrenim Düzeyi	4	6,574
İşletme Arazisi Büyüklüğü	4	1,681
Ailede Birey Sayısı	11	10,344
Gelir Düzeyi	5	11,230**
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	3,458*

* % 10'da önemli ** % 5'de önemli

Yapılan khi-kare testleri sonucunda işletmecilerin KİT'lerin özelleştirilmesine katılma durumu ile yaş, tarım dışı bir işle uğraşma ve gelir düzeyi değişkenleri arasındaki ilişkiler istatistiksel açıdan önemli olarak değerlendirilmiştir.

7.3.2.3. İşletmecilerin EBK Afyon Kombinası'nın özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri

Anket uygulanan işletmecilerin % 86,8'i EBK Afyon Kombinası'nın özelleştirilmesinden memnun olmadığını ifade ederken, % 13,2'si memnun olduğunu belirtmiştir. Söz konusu Kombina'nın özelleştirilmesinden memnun olmayan üreticiler, oransal olarak çoğunluğu oluşturmaktadır.

Çizelge 7.46. İşletmecilerin EBK Afyon Kombinası'nın Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu

Özelleştirmeden Memnun Olma Durumu	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Memnun Olanlar	7	13,2
Memnun Olmayanlar	46	86,8
Toplam	54	100,0

Tesisin kime veya kimlere satılması gerektiği konusunda üreticilerin % 41,5'i besicilere veya besicilerin oluşturduğu kooperatif veya birlik ve derneklere, % 3,8'i bu konuda deneyimli özel kombinalara öncelik verilmesinin daha yararlı sonuçlar verebileceğini ifade ederken, % 54,7'si ise kombinanın özelleştirilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Çizelge 7.47).

Çizelge 7.47. Üreticilerin EBK Afyon Kombinası'nın Özelleştirilmesinde İzlenmesi Gereken Yöntem Hakkındaki Görüşleri

Özelleştirmede Öncelik Verilecek Kişi ve Kuruluşlar	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Besiciler veya Besicilerin Oluşturduğu Örgütler	22	41,5
Bu Konuda Deneyimli Özel Kombinalar	2	3,8
Tesis Özelleştirilmemeli	29	54,7
Toplam	53	100,0

İşletmecilerin EBK Kombinaları'nın sığır besiciliği ile uğraşan üreticilerin oluşturduğu bir örgüte (kooperatif, birlik veya dernek gibi) devredilmesi gerektiği fikrine katılım oranı % 77,3 gibi yüksek bir değerdedir (Çizelge 7.48). Söz konusu sığır besiciliği işletmecilerinin % 3,8'i bu fikre katılmazken, % 18,9'u da bu konuda kararsız kalmaktadır. Bu fikre katılmayan üreticiler, kooperatiflerin bu tesisleri verimli olarak işletemeyeceğini vurgulamaktadırlar. EBK Kombinası'nın üretici örgütlerine devredilmesi fikrine katılanların % 63,4'üne göre üretici örgütlerinin besicinin çıkarını koruyabileceğini ve % 36,6'sı ise kombinanın daha verimli çalıştırılabileceğini ifade etmektedir.

Çizelge 7.48. İşletmecilerin EBK Kombinaları'nın Sığır Besicilerinin Oluşturduğu Örgütlere Devredilmesi Fikrine Katılımı

Katılım Durumu	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılanlar	41	77,3
Katılmayanlar	2	3,8
Kararsız Olanlar	10	18,9
Toplam	53	100,0

İncelenen işletmelerin % 62,3'ü herhangi bir tarım kooperatifine ortaktır. İşletmecilerin % 35,8'i tarımsal kalkınma kooperatifine ortaktır. Yörede hayvancılıkla ilgili olarak mevcut tarımsal kalkınma kooperatifinin başarılı faaliyetlerde bulunması da, işletmecilerin kombinaların üretici örgütlerine devri fikrine katılım oranını artıran bir olgu olarak dikkate alınabilir.

İşletmecilerin % 83,0'ü EBK Afyon Kombinası'nı satın alan firmanın tesisi işletmediğini beyan etmiş, % 13,2'si fikir beyan etmemiş ve % 3,8'i de bu kombinanın özelleştirildiğinden habersizdir.

Afyon Kombinası'nın özelleştirilmesinin sığır besiciliği işletmelerini nasıl etkilediği konusunun değerlendirilmesi önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Üreticilerin % 52,8'i özelleştirme sonrası dönemde, özel kombinaların istediği fiyattan kesim yapması nedeniyle besicilikte karlılığın azaldığını, % 28,3'ü besicilik yapan işletme ve besiye alınan hayvan sayısının azaldığını ve % 18,9'u ise özelleştirme sonrası istediği zaman besi hayvanını pazarlayamadığını veya kestiremediğini belirtmektedir.

Söz konusu tesisin özelleştirilmesinin ilçeye etkileri ile ilgili olarak işletmecilerin % 43,4'ü ilçede hayvan varlığının son yıllarda azaldığını, % 22,6'sı besiciliğe dayalı taşımacılık sektöründe besiciliğin görece olarak azalmasına paralel olarak iş hacminin azaldığını ve % 15,1'i besicilikte daimi işgücü istihdamının da azaldığını ifade ederken, % 3,8'ine göre özelleştirmenin ilçe ekonomisine önemli bir etkisi olmamıştır. Üreticilerin % 15,1'i ise bu konuda bir fikir beyan etmemiştir.

Yörede özelleştirme öncesi ve sonrası sayı olarak mevcut besiye alınan hayvan sayısında büyük bir azalma olduğu ifade edilmektedir. Bu oranın ortalama % 47,1 olduğu tespit edilmiştir. İncelenen sığır besiciliği işletmelerinin % 71,7'sinde özelleştirme sonrası besi hayvanı sayısının azaldığı ve % 28,3'ünde ise değişmediği belirtilmektedir. Ancak besiye alınan hayvan sayısındaki azalmanın tek nedenini, Afyon Kombinası'nın özelleştirilmesi ve özelleştirme sonrası dönemde tesisin faaliyette bulunmamasına dayandırmak doğru olmayacaktır. Bununla birlikte özelleştirme uygulaması ile makro politikaların doğrudan ve dolaylı etkilerinin, besicilik faaliyet hacminin gerilemesine etki yaptığını belirtmek gerekir. Afyon'da Tarım İl Müdürlüğü verilerine göre, 1993-1998 döneminde il genelinde sığır varlığının % 33,1 oranında azaldığının bildirilmesi (Anonim 1998), örnek işletmelerden elde edilen bulguları güçlendirmektedir.

İşletmecilerden özelleştirme öncesi veya sonrası söz konusu Kombina'da çalışana rastlanmamıştır. Ancak işletmecilerin % 17'sinin (9 işletme) yakını, özelleştirme öncesi dönemde Afyon Kombinası'nda çalışırken, özelleştirme sonrası sadece 1'inin yakını halen tesisi devir alan firmada çalışmaktadır.

Özelleştirme sonrası besi hayvanının pazarladığı firmalar yönünden bir değerlendirme yapıldığında; üreticilerin % 50,9'u özel kombinaları, % 24,5'i Bursa veya Eskişehir'deki EBK Kombinalarını, % 11,3'ü celepleri, % 5,7'si İstanbul'daki et toptancısı firmaları tercih ederken, % 7,6'sı ise canlı olarak pazarda satışı tercih etmektedir. Özelleştirme sonrası dönemde söz konusu kombinayı satın alan firmaya besi hayvanı pazarlayan işletme bulunmamaktadır.

Sığır besiciliği işletmelerinin söz konusu üretim faaliyetinde en fazla karşılaştıkları sorunlar arasında; üreticilerin % 77,4'üne göre yem fiyatlarının çok yüksek ve buna karşılık karkas (et) fiyatının çok düşük oluşu, % 7,5'ine göre işletme sermayesindeki yetersizlikler, % 11,3'üne göre hayvan hastalıkları ile mücadelede karşılaşılan zorluklar ve % 3,8'ine göre ise kaliteli damızlık hayvan temini yer almaktadır. Buradan işletmecilerin büyük çoğunluğuna göre, yem fiyatlarının yüksek ve karkas fiyatının düşük oluşunun, besi hayvancılığının en önemli sorunu olarak belirtildiği sonucu çıkarılabilmektedir.

İşletmecilerin EBK Afyon Kombinası'nın özelleştirilmesinden memnun olma durumu ile eğitim düzeyleri ve tarım dışı bir işle uğraşma arasındaki istatistiksel açıdan önemli bir ilişki olduğu saptanmıştır (Çizelge 7.49). Yapılan farklılık analizlerinde, söz konusu tesisin özelleştirilmesinden memnun olmayanların nispeten eğitim düzeyi yüksek ve tarım dışı bir işle uğraşan işletmeciler olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 7.49. Üreticilerin EBK Afyon Kombinası'nın Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	4	1,637
Öğrenim Düzeyi	4	8,512*
İşletme Arazisi Büyüklüğü	4	2,162
Ailede Birey sayısı	11	5,674
Gelir Düzeyi	5	3,533
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	6,469**

* % 10'da önemli ** % 5'de önemli

7.3.3. Samsun hayvancılık işletmeleri

7.3.3.1. İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri

Samsun İli Vezirköprü İlçesine bağlı 21 köyde toplam 75 işletme ile görüşülmüştür. İşletmecilerin % 28,0'i 31-40, % 25,1'i 41-50, % 21,3'ü 51-60 ve % 21,3'ü ise 61'den büyük yaş grubundadır (Çizelge 7.50). 21-30 yaş grubunda olanlar % 4 oranında pay almaktadır.

Çizelge 7.50. İncelenen Hayvancılık İşletmelerinde İşletmecilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
21-30	3	4,0
31-40	21	28,0
41-50	19	25,4
51-60	16	21,3
61+	16	21,3
Toplam	75	100,0

Anket uygulanan işletmecilerin % 68,0'i ilkokul mezunu, % 6,7'si ortaokul mezunu, % 2,6'sı lise mezunu, % 12,0'si ise okuryazardır (Çizelge 7.51). Okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 10,7 ile diğer incelenen işletmelere göre oldukça yüksektir.

Çizelge 7.51. İncelenen Hayvancılık İşletmelerinde İşletmecilerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
Okuma-yazma Bilmeyen	8	10,7
Okuryazar	9	12,0
İlkokul Mezunu	51	68,0
Ortaokul Mezunu	5	6,7
Lise Mezunu	2	2,6
Toplam	75	100,0

Söz konusu işletmelerde ortalama nüfus varlığı 5,81 kişidir. Toplam nüfusun % 53,5'i erkek, % 46,5'i kadın nüfustan oluşmaktadır (Çizelge 7.52). İşletmelerdeki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; % 55,8'inin 15-49, % 24,4'ünün 50 ve üzeri, % 16,5'inin 7-14 ve % 3,3'ünün 0-6 yaş grubunda olduğu görülmektedir. İşletmelerde ortalama işgücü varlığı ise 4,23 EİB'dir.

Çizelge 7.52. İncelenen Hayvancılık İşletmelerinde Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus Varlığı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler					
	Kadın		Erkek		Toplam	
	Kişi	(%)	Kişi	(%)	Kişi	(%)
0-6	0,05	26,3	0,14	73,7	0,19	100,0
7-14	0,43	44,8	0,53	55,2	0,96	100,0
15-49	1,55	47,8	1,69	52,2	3,24	100,0
50+	0,67	47,2	0,75	52,8	1,42	100,0
Toplam	2,70	46,5	3,11	53,5	5,81	100,0

İşletmelerde ortalama işletme arazisi 28,77 dekadır. İşletme arazisinin % 28,75'i sebzelere, % 28,47'si endüstri bitkilerine, % 26,59'u tahıllara, % 16,02'si meyvelere ve % 0,17'si yem bitkilerine ayrılmıştır (Çizelge 7.53). Bu yapı itibarıyla Samsun hayvancılık işletmeleri, diğer incelenen işletmelerden farklılık göstermektedir. Sebzeler içinde domates, endüstri bitkilerinde şeker pancarı, meyve ağaçlarında fındık ve tahıllarda buğday ağırlıklı olarak yetiştirilmektedir. İncelenen işletmelerde ortalama işletme arazisinin % 66,6'sı mülk araziden oluşurken, % 29,4'ü kiraya tutulan arazi ve % 4,0'ü ortağa tutulan arazidir.

İşletme arazisinin % 81,6'sı sulanabilmektedir. İşletmelerin % 21,3'ü geçici ve % 8,0'i daimi yabancı işgücü istihdam etmektedir. Daimi işgücünün tamamı, hayvancılık üretim faaliyetlerinde çalışırken, geçici işgücünün bitkisel üretim faaliyetlerinde istihdam edildiği belirtilmektedir. İşletmeler ortalamasında gerçekleşen en son üretim döneminde 14.468 kg süt ve sığır besiciliğinden 4178 kg karkas (et) üretimi gerçekleştirilmiştir.

İncelenen hayvancılık işletmelerinde işletme başına yaklaşık olarak 7 baş süt sığırı, 4 baş düve, 15 baş dana, 2 baş koyun, 1 baş kuzu, 1 baş toklu ve 17 adet kümes hayvanı düşmektedir. İncelenen işletmelerin temel karakteristiği büyükbaş hayvancılığın yaygın üretim faaliyeti oluşu ve süt sığırcılığı ile sığır besiciliğinin işletmelerde birlikte yürütülmesidir. İşletmelerde ortalama hayvan varlığı 18,3 BBHB'dir. İşletmecilerin ortalama hayvancılık deneyimi 17,9 yıldır.

Çizelge 7.53. İncelenen İşletmelerde İşletme Arazisinin Tahsis Edilen Ürünlere Göre Dağılımı

Ürünler	İşletmeler Ortalaması	
	Alan (Da)	Oran (%)
Tahıllar	7,65	26,59
• Buğday	2,96	10,29
• Arpa	0,33	1,15
• Mısır	2,04	7,09
• Silajlık Mısır	1,97	6,85
• Çeltik	0,35	1,21
Endüstri Bitkileri	8,19	28,47
• Şeker Pancarı	5,88	20,44
• Soya	0,93	3,23
• Fasulye	0,91	3,16
• Tütün	0,47	1,64
Yem Bitkileri	0,05	0,17
• -Yonca	0,05	0,17
Sebze	8,27	28,75
• Domates	3,67	12,76
• Hıyar	2,17	7,54
• Patlıcan	1,00	3,48
• Karpuz	0,48	1,67
• Biber	0,95	3,30
Meyve	4,61	16,02
• Fındık	4,28	14,88
• Şeftali	0,33	1,14
İşletme Arazisi	28,77	100,00

İncelenen işletmelerin % 50,3'ü bitkisel üretim kredisi, % 61,3'ü hayvansal üretim kredisi kullanmaktadır. İşletmeler ortalamasında kredi kullanan işletmelerin oranı ise % 57,3'dür. İşletmeciler bitkisel üretim kredilerinde genelde Tarım Kredi Kooperatiflerini ve hayvancılık kredilerinde ise TC. Ziraat Bankası kredilerini tercih etmektedirler.

Çizelge 7.54. İncelenen Hayvancılık İşletmelerinin Hayvansal Üretim Faaliyetlerinden Elde Ettikleri GSÜD'ne Göre Dağılımı

GSÜD (Milyon TL)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
<1000	3	4,0
1001-2000	14	18,7
2001-3000	32	42,7
3001-5000	16	21,3
5001-7500	10	13,3
Toplam	75	100,0

İşletmecilerin % 24,0'ü tarım dışında bir işle de uğraşmaktadır. Bunların % 44,4'ü işçi, % 12,3'ü esnaf, % 16,7'si serbest meslek sahibi, % 11,1'i şoför ve % 5,5'i memurdur.

Hayvancılık işletmelerinin hayvansal üretim faaliyetlerinden elde ettikleri GSÜD'ne göre dağılımı Çizelge 7.54'de verilmiştir. Buna göre işletmelerin % 42,7'si hayvancılıktan 2001-3000 milyon TL arasında GSÜD elde etmektedir. Bunu % 21,3 ile 3001-5000 milyon TL ve % 18,7 ile 1001-2000 milyon TL arasında GSÜD elde eden işletmeler izlemektedir.

Çizelge 7.55. İşletmelerin Hayvansal Üretim Faaliyetlerinde Elde Ettikleri GSÜD'nin İşletmenin Toplam GSÜD'si İçindeki Payı

Toplam GSÜD İçindeki Payı (%)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
1-10	-	-
11-20	1	1,4
21-30	2	2,7
31-40	12	16,0
41-50	26	34,7
51-60	16	21,4
61-70	11	14,7
71-80	4	5,1
81-+	3	4,0
Toplam	75	100,0

İşletmelerin hayvansal üretim faaliyetlerinden elde ettikleri GSÜD'nin, işletmenin toplam GSÜD içindeki payı değerlendirildiğinde, üreticilerin % 34,7'si 41-50 oranında, % 21,4'ü 51-60 oranında, % 16,5'i 31-40 oranında ve % 14,7'si 61-70 oranında paya sahiptir (Çizelge 7.55). İşletmelerin % 45,2'sinde bu oran % 50'nin üzerindedir. Diğer bir ifade ile incelenen işletmelerde hayvansal üretim faaliyetlerinin (büyükbaş) toplam aile geliri içindeki payı genel olarak yüksektir.

7.3.3.2. İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri

İncelenen hayvancılık işletmelerinin % 72,0'si özelleştirme konusunda bilgi sahibi iken, % 28,0'i bu konuda hiçbir bilgiye sahip değildir.

Çizelge 7.56.İncelenen Hayvancılık İşletmelerinin Özelleştirme Konusunda Bilgi Sahibi Olma Durumları

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Bilgi Sahibi Olanlar	54	72,0
Bilgi Sahibi Olmayanlar	21	28,0
Toplam	75	100,0

İşletme sahiplerinin özelleştirme konusundaki bilgi kaynaklarına göre dağılımı incelendiğinde, üreticilerin % 58,7'si görsel basından, % 4,0'ü yazılı basından ve % 9,3'ü ise arkadaş çevresinden özelleştirme ile ilgili bilgileri öğrendiklerini belirtmektedirler (Çizelge 7.57). Üreticilerin büyük bir çoğunluğunun özelleştirme konusundaki bilgilerini TV ve radyodan edindiği görülmekte olup, bu özelleştirme uygulamaları ile ilgili olarak halkın bilgilendirilmesinde, görsel basına ağırlık verilmesinin gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 7.57. İncelenen Hayvancılık İşletmelerinin Özelleştirme Konusundaki Bilgi Kaynakları

Bilgi Kaynakları	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Gazete, Dergi ve Kitap (Yazılı Basın)	3	4,0
TV ve Radyo (Görsel Basın)	44	58,7
Arkadaş Çevresi	7	9,3
Bilgi Sahibi Olmayanlar	21	28,0
Toplam	75	100,0

İşletmelerde Samsun Yem Fabrikası'nın özelleştirildiğinden haberdar olma oranı % 69,3'dür. Bu oran, incelenen diğer işletmelerden nispeten düşüktür (Çizelge 7.58). Söz konusu fabrikanın özelleştirildiğinden haberdar olanların % 55,8'i tesisin kaç yılında özelleştirildiğini bilmemektedir. Bununla birlikte incelenen işletmelerin % 29,3'ü ve fabrikanın özelleştirildiğinden haberdar olanların % 42,3'ü tesisin kime satıldığını bilmektedir. Burada dikkat çeken bir diğer konu ise, özelleştirme konusunda bilgi sahibi olmayanlar aynı zamanda tesisin özelleştirildiğinden haberdar olmamalarıdır.

Çizelge 7.58. İncelenen İşletmelerin Samsun Yem Fabrikası'nın Özelleştirilmesinden Haberdar Olma Durumları

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Haberdar Olanlar	52	69,3
Haberdar Olmayanlar	23	30,7
Toplam	75	100,0

İncelenen işletmelerde KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılım oranı % 53,3 iken, % 46,7'si kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesine karşıdır (Çizelge 7.59). Özelleştirmeye karşı olanların % 54,5'i özelleştirme sonrası dönemde rekabet ortamının ortadan kaldırılarak hizmet kalitesinin düştüğünü, % 22,7'si devletin yerine getirmesi gereken görevleri olduğunu, % 13,7'si açık ve şeffaf bir özelleştirme uygulamasının yapılamadığını ve % 9,1'i ise gelir dağılımının daha da bozulacağını belirtmektedirler. Özelleştirmeye taraftar olanların % 75'i tesislerin daha verimli işletilebileceğini, % 22,5'i devletin üzerindeki mali yükün hafifletilebileceğini ve % 2,5'i ise devletin bazı sektörlerden çekilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

Çizelge 7.59. İncelenen Hayvancılık İşletmelerinde KİT'lerin Özelleştirilmesi Fikrine Katılım Durumu

KİT'lerin Özelleştirilmesi Fikrine Katılım Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılanlar	40	53,3
Katılmayanlar	35	46,7
Toplam	75	100,0

İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri ile KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılma durumu arasında yapılan khi-kare testleri sonucunda, yaş, öğrenim düzeyi ve gelir düzeyi ile özelleştirme fikrine katılım arasında önemli ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir (Çizelge 7.60). Diğer bir ifadeyle özelleştirme fikrine katılma durumuna işletmecinin yaşı, öğrenim düzeyi ve gelir seviyesi etkili olmaktadır. Nitekim, özelleştirmeye katılan ve katılmayan işletmecilerin söz konusu değişkenlere göre frekans dağılımlarından, daha genç, öğrenim ve gelir düzeyi daha yüksek olan işletmecilerin özelleştirme fikrine daha yakın oldukları sonucuna varılabilir.

Çizelge 7.60. İşletmecilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	4	11,902**
Öğrenim Düzeyi	4	11,947**
İşletme Arazisi Büyüklüğü	5	4,631
Ailede Birey Sayısı	7	6,835
Gelir Düzeyi	4	13,442*
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	1,118

** % 5'de önemli * % 1'de önemli

7.3.3.3. İşletmecilerin Samsun Yem Fabrikası'nın özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri

İşletmecilere Samsun Yem Fabrikası'nın özelleştirilmesinden memnun olup olmadıkları sorulduğunda, % 52,0'si memnun olduklarını ve % 48,0'i ise memnun olmadığını belirtmişlerdir.

Çizelge 7.61. İncelenen İşletmelerin Samsun Yem Fabrikası'nın Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu

Özelleştirmeden Memnun Olma Durumu	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Memnun Olanlar	39	52,0
Memnun Olmayanlar	36	48,0
Toplam	75	100,0

Yem fabrikasının kime veya kimlere devredilmesi gerektiği ile ilgili olarak üreticilerin % 42,7'si hayvancılıkla uğraşan üreticilere, % 41,3'ü süt üreticilerinin oluşturduğu kooperatiflere, % 12,0'si özel şahıs veya firmalara ve % 4,0'ü ise fabrikanın özelleştirilmemesi gerektiği yolunda görüş belirtmişlerdir (Çizelge 7.62). Tesisin özelleştirilmemesi gerektiğini düşünenlerin oranının oldukça düşük olması, dikkati çeken bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

İşletmecilere Yem Sanayi A.Ş.'ne bağlı yem fabrikalarının, hayvancılıkla uğraşan üretici örgütlerine devredilmesi gerektiği fikrine katılıp katılmadıkları sorulduğunda, üreticilerin % 84,0'ü olumlu cevap vermişlerdir. İşletmecilerin % 16,0'sı ise bu fikre katılmamaktadır.

Çizelge 7.62. Üreticilerin Samsun Yem Fabrikası'nın Özelleştirilmesinde İzlenmesi Gereken Yöntem Hakkındaki Görüşleri

Özelleştirmede Öncelik Verilebilecek Kişi ve Kuruluşlar	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Hayvancılıkla Uğraşan Köylüler	32	42,7
Süt Üreticilerinin Kurduğu Kooperatifler	31	41,3
Özel Şahıs veya Firmalar	9	12,0
Fabrika Özelleştirilmemeli	3	4,0
Toplam	75	100,0

Bu fikre katılanların % 40,6'sı üretici örgütlerinin üreticilerin çıkarını koruyabileceğini, % 32,8'i gelir dağılımı açısından sosyal adaletin sağlanabileceğini, % 26,6'sı ise üreticilerin ürettikleri yem hammaddelerini yem fabrikasına pazarlayarak fiyat yönünden avantajlı olabileceklerini belirtmektedirler.

Çizelge 7.63. Üreticilerin Yem Fabrikalarının Üretici Örgütlerine Devredilmesi Gerektiği Fikrine Katılım Durumu

Katılım Durumu	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılanlar	62	84,0
Katılmayanlar	12	16,0
Toplam	75	100,0

Bu fikre karşı olanların % 66,7'si üretici örgütlerinin bu fabrikaları verimli olarak işletemeyeceğini, % 25,0'i üreticilerin etkin bir biçimde örgütlenemeyeceğini ve % 8,3'ü ise üretici örgütü olarak kooperatiflerin yönetimine güvenmediklerini ifade etmektedirler. Bu bağlamda, anket uygulanan işletmelerin % 88,0'i bir tarım kooperatifine ortaktır. Kooperatif ortağı olan işletmelerin % 62,1'i ise Tarım Kredi Kooperatifi ortağıdır. Üreticilerin örgütlenemeyeceğini ifade işletmelerin ise büyük bir çoğunluğu herhangi bir tarım kooperatifine ortak olmayanlardır.

Samsun Yem Fabrikası'nı satın alan firmanın mevcut durumu hakkında üreticilerin % 36,0'sı olumlu, % 26,7'si ise olumsuz görüş bildirirken, % 6,6'sının bu konuda herhangi bir fikri bulunmamaktadır. Üreticilerin % 30,7'si ise tesisin özelleştirildiğinden habersizdir. Olumlu cevap verenlerin % 59'u fabrikanın kapasite arttırdığını ve daha verimli çalıştığını, % 32,0'si yem kalitesinin arttığını, % 9,0'u ise fabrikanın teknolojisinin yenilendiğini belirtmişlerdir.

Samsun Yem Fabrikası'nın özelleştirilmesi çiftçilerin % 41,8'ine göre hayvancılık faaliyetlerini "olumsuz" yönde etkilemiştir. Olumsuz fikir beyan edenlerin % 75,0'i yemlerin kalitesinin düşmesinden dolayı, yem tüketiminin arttığını ve bunun da maliyetleri artırdığını, %18,0'i yem fiyatlarındaki hızlı artış nedeniyle yeterli yem alamadıklarını ve % 7,0'si özelleştirme sonrası fabrikanın pazarlama ağının geniş olmaması nedeniyle yem temininde güçlük çektiklerini belirtmişlerdir.

Çiftçilerin % 23,9'u özelleştirmenin kendilerini "olumlu" yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Olumlu fikir beyan edenlerin % 44,0'ü bürokrasinin azalmasından dolayı rahat yem almaya başladıklarını, % 38,0'i istedikleri kalitede ve fiyatla yem bulmaya başladıklarını, % 18,0'i ise özelleştirme sonrası daha kaliteli yemleri görece olarak daha düşük fiyat ile almaya başladıklarını ve bu nedenle faaliyet kârlarının artmaya başladığını ifade etmişlerdir. Çiftçilerin % 29,8'i özelleştirmenin kendilerini etkilemediğini belirtirken, % 4,5'i ise bu konuda bir fikir beyan etmemiştir.

Samsun Yem Fabrikası'nın özelleştirilmesinin ilçeye etkileri konusunda ise; çiftçilerin % 17,0'si özelleştirme sonrası yem fabrikaları arasında rekabet arttığını ve bu rekabetin sonucu ilçe ekonomisinin canlandığını, % 9,5'i özelleştirme sonrasında fabrikada çalışanların bir kısmının işsiz kaldığını, % 52,4'ü ilçenin özelleştirmeden hiç etkilenmediğini ve % 21,1'i ise ilçeye etkisinin olup olmadığını bilmediklerini belirtmişlerdir. İncelenen işletmelerden 1993'den önce (özelleştirmeden öncesi) sadece 1 kişi Samsun Yem Fabrikası'nda çalışmaktayken, özelleştirme sonrası kurum değişikliği yapmak zorunda kalmıştır. Ayrıca 5 işletme sahibinin de yakını söz konusu fabrikada özelleştirme öncesi istihdam edilirken, özelleştirme ile birlikte sadece 1'i halen çalışmaya devam etmektedir.

Hayvancılık işletmelerinde Samsun Yem Fabrikası'nın özelleştirilmesinden memnun olma durumu ile yaş ve öğrenim düzeyi arasında istatistiksel açıdan önemli bir ilişki söz konusudur. Buna göre,

Samsun Yem Fabrikası'nın özelleştirilmesinden memnun olan işletmecilerin daha genç ve eğitim düzeyi yüksek olanlar olduğu görülmektedir.

Çizelge 7.64. Üreticilerin Samsun Yem Fabrikası'nın Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	4	19,154**
Öğrenim Düzeyi	4	13,663*
İşletme Arazisi Büyüklüğü	4	2,248
Ailede Birey Sayısı	7	9,497
Gelir Düzeyi	8	8,631
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	4,138

* % 10'da önemli ** %1'de önemli

7.3.4. Sinop orman içi ve çevresi tarım işletmeleri

7.3.4.1. İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri

Sinop İli Ayancık İlçesi'ne bağlı 14 köyde 85 işletmeye anket uygulanmıştır. İşletme sahiplerinin yaş gruplarına göre dağılımı Çizelge 7.65'de verilmiştir. İşletmecilerin % 31,8'i 41-50 yaş grubunda yer alırken, bunu % 29,4 ile 61 ve üzeri yaşta olanlar, % 21,2 ile 31-40 yaş grubunda olanlar ve % 17,6 ile 51-60 yaş grubunda olanlar izlemektedir. 21-30 yaş grubunda yer alan işletme sahibi bulunmamaktadır.

Çizelge 7.65. İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde Üreticilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
21-30	-	-
31-40	18	21,2
41-50	27	31,8
51-60	15	17,6
61-+	25	29,4
Toplam	85	100,0

Üreticilerin % 67,1 gibi büyük bir bölümü ilkokul mezunudur (Çizelge 7.66). Bunu % 12,9 ile herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayıp okuma yazma bilenler, % 10,6 ile ortaokul mezunu olanlar izlemektedir. Üreticilerin % 5,9'u ise okuma-yazma bilmemektedir.

Çizelge 7.66. İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde Üreticilerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
Okuma-yazma Bilmeyen	5	5,9
Okuryazar	11	12,9
İlkokul Mezunu	57	67,1
Ortaokul Mezunu	9	10,6
Lise Mezunu	3	3,5
Toplam	85	100,0

İşletmelerde ortalama işgücü varlığı 3,4 EİB'dir. İşletme başına ortalama nüfus ise 4,59 kişidir (Çizelge 7.67). Toplam nüfusun % 54,3'ü erkek ve % 45,7'si kadın nüfustan oluşmaktadır. İşletmelerde % 15-49 yaş grubunda olanlar toplam nüfusun % 61,0'ini meydana getirmektedir.

Çizelge 7.67. İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde Yaş Gruplarına Göre Nüfus Varlığı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler					
	Kadın		Erkek		Toplam	
	Kişi	(%)	Kişi	(%)	Kişi	(%)
0-6	0,09	50,0	0,09	50,0	0,18	100,0
7-14	0,35	46,7	0,40	53,3	0,75	100,0
15-49	1,29	46,1	1,51	53,9	2,80	100,0
50-+	0,37	43,0	0,49	57,0	0,86	100,0
Toplam	2,10	45,7	2,49	54,3	4,59	100,0

İncelenen işletmelerde ortalama işletme arazisi 19 dekar olmakla birlikte, bu arazinin % 75,0'i boş durumdadır (Çizelge 7.68). Diğer bir ifade ile 14,25 dekarı kültüre alınmamaktadır. Arazinin % 18,58'inde buğday, % 3,21'inde mısır, % 2,16'sında arpa, % 0,47'sinde mercimek yetiştirilmektedir. İşletmelerde bitkisel üretimde aile gereksinimlerinin karşılanmasının esas amaç olduğu görülmektedir. İşletme arazisinin tamamı, mülk araziden oluşmaktadır.

İşletme arazisinin ancak % 0,87'si sulanabilmektedir. İşletmelerin hiçbirinde yabancı işgücü çalıştırılmamaktadır.

İşletmeler ortalaması olarak yılda işletme başına tomruk üretimi 84,46 m³ ve odun üretimi ise 28,82 sterdir (1 ster=250 kg).

Çizelge 7.68. İncelenen İşletmelerde İşletme Arazisinin Tahsis Edilen Ürünlere Göre Dağılımı

Ürünler	İşletmeler Ortalaması	
	Alan (Da)	Oran (%)
Tahıllar	4,61	24,27
• Buğday	3,53	18,58
• Arpa	0,41	2,16
• Mısır	0,61	3,21
• Çavdar	0,06	0,32
Baklagiller	0,09	0,47
• Mercimek	0,09	0,47
Sebze	0,02	0,10
• Domates	0,02	0,10
Meyve	0,03	0,16
• Zeytin	0,03	0,16
Ormanlık Arazi (Boş Arazi)	14,25	75,00
İşletme Arazisi	19,00	100,00

İşletmelerde BBHB cinsinden ortalama hayvan varlığı 4,1'dir. Söz konusu işletmelerde işletme başına yaklaşık 1 baş süt sığırı, 1 baş düve, 1 baş dana, 1 baş buzağı ve 1 baş öküz düşerken, küçükbaş olarak 1'er baş koyun, keçi, toklu, oğlak ve kuzu da bulunmaktadır. İşletmelerin % 87,0 gibi büyük bir çoğunluğunda öküz bulunmaktadır. Yörede toprak işlemede ve tomruk taşımada öküzlerden yaygın olarak yararlanılmaktadır.

İşletmelerin % 29,4'ü ormancılık faaliyetleri için kredi kullanmaktadır. Bunların % 40,0'ı Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatifi'nden, % 12,0'si T.C. Ziraat Bankası'ndan ve geriye kalanı ise şahıslardan kredi temin etmektedir. Kredinin sadece ormancılık faaliyetleri ile ilgili olarak alındığı görülmektedir.

Görüşülen üreticilerin % 45,9'u ormancılık ve tarım dışında bir işle de uğraşmaktadır. Bunların % 51,3'ü işçi, % 23,1'i şoför, % 12,8'i esnaf, % 7,7'si memur ve % 5,1'i serbest meslek sahibidir. İncelenen işletmelerin önemli bir bölümünde üreticiler yılın yarısını, gelir elde etmek amacıyla başka illerde geçirmektedir. Son 10 yıl içinde üreticilerin % 42,4'ü çalışma amacıyla il dışına çıkmıştır.

İşletmelerin ormancılıktan elde ettikleri GSÜD'ne göre dağılımı Çizelge 7.69'da gösterilmektedir. İşletmelerin % 47,1'i 1001-2000 milyon TL arasında, % 27,1'i 2001-3000 milyon TL arasında, % 11,8'i 1 milyar TL'dan az, % 11,8'i 3001-5000 milyon TL arasında ve % 2,4'ü ise 5001-7500 milyon TL arasında GSÜD'ne sahiptir. Burada ormancılıktan elde edilen GSÜD'nin hesaplanmasında, her işletmenin istihkakına göre meydana getirdiği ağaç kesme ve sürütme işlemleri için Orman İşletmesi'nden aldığı işçilik bedelleri dikkate alınmıştır.

Çizelge 7.69. İncelenen İşletmelerin Ormancılıktan Elde Ettikleri GSÜD'ne Göre Dağılımı

GSÜD (Milyon TL)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
< 1000	10	11,8
1001-2000	40	47,0
2001-3000	23	27,0
3001-5000	10	11,8
5001-7500	2	2,4
Toplam	85	100,0

İncelenen işletmelerin % 88,2'sinde ormancılıktan elde edilen GSÜD'nin işletmenin toplam GSÜD içindeki payının % 50'den az olduğu görülmektedir (Çizelge 7.70). % 25,9'unda bu oran % 21-30 arasında ve % 24,7'sinde ise % 11-20 arasında yer almaktadır.

Çizelge 7.70. İncelenen İşletmelerde Ormancılıktan Elde Edilen GSÜD'nin İşletmenin Toplam GSÜD İçindeki Payı

Ormancılıktan Elde Edilen GSÜD'nin Payı (%)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
1-10	4	4,7
11-20	21	24,7
21-30	22	25,9
31-40	16	18,8
41-50	12	14,1
51-60	4	4,7
61-70	2	2,4
71-80	1	1,2
81-+	3	3,5
Toplam	85	100,0

7.3.4.2. İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri

İşletme sahiplerinin % 64,7'si özelleştirmenin ne olduğunu bilmekte ve % 35,3'ü ise bu konuda herhangi bir bilgiye sahip bulunmamaktadır.

Çizelge 7.71. İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde Üreticilerin Özelleştirme Konusunda Bilgi Sahibi Olma Durumları

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Bilgi Sahibi Olanlar	55	64,7
Bilgi Sahibi Olmayanlar	30	35,3
Toplam	85	100,0

İncelenen işletmelerde işletme sahiplerinin % 32,6'sı özelleştirme konusundaki bilgileri görsel basından, % 14,1'i gazete, dergi ve kitap gibi yazılı basından, % 11,8'i arkadaş çevresinden ve % 1,2'si eğitim-öğretim sırasında edindiklerini belirtmektedirler.

Çizelge 7.72. İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde Üreticilerin Özelleştirme Konusundaki Bilgi Kaynakları

Bilgi Kaynakları	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Gazete, Dergi ve Kitap (Yazılı Basın)	12	14,1
TV ve Radyo (Görsel Basın)	32	37,6
Arkadaş Çevresi	10	11,8
Eğitim ve Öğretim Kurumları	1	1,2
Bilgi Sahibi Olmayanlar	30	35,3
Toplam	85	100,0

Üreticilerin % 82,3'ü ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirildiğini bilmektedir (Çizelge 7.73). ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirildiğinden haberdar olanların % 65,7'si tesisin kaç yılında özelleştirildiğini bilmemektedir. Ayrıca incelenen işletmelerin % 34,1'i ve tesisin özelleştirildiğinden haberdar olanların % 41,4'ü işletmenin kime satıldığını bilmektedir.

Çizelge 7.73. Üreticilerin ORÜS Ayancık Orman Ürünleri İşletmesi'nin Özelleştirildiğinden Haberdar Olma Durumu

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Bilenler	70	82,3
Bilmeyenler	15	17,7
Toplam	85	100,0

İşletmelerde KİT'lerin özelleştirilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı % 56,5 iken, % 43,5'i bu fikre karşıdır (Çizelge 7.74). Bu fikre katılanların % 77,5'i KİT'lerin daha verimli işletilebileceğini, % 20,0'si devletin üzerindeki mali yükün azaltılabileceğini ve % 2,5'i ise devletin bazı alanlardan çekilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu fikre katılmayanların %20,7'si özel sektörün rekabet ortamını ortadan kaldırmaya çalışarak hizmet kalitesini düşürdüğünü, %10,3'ü devletin piyasada fiyatı dengeleyici rolünün ortadan kalktığını, % 41,4'ü açık ve şeffaf bir özelleştirme uygulamasının yapılamadığını ve % 27,6'sı gelir dağılımının daha da bozulacağını belirtmişlerdir.

Çizelge 7.74. İncelenen Orman İçi ve Çevresi Tarım İşletmelerinde Üreticilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Fikrine Katılım Durumu

KİT'lerin Özelleştirilmesi Fikrine Katılım Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılıyor	48	56,5
Katılmıyor	37	43,5
Toplam	85	100,0

İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri ile özelleştirme fikrine katılma durumları arasındaki ilişkiler, yaş değişkeni dışında istatistiksel açıdan önemsiz bulunmuştur. Yaş ile özelleştirmeye katılma durumu arasında ise % 10 hata ile önemli bir ilişki bulunmaktadır.

Çizelge 7.75. Üreticilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	3	6,288*
Öğrenim Düzeyi	4	5,852
İşletme Arazisi Büyüklüğü	4	7,394
Ailede Birey Sayısı	11	4,940
Gelir Düzeyi	4	5,752
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	1,129

* % 10'da önemli

7.3.4.3. İşletmecilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri

Üreticilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirilmesinden memnun olma durumlarına göre dağılımı Çizelge 7.76'da verilmiştir. Söz konusu tesisin özelleştirilmesinden memnun olmayan üreticilerin oranı % 78,8 olup, bu oran oldukça yüksektir.

Çizelge 7.76. Üreticilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu

Özelleştirmeden Memnun Olma Durumu	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Memnun Olanlar	18	21,2
Memnun Olmayanlar	67	78,8
Toplam	85	100,0

Üreticilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin kime veya kimlere devredilmesi gerektiği konusunda, % 37,7'si orman köylülerini kalkındırma kooperatifine, % 34,1'i ormancılıkla uğraşan köylülere, % 15,3'ü özel şahıslara şeklinde görüş bildirirken, % 12,9'u özelleştirilmemesi gerektiğini düşünmektedir (Çizelge 7.77). Orman köylülerinin büyük bir çoğunluğu (%71,8) ORÜS'ün özelleştirilmesinde kendilerini muhatap olarak görmektedir.

Çizelge 7.77. Üreticilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin Özelleştirilmesinde İzlenmesi Gereken Yöntemler Hakkındaki Görüşleri

Özelleştirmede Öncelik Verilebilecek Kişi ve Kuruluşlar	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Ormancılıkla Uğraşan Köylüler	29	34,1
Özel Şahıslar	13	15,3
Orman Köylülerini Kalkındırma Kooperatifi	32	37,6
Tesis Özelleştirilmemeli	11	12,9
Toplam	85	100,0

İşletmecilere ORÜS'e bağlı işletmelerin orman köylülerinin oluşturduğu üretici örgütlerine (orman köylülerini kalkındırma kooperatifleri) devredilmesi gerektiği fikrine katılıp katılmadığı sorulduğunda; % 77,7'sinden olumlu cevap alınmıştır. Bu fikre karşı olanların oranı % 22,3'dür. Bu fikre katılmayanların nedenleri; % 84,2'sinde kooperatiflerin bu tesisleri verimli işletemeyeceği ve % 15,8'i çiftçilerin etkin olarak örgütlenemeyecekleridir. Katılanların nedenleri ise; % 42,4'üne göre orman köylüsünün çıkarlarının korunabileceği, % 19,7'sine göre ORÜS işletmelerinin gerçekte ancak orman köylülerince verimli olarak işletilebileceği ve % 37,9'una göre orman köylülerinin küçük birikimlerinin değerlendirilerek, sermayenin tabana yayılacağı şeklindedir.

Anket uygulanan işletme sahiplerinin tamamı Orman Köylülerini Kalkındırma Kooperatifi'ne ortaktır. Söz konusu işletmecilerin % 68,2'si kooperatif çalışmalarından memnun olduğunu ifade ederken, % 14,1'i kısmen memnun olduğunu ve % 17,6'ı ise memnun olmadığını belirtmektedir.

Çizelge 7.78. Üreticilerin ORÜS İşletmelerinin Orman Köylülerinin Oluşturduğu Örgütlere Devredilmesi Fikrine Katılım Düzeyleri

Katılım Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılanlar	66	77,7
Katılmayanlar	19	22,3
Kararsız Olanlar	-	-
Toplam	85	100,0

Üreticilerin % 85,0'i ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirme sonrası durumu hakkında olumsuz fikir beyan etmiştir. Olumsuz fikir beyan edenlerin % 58,2'si tesisin düşük kapasite ile çalıştığını ve artık hammadde ihalelerine girmediğini, % 25,3'ü ise firmanın çok fazla sayıda işçiyi işten çıkarttığını ve fabrikayı çalıştırma eğiliminde olmadığını ve % 16,5'i fabrikayı satın alan firmanın teknik bilgisinin ve sermayesini yetmediğini ve ayrıca teknolojisinin eskimesinden dolayı eskisine oranla daha kötü durumda olduğunu vurgulamışlardır.

Çiftçilerin % 2,1'i işletmenin özelleştirmeden sonraki durumu hakkında olumlu fikir beyan etmiştir. Olumlu fikir beyan eden köylüler, fabrikanın yenileme yatırımları yaptığını ve bundan sonra daha iyi çalışabileceğini belirtmiştir. İşletmecilerin % 12,9'u ise bu konuda bir fikir beyan etmemiştir.

ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirilmesinin orman içi ve çevresi tarım işletmelerinin faaliyetlerine olan etkileri ile ilgili olarak üreticilerin % 48,0'i özelleştirmenin kendilerini olumsuz yönde etkilediğini beyan etmişlerdir. Olumsuz fikir beyan edenlerin % 63,9'u işletmenin hammadde talebinin azaldığından, piyasada durgunluğun olduğunu ve bu nedenle tomruk ve odun üretimlerinin azaldığını veya istihkaklarının düştüğünü, %36,1'i tomruk piyasasında durgunluk olması nedeniyle, tomruk fiyatlarının düştüğünün ve buna bağlı olarak da gelirlerinin azaldığını ifade etmişlerdir.

Görüşülen orman köylülerinin % 38,7'si özelleştirmenin kendilerini etkilemediğini belirtmişler ve % 13,3'ü ise bu konuda bir fikir beyan etmemiştir.

ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirilmesinin ilçeye ne gibi etkileri olduğu konusunda ise üreticilerin % 43,6'sı özelleştirme sonrası ilçeden büyük oranda göç olduğunu, % 24,5'i iş olanaklarının daraldığını ve işsizliğin arttığını, % 15,9'u özelleştirmeden sonra ilçede ekonomik ve sosyal hareketliliğin azaldığını, % 10,4'ü ilçede bulunan kamyon sayısının azaldığını ve bazı nakliye firmalarının iflas ettiğini ifade etmişlerdir. İşletmecilerin % 5,6'sı ise bu konuda görüş belirtmemiştir.

Görüşülen üreticilerden sadece biri ve 16 üreticinin de yakınlarının 1993'den önce (özelleştirmeden öncesi) ORÜS Ayancık İşletmesi'nde çalıştığı tespit edilmiştir. Özelleştirme sonrası ise, fabrikada çalışan hiçbir üretici çalışmamakta ve sadece 3 üreticinin yakınlarının fabrikada çalışmaya devam ettiği bildirilmektedir. Diğer bir deyişle görüşülen işletmecilerle ilgili olarak 14 kişi özelleştirme sonrasında ORÜS Ayancık İşletmesi'nden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Üreticilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirilmesinden memnun olup olmama durumu ile sosyo-ekonomik özellikleri arasında bir ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan khi-kare analizi sonucunda, işletme arazisi büyüklüğü, gelir düzeyi ve tarım dışı bir işle uğraşma değişkenleri ile ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirilmesinden memnun olma durumu arasında istatistiksel açıdan önemli ilişkiler bulunmuştur (Çizelge 7.79). Tarım dışı bir işle uğraşan ve yaşça büyük olan işletmecilerin özelleştirmeden memnun olmadıkları ileri sürülebilir. Diğer taraftan işletme arazisi büyüklüğü ile söz konusu tesisin özelleştirilmesinden memnun olup olmama grupları arasında istatistiksel açıdan bir fark bulunduğu sonucu çıkmış olsa da, frekans dağılımına ve herbir grubun ortalamasına bakıldığında, önemli bir fark görülmemektedir.

Çizelge 7.79. Üreticilerin ORÜS Ayancık İşletmesi'nin Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	3	1,133
Öğrenim Düzeyi	4	4,558
İşletme Arazisi Büyüklüğü	4	9,917*
Ailede Birey Sayısı	6	8,187
Gelir Düzeyi	5	31,435**
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	3,872*

* % 5'de önemli ** % 1'de önemli

7.3.5. Konya şeker pancarı işletmeleri

7.3.5.1. İşletmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri

Konya İli Çumra İlçesi'ne bağlı 14 köyde toplam 54 şeker pancarı yetiştiricisine anket uygulanmıştır. İşletmecilerin yaş gruplarına göre dağılımı Çizelge 7.80'de gösterilmektedir. İşletmecilerin % 38,9'u 41-50, % 18,5'i 31-40, % 18,5'i 51-60 ve % 18,5'i 61 ve üzeri yaş grubunda yer alırken, % 5,6'sı 21-30 yaş grubundadır. İşletmecilerden 40 yaşın üzerinde olanlar, % 75,9 gibi büyük bir orandadır.

Çizelge 7.80. Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerde İşletme Sahiplerinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
21-30	3	5,6
31-40	10	18,5
41-50	21	38,9
51-60	10	18,5
61-+	10	18,5
Toplam	54	100,0

İşletmecilerin eğitim düzeyi itibariyle dağılımı incelendiğinde, üreticilerin % 64,8 gibi büyük bir bölümünün ilkokul mezunu olduğu dikkati çekmektedir (Çizelge 7.81). Bunu % 22,2 ile ortaokul mezunu olanlar, % 7,4 ile lise mezunu olanlar ve % 1,0 ile üniversite mezunu olanlar izlemektedir. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise % 3,7'dir.

Çizelge 7.81. Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerde İşletme Sahiplerinin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	İncelenen İşletmeler	
	İşletme Sayısı (Adet)	Oran (%)
Okuma-yazma Bilmeyen	2	3,7
İlkokul Mezunu	35	64,8
Ortaokul Mezunu	12	22,2
Lise Mezunu	4	7,4
Üniversite Mezunu	1	1,9
Toplam	54	100,0

İşletmelerde yaş ve cinsiyete göre nüfus varlığı incelendiğinde, işletme başına ortalama nüfusun 6,67 kişi olduğu, % 54,4'ünün 15,49 yaş grubunda yer aldığı görülmektedir (Çizelge 7.82). İşletmelerdeki nüfusun % 49,2'si kadın, % 50,8'i erkeklerden meydana gelmektedir. İşletmelerde ortalama işgücü varlığı 4,64 EİB olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 7.82. Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerde Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus Varlığı

Yaş Grupları	İncelenen İşletmeler					
	Kadın		Erkek		Toplam	
	Kişi	(%)	Kişi	(%)	Kişi	(%)
0-6	0,26	56,5	0,20	43,5	0,46	100,0
7-14	0,59	46,8	0,67	53,2	1,26	100,0
15-49	1,76	48,5	1,87	51,5	3,63	100,0
50-+	0,67	50,8	0,65	49,2	1,32	100,0
Toplam	3,28	49,2	3,39	50,8	6,67	100,0

İşletmelerde ortalama işletme arazisi 237,59 da olup, bunun % 58,69'u tahıl, % 17,0'si endüstri bitkileri, % 7,80'i baklagiller, % 1,74'ü yumrulu bitkiler ve % 2,80'i sebze tarımına ayrılmıştır (Çizelge 7.83).

Çizelge 7.83. Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerde İşletme Arazisinin Tahsis Edilen Ürünlere Göre Dağılımı

Ürünler	İşletmeler Ortalaması	
	Miktar (Da)	Oran (%)
Tahıllar	139,45	58,69
• Buğday (Sulu)	22,90	9,64
• Buğday (Kuru)	86,22	36,29
• Arpa	30,33	12,76
Endüstri Bitkileri	40,39	17,00
• Şeker Pancarı	40,39	17,00
Baklagiller	18,52	7,80
• Kuru Fasulye	15,04	6,33
• Nohut	3,48	1,47
Yumrulu Bitkiler	4,12	1,74
• Kuru Soğan	4,12	1,74
Sebze	6,66	2,80
• Domates	0,28	0,12
• Bostan	0,41	0,17
• Biber (Sivri)	5,97	2,51
Meyve	1,41	0,59
• Elma	0,76	0,32
• Armut	0,65	0,27
Nadas	27,04	11,38
Toplam İşletme Arazisi	237,59	100,0

Nadas alanı, toplam işletme arazisi içinde % 11,38 oranında pay almaktadır. Ürünlere göre bir değerlendirme yapıldığında, ekim alanı açısından buğday ilk sırayı almakta ve şeker pancarı bunu izlemektedir. İncelenen işletmelerde ortalama işletme arazisinin % 82,6'sı mülk araziden oluşurken, kiracılıkla tutulan arazi % 14,1 ve ortakçılıkla tutulan arazi ise % 3,3 oranında paya sahiptir.

İşletme arazisinin % 38,1'i sulanabilmektedir. İşletmelerin % 81,5'i geçici ve % 13,0'u daimi yabancı işgücü çalıştırmaktadır. Geçici işgücünün özellikle şeker pancarı tarımında istihdam edildiği görülmektedir. İşletmeler ortalamasında en son üretim döneminde şeker pancarı üretimi 246,6 ton olup, pancar üretiminin değişim genişliği 38 ton ile 890 ton arasında değişmektedir. İşletmelerin şeker pancarı yetiştiriciliğindeki ortalama deneyimi 22,9 yıldır.

Anket uygulanan işletmelerde ortalama 3 baş süt sığırı, 1 baş düve, 2 baş dana ve 2 baş buzağı bulunurken, küçükbaş hayvanlardan 8 baş koyun, 2 baş toklu, 4 baş kuzu yer almaktadır. Çoğunluğu tavuk olmak üzere ortalama 8 adet de kümes hayvanı bulunmaktadır. İşletmelerde ortalama hayvan varlığın 7,2 BBHB'dir.

İşletmelerin % 48,1'i tarımsal faaliyetlerle ilgili olarak kredi kullanmakta ve bunun için çoğunlukla Tarım Kredi Kooperatifi'ni tercih etmektedirler. Kredinin çoğunlukla gübre ve tohumluk için kullanıldığı ifade edilmektedir.

İşletmecilerin % 14,8'i tarımsal faaliyet yanında tarım dışı bir işle de uğraşmaktadır. Bunların % 25'i esnaf, % 25'i serbest meslek sahibi, % 25'i işçi ve % 25'i şofördür.

Örneğe çıkan işletmelerin şeker pancarı üretiminden elde ettikleri GSÜD'ne göre dağılımı Çizelge 7.84'de verilmiştir. Buna göre işletmelerin

Çizelge 7.84. İncelenen İşletmelerin Şeker Pancarı Yetiştiriciliğinden Elde Ettikleri GSÜD'ne Göre Dağılımı

GSÜD (Milyon TL)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
< 1000	5	9,3
1001-2000	12	22,2
2001-3000	10	18,5
3001-5000	11	20,4
5001-7500	10	18,5
7501-+	6	11,1
Toplam	54	100,0

% 22,2'si şeker pancarı üretiminde 1001-2000 milyon TL arasında GSÜD elde ederken, % 20,4'ü 3001-5000 milyon TL, % 18,5'i 5001-7500 milyon TL, % 18,5'i 2001-3000 milyon TL, % 11,1'i 7,5 milyar TL ve üzeri ve % 9,3'ü 1 milyar TL'den daha az GSÜD'ne sahiptir.

İşletmelerin toplam GSÜD içinde şeker pancarı yetiştiriciliğinden elde ettikleri GSÜD'nin aldığı paya göre dağılımı incelendiğinde, % 31,5'i 31-40 oranında, % 20,4'ü 21-30 oranında, % 14,8'i 11-20 oranında paya sahiptir (Çizelge 7.85). İşletmelerin % 33,3'ünün şeker pancarından elde ettiği GSÜD, toplam GSÜD içinde % 40'dan daha fazla pay almaktadır.

Çizelge 7.85. İşletmelerde Şeker Pancarı Yetiştiriciliğinden Elde Edilen GSÜD'nin Toplam GSÜD İçindeki Payı

Toplam GSÜD İçindeki Payı (%)	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
1-10	-	-
11-20	8	14,8
21-30	11	20,4
31-40	17	31,5
41-50	6	11,1
51-60	4	7,4
61-70	7	13,0
71-80	1	1,8
Toplam	54	100,0

7.3.5.2. İşletmecilerin özelleştirme konusundaki bilgi düzeyleri

İşletmecilerin genel olarak % 85,2'sinin özelleştirme konusunda az çok bilgi sahibi oldukları saptanmıştır (Çizelge 7.86). Ancak % 14,8'i özelleştirmenin ne olduğunu bilmemektedir.

Çizelge 7.86.Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin Özelleştirme Konusunda Bilgi Sahibi Olma Durumları

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Bilgi Sahibi Olanlar	46	85,2
Bilgi Sahibi Olmayanlar	8	14,8
Toplam	54	100,0

İşletmecilerin % 33,3'üne göre özelleştirme konusundaki bilgi kaynakları yazılı ve görsel basın, % 22,2'sine göre görsel basın, % 9,3'üne göre arkadaş çevresi, % 7,4'üne göre yazılı basın, % 7,4'üne göre görsel basın ve arkadaş çevresi iken, % 5,6'sına göre eğitim kurumlarıdır (Çizelge 7.87). Bu işletmelerde de yazılı ve görsel basının özelleştirme konusunda toplumu bilgilendirme açısından büyük bir önemi bulunmaktadır.

Çizelge 7.87. Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin Özelleştirme Konusundaki Bilgi Kaynakları

Bilgi Kaynakları	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Gazete, Dergi ve Kitap (Yazılı Basın)	4	7,4
TV ve Radyo (Görsel Basın)	12	22,2
Arkadaş Çevresi	5	9,3
Eğitim ve Öğretim Kurumları	3	5,6
Yazılı ve Görsel Basın	18	33,3
Görsel Basın ve Arkadaş Çevresi	4	7,4
Bilgi Sahibi Olmayanlar	8	14,8
Toplam	54	100,0

Anket uygulanan şeker pancarı yetiştiricilerinin tamamı, Konya Şeker Fabrikası'nın yönetim ve mülkiyet açısından özelleştirildiğini bilmektedir (Çizelge 7.88). Diğer taraftan incelenen işletmelerin % 90,7'si Konya Şeker Fabrikası'ndaki kamu payının kime devredildiğini bilmektedir.

Çizelge 7.88. Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin Konya Şeker Fabrikası'nın Özerkleştirilmesinden Haberdar Olma Durumu

Bilgi Düzeyi	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Bilenler	54	100,0
Bilmeyenler	-	-
Toplam	54	100,0

Söz konusu işletmelerin kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi fikrine % 75,9'u katılmaktadır. Bu işletmelerde KİT'lerin özelleştirilmesine katılım oldukça yüksektir (Çizelge 7.89). Bu fikre katılanların % 56,1'i özel sektörün KİT'leri daha verimli işletebileceğini, % 19,5'i devletin asli görevlerini yapabilmesi için küçülmesi gerektiğini, % 24,4'ü KİT'lerin devlete yük getirdiğini ifade etmektedir.

Özelleştirmeye karşı olan % 24,1'lik grup içinde % 46,1'i özel sektörün rekabeti ortadan kaldırmaya çalışarak hizmet kalitesini düşürdüğünü, % 38,5'i gerçekçi ve şeffaf bir özelleştirme uygulamasının yapılamadığını, % 15,4'ü devletin bazı konularda faaliyetine devam etmesi gerektiğini belirtmektedir.

Çizelge 7.89. Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Fikrine Katılım Düzeyleri

Katılım Düzeyleri	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılanlar	41	75,9
Katılmayanlar	13	24,1
Toplam	54	100,0

İncelenen işletmelerde kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesi fikrine katılım durumu ile yaş, eğitim düzeyi, işletme arazisi ve gelir düzeyi arasında istatistiksel açıdan önemli ilişkiler bulunmuştur (Çizelge 7.90). Bu sonuçlar, % 10 önem seviyesinde eğitim düzeyinin, şeker pancarı işletmelerinde KİT'lerin özelleştirilmesine taraftar olma durumunu artırdığını, % 5 önem seviyesinde ise büyük işletme arazisine ve gelir düzeyine sahip genç işletmecilerin KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katıldığını göstermektedir. Bitkisel üretim ağırlıklı olan şeker pancarı işletmelerinde işletme arazisi büyüklüğü ile işletmecilerin gelir düzeyi arasında da doğrusal bir ilişki söz konusudur.

Çizelge 7.90. İşletmecilerin KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkındaki Düşünceleri İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	4	10,916**
Öğrenim Düzeyi	4	8,308*
İşletme Arazisi Büyüklüğü	4	12,638**
Ailede Birey Sayısı	11	13,170
Gelir Düzeyi	4	9,714**
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	0,982

* % 10'da önemli ** % 5'de önemli

7.3.5.3. İşletmecilerin Konya Şeker Fabrikası'nın yönetiminin özelleştirilmesi ve olası etkileri konusundaki görüşleri

Konya Şeker Fabrikası, büyük bir bölümü pancar ekicileri istihsal kooperatiflerine ortak çiftçilerin katkıları ile kurulan bir tesistir. Kuruluşunda itibaren fabrikaların hisselerinin çoğunluğuna sahip olan pancar kooperatifleri, 1992 yılına kadar, her yıl yönetim kurulu kararı ile fabrikanın yönetimini, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin sorumluluğuna bırakmıştır. 1992'de fabrikanın yönetimi özertleştirilmiş ve böylece fabrikanın yönetimi, kooperatif ortaklarınca seçilen yöneticiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda üreticilerin Konya Şeker Fabrikası'nın işletmeciliğinin kooperatiflerce yapılmasından memnun olma durumu değerlendirildiğinde; üreticilerin % 68,5'inin memnun ve % 31,5'inin ise memnun olmadıkları belirlenmiştir (Çizelge 7.91).

Çizelge 7.91. İşletmecilerin Konya Şeker Fabrikası'nın Yönetiminin Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu

Fabrika Yönetiminin Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Memnun Olanlar	37	68,5
Memnun Olmayanlar	17	31,5
Toplam	54	100,0

Konya Şeker Fabrikası'nın mevcut durumu hakkında işletmecilerin % 59,3'ü olumlu bir görüş bildirirken, % 40,7'si fabrika yönetiminde bazı sorunların olduğunu ifade etmektedir. Olumlu düşünenlerin % 46,9'u girdi ve avans dağıtımının zamanında yapılabildiğini, % 40,6'sı üreticiye daha iyi hizmet verdiğini, % 12,5'i kapasiteyi artırdığını düşünürken, olumsuz fikre sahip olanların % 36,4'ü ekim alanı kısıtlaması ile şeker pancarı üretimini azaltmaya çalıştığını, % 27,3'ü sermayeyi iyi kullanmadığını, % 27,3'ü bir değişme olmadığını, % 9,0'u da yönetim organlarının aşırı harcama yaptıklarını belirtmektedirler.

Söz konusu şeker fabrikasının pancar kooperatiflerince işletilmesinin şeker pancarı yetiştiricilerine ne gibi etkileri olduğu sorusuna, üreticilerin % 40,7'si ödemelerin zamanında yapılarak nakit sıkıntısının yaşanmadığını, % 14,8'i şeker pancarı üretim miktarının arttığını, % 13,0'ü şeker pancarından elde edilen gelirin arttığını belirtirken, % 22,2'si ekim alanı kısıtlamasından işletmelerinin olumsuz etkilendiğini ifade etmektedir. % 9,3'ü ise bu konuda görüş beyan etmemiştir.

Yönetimin kooperatiflerce gerçekleştirilmesinden sonra, ilçeye olası etkileri konusunda üreticilerin % 44,4'ü bir değişme olmadığını, % 16,7'si dolaylı olarak hayvancılığı olumlu etkilediğini, % 13,0'ü ilçe genelinde şeker pancarı ekim alanı ve üretici gelirinin arttığını ifade ederken, % 25,9'u bu konuda bir görüş belirtmemiştir.

Üreticilerin TŞFAŞ'ne bağlı şeker fabrikalarının da pancar ekicileri istihsal kooperatiflerine veya onun üst kuruluşu olan PANKOBİRLİK'e devredilmesi gerektiği fikrine katılım düzeyleri değerlendirildiğinde; üreticilerin % 85,2'si bu fikre katılırken, % 11,1'i katılmamakta, % 3,7'si ise bir görüş bildirmemiştir (Çizelge 7.92). Bu sonuca göre, şeker pancarı yetiştiricilerinin büyük çoğunluğu, kamu şeker fabrikalarının pancar kooperatiflerine devredilmesi fikrine katıldığı görülmektedir.

Çizelge 7.92. Üreticilerin Şeker Fabrikalarının Şeker Pancarı Yetiştiren Üreticilerin Oluşturduğu Kooperatiflere Devredilmesi Fikrine Katılım Düzeyleri

Katılım Düzeyleri	İşletmeler	
	Sayı (Adet)	Oran (%)
Katılanlar	46	85,2
Katılmayanlar	6	11,1
Kararsız Olanlar	2	3,7
Toplam	54	100,0

İncelenen işletmelerin Konya Şeker Fabrikası'nın işletmeciliğinin pancar kooperatiflerine devredilmesinden sonra şeker pancarı ekim alanlarındaki gelişme irdelendiğinde; ekim alanının

işletmeler ortalamasında % 21,8 oranında azaldığı tespit edilmiştir. İşletmelerin % 52,8'i şeker pancarı ekim alanının azaldığını, % 38,9'u değişmediğini, % 9,3'ü ise arttığını ifade etmektedir. Ancak bu sonucun elde edilmesinde, 1998 ve 1999 yıllarında, söz konusu fabrikanın piyasada şeker fiyatlarındaki artışın yeterli olmaması ve satışlardaki yetersizlikler gibi nedenlerle artan stoklarını eritebilmek amacı ile ekim alanı sınırlamasını uygulamak durumunda kalmasının önemli etkisinin olduğu unutulmamalıdır. Ekim alanı sınırlaması yapılmadan önce ise, şeker pancarı ekim alanının, TŞFAŞ dönemine oranla, 1992-1997 döneminde % 15,4 oranında arttığı görülmektedir.

Üreticilerin şeker pancarı yetiştiriciliğinde karşılaştıkları sorunlar ise; üreticilerin % 25,9'una göre şeker pancarı alım fiyatlarının düşük ve dekara ödenen avansların yetersiz oluşu, % 22,2'sine göre ekim alanı kısıtlaması, % 14,8'ine göre dekara ödenen avansların yetersiz oluşu, % 13,0'üne göre şeker pancarı alım fiyatlarının düşük oluşu, % 5,6'sına göre şeker pancarı bedellerinin zamanında ödenmemesi gibidir. Üreticilerin % 18,5'ine göre ise önemli bir sorun ile karşılaşılmamaktadır.

İşletmecilerin Konya Şeker Fabrikası'nın özerkleştirilmesinden memnun olma durumu ile yaş ve tarım dışı bir işle uğraşması arasında istatistiksel açıdan önemli ilişkiler bulunmuştur (Çizelge 7.93). Yapılan khi-kare testleri ile Konya Şeker Fabrikası'nın özerkleştirilmesinden memnun olan işletmecilerin nispeten ileri yaşta ve tarım dışı bir işte çalışmayan işletmeciler olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Çizelge 7.93. Üreticilerin Konya Şeker Fabrikası'nın Yönetiminin Özelleştirilmesinden Memnun Olma Durumu İle Sosyo-Ekonomik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Sosyo-Ekonomik Özellikler	Serbestlik Derecesi	χ^2 Hesap Değeri
Yaş	4	10,534*
Öğrenim Düzeyi	4	2,597
İşletme Arazisi Büyüklüğü	4	2,276
Ailede Birey Sayısı	11	5,174
Gelir Düzeyi	4	12,582
Tarım Dışı Bir İşle Uğraşma	1	1,577*

* % 5'de önemli

7.3.6. Üretici görüşlerinin genel değerlendirmesi

Tarımsal kalkınma, tarımsal ve tarıma dayalı sanayi kuruluşlarının geliştirilmesi ile hızlandırılabilir. Ayrıca küçük üreticilerin refah seviyelerinin yükseltilebilmesi için, bunların sadece hammadde üretimi ve satışı yapan ve sanayi malları tüketen bir kesim olmaktan çıkarılması gereklidir. Bu amaca ancak üreticilerin veya tarım kesiminin sanayi ve ticaret kesimlerine entegre edilmesi ile ulaşılabilecektir. Bunun için kırsal kesimde tarım endüstrilerinin geliştirilmesi ve üreticilerin de bu kuruluşları benimsemeleri gereklidir. Tarımın sanayi ve ticaret kesimlerine entegrasyonunun gerçekleştirilebilmesi, tarımsal ve tarıma dayalı sanayi kuruluşlarının özelleştirilmesinde, bu kuruluşlarla organik ilişki içinde olan üreticiler ve demokratik üretici örgütlerine öncelik verilmesi ile sağlanabilecektir.

İncelenen tarımsal KİT işletmelerinin bulunduğu yörede örneğe çıkan üreticilerden elde edilen veriler çerçevesinde genel bir değerlendirme yapılacak olursa, öncelikle özelleştirme kavramı konusunda üreticilerin hemen hemen büyük bir çoğunluğunun bilgi sahibi olduğu görülmektedir.

Üreticilerin özelleştirme konusundaki bilgi kaynakları olarak, görsel ve yazılı basının büyük bir pay aldığı ifade edilmektedir. Üreticilerin ilgili KİT işletmelerinin özelleştirildiğinden haberdar olma düzeyinin ise Samsun hayvancılık işletmelerinde en düşük seviyede oluşu dikkati çekmektedir. Diğer taraftan bu oran şeker pancarı işletmelerinde % 100'dür. Üreticilerin genel kapsamda özelleştirme fikrine katılımı, farklılık arz etmektedir. KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılım oranı % 26,4 ile Afyon sığır besiciliği işletmelerinde en düşük oranda çıkarken, % 75,9 ile şeker pancarı işletmelerinde en yüksek değerde tespit edilmiştir. Amasya süt sığırcılığı işletmeleri, Samsun hayvancılık işletmeleri ve Sinop orman içi ve çevresi tarım işletmelerinde bu oranlar sırasıyla % 47,5, % 53,3 ve % 56,5'dir. Bu farklılığın temelinde, üreticilerin araştırmanın amacını oluşturan ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmesinden memnun olup olmaması yatmaktadır. Çünkü ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmesinin iyi bir özelleştirme uygulaması olduğunu düşünenlerin, KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılımı artmaktadır. Nitekim, her ilde görüşülen üreticilerin ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmesinden memnun olma düzeyleri de benzer oranlardadır. Konya şeker pancarı üreticilerinin % 68,5'i Konya Şeker Fabrikası'nın özelleştirilmesinden memnun olurken, Afyon sığır besiciliği işletmelerinde bu oran ancak % 13,2'dir.

Üreticilerin ilgili tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi konusunda genelde üreticiler veya üretici örgütlerine de özelleştirmede öncelik verilmesini istedikleri belirlenmiştir. Diğer taraftan ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmemesi gerektiğini düşünenlerin oranı ise, Afyon sığır besiciliği işletmelerinde % 54,7 gibi oldukça yüksek düzeyde bulunmuştur. Amasya süt sığırcılığı işletmelerinde bu oran % 42,6, Sinop orman içi ve çevresi tarım işletmelerinde % 12,9 ve Samsun hayvancılık işletmelerinde ise % 4'dür. İlgili tarımsal KİT işletmelerinin bu konuda çalışan üreticilerin oluşturduğu örgütlere (kooperatif veya birlikler) devredilmesi fikrine katılım ise, her ildeki üreticilerin büyük bir çoğunluğu tarafından kabul görmüştür.

Üreticilerin, KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılım durumları ile sosyo-ekonomik özellikleri arasında yapılan khi-kare testleri sonucunda, seçilen 5 ilde; yaş değişkeni, 3 ilde gelir düzeyi ile öğrenim düzeyi ve 2 ilde ise tarım dışı bir işle uğraşma durumu ile KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılım düzeyi arasında önemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Buradan anket uygulanan üreticiler içinde KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılanların genelde nispeten genç, öğrenim ve gelir düzeyi yüksek, tarım dışı bir işle de uğraşan üreticiler olduğu sonucu çıkmaktadır.

Seçilen KİT işletmesinin özelleştirilmesinden memnun olup olmama durumuna; üreticilerin genelde öğrenim düzeyi, tarım dışı bir işle uğraşma ve yaş faktörlerinin etkili olduğu görülmektedir. Ancak burada dikkati çeken bir konu, bu değişkenlerin Amasya, Afyon ve Sinop'ta özelleştirmeden memnun olmayan üreticileri tanımlaması, Konya ve Samsun'da ise özelleştirme uygulamasından memnun olan üreticileri ifade etmesidir. Buna göre, Amasya ve Afyon'daki özelleştirme uygulamalarından memnun olmayan üreticilerin genelde eğitim düzeyi yüksek, büyük aileye ve tarım dışı bir işe sahip kişiler olduğu ifade edilebilirken, Konya'da özelleştirme uygulamasından memnun olanların daha çok ileri yaşta ve sadece tarımsal faaliyet ile uğraşan üreticiler olduğu ve Samsun'da ise özelleştirmeden memnun olanların nispeten genç ve eğitim düzeyinin yüksek olduğu sonucu çıkmaktadır. Sinop orman içi ve çevresi tarım işletmelerinde ise bu durum daha farklı bir görünüm arz etmektedir. ORÜS Ayancık İşletmesi'nin özelleştirilmesinden memnun olmayanların genelde daha ileri yaş grubunda yer alan ve tarım dışı bir işle de uğraşan üreticiler olduğu görülmektedir.

8. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

8.1. Araştırma Sonuçları ve Tartışma

Ülkemizde Cumhuriyet Döneminde kamu iktisadi kuruluşlarının yeniden yapılandırılması ve bu kuruluşların performanslarının iyileştirilmesine yönelik politikaların uygulanması sürekli gündemde kalmıştır. 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı'nın uygulanmasına paralel olarak, kamu iktisadi kuruluşlarının yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Bu çalışmalarda KİT'lerin ekonomik hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğu kabul edilmiş ve KİT sorunlarının, bu kuruluşların kademeli olarak özelleştirilmesi ile azaltılması amaçlanmıştır.

1970 ve 1980'li yıllarda ekonomide yaşanan yüksek oranlı enflasyon, yatırımların yetersizliği, verim düşüklüğü, kalkınma hızındaki yetersizlikler, ödemeler dengesi açıkları ve KİT zararlarının bütçeye getirdiği yük dolayısıyla devletin mali politikalarının yeniden düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda KİT'lerin ekonomide yatırımcı ve işletmeciler kuruluş olarak fonksiyonlarının azaltılması eğilimi, özelleştirme politikalarının benimsenmesi sürecini hızlandıran önemli bir faktör olmuştur.

Türkiye'de özelleştirme uygulamasına 1986'da başlanmış ve öncelikle kamu kuruluşlarının yarım kalmış tesislerinin satış ve/veya devirleri yapılmıştır. 1986-1999 döneminde 212 kuruluşta kamu hisseleri özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bunların 23'ü çeşitli nedenlerle özelleştirme kapsamı dışına çıkarılmıştır. 131 kuruluşta ise hisse senedi veya varlık satış ve devir işlemi yapılmış ve bunlardan 115'inde hiç kamu payı kalmamıştır. Halen 76 kuruluş ile 4 taşınmaz mal özelleştirme kapsamında olup, bunların 33'ünde kamu payı % 50'nin üzerindedir.

1986-1999 döneminde özelleştirme ile ilgili yasal ve kurumsal düzenlemeler büyük ölçüde tamamlanmıştır. 1984'de 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun ile başlatılan yasal düzenlemeler, daha sonraki yıllarda çeşitli tarihlerde yürürlüğe giren yasa ve kanun hükmünde kararname ile iyileştirilmiştir. 1994'de çıkarılan 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu ile bu kanunun bazı maddelerini değiştiren 4105 ve 4108 sayılı Kanunların yürürlüğe girmesi ile özelleştirme çalışmalarıyla ilgili sağlıklı bir yasal altyapı oluşturulmuştur. Ayrıca özelleştirme uygulamaları ve programın oluşturulmasında, önceleri çok sayıda kuruluş görev ve sorumluluk almakta iken, yeni yasa ile bu görev Özelleştirme Yüksek Kurulu'na bırakılmış ve bu kuruluşun sekreteryası görevi de yeni kurulan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na verilmiştir.

1986-1999 döneminde özelleştirme uygulamalarından sağlanan toplam kaynak yaklaşık 6 milyar \$ olup, bunun % 68,31'i özelleştirme işlemlerinden tahsil edilen gelirlerden oluşmaktadır. Buna karşılık aynı dönemde özelleştirme uygulamalarına ilişkin toplam gider ise, yaklaşık 5,76 milyar \$ olup, bu giderin % 58,26'sını özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara ilişkin ödemeler, % 26,68'ini Hazine'ye yapılan transferler ve % 10,05'ini borç ödemeleri oluşturmaktadır. Özelleştirme gelirlerinin % 96'sı özelleştirme giderlerine ayrılmıştır. Özelleştirilen kuruluşların sayısı olarak % 50,5'inde tesis ve varlık satış yöntemi, % 24,0'ünde blok satış, % 18,4'ünde İMKB'de satış, % 6,4'ünde halka arz ve % 0,7'sinde ise uluslararası kurumsal arz yöntemleri tercih edilmiştir.

Ülkemizde tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerdeki özelleştirme uygulamalarına ilk olarak Yem Sanayi A.Ş.'nden başlanmıştır. 1993-1995 döneminde YEMSAN'a bağlı 25 yem fabrikası, 1 adet arsa ve 4 yem fabrikasındaki iştirak payları özelleştirilmiş ve bu KİT 1997'de tasfiye edilmiştir. Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'nda ise, özelleştirmeye 1993'de başlanmış ve 1998 yılına kadar 32 süt mamulleri işletmesi, 6 süt toplama merkezi, 4 adet arsa ve SEK isim hakkı özelleştirilerek, Kurum 1997'de tasfiye edilmiştir. Kısmen özelleştirmenin gerçekleştirildiği Et ve Balık Kurumu'nda ise 1995-1998 döneminde 12 adet kombina ve 14 adet arsası özelleştirilmiştir. ORÜS'de ise, 1996-1999 döneminde 19 işletme, 78 adet taşınmaz, 1 arsa ve 1 emprenyeleme tesisi satılmıştır. Tarımsal KİT'lerle ilgili olarak bir diğer özelleştirme uygulaması ise şeker sanayinde gerçekleştirilmiştir. Konya Şeker Fabrikası'ndaki % 24'lük kamu payı 1995'de özelleştirilmiştir. Türkiye Ziraî Donatım Kurumu'nda ise 17 adet arsa ve taşınmazın özelleştirilmesi 1998-1999 döneminde gerçekleştirilirken, çeşitli yerlerdeki 116 tesis ve taşınmazları ise çeşitli kamu

kuruluşlarına bedelsiz olarak devredilmiştir. Tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerin özelleştirilmesinden elde edilen toplam gelir 177.392.696 \$ olup, bunun toplam özelleştirme gelirleri içindeki payı ancak % 4,3'dür.

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'nun özelleştirilen 32 süt mamulleri işletmesinden özelleştirme sonrası dönemde, 19 işletmenin faaliyeti durdurulmuş ve faaliyetini sürdüren 13 işletmenin 4'ünde istihdam ve 9'unda işlenen süt miktarı açısından artış sağlanmıştır. Özelleştirme öncesi 32 işletmede toplam işlenen süt miktarı ortalama 185.088 ton iken, özelleştirme sonrası dönemde bu miktar % 18,95 oranında azalmıştır. Özelleştirme sonrasında istihdam hacmindeki azalma ise, % 59,94 oranında gerçekleşmiştir.

Özelleştirilen 24 yem fabrikasında özelleştirme sonrası dönemde, özelleştirme öncesine oranla kurulu kapasitede % 38,6 oranında bir artış gerçekleştirilirken, istihdamda % 62,9 ve karma yem üretim miktarında ise % 2,1 oranında azalma olmuştur. 24 yem fabrikasından günümüzde 7'si faal durumda değildir. Faal durumda olmayan yem fabrikalarının çoğunluğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Türkiye'de 1993'den günümüze kadar toplam 69 yeni yem fabrikası kurulmuş ve böylece karma yem endüstrisinde yıllık yaklaşık 2,6 milyon tonluk ilave üretim kapasitesi sağlanmıştır.

EBK'nın özelleştirilen 12 kombinasında özelleştirme sonrası dönemde üretim hacminde % 5,06 ve istihdamda % 56,99 oranında azalma olduğu belirlenmiştir. Söz konusu kombinalardan 1 adedi günümüzde faal durumda değildir.

Konya, Amasya ve Kayseri Şeker Fabrikaları, kuruluşlarından itibaren sermayelerinin % 51'inden fazlası özel kişi ve kuruluşlara ait olan işletmeler veya özel şeker fabrikalarıdır. Bu fabrikaların 1992 yılına kadar yönetimi, yönetim kurulu kararı ile TŞFAŞ'ne devredilmiştir. 1992'den itibaren fabrikaların yönetimi özleştirilmiş ve böylece fabrika yönetimi pancar kooperatiflerine devredilmiştir. 1992-1999 döneminde bu fabrikaların şeker üretiminde % 33,35 oranında artış, istihdam hacminde ise % 31,65 oranında azalma olmuştur. Bu üç şeker fabrikasının günlük pancar işleme kapasitesinde ise, özelleştirme sonrası dönemde % 50 oranında artış gerçekleştirilmiştir.

ORÜS işletmelerinde özelleştirilen 18 orman ürünleri işletmesi ile 1 emprenyeleme tesisinde, özelleştirme sonrası dönemde üretim miktarı % 45,15 ve istihdam ise % 61,24 oranında azalmıştır. Özelleştirilen işletmelerden sadece 4'ünde üretim faaliyeti durdurulmuştur.

Ülkemizde tarımsal KİT işletmelerinin genel olarak kuruluş yerleri iyi seçilememiş, yeterli hammadde temin olanağı olmayan bölgelerde (özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi) yer alan işletmeler ile büyük kentlerde kurulan ve arsası yüksek değer taşıyan tesislerde (İstanbul Yem Fabrikası, Ankara Et Kombinası gibi), özelleştirme sonrası dönemde üretim faaliyetlerinin devam ettirilmediği dikkati çekmektedir. Bununla birlikte mülkiyet yönünden özel, kamu ve özel-kamu ortaklığı girişimciliğin yer aldığı karma yem endüstrisinde, özelleştirme uygulamalarının gerek kurulu kapasitedeki artış gerekse sektörde yeni yatırımların ortaya çıkması bakımından nispeten olumlu sonuçlar verdiği ifade edilebilir. Ancak, özelleştirme öncesi dönemde Türkiye'de üretilen sütün ancak % 10'unun süt fabrikalarında işlendiği sektörde, TSEK işletmelerinin özelleştirme sonrası dönemde işlenen süt miktarlarında önemli bir azalma olmuş ve özelleştirilen 32 işletmenin ancak 13'ünün faaliyeti devam ettirilmiştir. Buna ilave olarak yeni yatırımlar ile endüstride yeni üretim kapasitesi sağlanması olanakları da sınırlı düzeyde kalmıştır. Aynı durum özelleştirilen EBK Kombinaları için de geçerlidir. Bu kombinalarda da üretim miktarında önemli bir azalma söz konusudur. Şeker sanayindeki durum ise oldukça farklıdır. Duopol bir piyasa yapısına sahip olan şeker sanayiinde, pancar kooperatiflerinin sahip olduğu 3 şeker fabrikasının karşısında tamamı kamuya ait şeker fabrikaları yer almakta ve özel fabrikalar devletin şeker pancarı ve şeker fiyatı politikalarından doğrudan etkilenmektedirler. ORÜS işletmelerinde ise özelleştirme sonrası dönemde, üretimin yeterince artırılamamasındaki en önemli etken, bu işletmeleri devir alan kişi ve kuruluşların karşılaştıkları işletme sermayesi yetersizliği ve kereste ithalatındaki serbestliktir. Doğu Avrupa ve eski SSCB ülkelerinde nispeten düşük maliyetle ithal edilen kerestenin, özelleştirilen işletmelerin faaliyetlerini olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu bakımdan özelleştirmeden önce söz

konusu KİT'in faaliyette bulunduğu piyasada düzenleyici bir takım tedbirlerin alınmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İncelenen 5 KİT'e bağlı işletmelerden seçilen örneklerde, söz konusu işletmelerde özelleştirme öncesi ve sonrası dönemlerde karlılık ve verimlilik analizleri yapılmıştır. Bu bağlamda genel olarak özelleştirme sonrası dönemde belli ölçülerde yeni yatırım yapan, üretim faaliyetini sürdüren Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi, Konya Şeker Fabrikası ve Samsun Yem Fabrikası'nın gerek karlılık ve gerekse verimlilik göstergelerinde bir artış olduğu belirlenmiştir. Ancak ORÜS Ayancık İşletmesi'nde özelleştirme sonrasında karlılık oranları ve fiziksel işgücü verimliliğinde artış olduğu belirlenmiş olmasına karşın, kişi başına düşen reel satış hasılatı ve net satışlarda önemli bir azalma olduğu saptanmıştır. Afyon Et Kombinasyonu'nda ise gerek karlılık gerekse verimlilik göstergelerinde, kamu işletmeciliğine nazaran önemli oranda azalma olduğu saptanmıştır. İncelenen şeker, süt ve yem sanayilerinin kamu işletmeciliğine oranla daha hızlı büyüdüğü, orman ve et sanayinde ise özelleştirme sonrası dönemde kamu işletmeciliğine oranla hızlı büyümeye yönelik bir bulgu elde edilememiştir. Ancak özelleştirme ile bu işletmeler üzerindeki politik baskılar ile bu işletmelerin devlet bütçesine getirdiği ilave yük ortadan kaldırılabilmektedir.

Ülkemizde tarımsal KİT'lerde yapılan özelleştirme uygulamalarına tarımkesimi, bireysel üreticiler ve üretici örgütlerinin katılımı yeterince sağlanamamıştır. İncelenen 5 tarımsal KİT İşletmesi ile organik ilişki içinde olan üreticilere uygulanan anket sonuçları, bu değerlendirilmeyi doğrulamaktadır. Anket uygulanan 5 farklı yapı ve yöredeki üreticilerin özelleştirme konusunda yeterli kabul edilebilecek bilgi birikimine sahip oldukları belirlenmiştir. Amasya süt sığırcılığı üreticilerinin özelleştirme konusundaki bilgi düzeylerinin görece olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiş olup, bu üreticilerin tamamı Merkez ilçede tarımsal faaliyet yapmaktadır. Ayrıca incelenen bütün üreticilerin özelleştirme konusundaki bilgi kaynaklarının genelde yazılı ve görsel basına dayandığı saptanmıştır.

Tarımsal faaliyet alanında bulunan işletmelerinin özelleştirildiğinden üreticilerin haberdar olma durumu ise ilden ile farklılık göstermektedir. Konya şeker pancarı işletmelerinde bu oran % 100 iken, Samsun hayvancılık işletmelerinde % 69,3 gibi düşük bir düzeydedir. Üreticilerin ilgili KİT işletmesinin özelleştirildiğinden haberdar olma durumu; öncelikle üreticilerin söz konusu işletme ile ticari ilişkide bulunma düzeyi, KİT işletmesinin çevre köylerdeki üreticilerce tanınma durumu ve işletmenin özelleştirme ihalesine çıkarılmasının kamuoyuna duyurulma düzeyi gibi birçok faktörün etkisinde kaldığı belirlenmiştir.

KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine üreticilerin katılım düzeyi de illere ve üretim faaliyet dallarına göre büyük ölçüde değişmektedir. KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine üreticilerin en yüksek oranda katılımının % 75,9 ile Konya şeker pancarı üreticilerinde olduğu tespit edilirken, en düşük oran ise % 26,4 ile Afyon sığır besiciliği işletmelerinde olduğu saptanmıştır. Burada üreticilerin KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılımı ile ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmesinden memnuniyet durumları arasında bir ilişki dikkati çekmektedir. Nitekim % 75,9'u KİT'lerin özelleştirilmesine taraf olan şeker pancarı üreticilerinin, Konya Şeker Fabrikası'nın özelleştirilmesinden memnun olma oranı da % 68,5 olup, bu iki oran birbirine yakın düzeydedir. Diğer yandan Afyon'da sığır besiciliği yapan üreticilerin % 26,4'ünün KİT'lerin özelleştirilmesine taraf olduğu ve üreticilerin Afyon Et Kombinasyonu'nun özelleştirilmesinden memnun olma oranının ise % 13,2 gibi düşük bir düzeyde kaldığı saptanmıştır. Kısaca KİT işletmelerinin özelleştirilmesinden memnuniyet düzeyi ile KİT'lerin özelleştirilmesi gerektiği fikrine katılımı arasında doğrusal bir ilişki olduğu ileri sürülebilir.

Üreticilere uygulanan anketler ile ortaya konulan diğer önemli bir araştırma bulgusu ise, "KİT işletmesi ve/veya işletmelerinin kimlere devredilmesi gerektiği" ile ilgilidir. Üreticilerin ürettiği ürünleri satın alan, piyasada fiyat istikrarı sağlayabilen ve gerektiğinde fiyatlara müdahale edebilen TSEK ve EBK ile ilgili olarak, görüşülen üreticilerin yaklaşık yarısı, ilgili KİT işletmesinin özelleştirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum diğer KİT işletmeleri ile ilgili olarak görüşülen üreticilerde ise (Samsun hayvancılık ve Sinop orman içi ve çevresi tarım işletmeleri) oldukça düşük düzeylerde kalmaktadır. Ayrıca söz konusu işletmelerin üreticiler veya üretici örgütlerine devredilmesi gerektiğini ifade eden üreticilerin oranı, Samsun ve Sinop'taki tarım

işletmelerinde en yüksek düzeyde bulunmuştur. Burada Samsun'da görüşülen hayvancılık işletmelerinin % 88'inin, Sinop'taki orman içi ve çevresi tarım işletmelerinin ise tamamının kooperatif ortağı olmasının önemli bir faktör olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Benzer biçimde görüşülen 5 sanayi ve ticaret işletmesinin yöneticilerinden, Amasya Süt ve Mamulleri İşletmesi hariç, diğerleri kırsal kesimde yerel yönden önem taşıyan KİT'ler veya işletmelerinin çok ortaklı üretici ve/veya yöre müteşebbislerine devredilmesi modelinin başarılı olabileceğini vurgulanmaktadır. Ancak bu başarının koşulu; devir sözleşmesinin şartları ve devir sonrası dönemde işletmenin yeterli işletme sermayesine sahip olması, profesyonel yöneticilerce organize edilmesi ve devletin de gerekli desteği sağlayabilmesine bağlı olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Anket uygulanan bütün üreticilerin KİT'lerin özelleştirilmesi fikrine katılım durumu ile yaş, öğrenim ve gelir düzeyleri arasında genelde istatistiksel açıdan önemli bir ilişki olduğu yapılan khi-kare analizleri sonucunda ortaya konulmuştur. Buna göre genç, öğrenim ve gelir düzeyi yüksek olan müteşebbislerin özelleştirme fikrine katılım düzeyinin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. İlgili KİT işletmesinin özelleştirilmesinden memnun olma durumu ile genelde üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerinden öğrenim düzeyi ve tarım dışı bir işle uğraşma değişkenleri arasında, istatistiksel açıdan önemli bir ilişki bulunduğu saptanmıştır.

8.2. Öneriler

Türkiye'de tarımsal KİT'ler, diğer ülkelerdeki örneklerinden farklı olarak, özelleştirme uygulamalarında yeterince deneyim kazanılmadan ve özelleştirme uygulamalarının ilk yıllarında özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bu nedenle söz konusu işletmelerin özelleştirme süreçleri sorunlu olmuştur. İşletmeler çoğunlukla kuruluş amaçları ve işlevleri dikkate alınmadan, yapılan ihalelerde en yüksek teklifi veren firmalara devredilmiştir. Bu nedenle birçok işletme faaliyet alanından çekilmiş, üretim ve istihdamda önemli oranlarda azalma olmuş, verimlilik ve karlılık özellikle orman ürünleri ve et kombinalarında istenilen düzeye çıkarılamamıştır. Bunun en önemli nedeninin, özelleştirmede işletmeyi devralmak isteyen kişi ve kuruluşların; yöre üreticileri ile olan ilişkileri, söz konusu faaliyet alanındaki deneyimi, işletmecilik ve yatırım hedefleri ile işletme sermayesinin yeterliliği gibi kriterler yönünden değerlendirilmeden, ilgili işletmelerin özelleştirilmesine karar verilmiş olmasıdır. Bu yüzden, 2000'li yıllarda özelleştirme programına alınabilecek KİT işletmelerinin bu kriterler yönünden de kapsamlı analizi ve değerlendirmesi yapılmalı ve daha sonra özelleştirme yöntemine karar verilmelidir.

Türkiye'de özelleştirme yalnız uygulanabilecek bir araç niteliğinden çok kapsamlı bir istikrar ve yapısal düzenleme politikaları ile birlikte ele alınabilecek bir araç niteliği taşımaktadır. Bu nedenle tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi sürecine başlanmadan önce esasen tarımda kurumsal yapı ve yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi zorunludur. Öncelikle desteklemenin KİT'ler ve TSKB'leri aracılığıyla yürütülmesi uygulamasına son verilmeli ve bu görev Tarımda Yeniden Yapılanma ve Yönlendirme Kurulu'na yapılmalıdır. Ayrıca tarım borsalarının güçlendirilmesi sağlanarak, ürünlerin borsalarda işlem gören miktarları artırılmalıdır. Diğer yandan tarımla ilgili mevzuatın yeniden gözden geçirilmesi ve günün koşullarına uygun hale getirilmesi zorunludur. Bu kapsamda öncelikle alkol üretimindeki devlet tekeli, 6757 sayılı Şeker Kanununun sağladığı şeker tekeli kaldırılmalı ve tarımla ilgili mevzuatta yapılacak değişiklikler ile tarıma dayalı sanayi dallarının özel sektör yatırımlarına açılması sağlanmalıdır. Böylece söz konusu endüstrilerde yapılacak yasal düzenlemeler ile özelleştirme uygulamasına hazırlık yapılmış olabilecektir. Bu durumda tarımsal KİT'lerin faaliyette buldukları piyasalardaki tekel konumlarından oligopol piyasa yapısına geçiş sağlanarak, serbest piyasa ekonomisine uyum nispeten kolaylaştırılabilecektir.

Türkiye'de tarımsal faaliyet alanında görevini sürdüren KİT'lerden hangilerinin öncelikle özelleştirilebileceğini, hangi yöntemle ve kimlere satılabileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle uzun vadeli tarımda yeniden yapılandırma politikasının oluşturulması gerekmektedir. Bununla birlikte mevcut piyasa koşulları ve ilgili işletmelerin kuruluş amaç ve fonksiyonları dikkate alındığında; TZDK, TİGEM, ÇAYKUR, TŞFAŞ ve TÜGSAŞ özelleştirme

kapsamına alınarak, ülke ekonomisi tarım kesimi ve bu kuruluşların ekonomik ve sosyal işlevlerine uygun olabilecek yöntemlerle özelleştirilmesi gerçekleştirilebilir. TEKEL'in yeniden yapılandırılması sağlanarak yaprak tütün işletmeleri ve sigara fabrikaları birbirinden ayrı işletmeler haline getirilebilir ve bağımsız bir destekleme kuruluşunca tütün üreticilerinin desteklenmesi sağlanabilir. Sigara fabrikaları ise ancak orta ve uzun dönemde özelleştirilebilir. Alkol üretimi ve içki sanayileri ise özel sektör yatırımlarına açılır ve uygun piyasa yapısının oluşturulmasından sonra, bu fabrikalar özelleştirilebilir.

TMO'nun yeniden yapılandırılarak öncelikle Afyon'daki Alkoloid Müessesesi'nin bağımsız bir KİT haline getirilmesi ve stratejik ürün üreten bu kuruluşun özelleştirme kapsamı dışında tutulması sağlanmalıdır. Hububat borsalarının geliştirilmesine paralel olarak, TMO'nun bazı depoları ve varlıkları özelleştirilebilir, ancak bu kurumu bir müdahale organı olarak bu piyasada faaliyetini sürdürmesi yararlı görülmektedir. Ayrıca TKB'nin tarım kesimine götürdüğü fide, fidan, tohumluk temini ve dağıtımını, yapay doğal tohumlama, proje ve müşavirlik hizmetleri, uygulamalı tarımsal araştırma projeleri ve tarımsal yayım hizmetleri özelleştirilebilir. Ormanlar, çayır ve meralar gibi doğal kaynaklar özelleştirilmemeli ve sulama işletmeciliğinin üretici örgütlerine devri ise teşvik edilmelidir.

Gerek üreticiler gerekse sanayi ve ticaret işletmelerinin yöneticileri, tarımsal ve tarıma dayalı sanayi işletmelerinin özelleştirilmesinde, bu alanda deneyimli olan firmalara, çok ortaklı üretici ve/veya yöre müteşebbislerinin oluşturacağı ortak girişimlere öncelik verilmesinin gerekliliği ve sağlayabileceği avantajlar vurgulanmaktadır. Bu bakımdan tarımda özelleştirme uygulamalarında üretici örgütleri, çalışanlar ve yöre müteşebbislerine öncelik verilebilir ve işletmelerin bu girişimlere devrinde kolaylık sağlanabilmelidir.

Ülkemizde 1992-1999 döneminde özelleştirilen tarımsal KİT'lerde ile ilgili olarak tespit edilen araştırma sonuçları ile tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesinde; sermayeyi tabana yaymak, işletmelerin faaliyetlerinin devamını garanti altına almak, tarımı sanayi ve ticaret kesimlerine entegre edebilmek için üreticilere, üretici örgütlerine ve yöre halkı ve müteşebbislerine uygun koşullarda satış yapılmasının tercih edilmesinin gerektiği ortaya konulmaktadır. Bu yolla yapılacak özelleştirmede fabrikaların kapatılmaması, amacı dışında kullanılmaması, minimum yıllık belirli bir üretim ve istihdam düzeyine ulaşılması gibi garantiler alınmalıdır.

Tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerden özelleştirme programına alınmamış ve programda yer alan işletme ve varlıklarının özelleştirilmesinde, meslek ve üretici örgütlerine yönetim devrinin yapılması da tercih edilebilir. Bunun için proje karşılığı tesisler mesleki ve üretici örgütlerine satılabilir, uzun süreli kiralanabilir veya yönetimleri devredilebilir. Böylece kırsal kesimde yetersiz ve inaktif durumdaki tasarrufların aktif hale getirilmesi ve yatırımlara dönüştürülebilmesi sağlanabilir. Bunun için özelleştirmede minimum bedel yerine pazarlık yöntemi tercih edilmeli, üreticiler ve üretici örgütlerine özelleştirme bedellerinin ödenmesinde kolaylıklar (kredi, indirim vb.) sağlanmalıdır. Diğer yandan üretici örgütlerinin yasal ve ekonomik sorunları çözümlenmeli ve ilgili ürünü yetiştirenlerin çoğunluğunun bu kuruluşlara üyeliği ve üretici örgütlerinin etkinliklerinin artırılması gereklidir.

Tarımsal KİT'lerin üretici veya üretici örgütlerine devrinde taksitli satışın yapılabilmesi ve hatta ilk birkaç yıl ödemesiz dönemin geçerli olması sağlanabilir. Taksitli satışlarda, işletme bedellerinin tamamı ödeninceye kadar, işletmenin mülkiyeti devredilmeyebilir veya yönetimde devletin temsil edilmesi ve bu temsilcinin üretim ve yatırım kararlarını veto edebilme olanağının bulunması yararlı sonuçlar verebilir. Böylece geçiş dönemi olarak tanımlanabilecek 4-8 yıllık ödeme döneminde, üretici temsilcileri de işletme yönetimi ve organizasyonu konusunda deneyim kazanabilecekler ve işletme tamamen devredildikten sonra, verimli olarak çalıştırabileceklerdir.

Tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerden özelleştirilenlerin devir sözleşmelerinde minimum 3 yıl süre ile işletme faaliyetlerinin devam ettirilmesi koşulu getirilmiştir. Ancak bu düzenlemede "üretim devam koşulu" sembolik bir kavram olmuş ve üretime devam etmeye niyetli olmayan müteşebbislerin genelde 3. yılın sonunda işletme faaliyetini durdurdukları görülmüştür.

Bu durumda yılda fiili kapasitenin % 1'ini kullanabilen veya tesisi başka işletmecilere kiralayan işletmeler bile, bu koşulu yerine getirmiş olarak değerlendirilmektedir. Ancak devredilen işletmelerde fiili kapasitenin % 40-80'inin kullanılması gibi bir koşulun getirilmesi ile üretime devam koşuluna işlerlik sağlanacağı açıktır. Böylece en azından özelleştirme ihalelerine katılanlar içinde, tesisleri işletmeye istekli olan müteşebbislerin oranının daha yüksek olması sağlanabilecektir. Tarımsal faaliyet alanında görev alan KİT'lerin işletme ve varlıklarının özelleştirilmesinde, bu konuda kapsamlı bir düzenleme yapılmalı, bütün tarımsal KİT özelleştirilmelerinde yeni yatırım ve işletmecilik hedefleri yanında, devir sözleşmesinde fiili kapasitenin minimum % 40-80'ini kullanma koşulu getirilmelidir. Faaliyetini sürdürmeyen işletmelerin devir sözleşmesi iptal edilmeli ve başka kişi ve kuruluşlara devir yapılabilmelidir. Ayrıca halihazırda üretime devam koşulunu yerine getirmeyen işletmelere çok düşük miktarlarda uygulanan para cezaları, üretimin devamını teşvik edebilecek düzeye çıkarılmalıdır.

İncelenen üreticilerin genellikle görsel basından özelleştirme ile ilgili edindikleri saptanmıştır. Bu nedenle ülkemizde özelleştirmenin açık, şeffaf ve çok katılımlı olabilmesi için, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve ilgili kurumların, görsel ve yazılı basın yoluyla üreticilerin ve ilgili diğer kesimlerin bilgilendirilmesine ağırlık vermeleri gerekmektedir. Çünkü halkın desteğini sağlayamadan ekonomide önemli yapısal değişikliklere neden olabilecek yeniden yapılanma politikalarını başarılı olarak uygulamak hemen hemen olanaksızdır.

Özelleştirmede her işletmenin kendi koşulları içinde ele alınması ve ilgili bütün tarafların görüş ve bilgisine başvurulması, karar alma sürecinde olası yanılgıları ve eksiklikleri ortadan kaldıracaktır. Özelleştirilmesine karar verilen KİT'lerin ulusal ekonomiye ve toplumsal refaha olan katkılarının analiz edilmesi ve bunların kamuoyuna duyurulması, toplumun çeşitli kesimlerinin özelleştirme kararına ikna edilmesi sürecini kolaylaştıracaktır.

Tarım kesiminde görev alan KİT'lerin özelleştirilmesinden elde edilen gelirin hemen hemen tamamı, bu kuruluşların özelleştirilmesi için yapılan giderler için harcanmaktadır. Özelleştirme ile ulusal sermaye stokunun artırılabilmesi, tarımsal kalkınmanın hızlandırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırsal kesimde işsizliğin ve tarım dışı istihdam olanaklarının artırılabilmesi için, özelleştirme gelirlerinin tarımsal yatırımlara (özellikle altyapı yatırımları) ayrılması ve geri kalmış bölgelerde özel kesimin tarımsal yatırımlara yönelmelerinin teşvikine ayrılması yararlı sonuçlar verebilecektir.

Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesine paralel olarak bölgesel ve yerel pazarlarda rekabetin korunması veya monopolleşmenin önlenmesi gereklidir. Diğer yandan özelleştirilen işletmelerin, özelleştirme sonrası dönemde belirli kişi ve kuruluşlarda toplanmasına sınırlama getirilmelidir. Bunun için işletmelerin ve işletmelerin faaliyette buldukları piyasa koşullarının sürekli izlenmesi, rekabet ortamını ortadan kaldıracak girişimler, uygulanacak yaptırımlar ile önlenmelidir.

Tarımsal KİT'lerin özelleştirme sonrası dönemde faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için, devir sonrası işletmelerin desteklenmesi ve sürekli olarak izlenmesi gereklidir. Bunun için tarımla ilgili KİT'lerin özelleştirilmesinden elde edilen gelirlerden oluşturulan fondan, teminatsız ve proje karşılığında destekleme yapılabilir. Ayrıca ilgili kamu kuruluşlarınca işletmeyi devir alan müteşebbislere yönetim ve danışmanlık hizmetleri verebilecek yeni bir kurumsal düzenlemenin yapılması da yararlı sonuçlar verebilecektir.

Özelleştirilen işletmelerde verimlilik ve karlılığın yükseltilebilmesi için, öncelikle satış yöntemi ve zamanlamasının rasyonel olarak yapılması gerekir. Diğer yandan özelleştirme sonrası dönemde işletmelerde kapasite kullanımının artırılması, hammadde tedariki ve özellikle ürün pazarlama hizmetlerinin etkinliğinin yükseltilmesi gerekli görülmektedir. Bu işletmelerin sürekli ve kalıcı bir karlılık ve verimlilik performansına ulaşabilmeleri, işletmelerin üretkenliklerindeki hızlı gelişmelere ve üretim faktörlerine yapacakları yatırımların düzeyine bağlı olacaktır.

KAYNAKLAR

- AKALIN,G. 1990. *KİT Ekonomisi*, Esbank Yayını, Ankara.
- AKBAY,M.1993.*Dünden Bugüne Tekel*.Dünya Gazetesi, 28 Ekim 1993.
- AKDER,H.1995. *Türkiye'nin 1980 Sonrası Tarım Politikaları*, Türkiye Tarımının Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu, Türkiye Ziraatçılar Derneği, Ankara, s.45-49,
- AKDOĞAN,N. ve TENKER, N.1988. *Finansal Tablolar ve Analizi*, Üçüncü Baskı, G.Ü.Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara.
- AKGÜÇ,Ö.1989. *Finansal Yönetim*. Beşinci Baskı, İ.Ü.Muhasebe Enstitüsü Yayın No:56, İstanbul.
- AKTAN,C.C.1987. *Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi*, Bilkom Yayınevi, İzmir.
- AKTAN,C.C.1992.*Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları*, TÜSİAD Yayını, İstanbul.
- AKTAN,C.C.1994. *KİT Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Stratejisi (Türkiye İçin Bir Model ve Stratejik Planlama Önerisi)*, TİSK İnceleme Yayınları No:12, Ankara.
- ALKİN,E.1993.*KİT'lerin Özerkliği ve Özelleştirme*. Banka ve Ekonomik Yorum, Ekonomi ve Sosyal Yayınlar A.Ş. İstanbul, s.43-45.
- ALKİN,E.1993.*Özelleştirme Zorunludur*. İSO Dergisi, sayı:333, İstanbul, s.9-10.
- ALPER,Y.1993.*Özelleştirme*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası, Ankara.
- ALTAN,M.1995. *Tarımsal KİT'lerin ve Tarım İşletmelerinin Özelleştirilmesine İlişkin Yaklaşımlar* (Panelist, Konuşmacı), Türkiye Tarımının Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu, Türkiye Ziraatçılar Derneği, Ankara, s.107-109.
- ALTINTAŞ,B.1988.*Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasalarına Etkileri*. Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları No:8, Ankara.
- ALTINOK,T.1993.*Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Sorunları ve Özelleştirme*. 3.İzmir İktisat Kongresi, Gelişme Stratejileri ve Makro Ekonomik Politikalar, DPT, cilt:2, Ankara, s.9-28.
- ANONİM,1984.*Resmi Gazete*, 8 Haziran 1984, Ankara.
- ANONİM,1984-1998. *Konya Şeker Fabrikası Anonim Şirketi Faaliyet Raporları* (Çeşitli Yıllar), Konya.
- ANONİM,1986/a. *Privatization Master Plan*, Morgan Guaranty Trusty Company of New York, STO, Ankara.
- ANONİM,1986/b. *Özelleştirme, KİT'lerin Halka Satışında Başarı Koşulları*. TÜSİAD Yayın No:56.5.88, İstanbul.
- ANONİM, 1987. *Türkiye Zirai Donatım Kurumu 1997 Yılı Bilançosu Netice Hesapları ve Faaliyet Raporu*, Ankara.
- ANONİM, 1989. *Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İstanbul.
- ANONİM, 1989 - 1999. *Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Rapor u (1987-1997)*, TC Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.
- ANONİM, 1990/a. *Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü 1990 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara.
- ANONİM, 1990/b.*Tütün ve Tütün Mamaulleri Sanayi*, VI. BYKP ÖİK Raporu, DPT Yayın No:2216, Ankara.

- ANONİM, 1990-1995. *Orman Ürünleri Sanayi Kurumu (ORÜS) 1990-1995 Yılları Faaliyet Raporları*, TC Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.
- ANONİM, 1991/a. *Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu*, TSEK Yayın No:11, Ankara.
- ANONİM, 1991/b. *Kırmızı Et Sanayi*, VI. BYKP ÖİK Raporu, DPT Yayınları, Ankara.
- ANONİM, 1991/c. *Orman Ürünleri Sanayi Kurumu Genel Müdürlüğü 1980-1990 Faaliyetleri*, Gelişim Matbaası, Ankara.
- ANONİM, 1991/d. *Şeker Sanayi*, VI. BYKP ÖİK Raporu, DPT Yayın No:2288, Ankara.
- ANONİM, 1991/e. *Çay Sanayi*, VI. BYKP ÖİK Raporu, DPT Yayın No:2250, Ankara.
- ANONİM, 1992. *Privatization and New Administration System of Public Enterprises in Korea*, ILO Sub-Commission Report, Republic of Korea.
- ANONİM, 1993/a. *EBK, YEMSAN ve SEK'te Özelleştirmeye Neden Karşıyız? Türkiye Ekonomisinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yeri ve Gıda Sanayinde Özelleştirme Raporu*, Öz Gıda-İş Sendikası, Ankara.
- ANONİM, 1993/b. *Meksika ve Arjantin'de Özelleştirme*. TÜSİAD Görüş Dergisi. sayı:11, İstanbul, s.38-48.
- ANONİM, 1994/a. *The Future Agriculture in Hungary*, Ministry of Agriculture, Budapest, Hungary.
- ANONİM, 1994/b. *Privatization in Hungary*, Privinfo, Vol:3, No:18, State Proper Agency, Hungary.
- ANONİM, 1994/c. *Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Resmi Gazete, 28 Ekim 1994, Sayı:18559.
- ANONİM, 1995/a. *Tarım Satış Kooperatiflerinin Yeniden Yapılanması*, Friedrich Ebert Vakfı, Ekonomi Forumu, İstanbul.
- ANONİM, 1995/b. *4070 Sayılı Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun*, Resmi Gazete, Sayı:22207, 19 Şubat 1995, Ankara.
- ANONİM, 1996. *Türkiye'de Özelleştirme*. TC Başbakanlık Ö.İ.B. Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- ANONİM, 1996/a. *Yem Sanayi*, VII. BYKP ÖİK Raporu, DPT Yayın No:2431, Ankara.
- ANONİM, 1996/b. *Orman Ürünleri Sanayi Kurumu(ORÜS) 1995 Yılı Faaliyet Raporu*, T.C.Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.
- ANONİM, 1997/a. *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İle İlgili Kanunlar*, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- ANONİM, 1997/b. *Zirai ve İktisadi Rapor 1994-1996*, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayın No:178, Ankara.
- ANONİM, 1997/c. *Özelleştirme ve Kamu Arazileri*, Özelleştirme ve Kamu Arazileri Sempozyumu, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara.
- ANONİM, 1998/a. *Türkiye Zirai Donatım Anonim Şirketi 1998 Yılı Bilançosu Netice Hesapları ve Faaliyet Raporu*, Ankara.
- ANONİM, 1998/b. *4342 Sayılı Mera Kanunu*, Resmi Gazete Sayı:23272, 28 Şubat 1998, Ankara.
- ANONİM, 1999/a. *Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü 61. Hesap Dönemi Faaliyet Raporu*, Mali İşler Daire Başkanlığı Matbaası, Ankara.
- ANONİM, 1999/b. *Türkiye'de Özelleştirme*. TC.Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Aralık, Ankara.

- ANONİM,1999/c. *T.C.Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Teşkilatlandırma GenelMüdürlüğü BİM Kayıtları*, (Yayınlanmamış), Ankara.
- ANONİM 1999/d. *99/13759 Sayılı Tarım ve Tarımsal Destekleme Politikalarını Daha Etkin ve Verimli Kılarak Üretimde Devamlılığı Sağlayacak ve Üretici Gelirinde İstikrar Yaratacak Tarımsal Sistemin Yapılandırılmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı*, TC Resmi Gazete, Sayı:23913, 21 Aralık 1999, Ankara.
- ANONİM 1999/e. *Bakanlar Kurulu Kararı, Karar Sayısı:99/13716*, Resmi Gazete, Sayı:23921, 21 Aralık 1999, Ankara.
- ANONİM, 2000/a. *Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Kayıtları* (Yayınlanmamış), Rize.
- ANONİM, 2000/b. *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koruma Kontrol GenelMüdürlüğü Kayıtları* (Yayınlanmamış), Ankara.
- APATHY,E.1995. *Çekoslavakya, Doğu Avrupa'da Özelleştirme*, Çeviren:TarıK Demirkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.73-88.
- ARSAN,A.1993.*TSEK'nun Özelleştirilmesi*. 5.Türkiye Sütçülük Kongresi, Ankara, s.193.
- ARTUKOĞLU, M. ve YERCAN,M.1996. *Türkiye'de Tarımın Yeniden Yapılandırılmasında Kooperatiflerin Rolü ve Süt Sanayi Örneği*, Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No:86, Ankara, s.11-16.
- ATASOY, V.1993. *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu*, Nurol Matbaacılık A.Ş., Ankara.
- AUBERT,C.1993. *Agricultural Reform in China*. OECD Observer, No:183, p.30-33.
- AUSTİN,J.E., WORTZEL,L. and COBURN,J.F.1986. *Privatizing state-owned enterprises:Hopes and realities*. Columbia Journal of World Business, 21(3):51-60.
- AYERDEM,B.1993.*Et Endüstrisinde EBK*. DPT Kırsal Sanayi Sempozyumu, DPT, Ankara, s.217-237.
- AYLEN,J.1987. *Privatization in developing countries*. Lloyd's Bank Review, January.
- AYPEK,N.1999.*Türkiye Çimento Sektöründe Özelleştirme:Karlılık ve Verimlilik*, TKK Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, Sayı:124, 49-56, Ankara.
- AYSAN,M. ve ÖZMEN,S.1981.*Türkiye ve Dünyada Kamu İktisadi Teşebbüsleri*, Kardeşler Basımevi, İstanbul.
- BABÜROĞLU,S.1982.*Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri*, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi. AÜ.Siyasal Bil. Fak. Yayın No:513, Ankara.
- BAKER,M. 1998. *Privatization International Yearbook 1998*, IFR Publishing, London,UK
- BAŞ, İ.M.1988. *Sanayi İşletmelerinin Ekonomik, Ticari ve Mali Performanslarını Standart Oranlarla İzlenmesi*, MPM Yayınları:405, Ankara.
- BAŞOL,K.1991.*Türkiye Ekonomisi*, İzmir.
- BEKÇİ,F.1993.*Yem Sanayi*. Kırsal Sanayi Sempozyumu,DPT, Ankara, s.343-351.
- BISHOP,M. and KAY, J.1990.*Does Privatization Work? Lessons From the UK*, London Business School, UK.
- BLANKART, C.B.1979. *Bureacratic Problems in Public Choice:Why Do Public Goods Still Domain Public*, In: Public Finance and Public Choice, Eds: K.W. Roskamp, Paris, France.
- BORSOS, J. and LAPID,K. 1996. *From Planned To Market Oriented Economy: The Hungarian Tobacco Industry*, World Bank, Washington D.C.
- BRAUN,J. and WEIKARD,H.P.1995. *Privatization of Agricultural Land in East Germany:Politics and Economics*, Proceedings of the 35th Seminar of the European Association of the Agricultural Economists, UK.

- BUDAK,H.1993.*Özelleştirme*. Diyaletik Yayınları, İstanbul.
- BUĞRA,A.1993.*Özelleştirme Tartışmalarında Yeni Boyutlar*. TÜSİAD Görüş, sayı:11, İstanbul, s.20-27.
- BURSAL,N. ve ERCAN,Y.1992. *Maliyet Muhasebesi, İlkeler ve Uygulama*, 4.Basım Der Yayınları:103, İstanbul.
- CEVİZOĞLU,M.H.1989.*Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme*. İlgı Yayıncılık, İstanbul.
- CRAMER, D.1998.*Fundamental Statistics For Social Research, Step by Step Calculations and Computer Techniques Using SPSS for Windows*,Routhledge, UK.
- ÇAKICI,L.1981. *Sanayi İşletmelerinde Rantabilite*, İkinci Baskı, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No:485, Ankara.
- ÇALIKOĞLU,T.1993.*Kırsal Sanayinin Orman Köylüleri ve Köylüleri İçin Önemi*,.DPT Kırsal Sanayi Sempozyumu,Ankara,s.93-113.
- ÇAPOĞLU,G.1992.*Gelişme Stratejileri Ekonomik Sistem ve Kamu Ekonomisi*(I.Oturum), 3.İzmir İktisat Kongresi, Gelişme Stratejileri ve Makro Ekonomik Politikalar, cilt:2, İzmir, s.208-213.
- ÇAVDAR,T.1973. *Cumhuriyet Devri Başlarken Türkiye Ekonomisi*, Türkiye Ekonomisinin 50.Yılı Semineri, B.İ.T.İ.A., Bursa.
- ÇELEBİ,A.K.1996.*Demokrasi ve Özelleştirme*, Banka ve Ekonomik Yorumlar, 33(3):39-50.
- ÇETİNOĞLU,H.1991.*KİT'ler ve Özelleştirme*. İSO Dergisi, sayı:301, İstanbul, s.21.
- DANACI, C.1997/a. *Dünyada Özelleştirme Uygulamalarının Ortaya Çıkış Nedeni*, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı:2:47-54, İstanbul.
- DANACI, C.1997/b. *Türkiye'de KİT'ler Özelleştirme Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Öneriler*, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı:6:35-43, İstanbul.
- DEMİRCİ,R.1993.*Özelleştirme ve Özelleştirme Yöntemleri Konusunda Düşünceler*. TTK Karınca Kooperatif Postası, sayı:683, Ankara, s.20-25.
- DOBRSKA,Z.1992. *Privatization in the Third World: Challenge and Responses*. University of Warsaw, Faculty of Geography and Regional Studies Institute of Developing Countries, Warsaw, Poland.
- DOĞAN,Y.1993. *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*. Doğruluk Matbaası, İzmir.
- DÜZGÜNEŞ, O., KESİCİ,T. ve GÜRBÜZ, F.1983.*İstatistik Metodları I*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları:861, Ankara.
- DÜZGÜNEŞ, O. ve AKMAN, N. 1993. *Süt Endüstrisinde Devletin Tasviyesi*, TZYM Birliği, Ziraat Mühendisliği, sayı:261-262, Ankara, s.7.
- EĞRİCAN,A.N.1999. *Cumhuriyet Dönemi Türk Sanayinin Tarihsel Gelişimi*, İSO Dergisi, Sayı:395, İstanbul, s.42-45.
- EKİZOĞLU,A.1993.*Orman Ürünleri Endüstrisinde Özelleştirme*. TC. Orman Bakanlığı, I.Ormancılık Şurası, cilt:3, Ankara, s.443-456.
- ELÇİ,A. 2000. *Türkiye'de Tohumculuğun Durumu ve Gelişimi*, Türkiye Ziraat Mühendisliği, V.Teknik Kongresi, Tarım Haftası'2000 Kongresi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Cilt:2, Ankara, s.859-870.
- ERAKTAN,G., GUDOWSKI,J. vd. 1992. *Tarımın Pazar Ekonomisi Koşullarına Uyumu Polonya ve Türkiye Örneği-Bir Pilot Çalışma*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları No:1257, Ankara.
- ERDAL,G.1991.*Türkiye'de KİT'ler ve TSEK Örneği*. İSO Dergisi, sayı:301, İstanbul, s.19-20.
- ERDAL,G.1993.*TSEK'nun Özelleştirilmesi*(Açık Oturum). 5.Türkiye Sütçülük Kongresi, Ankara, s.187-191.

- ERKUŞ,A., BÜLBÜL,M., KIRAL,T., AÇIL,A.F. ve DEMİRCİ, R. 1995. *Tarım Ekonomisi*, A.Ü. Ziraat Fakültesi Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayınları:5, Ankara.
- ERKUŞ,A. ve GÜNDOĞMUŞ,E. 1998. *Çaykur'un Özelleştirilmesinin Çay Üreticileri Üzerine Olası Etkileri*, Karınca Kooperatif Postası Dergisi, Sayı:739, Ankara, s.25-30.
- FAİZ, F. 1998. *Hungary Sprinting To The Finish Line*, In:Privatization International Yearbook 1998, IFR Publishing, London, UK, p.67-75.
- GIRAY, F.H.1996. *Ürün Borsaları*, Türk-Koop Bülteni, Yıl:12, Sayı:284:5, Ankara.
- GÖKÇE, O. Ve COŞKUN, M.U. 1994. *Türkiye Ormancılığında Özelleştirme Tartışmalarının 5 Nisan Kararları Çerçevesinde ve Tarım-Orman İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi*, Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi, Editör:T.Özkaya, 8-9 Eylül 1994, İzmir, s.107-123.
- GÖKÇEN, S.1992. *Özelleştirme mi Tekelleştirme mi?* Öz Gıda İş Sendikası Yayınları, Sendikal ve Toplumsal Sorunlar Dizisi:2, Ankara.
- GÖNÇ,S., OYSUN,G. ve ERGÜLLÜ,E.1993.*Süt Üretimine Yönelik Politikalar*. 5.Türkiye Sütçülük Kongresi, Ankara, s.33-40.
- GÜNEŞ, T. 1988. *Türkiye ve Avrupa Topluluğu'nda Hububat Pazarlama Sistemleri, İşleyişleri ve Pazarlama Organizasyonları*. Türkiye ve Dünya Tarım Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye-AT İlişkileri, TMO Alkasan Matbaası, Ankara.
- GÜNEŞ,T. ve ARIKAN,R.1988.*Tarım Ekonomisi İstatistiği*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- GÜNEŞ,T. ve TANRIVERMİŞ,H.1994.*Ekonomik Yönden Türkiye'de Tarımsal Sanayinin Durumu, Gelişme Eğilimleri, Sorunları ve Tarımsal Sanayi Kuruluşlarının Özelleştirilmesi*. Tarımsal Sanayi KİT'ler ve Özelleştirme Sempozyumu., Türkiye Ziraatçiler Derneği, Ankara.
- GÜNEY,E.1994.*Özelleştirme ve Şeker Sanayi*, Dünya Gazetesi, 13 Ocak 1994.
- GÜNGÖR,T.1994.*Özelleştirme Gelirleri Ne Oluyor?* Dünya Gazetesi, 22 Şubat, Ankara.
- HAGEDORN,K. and KLAGES,B.1994. *Ideas For Privatizing State Agricultural Land and Draft Proposals For Legislation On Compensation and Indemnification:Analysis and Alternatives*, Landbauforschung Völkenrode, 44(1):44-53, Germany.
- HALAMSKA,M.1995. *The Difficult Reconversion of State Agriculture in Poland*, Reuve d'Etudes Comparatives Est ouest, 26(3):91-118.
- HANKE, S.H. 1983. *Land Policy*, Agenda 83, Eds:R.N.Holwill, Heritage Foundation, Washington D.C., USA.
- HEALD,D. And STEEL,D.1984.*Privatizing Public Enterprises*, Royal Institute of Public Administration, London, UK.
- HEDDERWICK, K.1993. *İşletmelerin Finansal ve Ekonomik Analizi*, Çeviren:Nejat Tenker, Türk-İş Yayınları No:196, Ankara.
- HİÇ,M.1993.*Özelleştirmenin Aksamalarının Nedenleri*. Milliyet 12 Mayıs 1993, Düşünenlerin Düşüncesi.
- HRISTOVA,M. and MADDOCK,N.1993. *Private Agriculture in Eastern Europe*, Food Policy, 18(6):459-462.
- HUDECKOVA, H.1995. *Privatization in Agriculture and Rural Regeneration*. Zemedelska Ekonomika, 41(7):307-315, Czech Republic.
- İNAN,İ.H.1998. *Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği*, 4.Baskı, Ekim 1998, Tekirdağ.
- JOHNSON, D.G. 1988. *Economic Reforms in the People's Republic of China*, Economic Development and Cultural Change, Vol:36, No:3:226-245.

JONES,L.P. and MASON,E.1981. *Role Of Economic Factors In Determining The Size And Structure Of The Public Enterprise Sector in LDCs*. In L.P.Jones editor, Public Enterprise in less - developed countries. Cambridge, UK.

KALAYCI,İ.1998.*Küreselleşme Ekseninde Özelleştirmenin İktisadi Sonuçları*, Banka ve Ekonomik Yorumlar, 35(9):45-53.

KAPTANGİL, K.1993.*Çay Tarımının Ülkemizdeki Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Değerlendirilmesi*, Çaykur Yayın No:15, Rize.

KARABULUT,A., ERGÜL,M., AK,İ., KUTU,H.R. ve ALÇIÇEK, A.2000. *Karma Yem Endüstrisi*, Türkiye Ziraat Mühendisliği V.Teknik Kongresi, Tarım Haftası'2000 Kongre, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Cilt:2, Ankara., s.985-1008.

KARACAN,A.R. ve ERSÖZ,Ş. 1989. *Türk Tarım Sektörünün Örgütsel Yapısı ve Yönetimi*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

KARAKAYA, İ. 1997. *Özelleştirmede Şeffaflık*, İSO Dergisi, Sayı:371, İstanbul, s.15-16.

KARATAŞ,C.1990.*Privatization in Britain and Turkey*, November 1990, İstanbul.

KARATAŞ,C.1993.*Özelleştirilen KİT'lerde Karlılık ve Verimlilik*. TÜSİAD Görüş Dergisi, sayı:11, İstanbul.

KARDEŞ, R. ve GÜZEL,H.1995. *Türkiye 'de ve Dünyada Yaşanan Özelleştirme*, Vakıfbank Araştırma Dizisi, No:2, Ankara.

KARLUK,R. 1994. *Türkiye 'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*, Esbank Yayın No:5, İstanbul

KAZGAN,H.1981. *Cumhuriyet Döneminde Türk İmalat Sanayi*, İTÜ, İstanbul.

KEPENEK, Y.1987. *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Ankara.

KEPKEP,N.1993.*Özelleştirme Sorunları ve Bir Öneri*. Banka ve Ekonomik Yorum, Sayı:9-10., İstanbul.

KIKERI, S., NELLIS, J. and SHIRLEY M.1992. *Privatization, The Lessons of Experience*, The World Bank, Washington D.C.,

KILIÇBAY,A.1981.*Ekonominin Serbestleştirilmesi*. Ekonomide Para ve Kredi, sayı:4, s.5-8.

KILIÇBAY,A.1991.*Türk Ekonomisi*. T. İş Bankası Yayın No:263, Ekonomi Dizisi:19, 3.baskı, Ankara.

KIVANÇ,C.1992.*Kooperatifler İle KİT'ler Özelleştirme ve Enflasyon Meseleleri*. Kooperatifçilik Yıllığı, TKK Kooperatifçilik Yayın No:80, Ankara, s.14-18.

KIZILYALLI, H. 1999. *Özelleştirme ve KİT'ler*, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı:11:24-32, İstanbul.

KİLCİ,M.1994.*KİT'lerin Özelleştirilmesi ve Türkiye Uygulaması*, DPT Yayın No:2340, İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü:442, Ankara.

KİLCİ,M.1998.*Türkiye 'de Özelleştirme Uygulamaları(1984-1998)*, DPT Yayınları, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara.

KORKMAZ,F.1998.*Tarım Satış Kooperatiflerine Bağlı Sınai Tesislerinin Özerkleştirilmesinin Ekonomik ve Hukuki Yönü (Fiskobirlik Örneği)*, Türkiye 3.Tarım Ekonomisi Kongresi, 7-9 Ekim 1998, A.Ü.Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü ve Tarım Ekonomisi Derneği, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayın No:35, Ankara., s.156-163.

KOVACHI,I.1994. *Privatization and Family Farms in Central and Eastern Europe*. Proceedings of the 35th Seminar of the European Association Economists, UK.

KÖKSAL, B.A. ve İLKİN,R.1973. *Türkiye 'de İktisadi Politikanın Gelişimi: 1953-1973*, İstanbul.

KUMBARACIBAŞI,O.1991.*Özelleştirme ve KİT'ler*. İSO Dergisi, sayı:301, İstanbul, s.5.

- KURNAZ,H.1993.Özelleştirme, Devletın Mülksüzleştirilmesi. Banka ve Ekonomik Yorum, sayı:12, İstanbul, s.29-34.
- LAGEMANN,J.1995. Privatization of State Owned and Collective Farms in Central and Eastern Europe. In transforming agriculture and agro-industry: policies, concepts and cases from central and eastern Europe, Kiel,Germany
- LEE,B. and NELLIS,J.1990. Enterprise Reform and Privatization in Socialist Economies, World Bank Discussion Paper #104, Washington D.C.
- LEWARNE, S.1998. Kazakhstan Greater Commitment Required, Privatization International Yearbook 1998, IFR Publishing, London, UK, p.76-82
- LIPTON,D. and SACHS, J.1990. Privatization in Eastern Europe: The Case of Poland, Brookings Papers on Economic Activity, 2:293-341.
- MADDOCK,N. and HRISTOVA,M.1993. Land Privatization and Agriculture in Eastern Europe: The Case of Bulgaria. Sustainable Development, 1(1):41-50, UK.
- MASCARENHAS,R.C.1993.Building Enterprise Culture in the Public Sector:Reform of the Public Sector in Australia,Britain and New Zeland. Public Administration Review, vol:53, No:4, New Zeland, p.319-328.
- MATHIJS,E. And SWINNEN,J.F.M. 1998. The Economics of Agricultural Decollectivization in East Central Europe and the Former Soviet Union, Economic Development and Cultural Change, Vol:47, No:1:1-26, (October 1998)
- MEGGINSON, W.L. NASH,R.C. and RANDENBORGH,M.T.1994. The Financial and Operating Performance of Newly Privatized Firms: An International Empirical Analysis, The Journal of Finance, Vol:49, No:2, June, UK.
- MEYER,W.H.1992.Agricultural Transformation and Privatization in the Baltics, Iowa State University Press, USA.
- MICHEVA,E.1995. Private Farming in Bulgaria:Problems and Decisions. Land Reform, Land Settlement and Cooperatives, 43-48.
- MIZSE, K. 1995. Orta ve Doğu Avrupa 'da Özel Sektörün Yeniden Doğuşu, Doğu Avrupa'da Özelleştirme, Çeviren:Tarık Demirkan, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, s.13-36.
- MÜLAYİM,Z.G.1993. TSEK'nun Özelleştirilmesi(Açık Oturum). 5.Türkiye Sütçülük Kongresi, Ankara, s.206-209.
- MÜLAYİM,Z.G.1994. Kooperatifçilik Açısından Tarımsal Sanayi KİT'ler ve Özelleştirme, Tarımsal Sanayi KİT'ler ve Özelleştirme Sempozyumu, Türkiye Ziraatçılar Derneği, Ankara, s.38-43.
- MÜLAYİM,Z.G.1999.Kooperatifçilik, Yenilenmiş Üçüncü Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- NANKANI,H.1988.Techniques of Privatization of state-owned enterprises, Vol:II:Selected country case studies, Washington, D.C.:World Bank Technical Paper No:89.
- NAZARENKO,V.1995. The Experience of Reform of the Agrarian Sector in the countries of Central and Eastern Europe and the People's Republic of China. Agropromyshlennogo Kompleksa, Moscow, Russia.
- OKTAR, S.1990. Sovyet Tarımında Prestroyka, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı:4(27):45-50, İstanbul.
- OLHAN,E.1994. Polonya Tarımında Reformlar, TZOB Çiftçi ve Köy Dünyası, Sayı:113, Ankara, s.27-30.
- ONGUN,M.T.1993.Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları. Dünya Gazetesi, 28 Ekim 1993.
- ÖKÇÜN,G.1971. Osmanlı Sanayi:1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiki, A.Ü. Yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK,A. ve TANRIVERMİŞ,H.1993.Türkiye'de Özelleştirme Çalışmaları ve TİGEM'e Bağlı İşletmelerin Durumu. TZYM Birliği, Ziraat Mühendisliği Dergisi, Sayı:261-262, Ankara, s.4-6.

- ÖZÇELİK,A. ve TANRIVERMİŞ,H., GÜNDOĞMUŞ, E. ve TURAN,A. 1999. *Türkiye’de Sulama İşletmeciliğinin Geliştirilmesi Yönünden Şebekelerin Birlik ve Kooperatiflere Devri İle Su Fiyatlandırma Yöntemlerinin İyileştirilmesi Olanakları*, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No:32, Ankara.
- ÖZÇELİK,A.1994.*Yem Sanayinin Özelleştirilmesi ve Etkileri*. TKK Karınca Kooperatif Postası, sayı:685, Ankara, s.16-19.
- ÖZET, O. 1998. *Tekel Sigara Fabrikaları Niçin Özelleştirilemez?* Tarım Ekonomisi Dergisi, Sayı:3, İzmir, s.11-22.
- ÖZMEN,S.1978.*Türkiye’de ve Dünyada KİT’lerin Özelleştirilmesi*. Met-Er Matbaası, İstanbul.
- PARTANAZ, N.R. 1997. *Çay Ekicileri Kooperatiflerinin Çay İşleme Sanayini de Kapsayacak Biçimde Yeniden Yapılanması*, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Yayınlanmamış), Ankara.
- PEINEMANN,B.1995. Legal Problems in the Practice of Privatizing Formerly State-owned Agricultural Real Estate and Land. *Agrarrecht*, 25(7):225-232, Germany.
- PETZOLD, L. 1998. *Uzbekistan Regaining Lost Ground*, In: Privatization International Yearbook 1998, IFR Publishing, London, UK, p.112-115.
- POHL,G., ANDERSON,R.E., CLAESSENS, S. and DJANKOV,S. 1997.*Privatization and Restructuring Central and Eastern Europe,Evidence and Policy Options*, World Bank Technical Paper No:368, Washington D.C., USA.
- RAMAMURTI,R. and VERNON,R.1991. *Privatization and control of state-owned enterprises*. Washington, D.C.: The World Bank.
- RAMAMURTI,R.1992.*Why Are Developing Countries Privatizing?* Journal of International Business Studies, Vol:23, No:2, UK, p.225-249.
- REHBER, E.1995. *Özelleştirme ve Tarım*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım ve Mühendislik, Sayı:49:52-55, Ankara.
- REHBER, E. 1997. *Gıda Sanayinde Üretici-Sanayici İlişkisi ve Sözleşmeli Tarım: Bursa Yöresi Örneği*, U.Ü. Ziraat Fakültesi Bilimsel Araştırmalar ve İncelemeler No:17, Bursa.
- SARIAHMETOĞLU, Y., TANRIVERMİŞ, H., KARAKAŞ, A. ve GÜNLER, N.1997. *Türkiye Çay Sektöründe Yeniden Yapılanma ve Özelleştirmeye Yönelik Bir Model Araştırması*, Cömertler Matbaası, İstanbul.
- SARIAHMETOĞLU, Y., TANRIVERMİŞ, H., KARAKAŞ, A. ve GÜNLER, N.1997. *Çay Tarımı ve İşleme Endüstrisinin Ekonomik ve Sosyal Yönleri ve Çay Sektöründe Yeniden Yapılandırmaya Yönelik Çözüm Önerileri*, Karadeniz Bölgesi Tarım Sempozyumu, Cilt:2, OMÜ Ziraat Fakültesi Araştırma Seri No:5, Samsun, s.403-416,
- SARIASLAN,H. ve EROL,C.1993.*Türkiye’de KİT’lerin Özelleştirilmesi Sorunu ve Sistematik Bir Yaklaşım Onerisi*. TOBB Yayın No:266, Ankara.
- SAVAS, E.S. 1994. *Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı Özelleştirme*, (Çeviren:Ergün Yener), MPM Yayınları:517, Ankara.
- SAYIN, C. 1998. *Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları ve Tarımsal KİT’lerin Durumu*, Ankara.
- SCHMITZ, A., MOULTON,K., BUCKWELL,A. and DAVIDOVA, S. 1994. *Privatization of Agriculture in New Market Economies: Lessons From Bulgaria*, Kluwer Academic Publishers, USA.
- SERİM, B.1996. *Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme*. İzgi Yayınları, Ankara.
- SEWELL,T.1993. *Privatization of Agriculture in the former Soviet Union...can it work?*, World Grain, 11(6):32-33.
- STANFORD,L.1994. *The Privatization of Mexico’s Ejidal Sector: Examining Local Impacts, Strategies and Ideologies*, Urban Anthropology, 23(2/3):97-119.

- STEVE,H.H.1985. *Privatization:Theory, Evidence and Implementation, Control of Federal Spending*, C.Lowell Harris(Ed), Proceedings of the Academy of Political Science, 35(4):101-113, NY, USA.
- STEVE,H.H. 1992. *On Privatizing Water and Waste Water Services*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, USA.
- STRYJAN,Y.1992. *Czechoslovak Agriculture:Institutional Change and Cooperative Solutions*, Journal of Rural Cooperation, 20(2):139-165.
- SUIÇMEZ,H. ve YILDIRIM,İ.1993.*Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları*. MPM Yayın No:508, Ankara.
- SUIÇMEZ,H.1995.Özelleştirilen İşletmelerde Karlılık ve Verimlilik Analizi, MPM Yayınları No:569, Ankara.
- TAN, T.1992. *KİT'lerin Özelleştirilmesi ve Sorunlar*, TODAİE, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:25, Sayı:1, Ankara, s.27-64.
- TANRIVERMİŞ,H. ve GÜNDOĞMUŞ,E.1993.*Türkiye'de Özelleştirme ve Tarımsal Amaçlı KİT'lerin Durumu*. TZYM Birliği, Ziraat Mühendisliği, Sayı:259-261, Ankara,(Çeşitli Sayfalar).
- TANRIVERMİŞ,H., POLAT,İ., SAYIN, C. ve GÜNDOĞMUŞ, E.1994. *Türkiye'de Tarımsal Faaliyet Alanında Görev Alan KİT'lerin Özelleştirilebilme Olanakları ve Özelleştirmenin Olası Etkileri*, Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt:1, İzmir, s.124-137.
- TANRIVERMİŞ,H. ve UBAYDULLAEV,D.1995. *Kollektif Çiftliklerin (Kolhozların) Özelleştirilebilme İmkanları: Özbekistan Örneği*, Kooperatifçilik Yıllığı'94, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No:85, Ankara, s.125-146.
- TAYANÇ,T.1973. *Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- TEKİNEL, O., PEKEL,E., GÜNEŞ,T., KÜN, E., YURDAKUL, O., BERKMAN, A. ve KIBRISLI, İ.1994. *Türkmenistan'da Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye İle İlişkiler Açısından Değerlendirilmesi*, TOBB Yayın No:290, Ankara.
- TEKİNEL, O., KIBRISLI,İ., GÜNEŞ, T., YURDAKUL, O., PEKEL, E., KÜN, E. ve BERKMAN,A.1995. *Özbekistan'da Tarım ve Tarıma Dayalı sanayinin Yapısı ve Türkiye İle İlişkiler Açısından Değerlendirilmesi*, TOBB Yayın No:300, Ankara.
- TOĞA, N. ve TÜZÜN,S. 1994. *Tarımsal KİT'ler Nasıl Özelleştirilebilir?* Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Sayı:119, Ankara, s.19-32.
- TOKSOY, D. ve YAZICI, K.1997. *Türkiye Ormancılığında Özelleştirmenin Amaçları, Nedenleri ve Karşılaşılabilecek Sorunlar*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi Güz Yarıyılı Seminerleri, Seminer Serisi No:3, Trabzon, s.69-78
- TOKSOY, D.1999.*Türkiye'de Orman Mülkiyeti ve Ormancılık Sorunları Üzerine Etkileri*, Doğu Karadeniz Bölgesinde Orman Mülkiyeti Sorunları Sempozyumu, Orman Bakanlığı ve KTÜ, Trabzon, s.100-110.
- TÖRÜNER,M.1992.*İşsizlik Sigortası*. Friedrich Ebert Vakfı, Ekonomi ve Toplum, 2.baskı, İstanbul.
- TUNCER,H.1995. *Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme*, TZOB Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Sayı:11, Ankara, s.12-14.
- TUŞ, M.T. 1999. *Orman Ürünleri ve Mobilya Sektörü*, İzmir Ticaret Odası Yayını No:66, İzmir.
- ULUKAL,Y. 1993. *Kırsal Sanayi Altyapısının Oluşumunda TZDK*. DPT Kırsal Sanayi Sempozyumu,Ankara,s.137-141.
- ÜLKEN,Y.1984.*Atatürk ve İktisat*. T.İş Bankası Kültür Yayınları No:4, Ankara.
- ÜNSAL,O.1993.*Devleti Küçültüyoruz*(Röportaj), TÜSİAD Görüş, sayı:11, İstanbul, s.16-19.

- ÜNVER,A.1993.*TSEK'nun Özelleştirilmesi*. 5.Türkiye Sütçülük Kongresi, Ankara, s.193.
- VERNON,H. And WORTZEL, L.1989.*Privatization: Not The Only Answer*, World Development, Vol:17, No:5, UK.
- VOLJC,M. and DRAAISMA,J.1993.*Privatization and Economic Stabilization in Mexico*. Colombia Journal of World Business, Vol:28, No:1, Colombia, p.122-133.
- WICKERS,J. and YARROW,G.1988. *Privatization: An Economic Analysis*. Cambridge, MA:MIT Press.
- YALKIN,Y.K.1988. *İşletmelerde Mali Analiz Teknikleri*, Altıncı Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- YERCAN,M. ve ARTUKOĞLU,M.1991.*Özelleştirme Kavramı, Türkiye'deki Uygulamaları ve Konunun Tarım Sektöründe Görev Alan Bazı Kamu Kurumları Açısından Değerlendirilmesi*. İTO Yayın No:43, İstanbul.
- YEŞİLADA,C.1993.*Türkiye'de Özelleştirme ve Planlanan Özelleştirmeler*. İSO Dergisi, Sayı:333, İst., s.5-8.
- YEŞİLADA,C.1993.*Yeşil Özelleştirme*(Röportaj). Milliyet Gazetesi, 27 Ekim 1993, s.7.
- YOTOPOULOS,P.A.1989. *The rip(tide) of privatization:Lessons from Chile*. World Development, 17(5):683-702.
- YURDAKUL,O., SMITH,D., KOÇ, A., FULLER,F., ŞENGÜL,H., AKDEMİR,Ş., ÖREN, N., AKSOY,Ş., YAVUZ, F., SANER,G., AKBAY, A.Ö. ve YALÇIN, İ.1999. *Türkiye'de Hayvansal Ürünler Arzı ve Yem Talebi:Mevcut Durumun Değerlendirilmesi ve Alternatif Politika Senaryoları*, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Proje Sonuç Raporu, Ankara.
- ZIENTARSKI, A.J. and KRIKLIWY, A.C.1998. *Poland and Big Ones Are Still Out There*, In: Privatization International Yearbook 1998, IFR Publishing, London, UK, p.92-95.
- ZUPANCIC,V.M.1994. The Influence of the Reprivatization of Land on Nature Protection and Protected Areas. World Bank (1994), USA.

EKLER

Ek 1. Özelleştirme İşlemleri Sonucu Hiç Kamu Payı Kalmayan Kuruluşlar

Kuruluşun Adı	Kamu Payı	Kuruluşun Adı	Kamu Payı
1)Adıyaman Çiemnto San. A.Ş.	100,00	59)Çaybank A.Ş.	49,00
2)Anadolubank A.Ş.	100,00	60)NETAŞ Elekt Telekom A.Ş.	49,00
3)Aşkale Çimento San. A.Ş.	100,00	61)BINAŞ Bingöl Yem San A.Ş.	47,50
4)Denizbank A.Ş.	100,00	62)Adana Çimento San. T.A.Ş.	47,28
5)Denizli Çimento San.A.Ş.	100,00	63)Mardin Çimento San. T.A.Ş.	46,23
6)Ergani Çimento Sanayi A.Ş.	100,00	64)Eskişehir Yem Fabrikası A.Ş.	45,00
7)Filyos Ateş Tuğlası San A.Ş.	100,00	65)Trakmak Traktör-Zir. Mak.A.Ş.	45,00
8)İskenderun Çimento San A.Ş.	100,00	66)PAN Tohum Islah Üretme A.Ş.	43,93
9)Karabük Demir Çelik Fabrikası	100,00	67)Kepez Elektrik A.Ş.	43,68
10)Kars Çimento San. Ve Tic. A.Ş.	100,00	68)MİGROS T.A.Ş.	42,22
11)Ladik Çimento Sanayi T.A.Ş.	100,00	69)TELETAŞ Telekom En.Ti. A.Ş	40,00
12)Lalapaşa Çimento Sanayi T.A.Ş.	100,00	70)İstanbul Demir Çelik San. A.Ş.	40,00
13)Ordu Soya Sanayi A.Ş.	100,00	71)Biga Yem Fabrikası A.Ş.	40,00
14)Sivas Çimento San. T.A.Ş.	100,00	72)Aksaray Yem Fabrikası A.Ş.	40,00
15)Sümerbank A.Ş.	100,00	73)Konya Çimento San. T.A.Ş.	39,87
16)Şanlıurfa Çimento San. T.A.Ş.	100,00	74)Suntek Ağır Isı San. A.Ş.	39,00
17)Trabzon Çimento San. T.A.Ş.	100,00	75)AEG Eti Elektrik A.Ş.	38,96
18)USAŞ Uçak Servisi A.Ş.	100,00	76)Türkkablo A.O.	38,00
19)Van Çimento Sanayi T.A.Ş.	100,00	77)Kars Yem Fabrikası A.Ş.	37,07
20)Bozüyük Seramik San Tic. A.Ş.	100,00	78)Bolu Çimento San. T.A.Ş.	35,33
21)YEMSAN Yem Sanayi A.Ş.	100,00	79)Türk Traktör ve Ziraat M. A.Ş.	33,73
22)Türkiye Süt Ürünleri A.Ş.	100,00	80)Çimhol Çi. Yan Mam. San. Hol	30,42
23)Kurtalan Çimento San. Tic. A.Ş.	100,00	81)Polinas Plastik San T.A.Ş.	30,00
24)Etibank Bankacılık A.O.	100,00	82)Güneş Sigorta A.Ş.	30,00
25)HAVAŞ Havaalanı Yer Hiz. AŞ.	100,00	83)Çorum Yem Fabrikası A.Ş.	30,00
26)Konya Krom Tuğla San.Tic A.Ş.	100,00	84)Altek Elek.San.Tes.İşl.Tic.A.Ş.	30,00
27)Yarımcı Proselen Sanayi A.Ş.	100,00	85)Çelik Halat ve Tel Sanayi A.Ş.	29,28
28)ÇİTOSAN Çim.Toprak San A.Ş.	100,00	86)Mekta Ticaret A.Ş.	28,00
29)TESTAŞ T.Elek. San. Tic. A.Ş.	99,98	87)Çamsan Ağaç Sanayi T.A.Ş.	26,83

30)PETLAS Lastik Sanayi A.Ş.	99,97	88)Çukurova Elektrik A.Ş.	25,45
31)KÖYTEKS Yatırım Holding	99,96	89)Toros Zirai İlaç ve Paz. A.Ş.	25,00
32)Trakya Çimento San. T.A.Ş.	99,90	90)Samaş Sanayi Madenleri A.Ş.	25,00
33)Sivas Demir Çelik İşletmeleri	99,90	91)Bandırma Yem Fabrikası Ltd.Ş.	24,60
34)Elazığ Çimento San. T.A.Ş.	99,89	92)Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	24,00
35)Çorum Çimento San. T.A.Ş.	99,85	93)YEMTA A.Ş.	20,00
36)Niğde Çimento San. T.A.Ş.	99,84	94)Tat Konserve Sanayi A.Ş.	17,27
37)Bartın Çimento San. T.A.Ş.	99,79	95)Pancar Motor Sanayi A.Ş.	16,00
38)KÜMAŞ Manyezit İşletme A.Ş.	99,74	96)Fruko-Tamek Mey. Suyu S.A.Ş	15,66
39)Gaziantep Çimento San. T.A.Ş.	99,73	97)Manisa Yem Fabrikası A.Ş.	15,00
40)Söke Çimento San. T.A.Ş.	99,60	98)Isparta Yem Fabrikası A.Ş.	15,00
41)Afyon Çimento San. T.A.Ş.	99,59	99)Arçelik A.Ş.	15,00
42)Ankara. Çimento San. T.A.Ş.	99,30	100)DİTAŞ Doğan Yed.Par.İm.AŞ	14,77
43)ÇİNKUR Çinko,Kurşun San A.Ş	98,80	101)Abana Elektromekanik Sa.A.Ş	13,50
44)Balıkesir Çimento San. T.A.Ş.	98,30	102)Şeker Sigorta A.Ş.	13,37
45)GİMA Gıda ve İht. Mad. T.A.Ş.	98,20	103)Kayseri Yem Fabrikası A.Ş.	13,33
46)NİMSA Niğde Mey.Suyu A.Ş.	97,80	104)Türkiye Sınai Kalk.Bank.A.Ş.	11,68
47)MEYSU A.Ş.	96,15	105)Şekerbank T.A.Ş.	10,00
48)Gümüşhane Çimento San. A.Ş.	95,46	106)Aroma Bursa Mey.Su Sa. A.Ş.	9,17
49)ANSAN Ankara Meşrub. Sa. AŞ	88,33	107)Çanakkale Seramik Fab. A.Ş.	5,80
50)KÖYTAŞ Köy Tarım Mak. A.Ş.	85,59	108)Pınar Entegre Et-Yem San AŞ	5,76
51)T.O.E. Türk Otomotiv End. A.Ş.	81,35	109)Tamek Gıda Sanayi A.Ş.	5,54
52)Güneysu A.Ş.	67 ,31	110)Hektaş Ticaret T.A.Ş.	5,47
53)Adana Kağıt Torba San. T.A.Ş.	60,00	111)Layne Bowler Pompaları. A.Ş	4,17
54)Bursa Soğuk Depoculuk Ltd.Şti.	52,00	112)Ankara Halk Ekm.Un Fab. AŞ	3,79
55)İpragaz A.Ş.	51,00	113)Sivas Yem Fabrikası A.Ş.	3,57
56)Ray Sigorta A.Ş.	49,65	114)Hascan Gıda Endüstrisi A.Ş.	3,40
57)ÇEMAŞ Döküm San. T.A.Ş.	49,65	115)ÇESTAŞ Çukurova El.Sa. A.Ş	2,29
58)Ünye Çimento San. T.A.Ş.	49,21		

Kaynak:Anonim,Türkiye’de Özelleştirme, TC Başb. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 1999, Ankara,s.19

Ek 2: Özelleştirme Kapsamı ve Programında Bulunan Kuruluşlar

Kuruluşun Adı	Kapsamdaki Payı (%)	Kuruluş Adı	Kapsam Payı (%)
1)EBK ET ve Balık Ürün. A.Ş.*	100,00	39)ÇANTAŞ Çankırı Tuz Ü. A.Ş.	25,00
2)ORÜS Orman Ürün. Sanayi A.Ş.*	100,00	40)BEYTAŞ Beydağı Kireç Sa.AŞ	24,80
3)Sümer Holding A.Ş.*	100,00	41)KÖY-TÜR San Tic. A.Ş.	20,00
4)T. Gemi Sanayi A.Ş.	100,00	42)Etüdaş Erzincan Tar.Ür.De. AŞ	18,76
5)T. Denizcilik İşletmeleri *	100,00	43)Metal Kapak Sanayi A.Ş.	18,66
6)Turban Turizm A.Ş.*	100,00	44)Öbitaş İnşaat ve Tic. A.Ş.	16,74
7)SEKA T.Selüloz-Kağıt Fab. A.Ş*	100,00	45)ATAKÖY Marina ve Yat İşlet.	15,07
8)Türkiye Zirai Donatım Kurumu*	100,00	46)Olgun Çelik San. Ve Tic. A.Ş.	15,00
9)TÜGSAŞ Türkiye Gübre San.A.Ş*	100,00	47)Tungaş Tunceli Gıda San. A.Ş.	15,00
10)ETAĞ Etimesgut Ağ.San.Ti. AŞ*	100,00	48)Türk-Suudi Yatırım Holding	15,00
11)TÜMOSAN T.Mot.San. Tic.A.Ş*	100,00	49)Toros Gübre Kimya End. A.Ş.	14,48
12)İSDEMİR	100,00	50)Aymar Yağ Sanayi A.Ş.	11,07
13)TAKSAN Takım Tezgah Sa.A.Ş*	99,99	51)Doyasan Doğu Yağ San. A.Ş.	10,71
14)Yasataş Turist. Tes. San. Ti. A.Ş	99,99	52)Ege Et ve Mam.Yem San. A.Ş.	10,61
15)İGSAŞ İstanbul Gübre San. A.Ş.	99,98	53)TOE T.Otomotiv Endüst. A.Ş.*	10,35
16)KBİ Karadeniz Bakır İşl. A.Ş.*	99,97	54)Yerteks Tekstil San. A.Ş.	10,00
17)GERKONSAN A.Ş.	99,95	55)Ardem Isıtıcı Cihazlar A.Ş.	10,00
18)Deniz Nakliyatı T. A.Ş.*	99,92	56)Pancar Ekicileri Birliği A.Ş.	10,00
19)Güven Sigorta T.A.Ş.	99,65 ⁽³⁾	57)TOFAŞ Oto Tic. A.Ş.*	5,42
20)Meybuz A.Ş.	99,57	58)Mars Tic. San. A.Ş.	3,33
21)Aksaray Azmi Milli T.A.Ş.	99,54	59)Metaş İzmir Metalurji Fab.A.Ş.	2,86
22)THY Türk Hava Yolları A.Ş.*	98,17	60)Maksan Malatya Mak.San A.Ş.	2,50
23)TÜPRAŞ T.Pet.Rafineri A.Ş.*	96,42	61)Tofaş T.Otomobil Fab. A.Ş.*	1,95
24)PETKİM Petrokimya Holding *	95,86	62)Sütaş Bursa-Cıvırı Süt M. A.Ş.	1,57
25)Petrol Ofisi A.Ş.*	93,30	63)Balıkesir Pam.Dok.San T.A.Ş.	1,25
26)Asil Çelik San. Tic. A.Ş.*	93,27	64)İmsa İstanbul Meşrubat Sa. A.Ş	1,01
27)Ankara Anonim T. Sigorta Şirk.	84,50 ⁽³⁾	65)Liman İşl. Nakliye San A.Ş.	0,84
28)TÜSTAŞ Sınai Tesisler A.Ş.*	63,87	66)Oytaş İç ve Dış Ticaret A.Ş.	0,70
29)ATAKÖY Turizm Tesis-Tic.A.Ş	58,59	67)Ülfet Gıda ve Sabun San A.Ş.	0,68
30)ATAKÖY Otelcilik A.Ş.	56,49	68)Mannesmann Boru End. T.A.Ş.*	0,48

31)ERDEMİR *	51,66 ⁽¹⁾	69)MAN Kamyon Otobüs San A.Ş.	0,37
32)DİTAŞ Deniz İşlet.-Tanker. A.Ş.	50,96	70)ASELSAN A.Ş.	0,27
33)İstanbul İmar Ltd .Şti.	50,00	71)Ankara Halk Ekm.Un Fab. A.Ş.*	0,09
34)Gönen Gıda Sanayi A.Ş.	49,00 ⁽²⁾	72)Ceyhan Sanayi ve Ticaret A.Ş.	0,04
35)TÜMAŞ T.Mü..Müş. ve Müt.AŞ	49,00	73)Dosan Konserve San.Tic. A.Ş.	0,04
36)Beslen Makarna Gıda San. A.Ş.	45,00	74)Karadeniz Çim.Kireç San. A.Ş.	0,03
37)ERYAĞ Erciyes Yağ San A.Ş.	38,99	75)Türkiye İş Bankası A.Ş.*	0,01
38)BUMAŞ Karaman Bul.San A.Ş.	30,00	76)Aydın Tekstil İşletmesi A.Ş.	0,002

Kaynak:Anonim,Türkiye 'de Özelleştirme, TC Başb. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 1999, Ankara,s.21

(*) Bu kuruluşlarda hisse senedi veya tesis ve varlık satışı biçiminde kısmen özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir.

¹:Erdemir 'de ise %20,35'i Özelleştirme İdaresi, % 5,54'ü Kalkınma Bankası ve % 25,77'si Halk Bankası 'na ait toplam % 51,66 oranında kamu payı vardır. Bu payların satış yetkisi, Özelleştirme İdaresi 'ne verilmiştir.

²:Şirketin iflasına ilişkin işlemler sürdürülmektedir.

³:Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi 'ndeki Etibank Madencilik Genel Müdürlüğü 'nün % 84,50805 oranındaki hissesinin ve Güven Sigorta T.A.Ş. 'ndeki T.Halk Bankası 'nın % 336,65, T.Emlak Bankası 'nın % 19, Hazine Müsteşarlığı 'nın % 19, TC. Ziraat Bankası 'nın % 15, İller Bankası 'nın % 10 oranında olmak üzere toplam % 99,65 oranındaki kamu hisselerinin satış yetkisi Özelleştirme İdaresi 'ne verilmiştir.

Ek 3: YEMSAN'a Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ve Devir İşlemi Gerçekleştirilenler

	Satılan Pay (%)	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış Bedeli	
				TL	\$
YEM SANAYİ A.Ş.					
Tavşanlı Yem San A.Ş	4,83	Mustafa Nadir Uysal	14.04.93	155.000.000	16.359
Balıksan A.Ş.	15,00	Yavuz Ali Oğuz	14.04.93	191.000.000	20.158
Çukoyem Ltd.Şti.	4,00	Ceyhan San. Tic. İşl. A.Ş.	15.04.93	65.000.000	6.834
Çaycuma Yem Fab	-	Yurtbay Ltd.Şti.	23.07.93	12.771.500.000	1.133.088
Adıyaman Yem Fab.	-	Güçlü Yem San. Tic. A.Ş.	01.11.93	6.200.000.000	478.136
Korkuteli Yem Fab.	-	Korkutelim Yem San A.Ş.	02.11.93	12.000.000.000	919.762
Samsun Yem Fab.	-	Samsun Yem San. A.Ş.	02.11.93	42.000.000.000	3.219.168
Acıpayam Yem Fab.	-	Acıpayam Yem San A.Ş.	03.11.93	10.500.000.000	801.847
Bursa Yem Fab.	-	Van-Er Gıda San Ltd. Şti.	03.11.93	27.000.000.000	2.061.893
Çankırı Yem Fab.	-	Çan-Yem A.Ş.	03.11.93	11.500.000.000	878.214
Devrekani Yem Fab.	-	Oruçoğlu Ltd.Şti.	03.11.93	6.298.080.000	480.000

Elazığ Yem Fab.	-	Elazığ Yem San A.Ş.	03.11.93	13.635.033.498	1.039.176
Göksun Yem Fab.	-	Befa İnş. Tic. San A.Ş.	03.11.93	12.000.000.000	916.397
Yatağan Yem Fab.	-	Yatağan Yem San A.Ş.	03.11.93	18.000.000.000	1.374.596
Konya Yem Fab. I	-	Hüsnü Özbey Mad. Ltd	12.11.93	5.000.000.000	377.119
Konya Yem Fab. II	-	Hüsnü Özbey Mad. Ltd.	12.11.93	21.000.000.000	1.583.898
Uşak Yem Fab.	48,00	Mahmut Özgöbek	16.11.93	9.000.000.000	676.065
Kızıltepe Yem Fab.	-	Karaboğa A.Ş.	20.04.94	1.500.000.000	47.485
Adapazarı Yem Fab.	-	Yılmaz Trans Gıda.M. AŞ.	21.04.94	3.081.300.000	100.000
Erzurum Yem Fab.	-	Has Nur Yem San Ltd.Şti.	21.04.94	6.615.500.000	215.129
Siirt Yem Fabrikası	-	Refik Kızılay	21.04.94	1.000.000.000	32.519
Diyarbakır Yem Fab.	-	Arık Kardeşler Yem Ltd.	22.04.94	9.364.000.000	315.886
Tunceli Yem Fab.	-	Feniş Yem San Tic. A.Ş.	22.04.94	2.000.000.000	67.468
Tatvan Yem Fab.	-	Rona Otomotiv Koll. Şti	22.04.94	3.250.000.000	109.636
Malatya Arsası	-	Zübeyde Gündoğdu	11.05.94	13.500.000	385
Van Yem Fab.	-	Van Yem San A.Ş.	12.05.94	9.800.000.000	286.329
İstanbul Yem Fab.	-	Jet Ulusal Gıda San A.Ş.	13.05.94	115.000.000.000	3.438.894
Kırklareli Yem Fab.	-	Tar.Kredi Koop Mer.Bir.	16.01.95	23.043.478.261	577.574
Hilvan Yem Fab.	-	Osman Baysal	28.02.95	1.050.000.000	25.371
Muş Yem Fab.	-	Ahmet Alak	03.04.95	9.069.565.217	217.324
TOPLAM	-	-	-	392.102.956.976	21416710

Kaynak: Anonim, Türkiye’de Özelleştirme, TC Başb. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 1999, Ankara, s.31

Ek 4: TSEK’e Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ve Devir İşlemi Gerçekleştirilenler

	Satılan Pay (%)	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış Bedeli	
				TL	\$
T.SÜT END. KUR.					
İzmit-Tire Süt Top. M.	-	Levent Yatkın	10.05.93	505.000.000	51.750
Çatalca Süt Top. M.	-	Z.Yücel-A.Hasbayram	13.05.93	675.250.000	67.912
Denizli Acıpayam Ars.	-	Dr. İsa Tuzcu	16.07.93	451.000.000	40.277
Adana Süt ve Ma. İş.	-	Seytaş A.Ş.	20.07.95	56.000.000.000	1.264.394
Afyon Süt Ma. İşlet.	-	Afyon Gıda San.	20.07.95	40.000.000.000	903.138
Amasya Süt ve Ma. İş.	-	Oğraş Top. San. Ltd. Şti.	20.07.95	25.000.000.000	563.749

Bayburt Süt ve Ma. İş.	-	Vural İşaşır	20.07.95	18.600.000.000	419.429
Çan Süt Mam. İşlet.	-	Tikveřli A.Ş.	20.07.95	16.000.000.000	361.255
Çankırı Süt ve Ma. İş.	-	Aytaç Dış Tic. Yat. A.Ş.	20.07.95	21.000.000.000	473.549
Erzincan Süt ve Ma. İş.	-	Asır A.Ş.	20.07.95	16.000.000.000	360.799
Erzurum Süt ve Ma. İş	-	Özatalay İnş. Tur.Tic.Ltd.	20.07.95	18.000.000.000	405.899
Eskişehir Süt ve Ma. İş	-	Mis Süt A.Ş.	20.07.95	40.000.000.000	901.998
Havsa Süt Ma. İşlet.	-	Trakyabirlik	20.07.95	64.000.000.000	1.443.197
Siverek Süt İşletmesi	-	Ali Murat Bucak	20.07.95	6.000.000.000	135.300
Yatağan Süt İşletmesi	-	Bodrum Su Ür. Paz. Ltd.	20.07.95	32.000.000.000	721.598
Yüksekova İşletmesi	-	Şükrü Acar	20.07.95	5.000.000.000	112.750
Trabzon İşletmesi	-	Demçay A.Ş.	20.07.95	36.000.000.000	812.825
Solaklı Süt Top. Mer.	-	Cuma Şanlıyurt	26.07.95	4.000.000.000	89.174
Sinop Süt ve Ma. İşl.	-	Recep Özdemir	28.07.95	17.000.000.000	378.712
Balıkesir Süt ve Ma. İş	-	Mar Tük. Mad.İt.İh. A.Ş.	31.07.95	144.000.000.000	3.208.556
Burdur Süt ve Ma. İş.	-	Mis Süt A.Ş.	31.07.95	121.000.000.000	2.696.078
İzmir Süt ve Ma. İşl.	-	Mis Süt A.Ş.	31.07.95	305.000.000.000	6.795.900
Lalahan Süt ve Ma. İş.	-	Mis Süt A.Ş.	31.07.95	110.000.000.000	2.450.980
Muş Süt ve Ma. İşl.	-	Muş Ovası Süt Ü. Tic A.Ş	01.08.95	5.500.000.000	122.111
Adilcevaz Sütve Ma. İş	-	Adilcevaz Sulama Koop.	04.08.95	7.500.000.000	165.366
Ceylanpınar Arsası	-	V. Göllü-A. Güntekin	04.08.95	4.000.000.000	88.195
Aksaray Süt ve Ma. İşl.	-	Aksaray Aksüt Mam. Ltd.	08.08.95	39.000.000.000	854.626
Sivas Süt ve Ma. İşl.	-	Fah-Sel San Ürün. Ltd.	08.08.95	18.100.000.000	396.634
Şebinkarahisar Arsası	-	Ünsal uluçeçen	10.08.95	2.200.000.000	48.025
Elazığ Süt ve Ma. İşl.	-	Elsüt A.Ş.	16.08.95	22.000.000.000	466.972
İstanbul Süt ve Ma. İş.	-	Süt End Kuruluşları A.Ş.	29.08.95	1.420.000.000.000	29.740.088
SEK İsim Hakkı	-	Süt End. Kuruluşları A.Ş.	29.08.95	380.000.000.000	7.958.615
Bolu Süt ve Ma. İşl.	-	Abant Süt Ortak Girişimi	31.08.95	71.000.000.000	1.484.021
Tunceli Süt Top. Mer.	-	Celal Yaşar	31.08.95	15.000.000.000	313.525
Çorum Süt ve Ma. İş.	-	Cansüt Gıda San.	08.09.95	22.500.000.000	476.957
Diyarbakır Süt ve M. İş	-	H.M.Adnan Çelebiser	22.11.95	35.000.000.000	661.338
Adıyaman Süt ve M. İş	-	Ahmet Yaşar Öncel	23.11.95	12.000.000.000	226.745
Devrek Süt ve Ma. İşl.	-	Bařođlu A.Ş.	23.11.95	22.000.000.000	415.698

Silivri Süt Top. Mer.	-	Klas Alışveriş M.Tic A.Ş.	24.11.95	8.000.000.000	149.695
Aydın Köşk Arsası	-	Sema Tar.Hay.Tur.	08.12.95	24.000.000.000	432.261
Kastamonu Süt veM.İş	-	Saf Süt Gıda San Tic.A.Ş	22.12.95	16.000.000.000	279.393
Yenice Süt Top. Mer.	-	Süleyman Çalışkan	06.02.98	3.800.000.000	17.410
Giresun Süt ve Ma. İş.	-	Hayri Bakıcı Ortak Giriş.	05.06.98	170.250.000.000	662.865
TOPLAM	-	-	-	3.393.856.250.000	69.619.759

Kaynak:Anonim,Türkiye’de Özelleştirme, TC Başb. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 1999, Ankara,s.32

Ek 5: EBK’na Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ve Devir İşlemi Gerçekleştirilenler

	Satılan Pay (%)	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış Bedeli	
				TL	\$
ET ve BALIK KUR.					
Manisa Lojman Arsası	-	Musa Kök (Kök İnşaat)	07.07.95	8.050.000.000	182.747
İskenderun Arsası	-	Bilfer Madencilik A.Ş.	10.07.95	36.010.000.000	813.234
Çerkezköy Arsası	-	Öznur Kablo San. Ltd.Şti	10.07.95	66.800.000.000	1.508.582
Gölbaşı-Oğulbey Arsa	-	Cihan-Kur İnş.Tic.A.Ş.	10.07.95	77.500.000.000	1.750.226
Ankara Kombina Arsa.	-	GİMAT	11.08.95	1.350.000.000.000	29.209.399
Afyon Et Kombinası	-	Özerler Holding A.Ş.	16.08.95	50.000.000.000	1.061.301
Suluova Et Kombinası	-	Amasya Pancar Ek. Koop.	16.08.95	37.000.000.000	785.363
Malatya Et Kombinası	-	Malet Malatya Et Ür. A.Ş.	16.08.95	31.000.000.000	658.006
Kars Et Kombinası	-	Çelikler Turizm Ltd Şti.	17.08.95	20.000.000.000	422.306
Elazığ Et Kombinası	-	Elazığ Et Ür.Ent.Tes.AŞ.	17.08.95	40.000.000.000	844.612
Şanlıurfa Et Kombina.	-	Dem-Et Enteg. Tes. A.Ş.	18.08.95	28.000.000.000	591.741
Tatvan Et Kombinası	-	Tat-Et Enteg. Et San A.Ş.	21.08.95	19.000.000.000	401.437
Bayburt Et Kombinası	-	Nurtat Koloğlu A.Ş.	25.08.95	23.000.000.000	481.534
Bursa Et Kombinası	-	Et-Ba Bursa Ortak Gir.AŞ	29.08.95	60.000.000.000	1.256.623
Ersan A.Ş.	99,83	Erzincan Pancar Ek. Koop	31.08.95	6.000.000.000	125.410
Kastamonu Et Kombi.	-	Kastamonu Et Gıda A.Ş.	08.09.95	30.000.000.000	637.796
Ağrı Et Kombinası	-	Ağrı-Et Enteg. Tes. A.Ş.	11.09.95	25.000.000.000	532.413
9 Arsa	-	Muhtelif	Şubat 98	76.736.800.880	241.700
TOPLAM	-	-	-	1.984.096.800.880	41.504.430

Kaynak:Anonim,Türkiye’de Özelleştirme, TC Başb. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 1999, Ankara,s.33

Ek 6: ORÜS'e Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ve Devir İşlemi Gerçekleştirilenler

	Satılan Pay (%)	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış Bedeli	
				TL	\$
ORMAN ÜR. SAN.					
Ayancık İşletmesi	-	Ayancık Bel.Önd.Ort.Gir.	05.02.96	200.000.000.000	3.180.560
Devrek İşletmesi	-	M.Zeki.Hacıkulaoğlu	05.02.96	86.000.000.000	1.367.641
Düzce İşletmesi	-	Yılmaz Trans A.Ş.	05.02.96	151.000.000.000	2.401.323
Veziroköprü İşletmesi	-	Veziroköprü Orm. Ür.A.Ş.	05.02.96	364.000.000.000	5.788.620
Pazarköy İşletmesi	-	Yüce İnşaat A.Ş.	05.02.96	11.000.000.000	174.931
Ulupınar İşletmesi	-	Çevik Orman Ürün.Ltd.	05.02.96	23.110.000.000	367.514
Bafra İşletmesi	-	Kurpa Pazarlama A.Ş.	12.02.96	201.000.000.000	3.168.248
Antalya İşletmesi	-	Özmutlu Madencilik A.Ş.	13.02.96	211.000.000.000	3.311.726
Eskipazar İşletmesi	-	Cesurlar Sanayi Tic. AŞ	25.09.97	51.840.000.000	300.000
Kalkım İşletmesi	-	Kalkım Orm. Ür. A.Ş.	01.10.97	87.025.000.000	500.000
Yenice İşletmesi	-	Yorus A.Ş.	20.10.97	107.490.000.000	600.000
Demirköy İşletmesi	-	Demirköy Orm. Ür. A.Ş.	31.10.97	135.832.500.000	750.000
Bartın İşletmesi	-	Bartın Orm.Ür. San A.Ş.	31.10.97	297.020.400.000	1.640.000
Dursunbey İşletmesi	-	Or-Sa Ağaç San.Tic. A.Ş.	15.12.97	93.384.300.000	470.000
Şavşat İşletmesi	-	Talaş Ağaç San Tic A.Ş.	27.02.98	35.581.800.000	155.000
Bolu Empronyeleme T	-	Baksaş Ahşap Kor. A.Ş.	19.03.98	50.013.330.000	211.000
Arhavi İşletmesi	-	Çelikler San. Ve Tic. A.Ş.	25.03.98	694.608.000.000	2.900.000
Artvin İşletmesi	-	Artvin İmalat San Tic.AŞ.	09.10.98	547.860.000.000	2.000.000
78 Adet Gayrimenkul	-	Muhtelif	Ekim 98	177.305.195.660	638.353
Borçka İşletmesi	-	Artvin İmalat San Tic.A.Ş	16.11.98	221.520.000.000	750.000
1 Arsa	-	Kırklareli İl Özel İdaresi	19.11.98	11.200.000.000	38.071
Cide İşletmesi	-	Nihat Aslan	01.12.99	503.246.250.000	975.000
TOPLAM	-	-	-	4.261.036.775.660	31.687.987

Kaynak:Anonim,Türkiye'de Özelleştirme, TC Başb. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 1999, Ankara,s.36

Ek 7: TZDK'na Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ve Devir İşlemi Gerçekleştirilenler

	Satılan Pay (%)	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış Bedeli	
				TL	\$
T.ZİRAİ DON. KUR.					
1 Arsa ve Taşınmaz	-	Taşköprü Belediyesi	30.09.98	7.000.0000.000	25.372
1 Arsa	-	Vakıflar Genel Md.lüğü	18.11.98	207.905.000.000	708.075
15 Taşınmaz	-	Muhtelif	Haz-Ağ 99	566.124.000.000	1.354.452
TOPLAM	-	-	-	781.029.000.000	2.087.899

Kaynak: Anonim, Türkiye'de Özelleştirme, TC Başb. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 1999, Ankara, s.35

Ek 8: Yarım Kalmış Tesislerden Satış İşlemi Gerçekleştirilenler

	Satılan Pay (%)	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış Bedeli	
				TL	\$
EBK Kemah Et Kombinası	-	Kemah Gıda A.Ş	09.09.87	275.000.000	305.556
SEK K.Maraş Süt ve M. İş	-	Yaşar Dondurma	09.10.89	1.600.000.000	708.755
TİGEM Günaş Zey.Yağ Fab.	-	Kilis Belediyesi	05.02.91	900.000.000	215.931
TOPLAM	-	-	-	2.775.000.000	1.230.242

Kaynak: Anonim, Türkiye'de Özelleştirme, TC Başb. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 1999, Ankara, s.37

Ek 9. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Fabrika ve Depo Sayıları, Kurulu Kapasiteleri ve İstihdam Durumları (1999)

BİRLİKLER	Fabrika ve İşl. (Adet)	Ürünlere Göre Kurulu Kapasite	İstihdam Hacmi (Kişi)		
			Daimi	Geçici	Toplam
Tariş	86	İplik:15.174 ton/yıl; Çırçır:367.850 ton/yıl; Pamukyağı:321.700 ton/yıl ; Üzüm:20.000 ton/yıl; Sirke:1.200.000 litre/yıl; Pekmez:420 ton/yıl; Kolonya:850.000 litre/yıl; İncir:11.500 ton/yıl; Salamura zeytin:2.261 ton/yıl; Zeytin ve zeytinyağı:70 ton/yıl; Zeytin sıkma:1.340 ton/yıl Teneke Kutu:1.500.000 adet/yıl;	2.438	2.736	5.174
Çukobirlik	16	Boya-basma:42.300.000 m/yıl; Çırçır:1.424,9 ton/yıl; İplik:13.265 ton/yıl; Dokuma:48.346.620 m/yıl; Yağ Fabrikası:18.000 ton/yıl;	3.185	232	3.417
Antbirlik	8	İplik:15.00 ton/yıl; Çırçır:69.000 ton/yıl; Yağ:25.000 ton/yıl; Tasnif ve Paketleme: 2.000 ton/yıl	1.165	765	1.930
Fiskobirlik	18	Fındık Entegre ve Kırma:170.925 ton/yıl iç fındık	1.153	1.422	2.575
Trakyabirlik	4	Entegre Yağ ve Margarın:198.484 ton/yıl; Yem:144.000 ton/yıl; PVC İmal ve Döküm 80 ton/gün; Süt ve Mamulleri:1.365 ton/yıl; Soya İşleme ve Lesitin Giderme: 400 ton/gün	1.678	390	2.068
Karadenizbirlik	2	Yağ:103.700 ton/yıl ; Tohum üretimi:30 kutu/yıl	312	71	383
Güneydoğubirlik	5	Fıstık:10.500 ton/yıl; Üzüm:31.000 ton/yıl ; Bakliyat:107.400 ton/yıl, Zeytin:500 ton/yıl	64	91	155
Marmarabirlik	3	Zeytin:687.837 ton/yıl ; Zeytinyağı: 500 ton/yıl ; Vakumlu pak ve amb.:12.500 ton/yıl	357	137	494
Kozabirlik	2	Koza : 60 ton/yıl	37	-	37
Gülbirlik	1	Gülyağı: 360 ton/yıl	20	4	24
Taskobirlik	2	Şarap:7.249.870 litre/yıl ; Sirke:5.000 litre/yıl ; Şarap depolama:800.000 litre	53	25	78
Tiftikbirlik	-	-	16	3	19
Kayısbirlik	-	-	3	59	62
Toplam	147	-	10.481	5.935	16.416

Kaynak: Anonim, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü BİM Kayıtları (Yayınlanmamış), 1999, Ankara.